Yazar Hakkında

1951 Manisa doğumlu. 1976'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünden mezun oldu. Öğretmen olarak Erzurum, Karabük, Afyon-Sandıklı, Manisa-Gördes ve Amasya-Suluova'da görev yaptı. 2005'te emekliye ayrılan Abdulhalim Durma 'Evliyalar Şehri' adıyla bir kitap dizisi hazırlamaya başladı. Elinizdeki kitaptan önce Amasya, Kastamonu, Afyonkarahisar ve Isparta'yı yayınlayan yazarın son kitabı Samsun ile ilgili.

Evliyalar Şehri

Tokat

Yayına Hazırlayan
Abdulhalim Durma

Amasya - 2010

ISBN
978-9944-0466-4-0

DİZGİ
Abdulhalim Durma

Kapak Tasarımı
Abdulhalim Durma

Baskı Yeri ve Yılı
Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. Turgut Özal Bulvarı
No. 53/1
İskitler/Ankara
Tel-: 0312 384 61 83-84
2010

1000 adet basılmıştır.

Mukaddime

"Hoşgeldiniz! Safalar getirdiniz. Gelmekle ne iyi ettiniz. Buyurun, istediğiniz kadar kalın"

Kapısında sizi böyle karşılayan zaviyenin varoluş sırrı, her daim canlılığını koruyan ve sürdüren, mebdei yaratıcı olan müjdenin, hayata anlam kazandıran gerçeğinde gizlidir.

Muhtelif yerlerde kabirleri bulunan Arap savaşçılarından sonra bir evliya gibi türbesi asırlarca ziyaret edilen Melik Gazi, Niksar'da, Anadolu topraklarına Müslüman Türk kimliğinin kuvvetli izlerini bırakan bir tarihin başlangıcını oluşturur. Onun hayatı nerede efsaneye bürünür hangi noktadan itibaren menkıbeleşir, ayırt etmek zordur.

Bayezid Bestami'nin torunları Zile'nin hudutlarına sığmaz, Anadolu'ya mal olur manevi mimarlar silsilesinde. Yazmış olduğu eserini kızına ithaf ederken, toplumun maneviyatının kadınların ruhen yükselmelerine bağlı olduğunu söyleyen Muharrem Efendi'nin çocukları da sırtlarında taşıdığı kutsal emanetle, babalarının izini takip eder.

Şehrin mazisinde iniş çıkışlarıyla hayatın mutmain olmuş insanının hikayesi yazılıdır adeta.

Eski zaman seyyahlarının yolu buraya düştüğünde, şehrin kurucu sakinleri ile kaynaşıp bir bütün oluşturduğunu nedense göz ardı edercesine, toprak damlı evlerin yerine kiremit örtülü çatıları, gelişmiş sanayii, Rumları, Ermenileri ve Yahudileriyle kiliseleri görmüş. Halbuki Evliya Çelebi'nin adeta medhiye kaleme aldığı şehir, sanki Osmanlının bir küçük örneğidir. İlgi çekicidir ki, asırlarca Ermenisi, Rumu, Yahudisi ile bir arada yaşayan Müslümanın gayrımüslim komşusunda seccade bulunur misafirperverlik gereği. Farklı dine mensup olsalar da, direkler arasında katıldıkları Ramazan geceleri eğlencelerine renk verir Müslüman olmayanlar. Ve çok sonraları, iltifat etmezler başka yerlerdeki soydaşlarının milliyetçilik ihtiraslarına bu Rumlar, Ermeniler.

Tasavvuf tarihinin önemli simalarına kucak açan şehir, sadece Sünni inancı değil, Keçeci Baba'dan Hubyar Sultan'a kadar Alevi inancının her çeşidini de bünyesinde barındıran zengin bir kültürel çeşne sahiptir.

Geçmişin ticari ve kültürel zengini olan şehir, bugün hayalinde eski ihtişamını arıyor mu, bilinmez. Oysa, bu hayalin hiç de uzak olmadığını tarihi mirası serer gözler önüne.

İster bir sokak arasındaki kiremit çatılı evinde otursun ister modern hayatın şartları içinde günlerini yaşasın, işte o eski şehrin insanı, arada bir muhayyilesinde atalarının hayatla örtüşen bakışının gizemini muhafaza eder.

Söz gelir dayanır sonunda, zamana meydan okuyan taşın dilinde ifadesini bulur. Şehrin kimliğini aksettiren bir kitabe de şöyledir. “Dünya geçici ve değersizdir. Evveli ümit ve sonu da ölümdür. Elimizde olmayarak Dünyaya geldik, orada şaşkın bir şekilde konakladık, ve istemeye istemeye oradan ayrıldık.”

İÇİNDEKİLER

Tokat Evliyaları
12.asır.....1
13.asır.....4
14.asır.....15
15.asır.....22
16.asır.....27
17.asır.....38
18.asır.....46
19.asır.....47
20.asır.....55
Ve Diğerleri.....59
Almus Evliyaları.....71
Artova Evliyaları.....90
Başçiftlik Evliyaları.....93
Erbaa Evliyaları.....94
Niksar Evliyaları.....116
Pazar Evliyaları.....136
Reşadiye Evliyaları.....140
Sulusaray Evliyaları.....148
Turhal Evliyaları.....153
Yeşilyurt Evliyaları.....177
Zile Evliyalar.....180

Tokat'ta Tarikatlar

Tokat’ta Alevilik.....248
Tokat’ta Halvetilik.....249
Tokat’ta Haydarilik.....252
Tokat’ta Kadirilik.....255
Tokat'ta Mevlevilik.....256
Tokat'ta Rufailik.....278
Değerlendirme.....279
Yer İndeksi.....280
İsim İndeksi.....283
Kaynakça.....290

TOKAT EVLİYALARI

12. Asır

Tokat'ın Türk devrinde ortaya çıkan bir iskan yeri olduğu kabul edilir (1). Yalçın bir tepenin üzerinde çok eskilerden beri bulunan kale, tehlikeli durumlarda yöre insanı için muhtemelen bir sığınak vazifesi görmektedir. Bölgeye 1140'lara kadar Bizans akınları eksik olmaz. Emniyet kesinleşince, sulh ve sükun devri de başlar. Böylece halkın kale içinde oturmasına gerek kalmaz. Kaleye yakın ve arazinin elverdiği alanlarda yeni iskan başlar. Tabiatıyle Cuma namazlarının kılınabilmesi için inşa edilen Ulu Cami'nin yerinin bu yeni iskan sahasında olması gerekir. XII. yüzyıla tarihlenen yapının yeri, şehir sahasına girmekle birlikte şehrin belki tam ortası değildir, fakat kale sahası da söz konusu olunca bu iki sahanın ortasında bir yer işgal eder. Burası hem kale hem de şehir ile irtibat kurabilir. Ulu Cami kaleye giden yolda olup kalenin ana giriş kapısına da yakındır. Böylece kaledekiler kolaylıkla buraya inebileceği gibi yeni iskan sahasında bulunan halk da rahatlıkla burada toplanabilir. Üstelik Danişmendliler tarafından inşa edilmiş olan Yağıbasan Medresesi, Ulu Cami'den daha dışarıdadır. Bu durumda çok daha sonra temelleri üzerine yeniden inşa edilen Ulu Cami'nin bu medreseden daha erken tarihte yapılmış olması icap eder.

Son derece sade olan Garipler Camii Pazarcık Mahallesinde olup Yeşil Minareli diye de anılır. Seyyid Ali Paşa'nın vakfiyesinden

---

(1) BAYKARA Tuncer, Tokat Ulu Camii üzerine Bazı Düşünceler

Melik Gazi (1086-1104) tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılan yapı Danişmendlilerden günümüze gelen en eski yapı olarak kabul edilir (2). Sonraki bir çok yapıya prototip teşkil eden caminin, sağ alt köşesinde yer alan 1333 tarihli kitabeden mihrabının yenilenmiş olduğu anlaşılıyor.

Çepeçevre hücreler ile yuvarlak planda gözüken Yağıbasan Medresesi, kubbenin tepesindeki açıklık ilavesi ile büyük çapta bir Türk otağına benzetilir (3). Barth'ın 1858'de ve Gabriel'in 1930'daki ziyaretleri sırasında Tokat Yağıbasan Medresesi han ve muhacir barınağı idi. Bu esnada, medresenin ortasında bulunan ve dalları kubbenin açıklığına kadar yükselen bir ağaç bulunmaktaydı. Emel Esin'in ziyareti sırasında ise, ağaç yok olmuş, medrese daha da harap hale düşmüş ve köylerden getirilen satılık hayvan sürülerine ağıl olarak kullanılmakta idi. Yakın tarihte bir süre demirhane, daha sonra taş deposu olarak kullanılmış olan medresenin ön cephesindeki bölümler dükkan, diğer kısımlar ise depo olarak kullanılmakta idi. Nizameddin Yağıbasan'ın banisi olduğu yapının (4), 1247'de Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu II. İzzeddin Keykavus döneminde onarılmış olduğu tamir kitabesinden anlaşılmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki Hurufat Defterlerinde, H.1103-1234 yılları arasındaki kayıtlarda medreseye, türbesine ve mescidine değişik tarihlerde atanan müderris, imam gibi görevlilerden bahsedilirken, yapının konumuna dair bilgiler de

---

(2) AKSULU Behiye Işık, Fetihten Osmanlı Dönemine kadar Tokat Şehri Anıtları, Doktora Tezi, Gazi Üni., Ankara, 1994

(3) ESİN Emel, Tokat, Vatan Kuran Fatihlerin Yadigarı

(4) Tokat Yağıbasan Medresesi, Niksar Yağıbasan Medresesi, Amasya

bulunmaktadır. Bu bilgilerden yapının, XVIII. yüzyılın ortalarında işlevini sürdürmekte olduğu görülür. 1898 Salnamesinde yapının banisi olarak Yağıbasan'ın ismi yanında Ali Paşa'nın da adının yer alması, 16. yüzyılda medresenin, kendi adıyla anılan caminin bahçesindeki türbesinde medfun bulunan Ali Paşa tarafından tamir ettirilmiş olduğunu gösteriyor. 1899 yılına ait Salname-i Maarif-i Nezaret-i Umumiye'ye göre ise kırk talebesi ile faal durumda olan medresenin müderrisi Ahmed Efendi'dir (5) ve önceki yıla göre öğrenci sayısı ile müderriste herhangi bir değişiklik olmamıştır. Medresenin vakıf gelirleri arasında, bazı köylerin malikane hisseleri, Sultan Hamamı'nın geliri, dükkan gelirleri, bahçe geliri mevcut olup, imam, muid, müezzin, ferraş, türbehan, çanken gibi görevlileri bulunur. Medresede öğrenim için günde 40 akçe ayrılmıştır.

Günümüzde hafriyat neticesinde bütünüyle ortaya çıkarılmış olan Yağıbasan Medresesi restore edilmiş ve çevre düzenlemesi yapılmıştır.

Cemal Bağları altında, Aksu Irmağına uzanan Beybağı Mahallesi'nde, tepenin üzerinde kendi adını taşıyan mezarlıkta yatan **Alp Gazi**, 1167 yılında hükümdar olan ve az süren hükümdarlığı zamanında "Melik-i mücahite bül mahamit" diye anılan Cemal Gazi'den başkası değildir. Danişmendli hükümdarlarından

---

Yağıbasan Hanı, Sivas'ta Yağıbasan Hankahı, kaynaklardan tespit edilebilmiş günümüze gelen ve gelemeyen eserlerinden bir kısmıdır. Onun dönemine tarihlenen Niksar Ulu Camii'nin bizzat tarafından yaptırılmış olması gerektiği ileri sürülür.

(5) KESKİN Yahya Mustafa, XX. Yüzyılda Tokat'ın Sosyal ve Kültürel Yapısı, Doktora Tezi, İnönü Üni., 1996

Nizameddin Yağıbasan'ın oğludur. Halk arasında Cemal Gazi'nin hükümdar olduğu, Cemal Bağlarını ihya ettiği, Aksu Irmağını bugünkü yerine getirdiği ve bir saray yaptırdığı söylenir. Eskiden, başı ağrıyanlar, burada dua ederek, başlarının üzerine yuvarlak bir taşı kaldırırlardı. Çocuğu olmayan kadınlar tarafından da burası ziyaret edilirdi.

13. Asır

Asrın ikinci yarısında Selçuklu devlet adamı Pervane Muinüddin Süleyman (ö. 1277) uzun süre İbn Arabi'nin halîfesi Sadreddin Konevî'ye talebe olur ve böylece fikirlerinden etkilendiği Ekberiyye mektebini himaye eder. Öngören'in çalışmasından (6), Sadreddin Konevî'nin talebelerinden Müeyyidüddin Cendî, Saîdüddin Fergânî ve Fahreddin Irâkî'nin, Pervane Süleyman'ın Tokat'ta adlarına yaptırdığı medrese ve tekke vesilesiyle bu şehre yerleşmiş olduklarını öğreniriz.

Üzerinde Danişmendli ve Selçuklu eserlerinin yer aldığı Tokat'ın en eski caddesi olarak bilinen Sulusokak'ta bulunan **Ali Tusi Türbesi**, Ebu'l Kasım bin Ali el Tusi tarafından 1233 yılında kendisi için yaptırılmıştır (7). Ebü'l Kasım, Kayseri'deki Hacı Kılıç Camii ve Medresesi'nin banisi ve I. Alâeddin Keykubat'ın veziri olup henüz

(6) ÖNGÖREN Reşat, XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf, Doktora Tezi, Marmara Üni., 1996

(7) ALTUN Ara, Ebü'l Kasım-ı Tusi Türbesi, TDV İslam Ansiklopedisi

hayatta iken Tokat'taki türbesini inşa ettirir. Halk arasında Ali Tusi Türbesi diye anılmakla beraber bu ismin türbede yatan şahsın babasına ait olduğu kitabeden anlaşılmaktadır. Türbe kesme ve moloz taştan yapılmış olup, kare planlıdır. Üzeri tromplu içten kubbe dıştan da konik bir külah ile örtülmüştür. Sonraki yıllarda yıkılan bu külahın yerine ahşap bir çatı yapılmıştır. Türbenin iki yüzünde sivri alınlıklı dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış, bir yüzünde yan yana iki, diğer yüzünde de tek penceresi bulunmaktadır. Bu pencereler mozaik çini alınlıklıdır. Bu alınlıklarda turkuaz, mor ve lacivert renkli çini desenler görülmektedir. Ayrıca pencerelerin üst bölümünde sarı zemin üzerine mavi renkte kufi yazı ile Kur'an-ı Kerim'den alınmış iki ayet yazılıdır. Türbenin kuzeydoğu köşesinde yer alan çeşmenin de yapıyla birlikte inşa edildiği anlaşılıyor.

Cami-i Kebir Mahallesi'nde bulunan **Sefer Paşa Türbesi** ve yanındaki mescit, Ebubekir bin Lokman tarafından 1251 yılında yaptırılmıştır. Halk arasında **Kömlekli Baba** ismi ile anılan bu türbede kimlerin gömülü olduğu kitabesi olmadığından anlaşılamamıştır. Bazı iddialara göre de türbenin Sefer Baba'ya ait olduğu söylenmektedir. Türbe kesme taştan yapılmış olup, kare planlıdır. Üzeri piramidal bir külah ile örtülmüştür. Hurufat defterlerinde, Sefer Paşa Merkadi olarak anılan yapıya görevli tayinleri ile ilgili XVIII. yüzyıla ait kayıtlar bulunmaktadır (8). Bugün Sefer Paşa olarak bilinen türbenin bu isimle anılmasının alâkası, 1651-1652 yıllarında eski Kasaphane

---

(8) B. I. Aksulu, a.g.e.

Çeşmesini yaptıran Sefer Beşe bin Mustafa'nın buraya gömülmesiyle açıklanabilmektedir.

"Selatin-i selef binası olup, metanet üzere kargir bina edilmiş bir medrese-i ranadır. Lakin Vani nam birisi meşayih zümresinden geçinip bu medrese-i kadim-i darü'l-ilmi iş ederek, emr-i padişahıyle tekke etmiştir. Kubbesinin ortası açık olup, zemininde bir havz-ı murabba'ı vardır."

Bugün Meydan Mahallesinde, Gaziosmanpaşa Bulvarı üzerindeki Gök Medrese diye anılan ve Evliya Çelebi'nin yukarıda tasvir etmiş olduğu yapı, Pervane Medresesi, Kırkkızlar Medresesi, Darüşşifa, Bimarhane Tekkesi, Vani Tekkesi olarak da adlandırılmaktadır. Yapı grubu, onarılmış olan Gök Medrese, bitişiğindeki kazı sonrası ortaya çıkan bir yapı kalıntısı ve bu yapının batı ucunda yer alan türbeden oluşmaktadır. Müze olarak işlev gören bu yapı grubu, bugünkü zemin seviyesinden 3.70 m. aşağıda kalmıştır. Pervane Muineddin Süleyman'ın ihanet suçu ile İlhanlı hükümdarı Abaka Han tarafından 2 Ağustos 1277 günü Van Aladağ'ında idamı üzerine, yapının kızı veya yakın bir adamı tarafından tamamlandığı, ancak Moğolların kendilerine ihanet etmiş olan Muineddin Pervane'nin adını lanetlemek için, Niksar Ulu Camii'nde olduğu gibi, kitabeliğe isim yazdırılmamış olduğu muhtemel gözükmektedir. Vekalet arşivinde 18. ve 19. yüzyıllarda yapının darüşşifa olarak kullanıldığına dair kayıtlar olduğu gibi, Pervane Bey Darüşşifası olarak da adı geçmektedir.

1839 yılına kadar şifahâne olarak kullanıldığını kayıtlardan öğrendiğimiz yapının, 1899 yılına ait Salname-i Maarif-i Nezaret-i

Umumiye'ye göre, 62 öğrencisi bulunmakta olup müderrisi Ömer Efendi'dir (9). 1911 yılında terk edilmiş bir durumda olduğunu öğrendiğimiz yapının tekrar kullanıma açılması 1925 yılında yapılan onarımlarla başlar. 1955-56'da müze kullanımına verilen yapının üst kat odalarının zeminine beton dökülür ve bu arada çatı onarımı yapılır. 1972-73'de çatı onarımı, 1974-75'de alt kat odalarının restorasyonu yapılır. 1975-77'de güney, batı ve kuzey cephesine drenaj açılır ve istinat duvarı örülür.

1811 tarihli bir kayıtta, "Vakfiye Medrese-i Pervana Bey ki, Gök Medrese denmekle meşhurdur, Dârüşşifası ve Dârüssülehası var imiş", denmektedir. Halil Ethem'in dârüşşifanın medresenin yanında olduğuna dair verdiği bilgi de değerlendirildiğinde, G. Cantay'ın öne sürdüğü gibi, burada medrese ve dârüşşifadan müteşekkil bir kompleksin varlığı ile karşılaşılır (10).

Evliya Çelebi'nin medresenin tekkeye çevrildiğine dair verdiği bilgi ise, yapı grubunun bir kaç dönem değişikliğe uğradığı ve esas itibariyle Gök Medrese'den değil bitişik yapıdan bahsettiği kanısını uyandırmıştır. Gök Medrese'den önce yapılmış tek katlı bir yapı olduğu, yapı kalıntısından kısmen faydalanılarak medresenin inşa edildiği, bir dönem birlikte, kalıntının ön kısmına yapılan eklerle şifâhane ve diğerinin tıp medresesi olarak kullanıldığı, daha sonra şifâhane işlevini medresenin yüklendiği ve

---

(9) Y. M. KESKİN, a.g.e.

(10) CANTAY Gönül, Tokat'ta Tıp Medresesi ve Şifahanesi

yandaki bölümün bir süre sonra bazı değişikliklerle tekke işlevine dönüştüğü, kuzey-batı köşesindeki türbenin kubbe biçim ve geçiş elemanlarının özelliği göz önüne alınarak XIV. yüzyılın başında eklendiği ihtiyat kaydıyla söylenebilir.

Baş eyvanın kuzeyindeki mekan, medreseyi yaptıran Pervane Muiniddin Süleyman'ın aile mezarlığı olup, halk arasında "Kırkkızlar Türbesi" olarak da bilinmektedir. Efsane değerinde başka kimlikler de yüklenen yirmi sandukalı mezar odası müze teşhirine tabii bir zenginlik katmaktadır. Müjgan Üçer, halkın Kırk Kızlar Medresesi diye de isimlendirdiği bu eserde, kapı girişinin sağ ilerdeki odalarında kırk kızın ikişer ikişer mezarlarda yattığı söylenir, der (11). İnanışa göre, bunlar Darüşşifa'da çalışan veya hasta kızların aynı zamanda ölmeleri sebebiyle buraya gömülmüşlerdir. Eskiden boğmaca ve öksürük olan çocukların getirildiği ve kapısından içeri 'Hemecik' denilen bir yapma bebeğin atıldığı anlatılır.

Hükümet Meydanında, Ali Paşa Câmii'nin doğusunda yer alan **Ebü'l Şems Hangahı'**nın banisi Hüseyin oğlu Ebu'ş Şems'dir. Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi adıyla da anılan yapı 1288 yılında inşa edilmiştir. 1989 yılında restorasyonu tamamlanan zaviye, bugün mescit olarak kullanılmakta olup türbe kısmında beş adet sanduka mevcuttur. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde yer alan 1696-1828 tarihleri arasındaki Hurufat defterlerinde onbeş kayıtta Vezir Ahmet Paşa Zaviyesine şeyh, zaviye içindeki mescide de imam tayini ile ilgili bilgiler mevcuttur.

---

(11) ÜÇER Müjgan, Tokat Efsaneleri, İnanışları

1293 tarihli vakfiyesine 1301'de ek yapılmış olarak günümüze ulaşan hangahın vakıfı el-emirü'l azam Şemseddin Ebu'ş-Şems b. el-Hüseyin, Yaş Meydan'da, bitişiğinde şeyh ve bevvabın oturması için yapılmış evlerle birlikte bir hangah ve türbe yaptırır (12). Bu vakfiye Tokat şehrine ait ilk vakfiye olması ve bir hangahın işleyişi hakkında detaylı bilgi vermesi bakımından önemlidir.

Ahmed Paşa'nın hangahı tamir ettirmiş veya ilavelerde bulunmuş olabileceği için, yapının Vezir Ahmed Paşa Hangahı olarak anılmasına sebep olduğu tahmin edilebilir.

Tokat Meydan Mahallesi'nde, Emniyet Müdürlüğü'nün arkasında bulunan **Halef Gazi Hangâhı'**nın giriş kapısı üzerindeki kitabesinden öğrenildiğine göre, Sultan Mesud'un birinci hükümetinde, IV. Kılıç Aslan'ın kızı Huand Hatun veya diğer deyişle Hüdavent Hatun'un hizmetinde bulunan Halef bin Süleyman tarafından 1291 yılında Buka olarak yaptırılmıştır. Osmanlı döneminde de dergâh ve türbe olarak kullanılmış olan yapının portal kitabesi Zümer Suresinden, **"..Hoş geldiniz, Safalar getirdiniz. Gelmekle ne iyi ettiniz. Buyurun, istediğiniz kadar kalın!..",** ayetleri ile başlar.

Kareye yakın dikdörtgen planlı olarak dış cephe köşeleri kesme taştan diğer kısımları moloz taştan yapılan zaviye, mescit, türbe ve derviş hücrelerinden meydana gelmiştir. Bu bölümlerin üzerini örten kubbeler tuğla ile örülmüştür. Giriş kapısından iki kubbeli odaya

---

(12) KUCUR Sadi, Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları, Doktora Tezi, Marmara Üni., İstanbul, 1993

geçilmektedir. Albert Gabriel bunlardan büyük olanının toplantı odası, diğerinin de dervişlere ait olduğunu ileri sürer.

Zaviyenin batı cephesinde ikisi büyük biri küçük olmak üzere üç penceresi bulunmaktadır. Bu pencerelerden biri mescide, ikisi de türbeye açılmaktadır. Mescide açılan pencerenin üzerine Selçuklu sülüsü ile bir Ayet-i Kerime, türbe penceresi üzerindeki mermer kitabeye de Besmele ile Ayet'el Kürsi yazılmıştır. Yapı 1949 yılında sel baskını sırasında harap olmuş ve uzun süre moloz ve toprak altında kalmıştır (13).

1526 tarihli Defter-i Evkaf kaydından (14), Tokat'a bağlı birkaç köyün malikane hissesi ile yoncalık kira gelirinin zaviyeye vakfedilmiş olduğunu görürüz. Burada, sofiler, şeyh ve hafızlar kalıp, mübarek gecelerde helva pişirip kendileri ve fakirler yerlerdi. Ancak bu usul istenmediği için vakfiye kaybedilip kadılardan cihet alma yoluna gidilmiştir. Buna göre cabiye, mütevelliye ve meşihate üçer akçe ayrılmış, bazı şahıslar hangahın evkafını zabt etmişlerdir. Kendi kendilerine, bir mud gaile ile bazen iki bazen dört hafız tayin etmekte idiler. Vakfın işleri onların istediği şekilde yürürken bir muharrir gelip vakfın vakfiyesini istemiş, fakat vakfiye bulunamamıştır. Bunun üzerine adı geçen üç şahıs kendiliklerinden bir tevziname yazıp muharrire vermişlerdir. Buna göre müezzine vazîfe (maaş) tayin

(13) www.kenthaber.com

(14) ÜSTEK Fatma, Tokat Merkez Kazası Vakıf Kayıtları : H. 984 (M.1576) tarihli Defter-i Evkaf, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üni., Ankara, 1985

edilmiş, fakat imama tahsiste bulunulmamıştır. Vilayetin ileri gelenleri bu durumdan haberdar olunca onların girişimleriyle vakfın durumunda bir takım değişmeler olmuştur. Yeni düzenlemeye göre hangahda sofiler ve şeyh oturmayacaktır. Hangah da hangah olarak işlevini yitirmiştir. Bu sebeple gelen gidenin uğrak yeri olacaktır. Yine bu düzenlemeye göre mütevelliye, cabiye, şeyhe, müezzine ve iki hafıza birer akçe verilecektir. Berat ve Kandil gecelerinde helva ile çeşitli yiyecekler pişirilip hangahta bulunan kişiler toplanıp yiyeceklerdir. Bunlardan arta kalan, şeyh tarafından, hangaha gelip gidenlere verilecektir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki Hurufat defterlerinde 1691-1827 tarihleri arasında yer alan yirmi adet kayıtta, yapının, mescit, türbe ve zaviyesine, mütevelli tayini ve imam atanmasına dair bilgileri bulunur (15). Buradan, yapının o tarihlerde işlevini yoğun bir şekilde sürdürdüğünü anlamak mümkündür.

Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde, " Şehrin şimalinde aşağı bağ ve bahçeler içre Sünbüllü Baba Tekkesi Hacı Bayram Veli çırağı Sünbülllü Sultan burada sakin olup, ta kefere asrından beri ulu bir asitandır. Safi dut ve bid-i ser nigun ve enva-ı dıraht-ı semeredar ile müzeyyen bir tekke-i irem-izate'l imaddır.", diyerek bahsettiği Sünbül Baba hakkında şunları ilave eder. "Ebniye-i keramat serçeşme-i dervişan yani (Sünbüllü Baba Sultan) bi'z-zat Hacı Bektaş Veli bu şehre kadem basup Ertuğrul tarafına gitdiklerinde bu Sünbüllü Baba'yı postlarına koyup gitmişlerdi. Bu da Gazi Hüdavendigar

(15) B. I. AKSULU, a.g.e.

Asrında intikal etmiş, şahrah üzere dut ağaçlı bağçe içre tekyegah ve mesirede medfundur ki halen nazargah-ı erbab-ı feyz-i dildür."

Gazi Osman Paşa Caddesi üzerinde bulunan **Sümbül Baba Zaviyesi'**ni ve yanındaki türbeyi Muinüddin Pervane'nin kızı Safiyeddin'in bağışlanmış kölesi olan Hacı Sümbül'ün 1292 tarihinde Sultan II. Mesut zamanında yaptırmış olduğu Selçuklu sülüsü ile yazılı kitabesinden anlaşılmaktadır. Kesme ve moloz taştan yapılan türbe, kare planlı olup, üzeri kubbe ile örtülüdür. Giriş kapısı son derece gösterişlidir. Mavi renkli mermerlerden yapılmış, stalaktitli bir bordür portalin çevresini kuşatmaktadır. Bu kapıdan biri kubbeli ders verilen mekân olmak üzere iki bölüme girilmektedir.

1526 tarihli Defter-i Evkaf kaydından (16), Tokat ve Zile'ye bağlı birkaç köyün malikane hissesi ile bahçe gelirinin zaviyeye vakfedilmiş olduğunu görürüz. 1325 tarihli vakfiyesinin 1711 ve 1712 yıllarında deftere kaydedilmiş iki sureti bulunur. Vakfın geliri mescide, kalanı da fakirlere harcanacaktır.

Sümbül Baba Zaviyesi restore edilmiş olup, bugün plastik ayakkabı ve çizme deposu olarak kullanılmaktadır.

Turhal'dan Tokat'a girişte, Yeşilırmak nehrinin kıyısında yer alan **Şeyh Meknun Zaviyesi'**nin kitabesi mevcut olmadığı için yapım tarihi ve banisi hakkında bilgi edinemiyoruz. Ancak tescil fişlerinde zaviyenin 13.yüzyılda, Sultan Gıyaseddin Mesud döneminde yapıldığına dair bir kayda rastlanmıştır. Birkaç Köyün malikane hissesi, Büyük Köprü

---

(16) F. ÜSTEK, a.g.e.

yakınlarındaki değirmenin geliri, bostanların icarı, Pamuk Dikiciler Çarşısında yer alan dükkanın kirası vakfın gelirlerini teşkil eder.

1526 tarihli Defter-i Evkaf kaydından (17), zaviyenin vakfiyesine kayıtlı olan vakıfların zamanla azaldığı, kaybolduğu, kalan vakıfların mahsulünden berat ile günde iki akçe Emir Abdullah Şeyh'e, günde bir buçuk akçe ve senede üç mud gaile Haydar isimli kişiye, tahsildara ve türbehana olmak üzere verildiği anlaşılıyor. Bali adlı kişi günde bir akçe ile mütevelli, Mehmed adlı kişi de senede 120 akçe ile cüzhan olmuşlardır. Bu durumda zaviyeye gelen gidene verilecek bir şey kalmamıştır. Vakıfın şartnamesine tamamıyla uymak imkanı yoktur. Bu nedenle şeyhe her sabah Yasin ve ikindi vakitlerinde Amme Suresi okumak şartıyle günde iki akçe ayrılmıştır. Mütevelliye günde bir akçe, cabiye (tahsildara) senede 120 akçe ve iki hafıza senede 125'er akçe verilmektedir. Bunlardan arta kalan ise zaviyeye gelen gidenlerin masrafına harcanmaktadır.

Karamağralı Şeyh Meknun Zaviyesini tarikatını bilemediğimiz zaviyelerden biri olarak sayar (18). Türbe, zaviye ve mescitten oluşan yapı halk arasında Açıkbaş Türbesi olarak adlandırılır. Türbe duvarında yer alan çizimlerdeki bir figürün Hz. Ali'yi veya ona bağlı bir veli yahut bir şeyhi temsil ettiği ileri sürülür. Diğer bir çizim ise, Alevilik ile Sünniliğin arasını bulmaya çalışan Şeyh Şehabeddin Sühreverdi'nin Sahip Ata Fahreddin tarafından yaptırıldığı söylenen Bağdat'taki türbesine aittir. Karamağralı şu tahminde bulunur.

---

(17) F. ÜSTEK, a.g.e.

(18) KARAMAĞRALI Beyhan, Şeyh Meknun Türbesindeki Sgrafittolar

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde XIV-XV. yüzyıllarda görülen Şeyh Şehabeddin Türbesi sgrafittolarına ve geyikli figüre dayanarak Şeyh Meknun Zaviyesinin Alevi-Sünni akidelerine uyan kimselerin toplandıkları bir yapı olduğu ve Sühreverdiyeliğin bu tarihler arasında geniş bir alana yayıldığı, türbe ve zaviyenin de bu tarikata mensup kimselerce kullanıldığıdır.

Bir ara köpek barınağı olarak kullanılan zaviye bugün çevre düzenlemesi ile birlikte restore edilmiş vaziyettedir.

Haydarîlik, XIII. yüzyılda Anadolu'da en faal heterodoks tarikatlardan biri olmuş, Selçuklular ve Osmanlılar devrinde Babailer İsyanına katılmaları, Bektâşiliğin teşekkülündeki etkileri gibi çok önemli roller oynamışlardır. Zira Moğol istilası ve sonrasında Anadolu'ya gelen bütün bu zümreler içerisinde büyük çoğunluğu Haydâriler oluşturmaktadır. Tokat'ta Hızır İlyaslık adlı köprünün (bugünkü adı Hıdırlık Köprüsü) yakınında kurulan Tokat **Haydarhane Zaviyesi'**nin, XIII. yüzyılda Anadolu'da oldukça fazla sayıda bulunan, dönemin siyasi-dini olaylarında etkin bir rol oynayan Haydariye tarikatı mensuplarına ait olduğu anlaşılmaktadır (19). Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar, uzun süre varlığını devam ettirmiş ve bu süre içerisinde vakıf, gelir kaynakları olan köylerini, tarla ve bağları kendi bünyesinde muhafaza edebilmiştir.Sahibi olduğu bu mülkleri kiraya vererek temin ettiği gelirler ile varlığını

(19) YAROĞLU Aytekin, Tokat Haydarhane Vakfı, Cumhuriyet Üni., Sivas, 2006

devam ettirmiştir. Tokat'ta Hıdırlık Köprüsü yakınında, bu vakfa ait herhangi bir yapı günümüze kadar ulaşmamıştır.

Mehmet Paşa Mahallesi Et Dere önü sokağı üzerindeki kitabesi olmayan **Murat Sevdakâr Türbesi'**ni sahip olduğu özellikler dikkate alınarak XIII. yüzyıl sonlarına tarihlemek mümkündür. Bir Selçuklu yapısı olan türbe halk arasında Sevda Tekkesi olarak bilinir ve buraya Hacet Murat da denilir. Dileğinin olmasını isteyenler tarafından üç Perşembe veya yedi Perşembe ziyaret edilir.

Yüzyılın sonlarına tarihlenen ve senelerce gövdesinin yarıdan fazlası toprak altında kaldıktan sonra iki binli yılların başlarında restore edilerek gün yüzüne çıkarılan **Bulgaç Hatun Türbesi**, Bibi Hatun, Dudu Hatun adlarıyla da anılmakta olup Ali Paşa Camii avlusunun güney doğusunda yer almaktadır.

14.Asır

Sulusokak'taki Paşa Hanı yanında bulunan Alaca Mescit, III. Keykubad döneminde defterdar Abdülaziz b. İbrahim tarafından 1301 yılında yaptırılmıştır. Akkoyunlu Uzun Hasan'ın kuvvetleri tarafından tahrip edilen mescit, 1506 yılında esaslı bir tamir görür. Üzerinde sadece Selçuklu kitabesinin yer aldığı ve Selçuklular zamanından kalma tuğladan yapılmış orijinal minaresiyle yörenin en dikkate değer tarihi camilerinden birini oluşturur. Mescidin bugün avlu Duvarı üzerinde yer alan Alaca Çeşme'nin kitabesinden, 1274 yılında Karaarslan adlı

bir şahıs tarafından hemşiresi Mürrid Hatun adına yaptırılmış olduğu görülür (20). Mescit vakfı muhtelif kira gelirlerinden oluşmaktadır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Alaca Mescit Tekkesi'nin "Kadiri tarikat-ı aliyyesine mahsus bir tekke olup şehir içinde olmakla vafir hayru berekatı mütekasirdir" der.

Erenler Mezarlığı girişinde, dört cephesinde yer alan kemerli geniş açıklıkları ile baldaken tarzında bir biçime sahip olan ve XIV. asrın başlarına tarihlenen **Erenler Türbesi** kare plânlı ve kubbeli bir yapıdır. Evliya Çelebi eserinde Tokat ziyaretgahlarından söz ederken, "Erenler Sultan nam ziyaret de hüccac'ın çıkarılacağı yerdedir", diye kaydeder. İnanışa göre, Erenler Tokat'a gelince ilk defa sancağını buraya dikmiş ve sonraları aynı yerde bir cami yaptırmıştır. Mezarlığın batısında ve bittiği yerde ocağa benzeyen minber harabesi, eskiden evlenemeyen kızların ziyaret yeri idi. Kız minberin üzerine çıkıp, "minbere geldim atıldım, eve geldim satıldım" diyerek kendini aşağıya atar ve orada bulunan biri kıza müşteri olur, pazarlığı yapan, kızın boynuna bir ip takarak kendi malı imiş gibi alır götürürdü (21).

Tokat merkezinde, Sivas Caddesi üzerindeki yolun sağında bulunan **Nurettin bin Sentemur Türbesi**, 1314 tarihli olup İlhanlılar dönemine aittir. Kare biçimli türbenin üstü piramidal olup, üç penceresi ve bir kapısı vardır. Kitabesinden, Moğol ricalinden

---

(20) KAŞIKEMAN Özlem, Tokat İli ve Niksar İlçesi Çeşme ve Şadırvanları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üni., Ankara, 2005

(21) M. Üçer, a g.m.

Nureddin ibni Sentemur olduğu anlaşılan zatın, halk arasında Timur'un oğlu olduğuna, türbenin bir vali tarafından yıktırıldığına, ancak daha sonra rüyasına girdiği için bu vali tarafından tekrar yaptırıldığına inanılmaktadır (22). Türbe, daha çok Salı, Perşembe ve Cuma günleri çocuğu olmayanlar, yürüyemeyenler ve değişik hastalıklar için, sıkça ziyaret edilmekte, türbenin pencereleri önünde mumlar yakılmakta ve dilekler dilenmektedir. Dilek yerine gelince lokma tatlısı yapılıp oradakilere dağıtılmakta, ayrıca pencere önlerine bulgur bırakılmaktadır.

Ahi Muhyiddin veya **Abdulmuttalip Zaviyesi** ya da diğer deyişle Ziyaeddin Zaviyesi ismiyle anılan yapı, Behzad Deresine açılan çıkmaz sokakta, kare planlı bir bina olup, mescit, zaviye ve türbeden meydana gelen bir külliye teşkil etmektedir (23). 1319 tarihli vakfiyesinin 1917'de deftere kaydedilmiş bir sureti bulunmaktadır. İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han zamanında Abdullah b. El-Muhyî tarafından 1317 yılında yaptırılmış olan yapının kitabesinde şu sözlerle karşılaşırız. "**Dünya geçici ve değersizdir. Evveli ümit ve sonu da ölümdür. Elimizde olmayarak Dünyaya geldik, orada şaşkın bir şekilde konakladık, ve istemeye istemeye oradan çıktık.**"

Türbe üzerindeki kitabeden, Abdullah bin Muhyi'nin aynı sene içinde öldüğü ve türbesine defnedildiği anlaşılıyor. Çeşitli tarihlerdeki kayıtlardan hangahın adının önce Yar Ali iken sonradan Ahi Muhyiddin olduğu ve 982'deki kayda göre de baba-oğul oldukları

---

(22) Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri

(23) AKSULU, a.g.e.

tespit edilmektedir. Buna göre, Abdullah b. Muhyi'nin 717'de yaptırdığı hangah ve türbeye 719'da onun adına gelirler vakfedildiği, XV. yüzyılda ise belki de vakıfın evladından olan Yar Ali ile oğlu Ahi Muhyiddin'in ilave gelirler vakfettikleri ileri sürülebilir (24).

Tekke halk arasında Dönen Tekke diye de anılmaktadır. İçerisinde kitabesiz beş mezar bulunan tekke, daha çok Perşembe günleri satılmayan kızlar ve haylaz çocuklar için ziyaret edilmektedir. Satılmayan kızlar, kabirlerin ayak ucunda ayakta kıbleye karşı durarak üç İhlas bir Fatiha okurlar. İnanışa göre, dileği eğer kabul olacaksa sağa (kabirlere doğru) döndürülmektedir. Eğer dönmüyorsa dilek kabul edilmeyecek demektir. Haylaz çocuklar kabirlerin yanında yatırılınca düzeleceğine inanılmaktadır. Ayrıca, pencerelere çaput-bez bağlanmakta ve dilek kabul olunca burada kurban kesilmektedir.

Acepşir Türbesi Acepşir Mahallesinde, küçük bir tepe üzerinde kare planlı bir yapı içerisindedir. Tahta sandukalı mezar, yeşil bir örtüyle örtülmüştür. Mezarın baş ucunda bulunan 1318 tarihli bir kitabeden, güney cephesinde bir çeşmenin yer aldığı (25) türbenin Ebu Said Han döneminde yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Tarihi şahsiyeti ile ilgili bilgimiz olmayan bu zat hakkında şöyle bir rivayet anlatılır. Bir gün hacca giden efendisinin canının helva istediği Tokat'taki uşağına malum olmuş. Uşak, hanımından helva yapmasını istemiş, bunu aldığı gibi, soğumadan, Beytullah'a götürüp efendisinin sofrasına bırakmış.Bunun üzerine şaşırıp kalan adamcağız şöyle demiş: "Bunu getiren bizim uşak mıydı, yoksa acep bir sır mıydı". İşte o günden sonra evliyanın adı değişerek Acepşir olmuş.

---

(24) S. KUCUR, a.g.e.

(25) Ö. KAŞIKEMAN, a.g.e.

Halk arasında Başağrısı Tekkesi diye anılan türbe, daha çok Perşembe günleri, özellikle başı ağrıyanlar tarafından ziyaret edilmekte, bu ziyaret esnasında kabrin etrafında üç kez dönülmektedir. Acepşir Efendi'nin yüzü suyu hürmetine şifa bulduklarına inanılmaktadır.

Acepşir'in, Tokat'ta 1301'de Dünyaya gelen ve Zile'de medfun bulunan Şeyh Edhem Çelebi'nin dayısı olduğu ileri sürülür(266). Arif Kılıç, Acepşir Efendi'nin Zile'de Şeyh Nusret köyünde, kendi adıyla anılan zaviyeyi kurmuş olan Şeyh Nusret'in torunu olduğunu kaydeder.

İlhanlıların büyük hükümdârı Ebû Saîd Bahadır Hanın 1318 yılında adına cami yaptırmasından da anlaşıldığına göre Acepşir Efendinin devrin meşhur velilerinden biri olması muhtemeldir.

Tarihlerinde ve muhtevalarında bazı farklılıklar olmasına rağmen Osmanlı devrinde **Ahi Paşa** adıyla tanınan zaviyeye ait olduğu anlaşılan iki vakfiye bulunmaktadır (27). Ahi Paşa Zaviyesine ait olarak bilinen 1364 tarihli olan ilkinin 1924'te deftere kaydedilen bir sureti vardır. 1371 tarihli olan ikincisinin 1458'de çıkartılmış bir sureti günümüze ulaşmıştır. Bu vakfiyenin vakıfı Şeyh Celaleddin Mehmed b. Şeyh Fethüddin Ahmed b. Şemseddin Mehmed'dir. Tokat'ta babasına nisbetle Fethabad adıyla anılan zaviyeyi, Müslümanların salih, fakir, miskin, alim ve sufi olanlarından gelip gidenlerine, Bayezid Bistami, Şehabeddin Suhreverdi, Evhadüddin Kirmani ve Sadreddin Konevi'nin müridlerine, inanç sahibi, dini hükümlere uymada hassas alimlerin gelmeleri, kalmaları ve faydalanmaları için ve seçkin şeyh, Seyyid, alim ve zahidden meskene muhtaç olanlarına

---

(26) Arif KILIÇ, Zile Tarihi

(27) S. KUCUR, a.g.e.

Vakfetmiştir. Babasının ve akrabasının türbesinde iki hafızın bulunmasını şart koşmuştur. Eğer zaviye harap olup tamiri mümkün olmayacak hale gelirse, o zaman vakfın geliri zaviyede bulunan Hızır Aleyhisselam Mescidinin giderlerine, o da harap olursa, gelirin tamamı fakir ve miskinlere harcanır.

Tokat'ta bir hamamın geliri, çeşitli kira gelirleri, Artukabad'a bağlı muhtelif köylerin malikane hisseleri, vakfın gelirlerini oluşturur. Tevliyet önce ilk nesilde olup evlada, soyu tükenince azadlı kölesine, bunların soyu tükenince vilâyetin ileri gelenlerine verilmiştir. Mütevellilik görevi berat ile vakıfın evladı olan Hamdullah'tadır. İmam, müezzin, câbi ve nakîb, ferrâş, tabbâh, türbehân, ve hafıza verilen miktardan arta kalan, zaviyede bulunan fakirler ve sakinlerin yiyeceğine, mübarek gecelerde helva yapımına harcanacaktır.

Haş Dağı'nın kuzey eteğinde, kendi adını taşıyan mescidin yakınında olan mezarının yeri kesin olarak belli değildir.

Halk arasında anlatılan bir rivayete göre, Tokat Kalesi kafirlerin elinde olduğu dönemlerde, Ahi Paşa asasıyla yerde abdest almak için su ararken kralın adamları tarafından buradan çıkmaya zorlanır. Bunun üzerine Ahi Paşa, "Git kralına söyle benimle uğraşmasın" der ve parmağıyla kralın bulunduğu tarafa doğru işaret eder. Ahi Paşa asasını yere vurunca oradan büngül büngül bir su çıkar. Kralın adamı geri döndüğünde kralın iki gözünün birden kör olduğunu görür. Ahi Paşa'nın evliya olduğunu anlayan kral gözünün açılması için Ahi Paşa'ya ricada bulunur ve onu hamama davet eder. Orada Ahi Paşa'nın verdiği sudan içen kralın iki gözü açılınca hamamı Ahi Paşa'ya bağışlar.

Ziyaret yeri, kısmeti kapalı olan kız ve oğlanlar tarafından rağbet görmektedir. Kısmetinin açılmasını isteyenler, aldıkları bir kilidi evlerinin kapıları üstünde kilitledikten sonra, Cuma günü cami imamına getirirler. Söz konusu kilit, imam ya da müezzin tarafından Cuma selası verilirken minarede açıldığı takdirde, kısmetlerin açılacağına inanılmaktadır. Ayrıca, buradaki su kutsal kabul edilmekte, şifa için içilmekte ve bununla banyo edilmektedir.

1373 tarihli vakfiyesinin 1538 yılında çıkartılan suretinden 1885'te fermanla deftere bir sureti kaydedilen **Ahi Evran Zaviye**'sinin vakıfı, Taceddin el-Hac Ahmed b. Sadreddin Süleyman'dır. Sultan Hamamı'nın yanında alim, salih, takva ehli, mücavir ve gelip giden misafirler için zaviye olmak üzere yaptırılan 'dar' ile mescit yıkılırsa, gelirin tamamı Müslüman fakir ve miskinlere vakfedilmiştir. Vakıf, tevliyet görevini kendisinden sonra kardeşinin evladının salih olanına, sonra da merhum Ahi Evran ashabından olup zaviyede hizmet eden kimseye şart koşmuştur. Bu kayıt, zaviyenin Ahi Evran adını almasının sebebini açıklar.

Fütüvvet ashabının iftiharı, feta ehlinin efendisi Kemaleddin Ahi Kamil, Ahi Dayı diye meşhur olan babası Taceddin İbrahim Zeynüddin Tuli'ye ait Tokat şehrindeki bu zaviye için gelirler vakfeder (28). 1397 tarihli Ahi Dayı Zaviyesi vakfının muhtemelen XIX. asırda çıkartılan bir sureti bulunmaktadır.

---

(28) S. KUCUR, a.g.e.

15. Asır

Ankara Savaşı sonunda Amasya ve Tokat Çelebi Mehmet'in idare merkezi olur. Şehzade, zaman zaman yazları Tokat'ta geçirmektedir. Bu sıralarda İsfendiyar Beyi Kötürüm Bayezid Kara Yahya'yı önemli bir kuvvetle Amasya ve Tokat'a gönderir. Ancak Tokat civarında meydana gelen savaşta Kara Yahya kaçar. Çelebi Mehmet, Tokat taraflarında derebeylik kurmak isteyen İnaloğlu Taceddin İbrahim, Gözleroğlu ve Köpekoğulları gibi,Timur'un himayesini görmüş olan göçebe asıllı asilerle uğraşıp, bunları bertaraf eder. Tokat ve Amasya'yı kendisine merkez edinen Çelebi Mehmet, Tokat'a Bicaroğlu Hamza Bey'i tayin eder. Çelebi Mehmet'in Düzmece Mustafa ile uğraştığı sıralarda Taceddin İbrahim Beyin oğlu Ali Bey aniden Tokat'ı basarak, Bicaroğlu Hamza Bey'i kaleye kapanmaya mecbur eder. Amasya muhafızı İsmail Bey'in bir kuvvetle gelmesi üzerine Yar Ali Bey kaçar ve Tokat da bu suretle kurtulmuş olur. 1418 yılı, Tokat tarihinde önemli bir zelzele ile anılır. Amasya ile Tokat illerinden Kastamonu ve Bursa'ya kadar uzanan memleketlerde çok şiddetli bir zelzele olur ve Tokat halkı çadırlara çıkarak üç ay kadar açıkta oturmak zorunda kalır. II. Murat döneminde Tokat, Menteşeoğlu İlyas Bey'in Ahmet ve Üveys adındaki iki oğluna hapis yeri olur. Bu arada Kara Koyunlu hükümdarı İskender Mirza, Tokat'ta kışlamak için izin ister. 1430 - 1431 kışını burada geçiren Mirza'nın adamlarının bölgeye zarar verdikleri öğrenilince, Anadolu Beylerbeyi Umur Bey Tokat taraflarına gönderilerek İskender Mirza'nın Tokat'ı terk Etmesi

sağlanır. Bu dönemde Tokat beyliğine getirilenler arasında Balaban Paşa ile Ali Bey vardır. Fatih döneminde Tokat büyük bir istilâya uğrar. Fatih'in Karamanoğullarını ortadan kaldırmasıyla Uzun Hasan'a sığınan Karamanoğlu'nun tahrikleri sonucu, başlarında Emir Ömer ve Yusufça Mirza'nın bulunduğu büyük bir ordu Diyarbakır ve Tokat taraflarına gönderilir. Şehir ani bir hücumla baştan başa yağma ve tahrip edilir. Bektaşoğlu Ömer Bey ile beraber yaklaşık 30.000 kişilik bir orduyla Anadolu'ya giren Yusuf Mirza'nın bu hareketi, Tokat için büyük bir felaket olur. Öyle ki, Akkoyunlu kuvvetleri, Tokat Bey'i Şarabdar Hamza Bey'i aldatarak aniden şehre girmişlerdir. Bu hareketi ile halkı büyük bir kargaşaya sevk eden Yusuf Mirza, şehirdeki mescit ve medrese dahil olmak üzere pek çok binayı yakmış, Tokat ve civarını talan etmiştir. 1498'de Tokat'ta büyük bir deprem olur ve bu deprem Anadolu'da "Küçük Kıyamet" diye adlandırılmıştır.

Çekenli Mahallesinde bulunan mescidin 1415 tarihli kitabesi vakfiye niteliğindedir. Mescidin yanında türbe, hangah ve zaviye bulunmaktadır. Mescidin minaresi 15 m. uzakta olan yapı bugün çevre düzenlemesi ile restore edilmiştir.

Mescidin Vakıfları içinde muhtelif köylerin malikane hissesi ile çeşitli dükkan kiraları, kervansaray (29) kirası gelirleri bulunmaktadır ve bunlar Hamza Bey İmareti ile mescide tahsis edilmiştir. Vakfın mütevellisi Tokat kadısıdır

---

(29) Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde adı geçen Han günümüze ulaşamamıştır. Kadı Hanı isimli iki katlı ve seksen odalı olan bu han 1721'de yangın geçirir. -TUNCA Aylin, Vakfiyelerine Göre Tokat Vakıfları. Sh.18-

. Hamza Bey'in mezarı, Mihmad Hacip Mahallesi'nde, Gıj Gıj Dağı eteklerine yayılan Ali Mezarlığı altında, etrafı çevrili, sekiz on mezarlı ve kendi adını taşıyan aile mezarlığının içinde, bir lülüt ağacının altındadır (30). Mezarı daha sonraları mermerden yeniden yapılmıştır. Halk arasında **Uyuşuk Dede** diye de anılan Bicaroğlu Hamza Bey, Rumeli beylerinden iken, Amasya'da bulunan ikinci Murat'a Lala tayin edilmiş, Samsun'u fethetmiş, bilahare Anadolu Beylerbeyi olmuş kıymetli bir devlet adamıydı.

Günümüzde, vücudunun her hangi bir tarafında uyuşukluk hissedenler tarafından Cuma günü hariç diğer günler ziyaret edilmekte, mezarın etrafında dua okunarak dönülmekte, yanındaki duvarın dibinde mum yakılmakta ve baş ucundaki lülüt ağacına bez-çaput bağlanmaktadır. Halk arasında Cuma günü namaza gittiğine ve bu yüzden yerinde bulunmadığına inanılmakta, bundan dolayı Cuma günleri ziyaret edilmemektedir.

İnşaı 1420 yılına tarihlenen **Pir Ahmet Bey Türbesi**, Meydan Cami'nin güneyinde Hurusoğlu (Horozoğlu) Zaviyesinin yanında olup buraya Horozoğlu Türbesi de denilmekte idi. 1939 yılı depreminde büyük hasar gören türbenin mezar taşları müzeye kaldırılır. Türbede yatanlar bir aileye mensuptur, ancak kesin olarak hangi aileye mensup oldukları bilinmemektedir. Türbede yatan on iki kişiden biri olan Ahmet Bey'in Sivas ve Tokat'ta yaptırdığı zaviyelere tahsis ettiği vakıfları vardır. Pir Ahmet Bey'in kimliği hakkında değişik görüşler

---

(30) DEMİR Çetin, Tokat Erenler Tarihi Mezarlığı ve Mezar Taşları

bulunmaktadır. Uzunçarşılı, Horozoğlu türbesinde yatanların Eratnaoğulları'ndan olduğunu ve yaptığı araştırmalar neticesinde Pir Ahmet Bey'in Çelebi Mehmet'in adamlarından biri olduğunu ileri sürer.

Meydan Mahallesi'nde bulunan **Meydan Camii,** Sultan II. Bayezid tarafından annesi Gülbahar Hatun adına 1485'te yaptırılmıştır. Yapı, tek kubbeli ana mekan ile beş kubbeli son cemaat yerinden oluşmaktadır. 1939 ve 1943 depremlerinde büyük hasar gören cami, devlet ve halk işbirliğiyle tamir edilerek 1953'te yeniden ibadete açılmıştır. İğneciler Çarşısı'ndaki bir çok dükkanın kirası ile Turhal'a bağlı bir köyün malikane hissesinin dörtte biri vakıf gelirlerini teşkil eder.

Meydan Camii'ndeki mezarların, halk inancına göre, hikayesi şöyledir (31). II. Bayezid'in annesi Gülbahar Hatun tarafından 1485'te yaptırılmış olan bu eser için, Bayezid'in mimarlarını, neden daha büyük yapmadıkları için öldürttüğü ve bu kişilerin cami bahçesine gömüldüğü söylenir. Mutlu Özgen çalışmasında (32), “Ramazanda, kandillerde, arife günlerinde sabahın erken saatlerinde kadınlar kabir ziyaretlerine başlardı. Meydan için rahmetli annem, “ziyaretgah” tabirini kullanırdı. Kent içinde ziyaretler meydandaki evliya kabirlerini ziyaretle başlardı.”, diyerek aktardığı hazirenin kaldırıldığı nakledilir (33).

---

(31) M.ÜÇER, a.g.m.

(32)ÖZGEN Mutlu, Tokat Kentinin Ticaret Mekanları-XIX. XX. Yüzyılda Meydan Semti, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üni., Ankara, 2006

(33) Ç. DEMİR, a.g.e.

Meydan Camii avlusunda yer alan bu mezarlık alanındaki mezarların hemen hepsi müzeye taşınmıştır. Mezarlık alanının etrafı demir parmaklıklarla çevrilmiş ve bu alanın içinde yer alan Mahperi Hatun'a ait olan türbe (34) de yıktırılmıştır. Osmanlı paşalarından olan El-hac İbrahim Paşa da burada yatmaktadır.

Evliya Çelebi'nin, "Attarlar içinde Takyeciler Camii yüksek kubbeler uzun minare ve mavi kurşunla örtülü mamur bir camidir" ifadesini kullandığı eser, Sulu Sokakta, Yağıbasan Medresesi'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Dergâh-ı Ali silahdarlarından Osman Bey ile Ümmühan Hatun vakıfları caminin vakıfları arasında yer alır (35). 1939 ve 1943'te depremlerden sonra tamir ettirilmiştir. Kitabesi bulunmayan caminin mimari özellikleri göz önünde tutularak XV. asra tarihlendirilir (36).

---

(34) Amasya Sivas yolu güzergahında bir dizi kervansaray, ayrıca Kayseri'de adına bir külliye inşa ettiren Mahperi Hatun'un ölümü hakkında açık bilgiler yoktur. Alaeddin Keykubad'ın hanımının hayatı Moğollar tarafından Kayseri'nin ele geçirilmesi ile karanlığa gömülür. Tokat'taki türbenin aynı Mahperi Hatun'a ait olması mümkündür.

(35) TUNCA Aylin, Vakfiyelerine Göre Tokat Vakıfları

(36) UYSAL A. Osman, Tokat'taki Osmanlı Camileri

16. Asır

Bu yüzyılda yıllık nüfus artış oranı binde 13,4 olarak gerçekleşmiş olan şehirdeki 28 mahalle ismini, etraflarında şekillendiği dini yapılardan alır. Ticaret yolları üzerinde bulunması ve şehir vergilerinden anlaşıldığı üzere, bir sanayi-ticaret şehri olması Tokat'ı cazibe merkezi haline getirmiştir. Bir cazibe merkezi olduğunu, şehre çektiği göçmenlerin sayısı da kanıtlamaktadır (37).

1530-1540 yılları arasında Anadolu Eyaletindeki vakıf geliri 13.641.884 akça olup bu para ile 112 medrese, 623 zaviye, 154 muallimhane, dört darü'l huffaz işletiliyordu (38). Vakıfların bu gelirinden 121 müderris ile 8055 hizmetli maaş almaktaydı.

XVI. yüzyılda inşa edilmiş olan Ali Paşa Camii'nin hangi Ali Paşa tarafından yaptırılmış olduğu açıklık kazanmamıştır (39). Evliya Çelebi'nin, "gayet mükellef ve süslü ve mamur olup selatin camii gibi büyük kubbe ve yüksek sütunlarla donanmış", diye tasvir ettiği caminin yanında, tamamen kesme taştan yapılmış türbenin içinde üç mezar bulunmaktadır. Türbenin önünde geniş iki payeye oturan bir kubbe ile örtülü bir ön mekan vardır. Kitabelerine göre bunların ilk

(37)DEMİR ALPASLAN, XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı, Doktora Tezi, Ankara Üni., Ankara, 2007

(38) REŞAT Çelik, Tokat Vakıfları (1757-1810), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 1999

(39) EYİCE Semavi, Ali Paşa Camii, TDV İslam Ansiklopedisi

ikisinde 1573'te ölen Ali Paşa ile 1564'te ölen oğlu Mustafa Bey yatmaktadır. Üçüncü mezar ise kitabesiz olup paşanın zevcesi veya kızına ait olduğu kabul edilir. Kitabesiz olan caminin yapılış tarihi de mezar taşlarındaki tarihe yakın olmalıdır. Mustafa Bey'in mezar taşındaki, "nesl-i Sultan Bayezid" sözünden hareketle Ali Paşa'nın Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu olup isyan eden ve sonunda İran'a sığınmışken 1562'de orada katledilen Şehzade Bayezid'in damadı olabileceği ileri sürülür. Buna göre, Ali Paşa Tokat'a sürgün edilmiş ve II.Selim zamanında Şehzade Bayezid taraftarları bertaraf edilirken o da öldürülmüştür. 1939 yılındaki zelzelede yapı hayli zarar görür, 1943'teki zelzelede hasarlar büyür, 1945'te ise son cemaat yeri kısmen yıkılır. 1963'te tamir edilir, fakat içinde pek çok tarihi şahsiyetin mezar taşlarının bulunduğu hazire ortadan kaldırılır.

Şeyh **Abdülmecid Şirvani'**nin kabri Tokat merkezde, kendi adını taşıyan mezarlık içerisinde etrafı taş duvarlarla çevrili Lülüt ağaçlarının altında olup, üzeri açıktır. Mezarlık önündeki tabelada, adı Abdülmecid bin Veliyüddin ibn-i Alauddin Şirvani olarak yazılı olan şeyhin ismi Sefine-i Evliya'da 'Şeyh Mecdüddin Nurullah Abdülmecid Şirvani' olarak geçer (40). Mezarı önündeki tabelada H. 972 (M. 1564)'de Tokat'ta taun (veba) salgınında öldüğü ve Halvetiye Tarikatı'nın şeyhlerinden olduğu yazılıdır. Ulemadan biri olan Abdülmecid Şirvani, Zile'de medfun Muharrem Efendi ile, onun Sivas'ta medfun bulunan kardeşi Şemseddin Sivasi'ye hocalık etmiştir.

---

(40) VASSAF Osmanzade Hüseyin, Sefine-i Evliya,

Ayrıca, otuzdan fazla manzum ve mensur eserin sahibi mutasavvıf bir şairdir.

Abdülmecid Şirvani, halk arasında çoğunlukla Behzat-ı Velinin babası olarak bilinmektedir. Mezarını yaptırmadığı, birkaç kez yapılmasına rağmen yıktığı söylenir. Tokat'ı sel ve felaketlerden kurtardığına inanılmaktadır. Her türlü dilek için, daha çok Perşembe günleri öğleden sonra ziyaret edilmekte, dileğin kabul edilmesi gayesiyle yanındaki çalıya çaput bağlanmakta **ve** ilerideki duvarın dibinde mum yakılmaktadır.

Şirvan'da dünyaya gelen Abdülmecid Şirvani'nin doğum tarihi belli değildir (41). Künyesi Ebü'l-Mehamid olup, lakabı Nurullah'dır. Babası Şeyh Veliyyüddîn, Şirvan bölgesinin en büyük velîsi idi. İlim, fazîlet, şüpheli şeylerden sakınma ve takvada çok yüksekti. Devamlı olarak insanlara vaaz ve nasihat eder, ders verirdi. Hakkında, **"İnsanların en hayırlısı, onlara faydalı olandır."** hadîs-i şerîfinin açık bir nümûnesi idi, diye söylenirdi. Oğlu Abdülmecîd de küçük yaştan îtibaren böyle bir ilim ve sohbet halkasında yetişti. Zekası yüksek, anlayış ve kavrayışının fevkalade keskinliğinden kısa sürede akranlarını ve emsallerini geçti. Zahirî ve batınî ilimlerde ilerledi. Genç yaşta Şirvan'ın Şemahı şehrine gitti ve burada ders vermeye başladı. Kendisi bu yıllarını şöyle anlatmaktadır. “Şemahı'da talebelere bir şeyler anlatmak husûsunda çok gayret sarf ediyordum. Zahirî ilimlere olan rağbetim ve onları öğrenme husûsundaki şevkim öyle artmıştı ki, gecelerimin çoğunu kitapları mütalaa ve okumakla

---

(41) Evliyalar Ansiklopedisi

geçirirdim. Bir mübarek gecede, mütalaa ettiğim kitap hareket edip şöyle konuştu. "Ey Abdülmecîd! Ben senin Rabbin miyim ki, gece gündüz bana bakıyorsun? Var git, bu bağlılığını Rabbine yap. Bu bağlılığı Rabbine yapman daha münasiptir." Kitaptan gelen sesi duyunca, onu bir kenara bıraktım ve dağlara gittim. Oralarda bir mağara buldum. O mağarada, tam dört sene gece gündüz Allahü tealayı zikr ile meşgûl oldum. Bu esnada bana kerametler ihsan edildi. Abdest almak için dışarı çıktığım zaman, yırtıcı ve vahşî hayvanlar bana saldırmaz ve benden kaçmazlardı. Hatta bana yaklaşırlar, abdest aldıktan sonra biriken suları içerlerdi. Bazı yerlerde uçardım. Bir anda bir vadiden diğer vadiye geçerdim. Bu halleri, asıl maksat zannedip böyle kemale erileceğini düşünüyordum. Bu sebepten, tasavvuf yoluna girmek isteyene bir mürşid, bir yol göstericinin lazım olmadığı şeklinde yanlış bir düşünce içerisindeydim. Ben bu hal içerisinde iken, Şirvan mıntıkasının mürşid-i kamili, büyük velî Şehkubad Hazretleri (42), talebeleri ile bulunduğum mağaraya yakın olan nehrin kenarına gelip yerleşmişler, ibadet ve zikirle meşgul oluyorlardı. Onların zikrettiklerini görüp, kalbimde beraber zikretmek düşüncesi hasıl olunca, şeytan kalbime vesvese vererek, "Tabi oldukları şeyh ümmîdir, okuma yazması yoktur. Ona uyanların çoğu da cahil kimselerdir. Bunlar arasına karışmaktansa, kendi başına oturup

---

(42) Sefine-i Evliya'da Halveti tarikatının Sivas şubesi içinde Tokat'ta medfun Şirvanlı bir Şeyh Kubad şah'ın ismi yer alır ise de, Evliyalar Ansiklopedisi, Abdülmecid Şirvani'nin mürşidi Şeyh Kubad'ın 1543'te Şirvan'da vefat etmiş olduğunu kaydeder.

riyazet, nefse karşı gelmek ve nefs muhasebesi yapmak, vahşî ve yırtıcı hayvanlarla yakınlık kurmak daha iyidir." dedi. Fakat bu sırada Allahü tealanın tevfîk ve inayeti yardıma yetişti ve kendi nefsime, "Zahirleri ile İslamın emir ve yasaklarını yerine getirmeye çalışan, gece gündüz Allahü tealayı zikreden şu insanlara sû-i zanda, kötü düşüncelerde bulunmak yakışmaz. Hele onların hallerini bir gör. Mümin olan, insanların hallerini ve hareketlerini görmeden karar vermez." diyerek, onlara yakın bir yere gizlendim. Hal ve hareketlerini, ne yaptıklarını iyice gördüğüm zaman, kalbimden önceki tereddüt ve şüphelerin hepsi gitti. Sonra yanlarına varıp, bir kenara oturdum. Zikirleri bittikten sonra, Kelime-i tevhîd söylemeye başladılar. Ben de elimde olmadan Kelime-i tevhîd söylemeye başladım. Ansızın bende vecd, kendinden geçme hali meydana geldi, düşüp bayıldım. O zaman talebeleri, beni Şehkubad Hazretlerinin huzûruna götürmüşler. Biraz sonra kendime gelip gözümü açınca, başımı Şehkubad Hazretlerinin dizinde buldum. Derhal Mevlana Şehkubad'ın elini öptüm. Beni talebeliğe kabul etmesini rica ettim. Talebeliğe kabûl edince, emrettiği şekilde hareket etmeğe başladım. Ondan sonra benden, önceki keşf ve kerametler kayboldu. İçimde öyle bir ilim hasıl oldu ki, o mağarada yalnız başıma nefsimi terbiye etmekle çok hatalı bir yolda olduğumu anladım. Şehkubad Hazretleri, bir anda beni içerisinde bulunduğum o karanlık durumdan çıkarıp, himmetleri ile kalbimi temizledi. Eğer hocam Mevlana Şehkubad'ın sohbetleri ile şereflenmeseydim, Allahü teala korusun, çok aşağı derecelerde kalacaktım." Böylece Mevlana Şehkubad Hazretlerinin derslerinde kemale eren Abdülmecîd Şirvanî hocasının vefatından

sonra onun yerine geçerek insanlara nasîhat etmeye başlar. Abdülmecîd Şirvanî, asîl, cömert, af ve mazeretleri kabul edici, sohbetleri tatlı, halîm, selîm, merhametli biridir. Kendisine has üslubu ile çok güzel vaazlarda bulunur. Minberlerde ve kürsülerde, kalabalık cemaate, tasavvuf ve ibadetle alakalı meseleleri anlatır. Anlattıklarını, alim, fazıl ve tahsili olmayanların hepsi anlamaktadır. Herkes onun vaaz ve nasîhatlerinden, öğrenmeyi istediği bilgileri öğrenir, öyle ayrılır. Menkıbe, onun etkili Kur'an-ı kerîm okuyuşu ile, yerdeki vahşi hayvanlar ve gökteki uçan kuşların, dinlemek için etrafında toplandıklarını nakleder.

Anlatılır ki, Abdülmecîd Şirvanî Hazretleri Şirvan yöresinde ders verirken Tokat'ta tasavvuf ateşiyle yanan ve sonradan Kara Şems diye meşhur olan Şemseddîn Ahmed Sivasî ismindeki genç, Şeyh Mustafa Kirbasî Hazretlerinin huzûruna vararak kendisine talebe olmak isteğini bildirir. Şeyh Mustafa Kirbasî bu sırada yüz yaşını geçmiş olduğundan ona şöyle buyurur: "Evladım sen gençsin; ben ise ihtiyar ve hastalıklıyım. Riyazet çekmeye, nefsin istemediklerini yapmaya takatim ve kuvvetim yoktur. Senin terbiyen ile meşgûl olamam. Lakin sadık bir talebeysen Cenab-ı Hak mürşidini ayağına gönderir. Bekle! Bu mürşit altı ay sonra Tokat'a gelecektir." Kara Şems altı ay sonrasını şöyle anlatır: Hocamın sözlerinden sonra Zile'ye giderek altı ay daha ilim öğretmekle meşgul oldum. Altı ay sonra Tokat'a döndüğümde Abdülmecîd Şirvanî adlı bir zatın şehre geldiğini duydum. Derhal huzurlarına gittim. Beni gördüklerinde, "Ey Kara Şems!Benim Allahü tealanın emri ve Sevgili Peygamberimizin işareti ile kendi memleketimi, ailemi ve sevenlerimi terk edip dağ, tepe ve

beldeleri aşıp gelmem sadece seni manevî ilimlerde ilerletme ve terbiye içindir." buyurdular. Böylece Abdülmecîd Şirvanî Hazretleri bundan sonra bilhassa Kara Şems Hazretleri olmak üzere Anadolu'da talebeler yetiştirmeye ve doğru yolu göstermeye başlar. Tokat'a gelmesi ile ismi ve yüksekliği, talebeleri terbiyedeki üstünlüğü kısa zamanda her tarafta duyulur. Çevresi sevenleri ile dolar. Sohbetlerine koşanların çokluğundan Tokat adeta bir ‘ beldetü’l evliya’ haline döner.

Gaflet ehlinden birisi bir gün insanlık icabı Abdülmecîd Şirvanî Hazretlerine muhalefet ederek kalbini kırar. Sonra da yakınlarını ziyaret maksadıyla Tokat dışına çıkar. Bu arada kendini yoklar ve kalbinde ilahî feyz ve bereketlerden hiçbir şey kalmadığını anlar. O gece rüyasında tamamen som altın dolu bir hazîneye rastlar. Hazînenin bulunduğu yere girer. O sırada birisi, "Bu hazîne senin iken, niçin, parasız pulsuz geziyorsun?", der. O da, "Evet öyle, fakat böyle basılmamış altınlarla pazara çıksam, belki bana onlarla bir şey vermezler. Hatta, sen bunu nereden aldın diye, beni yakalayabilirler. Bunları, sikkehaneye götürüp sikke vurdurmam gerekir.", der. Uyanınca, sikkehanenin Mevlana Abdülmecîd'in dergahı olduğunu anlar. Mevlana Abdülmecîd'den özür dilemek için yola çıkar. Tokat'a varınca, doğru bulunduğu mescide gider. Mevlana Abdülmecîd, o sırada talebelerine ders vermektedir. O şahıs bir köşeye gizlenip, dinlemeye başlar. Bu sırada Mevlana Muhammed, o şahsın bulunduğu yöne doğru dönüp, "Külçe altına sahip olduğunu kabûl edelim. Madem ki sikkesi yoktur, kendine güveniyorsan, sultanın çarşısına bir götür de gör, başına ne belalar gelir bakalım." diyerek, o şahsın rüyasının tabirini yapar. O şahıs hemen kalkıp, Mevlana

Abdülmecîd'in ellerini öper ve af diler. Mevlana Abdülmecîd de onu affeder.

Menkıbeye göre, makam sahibi birisi, bir yolculuğu sırasında Tokat yolu üzerinde konaklar. Bu sırada Tokat eşrafının ileri gelenleri, hoş geldin demek için yanına giderler. Hoşgeldiniz deyip, dualarda bulunur, teşrif ettiklerinden dolayı memnuniyetlerini belirtirler. Fakat makam sahibi, kendini beğenen, gururlu ve kibirli birisidir. Ziyarete gelenlere hiç iltifatta bulunmaz ve bir müddet sonra, "Bizi karşılaması lazım gelenlerin hepsi sizler misiniz?", diye sorar. Onlar da, "Evet efendim." diye cevap verirler. Makam sahibi ısrarla, "Doğru söyleyin, beni ziyaret etmesi gereken başka kimse kaldı mı?" der. Orada bulunanlar, "Hayır efendim! Fakat sadece takva sahibi, haramlardan kaçmaya çok dikkat eden ve keramet ehli olan velî bir zat kaldı. O da zaten dergahından dışarı çıkmaz." deyince, kibir ve gurur içerisinde çok kızıp, "O nasıl adamdır? Hemen, birkaç kişi gitsin, zorla da olsa, onu bana getirsinler. Onun hakkından geleyim.", diye emir verir. Bunun üzerine orada bulunanlar, şöyle derler. "Efendim sizden önce gelen vezirler ve diğer devlet ileri gelenleri, onun bulunduğu dergaha varıp, ellerini öptüler, ona çok hürmet ve ikramda bulundular. Onun için size de layık olan, onu ziyaret edip ellerini öpmek ve hayır dualarını almaktır." Onlardan bu sözleri duyan kibirli ve gururlu şahıs, öfkesinden adeta küplere biner. "Yarın dergahına gidip, lazım gelen cezayı vereyim de görün." der ve huzûrunda bulunanları kovar. Abdülmecîd Şirvanî Hazretlerini sevenler durumu hemen ona bildirirler. Mevlana Abdülmecîd onlara, "Sizler gam çekmeyin ve üzülmeyin. Bizim onun yanına varmamız, onun da bize gelmesi

imkansızdır.", diye buyurur. Makam sahibi zat sabah olunca Abdülmecîd Şirvanî Hazretlerini cezalandırmak üzere harekete geçer. Yanına hizmetçilerini ve adamlarını da alarak dergaha doğru yola çıkar. Henüz yolu yarılamıştır ki, o zamana kadar sakin duran atı birden bire huysuzlanarak şaha kalkar ve sahibini yere vurur. O zat, "ah!" bile diyemeden derhal can verir. Mevlana Abdülmecîd'i sevenler ve ona bağlı olanlar sevinçle hadiseyi kendisine naklettiklerinde, **"Benim bir veli kuluma düşmanlık eden, benimle harb etmiş olur."** hadîs-i kudsîsini okur.

1564 senesinde Tokat'ta şiddetli bir veba salgını başlar. Her gün pek çok insan vefat etmekte, gün geçtikçe hastalık daha da yaygınlaşmaktadır. Kırk-elli gün süren salgında, hastalıktan binlerce kimse vefat eder. Bunun üzerine şehir halkı, "Şeyh hazretlerinden dua isteyelim. İnşaallahü teala veba salgını onun hayır duaları ile durur.", derler. Şehrin ileri gelenlerinden meydana gelen kalabalık bir cemaat, durumu Mevlana Abdülmecîd'e arzederler. Bunun üzerine Mevlana Abdülmecîd şöyle dua buyurur. "İlahî! Bu musîbet bulutunu, kerem ve ihsan rüzgarınla def eyle." O anda Allahü tealanın izni ile salgın hastalık durur. O günden sonra, otuz sene süreyle Tokat şehrine veba hastalığı gelmez. Hastalık yüzünden Tokat halkı orayı terk etmeye karar vermiş iken, Mevlana Abdülmecîd'in duası bereketi ile, memleketlerini terk edip gurbette birçok eziyet ve sıkıntılarla karşılaşmaktan kurtulurlar.

Abdülmecîd Şirvanî Hazretleri de salgından bir süre sonra aynı yıl içerisinde 1564 (H.972) vefat eder. Vefatından önce, "Bizi sevenler kabrimizin üzerine türbe yapmak sûretiyle, bu acizi diğer

Müslümanlardan ayırmasınlar.", diye vasiyet etmiştir. Fakat Mevlana Abdülmecid'i çok seven zenginlerden bazıları kabrinin üzerine türbe yaptırmak isterler. Kubbe tamamlandığı gece temelinden yıkılır. Birkaç kere kubbe yapsalar da, aynı şekilde yıkılır. Bunun üzerine kabri belli olsun diye etrafını taşlarla çevirirler (43).

Mevlana Abdülmecîd Hazretleri'nin vefatından sonra da görülen kerametleri talebeleri tarafından anlatılmıştır. Nitekim talebelerinden birisi şöyle nakletmektedir. Mevlana Abdülmecîd hayatta iken, bende kelam ilmi ile alakalı bazı şüpheler meydana gelmişti. Ancak meclisinde ve sohbetlerindeki heybetinden dolayı, suallerimi arzedip cevabını alma imkanı bulamadım. Her zaman, bundan sonraki meclislerinde sorarım der, bir türlü soramazdım. Mevlana Abdülmecîd ahirete intikal edince, sorma fırsatını kaçırdığım için çok üzüldüm ve pişman oldum. 1574 senesinde hacca gitmek üzere yola çıktım. Şam'a geldiğim zaman, gece rüyamda, kendimi bir nehrin kenarında, hocam Mevlana Abdülmecîd'i de karşı kıyısında gördüm. Bir sebze bahçesinde, ağacın gölgesi altında, çok güzel bir sûrette olduğu halde oturuyordu. Ansızın bana seslenip, "Şüphelerini arz et Ve cevaplarını al artık. Zamanı gelmiştir." buyurdu. Ben de

---

(43) Şeyh Şirvani Mezarlığı, Gıjgıj Dağının güneye bakan kısmıyla Çay Bağları arasında kalan ve Çay Deresinin kollarının birleştiği yatak üzerinde, şehrin doğu yönüne düşer. Mezarlık, içerisinden geçen iki yol ve dere dolayısıyla dört bölüme ayrılmıştır. Gıjgıj Dağı eteğine rastlayan bölümde mezarlığa adını veren Şeyh Abdülmecit Şirvani gömülüdür.- Çetin Demir, Tokat Erenler Tarihi Mezarlığı ve Mezar Taşları-

derhal yanlarına gittim ve şüphelerimi bir bir arz ettim. O da her birine, kalbe şifa olan cevaplar verdiler. Onun sözlerinin ve cevaplarının lezzeti ile yavaş yavaş kendime geldim. Rüyamda şüphelerimi ortadan kaldıran bu cevapları, uyandığımda Allahü tealanın izni ile aynen hatırladım.

Behzat Mezarlığı, Behzat Camii civarında bulunmaktadır. Etrafı demir ızgaralarla çevrili mezarlığın önemli taşları müzeye kaldırılmıştır (44). Caminin avlusunda da kabirler bulunmaktadır. Kanûnî Sultan Süleyman devrinde yaşayan Behzat-ı Velî'nin kabri Tokat'ta Behzat Çayı yanındaki kendi yaptırdığı Behzat Camii bahçesindedir. Bölge halkı tarafından çok sevilip ziyaret edilen Behzat-ı Velî, Tokat'ta bir çok yere adını vermiştir. Halk arasında Şeyh Şirvani'nin Behzat Veli'nin babası olduğuna, Şirvani'nin kıyafetine dikkat etmeyip gezmesinden, kıyafetine özenen Behzat'ın, "Babam giyimine dikkat etmez", demesi üzerine oğlunun bu sözlerine muttali olan Şirvani'nin kızıp yumruğunu sıkınca Behzat'ın dili tutulduğuna inanılır (45).

1908'deki sel baskınında caminin tahrip olan kısmını, Tokatlı Ahmet Lütfü Paşa restore ettirir ve 1939 depreminde zarar gören yapı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir ettirilir. Tabii afetlerden oldukça etkilenen camii en son I956 yılında onarılmış ve ayrıca son cemaat mahalli ilave edilmiştir. 1535 tarihli cami kitabesi vakfiye niteliğindedir. Kitabede adı geçen Fakih Şirvanoğlu Hoca Behzad,

---

(44) Ç. Demir, a.g.e.

(45) M. Üçer, a.g.m

Amasya'daki Şirvanlı sülalesinden Şeyhi Alaeddin Ali evladındandır. Alaca Mescit yanındaki mülkünü vakfedip, bunların gelirlerinin tevliyetini önce kendine sonra evladına ve evlad-ı evladına, nesilden nesile, asırdan asıra aktarılmak üzere şart koşup, soyu tükenince azadlı kölelerine, ve evladının kölelerine aydan aya erbab-ı vazife ulufesi *(maaş)* verilmek üzere bırakmıştır. Vakıflardan meydana gelen geliri önce rakabeye (46), Tokat kadıları nazır olup senede 120 akçe nezaret vazifesine, 360 akçe mütevelli vazifesine ve 900 akçe mescit imamına ayrılmıştır. İmamlar sabah namazından sonra Yasin, öğle namazından sonra Mülk, ikindi namazından sonra Amme surelerini okuyacaklardır. Ayrıca vakıf 308 altın vakfedip faizini Oğulbey Çeşmesine vakfetmiştir.

17. Asır

Bu yüzyıl, uzun süreli savaşların ve Celali isyanlarının Osmanlı idari, mali ve sosyal dokusunu derinden etkilediği bir dönemdir. İran ve Avusturyalılarla girişilen sonu gelmez savaşlar, bitmek bilmeyen Girit kuşatması, Anadolu'daki Celali İsyanları ve İstanbul'daki yeniçeri isyanları, Osmanlı devletinin parasal ve mali sisteminde önemli gedikler açılmasına sebep olur. Merkezi idarenin taşradaki Gücünün azalmasına paralel olarak mahalli idarecilerin

(46) Rakabe kul, köle, cariye ve bir malın sahipliği anlamına gelmektedir.

etkinliğinin artması ile birlikte Osmanlı düzeni ciddi sarsıntılara maruz kalır. Bu yüzyılda Rum Hazine Defterdarlığından Tokat voyvodalığına geçiş suretiyle Osmanlı Taşra maliyesinde büyük bir değişim yaşanır (47).

Asrın başına tarihlenen tahrir defterindeki kayıtlardan Celali belasının Tokat'ı çok etkilemiş olduğu ve bir kısım mahallelerin ahalisinin göç etmeiş olduğu veya vergi ödeyemeyecek hale geldikleri görülür (48). "Sufiyyun Mahallesinde mahelle-i mezbure halkı Celali havfından Erzurum tarafına firar etmeğin tahsili mümkün olmayıp dokuz haneden cem olunmuştur."

1626-1632 yıllarına tarihlenen Voyvoda Hanı, Evliya Çelebi'ye göre İbşir Paşa tarafından yaptırılır (49). Önce vakıftan şahıs mülkiyetine geçen yapı daha sonra Evkaf İdaresine devredilir. Bir ara cezaevi yapılmak üzere Adliye Vekaletine satılır ise de, bunun yerine sebze hali ve bir süre öğrenci yurdu olarak kullanılır. 1939 depreminde harap olan yapı 1962-64 yıllarında restorasyon geçirir. Farklı kamu hizmetlerine ev sahipliği yaptığı sıralarda bazı bölümleri kapatılmış, bazı bölümler ilave edilmiştir. 1990'dan sonra bütün mekanları dükkan haline getirilir. Son restorasyonu ile turizme açılmıştır.

---

(47)ÖZVAR Erol, XVII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim : Rum Hazine Defterdarlığından Tokat Voyvodalığına Geçiş, Doktora Tezi, Marmara Üni., İstanbul, 1998

(48) İpşirli Mehmet, XVII. Asrın ortalarında Tokat Şehri

(49) SUNAY Serkan, Tokat Şehir İçi Hanları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni., Ankara, 2003

Aynı isimli mahallede, ırmak kenarında yer alan ve ahşap tavanı ile dikkati çeken Mahmut Paşa Camii bu yüzyılda inşa edilen eserlerdendir.

Evliya Çelebi Tokat'taki tekkelerin listesini şöyle verir. Açıkbaş Tekkesi, Alaca Mescid Tekkesi, Alp Gazi Tekkesi, Çöreği Tekkesi, Gaj gaj Dede Tekkesi, Hıdırlık Tekkesi, Horoz Tekkesi, Kösmelik Baba Tekkesi, Meydan Tekkesi, Miskinler Tekkesi, Timarhane Tekkesi, Sünbüllü Baba Tekkesi, Taşoluk Tekkesi, Vani Tekkesi. Bu listeye ilaveten veliler listesine de Erenler Sultan, Şeyh Hazret Bey Dut Baba, ve Şeyh Hazret Hüseyin Rıfai'nin isimlerini dahil eder.

Muhyiddin İbni Arabi'nin müritlerinden olduğunu kaydettiği **Şeyh Hasan Rifai**, aynı zamanda Ladik'te medfun Şeyh Seyyid küçük Ahmed-i Kebir Rifai'nin amcazadesidir. Orhan Gazi bu zattan inâbe almıştır. Evliya Çelebi, bu zatın Tokat'ta Sünbüllü Baba türbesine yakın bir yerde medfun bulunduğunu kaydeder.

" ..Tokat 'ın şimal tarafı haricinde bir mesîrezâr bağ-ı behîşt var. İçinde Sünbüllü Baba medfundur. Amasya kurbında Lâdik şehrinde medfun bulunan eş-Şeyh Ahmed Kebir Rifai hazretlerinin ammuzâdeleridir. Şam-ı şerifle medfun Şeyh Muhyiddin-i Arabi hazretlerinden cihâz-ı fakrı kabul edüb anlardan tekmîl-i ulümi d-din eyleyerek yine vatan-ı aslîleri olan şehr-i Tokat a gelüb Orhan Gazi asrında 752 senesinde dâr-ı fenadan dâr-ı bekaya irtihâl etmekle hala zıyaretgâhtır.."

Evliya Çelebi'nin söylediklerine göre, **Taşoluk Tekkesi**'nde boyalı bir taş vardır. Eski doktorların bir tarafına yazdıkları tılsımlı harflerin bulunduğu oluktan günde bir defa süt akarmış. Hasta olanların bu sütü içtiklerinde iyileştiklerine inanılırmış. Peygamber

Efendimiz (s.a.v) dünyaya teşrif ettiklerinde bu süt kesilmiş. **Çöreği Tekkesi**, Tokat'ın güney kesiminde yüksek bir yerde, oldukça büyük bir tekke olup, mesiregâh olarak kullanılır.

Bu asırda şehrin dışındaki **Miskinler Tekkesi,** cüzzamlı ve diğer hastaların kaldığı bir yer olup karantina gibi kullanılmaktadır. Sakinlerini halk ile görüştürmezler. Hastaların içinde duası kabul olan kişilerin olduğuna inanılır. Sözün gelişi, atı kurtlanan veya hastalanan kişi, bir miktar yağ mumu alıp, atın boğazına sürer, tekkenin etrafında dolaştırırsa, atın iyileşeceği kabul edilir. Çelebi'nin kendisi de, hastalanan atını tekke etrafında dolaştırır ve atını iyileşmiş olarak gördüğünü söyler.

Evliya Çelebi'ye göre, **Meydan Tekkesi**'ni yaptıran şahıs göz zevkine sahip olduğundan, çok güzel nakışlarla süslemeler yapmıştır. Tekke yeşil çinilerle örülmüştür. Bahçesinde çok soğuk ve şifalı bir su aktığından, şehrin ileri gelenleri yazın bu sudan içmek için gelirlermiş.

Evliya Çelebi, Tokat yakınlarında Yeşilırmak nehrinin kuzeyinde Ayrık köyünde bulunan **Muhammed Şah Dede Ziyaretgâhı**'nın, büyük bir tekke mahiyetinde ve işler halde bulunduğu kaydeder. Her zaman misafirlerinin olduğunu, herkese nimet verildiğini, bu ziyaretgâha Şeyh Mustafa isminde birisinin nezaret ettiğini, gelen misafirlerle onun bizzat ilgilendiğini ilave eder. Cömert ve hayırsever bir kişi olan Şeyh Mustafa'nın ziyaretgâh çevresindeki kartalların aç kalmamaları için her sene bir at kestiğini, böylece kartalların açlık çekmediklerini söyler. Evliya Çelebi tarikat ve meşrebi hakkında herhangi bir bilgi vermediği **Şeyh Hüsam Efendi**'yi, Tokat yakınlarında Doruk köyünde ziyaret ettiğini

nakleder. Ayrıca, Tokat yakınlarında Kızılırmak kenarında Kangın denilen bir köyde **Kum Baba Tekkesi'**nden söz eder.

Azerbaycan'da Zencan şehrinden ailesiyle göç ederek Tokat'a yerleşen **İshak Zencani** İskenderiye ve Kahire'de İlahiyat öğrenimi görür ve döneminin ünlü ilahiyatçılarından icazet aldıktan sonra bir din âlimi olarak Tokat'a döner (50). Şehir XVII. yüzyılda, geçmisinden de gelen birikimi ile bir kültür ve ilim merkezi durumundadır. İshak bin Hasan'ın Tokat'ı kendine yerleşim yeri olarak seçmesinde şehrin bu durumunun etkili olduğu söylenebilir. İshak'ın çok sevdiği ve büyük saygı duyduğu hocası Mehmed-i Vanî'nin ordu vaizi iken, Viyana bozgunundan sonra vazifeden uzaklaştırılarak Bursa yakınlarında Kestel Köyü'ne sürülmesi olayı, on altıncı yüzyıldan itibaren başlayıp devam eden Celâlî isyanlarından en çok etkilenen yerlerin Sivas ve Tokat yöreleri olması ve IV. Mehmet zamanında isyanların durdurulamayışı, onun IV. Mehmed'e kırgınlığının başlıca sebepleridir. İshak bin Hasan'ın Sivas şehrinde mukim bir kardeşi olduğu ve ziyaret gayesiyle oğlunu Tokat'a gönderdiği anlaşılmaktadır. İshâk bin Hasan Tokatî'nin Çok sevdiği, ilim adamı olması için üzerine titrediği oğlu Fazlullah'ın taun (veba) hastalığından 1687'de vefat etmesi, kendisini çok sarsmıştır. Nazmu'l-Ulûm isimli kitabının sonunda 24 beyitlik mersiyesinde oğlunun ölümünden duyduğu acı dile getirilmektedir. İshak bin Hasan Tokatî

(50) ÖZFIRAT Bayram,Tokatlı İshâk Efendi'nin Nazmu'l-Ulûm, Nazmu'l-Le'âlî ve Manzûme-i Keydânî Adlı Mesnevileri, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üni., Konya, 2006

oğlu Fazlullah'ın vefatından sonra, bir sene kadar yaşamış ve 1688 yılında Tokat'ta vefat etmiştir.

Manzume-i Akaid isimli eserinin Hatime'sinde, halkın perişanlığını, vurguncuların köylerde, kasabalarda ve şehirlerde kol gezdiğini, Budin Kalesi gibi muhkem bir kaleye sahip olan Tokat şehrinin bile bu yağmacıların eline geçtiğini ifade eder. Bilhassa Kara Mehmet isminden, "fırtına gibi esdi", diyerek söz etmektedir. Hiçbir yerde asayişin bulunmadığını belirtir.

Cihanı tutmuş idi düzd ü rehzen
Misali gamze-i hunhar u pürken
Temevvüçde hücumu ehl-i şirkin
İşi yağma idi türkman-ı türkin

Demekte ve ehli sünnet olmayan Türkmen Türklerinin Celali isyancılarına katılıp köyleri, çadırları, kasabaları ve hatta şehirleri yağmaladıklarını anlatmakta ve halkın acıklı durumunu şöyle belirtmektedir.

Kura vü mısr ü ehl-i haymeler
Kılınmış mu-yi zengi gibi behrem
Cihan cümle usanmıştı özinden
Yerin altı hayırlıdır yüzinden

Demek suretiyle köylerin, kasabaların, şehirlerin ve topyekün Anadolu insanının ne kadar zor günler yaşadığını ifade eder.

Nazmü'l Ulüm'ün son iki bölümü Hal-i Kuzat ve Taziye isimlerini taşır (51). Burada bir çok kadının vazifeye atanmalarının

(51) Rasim Deniz, İshak bin Hasan Tokadi

rüşvete bağlı olduğunu ifade eder. Rüşvetten uzak kalmış kadıların Allah katında en sevgili kul olacaklarını ifade eder. Fakat bir çok kadının böyle olmadığını, para biriktirmek için her çareye başvurduklarını da belirtir. Taziye adını koyduğu bölüm ise, 1687'de Tokat'ta meydana gelen veba hastalığından vefat eden oğlu Fazlullah için yazdığı mersiyedir. Bu mersiyede Tokat şehrinde meydana gelen ölüm olaylarının çokluğunu belirtir.

Sada-yı her mahalde güna güne
Gelür "inna ileyhi raciün"e

İkinci Viyana Seferi sırasında Anadolu'da Akkaş, Kara Mahmud gibi Celaliler tekrar ortaya çıkarak Bolu ile Sivas arasındaki yerlerde isyan ve anarşi çıkartırlar. Tokat ve Sivas yörelerinde bazı kimselerin mehdilik iddiasıyla ayaklandıkları, isyana varan bir tutum içinde halkın üzerine gittikleri, köyleri, kasabaları ve şehirleri yağmaladıkları ve başlarında da Kara Mahmud isminde bir Celali eşkıyasının bulunduğu gerçeğini dile getiren İshak bin Hasan, halkın acınacak durumunu, perişan halini, darmadağın olup sahipsiz kalışını şiirlerinde anlatarak halkın dertlerini dile getirip devrinin acı günlerine ve olaylarına tercüman olur.

İshak Zencani'nin dile getirdiği sosyal konulardan biri de adalet dağıtan kadılık müessesesidir. Kadılığın güç bir meslek olduğu kadar şerefli ve çok da sevaplı bir iş olduğunu belirttikten sonra kadıların çoğunun altın, gümüş biriktirmek için bu makama talip olduklarını, atamaları için rüşvet vermekten, araya adam koymaktan da çekinmediklerini söyler. Zamane kadılarının fakiri, acizi koruyacakları

yerde onları ezdiklerini ve haksızı, güçlüyü koruduklarını belirtir ve böylesi kadıların halkın içinde bela olduğunu, hükümlerinin de geçersiz sayıldığını açıklar. Şiirlerinde çoğu mevkilerin rüşvetle elde edildiği, adalet dağıtacak olanların, adaletsizliği ve liyakatsizliği ortaya koyulmaktadır.

Yazdığı kitaplarda Ehl-i sünnet îtikâdını, fıkıh ilmini ve devrinin sosyal hâdiselerini işlemiş olan İshak Zencani'nin başlıca eserleri şunlardır. Metâlib-ül-Musallî, Şerh-i Cilâ-ül-Kulûb, Sirâc-ül-Kulûb, Usturlab, Geydânî, Nazm-ül-Leâlî veya Manzûme-i Akâid, Nizâm-ül-Ulûm.

İshak Zencani (Hacdağı) Mezarlığı, şehrin batısında Hac Dağı denilen kayalıklı bir tepenin yamacında bulunmaktadır (52). Çevre ilçelerden getirilen yabancı mezarlar burada yer almaktadır. Birkaç bölümden oluşan mezarlık alanlarında, çoğu mezar taşları sade ve yazısızdır. Halkın Boyun Baba da dediği İshak Zencani'nin kabrine her türlü dilek için gidilir. Mezar, her niyet için, arka arkaya üç veya yedi Cumartesi sabah namazından sonra ziyaret edilmekte, üç İhlas bir Fatiha okunarak mezarın etrafında üç kez dönülmektedir. Bazen mezarın sağ ve solunda özel olarak yapılmış yerlerde mum yakılmakta ve taş yapıştırılmaktadır.

---

(52) Ç. DEMİR, a.g.e.

18. Asır

Tournefort, asrın başında ziyaret etmiş olduğu şehir hakkında, bir kadı, bir voyvoda, bin yeniçeri ve bir miktar sipahi ile bir yeniçeri ağasının bulunduğunu yazar (53). Osmanlı Devletinde XVI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak devam eden ekonomik sıkıntılar XVIII. yüzyılın sonlarına doğru devleti ağır bir ekonomik krizin içine sokar. Bu durumdan Tokat da etkilenir ve yiyecek, ihtiyaç maddeleri, hayvan ve taşınmaz malların yıllık fiyat artışları değişik oranlarda olur. Ancak devletteki ekonomik sıkıntıya oranla Tokat'taki fiyatlarda çok önemli bir değişiklik olmadığı görülür. Yine 18. yüzyılın başlarında ülkenin genelinde bir nüfus durgunluğu yaşanırken Tokat'ta önemli bir artış gözlenir.

XVIII. yüzyıla ait Tokat şehrindeki esnaf kollarında önceki yüzyıllara göre bir azalma görülür. Bunun sebebi ise devletin bütün sistemlerindeki çöküş ve bunalım gösterilir. Özellikle mali sistemdeki değişim ve bunalımlar bunun baş göstergesidir (54). Bu yüzyıl içinde şehir merkezinde 13 büyük han, 30 çarşı ve 100'e yakın esnaf grubu mevcuttur.

---

(53) Tournefort M., A Voyage Into The Levant, sh. 271. "..There is at Tocat a Cadi, a Vaivode, an Aga of the Janizaries, with about a thousand Janizaries, and some Spahi's.."

(54) ÇELİK Mehtap, Tokat Şehrinde Esnaf Teşkilatına Dair Bir Araştırma (1772-1799), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996

Müslimler ve Gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları Tokat'ta Gayrimüslimlerin kendilerine ait mahkemeleri olup, şer'î mahkemeye müracaat hakları da bulunmaktaydı (55). Asrın son yıllarına ait şeriyye kayıtlardan bazı Gayrimüslimlerin kendi dinlerini bırakıp, İslamı kabul ettikleri ve çoğunlukla erkeklerin Mehmed, kadınların Fatma ismini aldıkları görülmektedir.

Devrin dini hayatı ile ilgili zihniyetine ışık tutması bakımından kayıtlarda yer alan iki vakfiye örneği şöyledir. "..Mihmadhâcib-i Müslim mahallesinde yaşayan Zâhide Hatun adlı kadın, bir bâb evi ile meyvehâne çarşısında bulunan bir bâb manav dükkanının altı hissesinden beş hissesini mahallede bulunan Genç Mehemmed Camii'nde hâtib olanlar ile sem'-i asel satın alınması amacıyla Temmuz 1797 (H. Safer 1212)'de vakf etmiştir." "..El-Hâc Osman Alemdâr adlı şahıs, Yazıcık mahallesinde bulunan bir kıt'a hadîkasına (bahçesine) aynı mahallede bulunan Garibler Camii'nde imam olanları mutasarrıf ederek.."

19. Asır

Tokat kazası, Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nin genelinde yaşanan siyasî, askerî, sosyal ve ekonomik gelişmeleri yerel

(55) DEMİRCİ Ahmet, Üç Numaralı Tokat Şeriyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2007

düzeyde en iyi yansıtan bölgelerden biri olmuştur (56).1864'ten 1880 yılına kadar Sivas vilayetinin önemli bir kazası olup bir kaymakam tarafından idare edilmektedir. 1880 tarihinde İkinci Abdülhamid'in iradesiyle şehir, sancak (liva) statüsüne çıkarılır. Tokat'ın liva konumuna getirilmesinde nüfusunun ve gelirlerinin fazlalığı etkili olmuştur. Yakınlıkları ve sıkı ilişkileri sebebiyle Niksar, Erbaa, Zile kazaları Tokat sancağına bağlanır (57). 76 mahalleden oluşan Tokat'ta ailelerin tek eşli ve genel olarak bir veya iki çocuk sahibi çekirdek aile oldukları görülür. Mahkeme kayıtlarında Müslim ile Gayrımüslim arasında herhangi bir dava ve olayın yer almamasından iki tarafın karşılıklı saygı ve güven içinde ilişkilerini yürüttükleri kabul edilir. Sicilde yer alan üç vakfiyenin gelirlerinin de Tokat'taki camilere tahsis edilmiş olduğu görülür. İncelenen kayıtlardan Tokat'ta bugün de meşhur olan çörek ve kebabın o günlerde yaygın olarak tüketildiği anlaşılıyor.

1843'te Meydan Camii'nin tamiri yapılmış, 1845'te askerlik işlerinin yürütülmesi için erkek nüfusun, 1864'te ise vergi ile mükellef olan evlerin sayımı yapılmıştır. 1846 yılında Tokat Karagümrüğü kaldırılmış, 1847 yılında İvaz Paşa Camii, 1851 yılında Sultan hamamı, 1862'de Pervane Hamamı, 1868'de Taşhan'ın tamiri

(56) AÇIKEL Ali, Tanzimat Döneminde Tokat Kazasının İdari ve Nüfus Yapısındaki Değişiklikler (1839-1880)

(57) HANİLÇE Murat, 16 Numaralı Tokat Şeriyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2009

gerçekleştirilmiştir. 1870 yılında da Rüşdiye Okulu açılmıştır. Bu güzel gelişmelerin yanında olumsuz olaylar da yaşanır. 1861'te Yeşilırmak'tan sel gelmesi, en önemlisi ise 1872 yılında kuraklık ve kıtlığın yaşanması olmuştur(58).

Harun Çiçek'in çalışmasından (59), XIX. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen olayların bir kısmının sürgün olayları olduğu anlaşılıyor. 1810'da Kayseri Nakib'ül-eşrafı Molla oğlu Osman'ın kendi halinde yaptığı uygunsuz tavırları hakkında verilen karar sonucunda Tokat'a sürülmesi, 1816'da Bor müftüsü Maraşlı oğlu Hacı Mehmet'in uygunsuz davranışlarından dolayı Tokat'a sürülmesi, 1818'de Niğde sancağından Papaz Vasil'in halk huzurunu bozduğundan dolayı Tokat'a sürülmesi, 1845'te Sungurlu'da devlet tarafından toplatılan iaşenin toplatılması esnasında olay çıkaran müftünün Tokat'a sürgüne gönderilmesi konuyla alakalı birkaç örnektir. Ayrıca, 1827'de Zile ve Niksar'dan bazı dervişlerin kovulmuş olması ve 1828'de tekkelerin teftiş edilmesi dikkat çeken olaylar arasında yer alır.

Hamiyet Sezer makalesinde (60), Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonraki uygulamalarla ilgili olarak şunları yazar.

---

(58) KIZKAPAN Adem, Şeriyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılda Tokat'ta Gayrımüslimlerin durumu, Cumhuriyet Üni., Sivas, 2009

(59) ÇİÇEK Harun, Tokat Merkez Sancağı'nın Sosyo - Ekonomik Konumu (1800 -1850), Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üni., Samsun, 2006

(60)SEZER Hamiyet, Yeniçeri Ocağının Kaldırılışının Taşradaki yansıması (1826-1827)

Sivas valisi Mehmet Paşa, 3 Haziran 1827'de askerleriyle Tokat'a gelmiştir. Valinin bildirdiğine göre Tokat'ta eşkiyalıkla ünlü 26 kişi idam, 6 kişi sürgün edilir. Bu kişilerin isimleri kaydedilmek üzere Divan-ı Hümayun kalemine gönderilmiştir. Başbakanlık Arşivi'nde yer alan bir belgede idam edilen kişilerin isimleri kayıtlıdır. Bu isimler incelendiğinde, Yeniçeri Ocağına mensup bölgedeki kişilerin, özellikle bu belgede sözü edilen karakullukcu, haseki, alemdar (bayrak taşıyan), serdengeçti gibi gruplara mensup olan şahıslara rastlanmaktadır. Bu kişilerin aynı zamanda ekmekçi, yaprakçı, mandıracı olmak gibi özellikleri de vardır. Yine Tokat'tan sürgün edilen kişiler arasında, turnacı, alemdar, Otuzaltının ustası, (bilindiği gibi yeniçeriler orta adı verilen gruplara ayrılmıştır) eski serdarlar vardır. Ayrıca, öldürülen ve sürgün edilenlerden vasıflarının ne olduğu belli olmayan yeniçeri taraftarı olabilecek kişiler bulunmaktadır. İdam ve sürgünlerin dışında Tokat'ta yeniçerilere ait kahvehanelerin bir kısmı yıkılmış, bir kısmı bırakılmıştır. Yine valinin bildirdiğine göre cadde üzerinde 10 adet kahvehane yıkılırken, 35 tanesinin nişanları yıkılarak başka esnaf dükkanlarına çevrilmiştir. Tokat Şeriyye Sicilindeki kayıttan öğrenildiğine göre, 37 adet kahve bırakılmış, 40 adet kahve ise yıkılmıştır. Yıkılmayan kahveler arasında, Subaşı kahvesi, kapıcı, pasvanbaşı, paşa, dellalbaşı, mehter, menzilci, başçavuş kahvesi yer almaktadır. Yıkılan kahveler arasında, Tokat'da idam edilen şahısların isimlerinin geçtiği görülür. Örneğin, Canbaz kahvesi, Köşkeroğlu kahvesi, Ziyani(ci)oğlu kahvesi ki, bu adlar idam

edilenler listesinde yer almaktadır. Serdara ait olan yer de keçeci dükkanı olmuştur. Böylece Tokat eşkıyadan temizlenmiştir. Bu arada Zile'de bazı eşkıyaların voyvodayı yendikleri, voyvodanın bir şey yapamadığı, validen yardım istediği ve sonuçta 7 eşkıyanın idam edildiği, valinin yazısından öğrenilmektedir. Zile'de bu 7 idam dışında ikisi Tarsus'a, biri Kayseri'ye, ikisi Kastamonu'ya olmak üzere 5 sürgünün olduğu da anlaşılıyor. Bu arada Tokat naibi Kara Cehennem lakaplı Mustafa Efendi ve eski Tokat müftüsü Yeniçeri Ocağı mensuplarına taraftarlık göstermekte ve naibin gereksiz para topladığı öğrenilmektedir. Naib hakkında soruşturma yapılmış ve sonuçta hapsedilmiş, İstanbul'a bildirilerek bir başka yere sürgünü için emir istenmiştir. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla birlikte bazı ekonomik değişiklikler de yapılmıştır. Ocak mensupları önceleri asker oldukları için nüzül ve avarız vergilerini vermiyordu. Ama artık ödemedikleri bu vergilerin bunlardan da alınması yolunda emirler çıktığını görüyoruz. Yeniçeri Ocağı ilga olununca mensupları diğer halk gibi muamele görerek emlak, arazi ve durumlarına göre vergilerin alınması istenmiştir. 29 Ocak 1827 tarihli bu emri alan Sivas valisi buyruldu ile diğer kazalara bildirerek gerekenin yapılmasını emretmiştir.

Osmanlı Devletinin siyasi açıdan çalkantılı olduğu, dışarıda İngiliz, Rus ve İran savaşlarıyla uğraşırken, içeride azınlıkların bağımsızlık için ayaklandıkları, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanarak yeni bir devlet kurduğu, ayanların Sened-i İttifakla birlikte geniş yetkilere sahip oldukları bir dönemde, 1819 yılına ait Tokat

Şeriyye sicilinde(61) dönemin siyasi olaylarına değinilmediği, özellikle farklı inanış ve etnik grupların yaşadığı şehirde bu ve benzeri olaylardan etkilenmedikleri ya da olaylardan uzak kalmaları kayda değer bir görünmektedir.

1808 yılında şehri ziyaret eden James Morrier, faal halde bulunan 300 bakır imalathanesinden söz eder (62). Fransız konsolosu V. Fontainer'in, 1826 yılındaki veba salgını sırasında gelmiş olduğu Tokat şehrinde tek hayat belirtisi olarak bakırcıların çekiç seslerini göstermesi, bu üretim dalının ne kadar önem taşıdığının işaretidir. Halbuki önce 1846'da gümrüğün kaldırılması, 1880'de dış piyasalarla rekabet edemeyen kalhanenin kapatılması ile birlikte, Osmanlının gerileme sürecinde başarıyla durumunu muhafaza etmiş olan şehir de, artık her açıdan küçülme sürecine girer.

1813 yılına ait şeriyye sicilinde (63) Müslümanlarla gayr-i müslimler arasındaki ilişkileri ele alan az sayıdaki kayıt, daha ziyade ticaret ve gayr-i menkul alış-verişi ile borç alıp verme şeklinde kendini göstermektedir.

---

(61) AKIN Zübeyde, 25 Numaralı Tokat Şeriyye Sicilinin (1234-1236/1819-1821) Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2004

(62) ABACI Nurcan, 1812 Tarihli Şeriyye Siciline Göre 19. Yüzyılın başında Tokat Şehrinin Sosyo-Ekonomik Durumu, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üni., Bursa, 1994

(63) ASIL Harun, 18 Numaralı Tokat Şeriyye Sicili, (H.1229/M.1813), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üni., Kayseri, 2006

İslam hukukunun sağladığı avantajlar dolayısıyla Ermeniler ve Rumlar arasında Müslümanlığın yayılma istidadını gösteren sicil kayıtları bulunmaktadır (64). Ne var ki, Tokat'ta 1722-1897 yılları arasında ihtida eden gayrımüslimlerin sayısı 68'dir.

Benzeri durumu 1839 yılına ait şeriyye sicilinde (65) de görmek mümkündür. İslam hukukunun kolaylıklarından istifade eden gayrımüslimlerin Müslümanlara, Müslümanların da gayrımüslimlere şahitlik yapmış oldukları mahkeme kayıtlarında görülmektedir.

1818 yılına ait şeriyye sicilinde (66) Ermeni kilisesinin küçük çaplı bir nizamnamesi niteliğindeki patrik değişimi, Kalealtı Kilisesinin tamiri, ve iki ihtida hareketi ile ilgili kayıtlar yer almaktadır.

Gayrimüslim tebaa ile Müslüman kesim arasındaki güven duygusuna dayanan alacak-borç ilişkisi, hatta gayrimüslimlerin evlerinde seccade bulundurmaları, Müslümanlarla samimi münasebetler geliştirdiklerini göstermektedir. Her iki dini kesimin aynı Mahallede oturmaları, hatta ortak adetleri benimsemeleri

---

(64) KELEŞ Mehmet, Tokat'ın 18 Numaralı Şeriyye Sicili (1229/1813-4), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2003

(65)BARBAK Selda, 50 Numaralı Tokat Şeriyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2004

(66) SARIBAL İsmet, 23 Numaralı Tokat Şeriyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2004

- gayrimüslimlerin eşleri için mehir vermesi gibi- Müslümanların ve zimmilerin, sadece aynı şehrin havasını solumaktan başka paylaşımlarının da olduğunu göstermektedir (67).

Dönemin tereke defterleri ile ilgili yapılan bir çalışmada (68), iç içe yaşayan Müslüman ve gayrımüslimlerin, temelde farklı olsalar da giyim tarzlarından evlerinde bulunan eşyalara kadar kullandıkları birçok eşyanın birebir aynı olduğu anlaşılmaktadır. Gayrimüslim halkın, miras taksimi konusunda şer'i hükümleri kabul etmekte ve şer'i mahkemelerin kararına inanmakta olduğu görülüyor.

XIX. yüzyılın başlarında Tokat'ı görmüş olan üç seyyahın gayr-ı Müslim oranı hakkındaki tahminleri % 5-11 civarındadır. Tournefort'un yüzyıl önceki % 20'ye yaklaşan tahmininden farklılaşması, şehirde Müslüman nüfusun yüzyıl boyunca nispeten daha büyük bir artış göstermiş olması ile açıklanır (69). Halbuki, Ali Açıkel'in makalesi, 1844 sayımında nüfusun yüzde 45'inin gayrımüslim olduğunu kaydeder (70).

---

(67) ERDOĞAN Ahmet, Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Tokat ve Tarsus Şeriyye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1805-1845), Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üni., Sivas, 2008

(68) ÇELİK Nazik Betül, Tereke Defterlerine Göre II. Mahmut Döneminde Tokat'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2008

(69) Mehmet Genç, 17.-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat

(70) A. Açıkel, a.g.m.

Belgeler incelendiğinde kişilerin vakıf müessesi hariç hayatlarında başka yer ve şahıslara vasiyyet yapmadığı görülmektedir (71).

20.Asır

Yüzyılın ortalarına kadar uzunca bir süre sınai üretimin çeşitliliği, kalitesi ve ticari faaliyetlerinin canlılığı ile Anadolu'nun önemli ticaret merkezlerinden biri olan Tokat, Cumhuriyet döneminde ticaret yollarının değişmesi, sanayileşme faaliyetlerinin özellikle ülkenin batı bölgelerinde yoğunlaşması ile ilin ulusal pazarlara uzak kalması nedeniyle iktisadi canlılığını önemli ölçüde yitirmiş ve içe kapalı bir şehir konumuna gelmiştir (72). DPT'nin illerin sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasında 1996'da 52. sırada yer alırken, 2003 yılında 61. sıraya geriler. Nüfusunun önemli bir bölümünün geçimini tarım ve hayvancılıktan sağladığı, aktif nüfusun ortalama %73'ünün kırsal alanda istihdam edildiği, okur-yazar nüfus oranının göreli olarak düşük olduğu, fert başına düşen GSYİH'nın ülke ortalamasının altında bulunduğu

(71) KARABAY Kazim, 63 Nolu Tokat Şeriyye Sicili, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni., Kahramanmaraş, 2007

(72) DURAN Serap, Cumhuriyet Dönemi Tokat Ekonomisi (1923-2005), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2006

ve dolayısıyla tasarruf ve kredi imkanlarının yeterli düzeyde olmadığı ve önemli oranda gizli işsizliğin olduğu iller olarak tanımlanan "4. Derecede Gelişmiş İller" grubunda yer almaktadır.

1910-1955 döneminde ilde göç oldukça yoğun yaşanmıştır. 1908 tarihli Sivas Salnamesinde 106.893 kişi olarak belirtilen Tokat şehir merkezi nüfusunun, 1927 sayımlarında 21.890 olduğu görülmektedir

Hicri 1321 ve 1324 (1906) yıllarına ait Vilayet Salnamelerinde Tokat sancağı ve kazalarında 82 adet kilise ve manastır olduğu bilgisi yer alır (73). Aynı kaynakta yer alan okul ve öğrenci sayıları incelendiğinde, gayri Müslimlerin eğitim-öğretim faaliyetine Müslümanlardan daha fazla önem vermiş ve çocuklarını okutmuş oldukları görülüyor.

1909-1914 yıllarını içine alan 111 nolu şeriyye sicilinden, davalarda Müslimler ile Gayrimüslimler arasında fazla bir sorun olmadığı, birbirlerine karşı dava sayısının çok az olmasından anlaşılmaktadır (74). Kendi davalarında diğer taraftan dava vekili tayin etmeleri ve şahit olarak birbirlerini göstermeleri aralarında güvene dayalı bir ilişkinin olduğunu gösterir. Bu durum da Osmanlı Devleti genelinde meydana gelen Ermeni olaylarının Tokat bölgesinde dikkate değer bir şekilde olmadığını göstermektedir. Müslim Gayrimüslim

---

(73) GENÇ Erol, Salnamelere göre Sivas Vilayetinde Dini ve Sosyal Yapı, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üni., Elazığ, 2009

(74)BİLİRLİ TAHİR, III Numaralı Tokat Şeriyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2006

ilişkilerinde oturdukları yerlerin ayrı olmaması Müslim mahallelerde Gayri müslimlerin oturması, Gayrimüslim mahallelerinde ise Müslimlerin oturması ilişkilerinin derecesini göstermekte, aynı zamanda eski bir gelenek olan Gayrimüslimlerin kendilerine ait mahallelerde oturması uygulamasının da yıkıldığını göstermektedir. Diğer taraftan Gayrimüslimlerin gelir ve eğitim seviyelerinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

1908'de meydana gelen selde 1000'e yakın dükkan yıkılır, 500'ü aşkın vatandaş hayatını kaybeder.1914'te meydana gelen yangında ise 80 ev, 91 dükkan, iki eczane, üç han yanıp kül olur (75). Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşına katılması ile birlikte seferberlik ilan edilir. Harbin ilk günlerinde Tokat bir ana baba günü yaşar. Hanlar, kiliseler, camiler askerlerle dolup taşmaktadır. Köyler boşaltılmıştır ve ortalıkta çocuk, kadın ve ihtiyarlardan başka kimseyi görmek mümkün değildir. Tokatlılar her gün cepheye asker yolcu etmektedir. Savaş devam ederken asayiş bozulmuş, asker kaçakları, eşkıyalar, Rum çeteleri ortalığı kasıp kavurmaktadır. Üretimin azlığı geçimi darlaştırmıs, kıtlık meydana gelmiş, bazı geçici hastalıklar salgına, ölümlere sebep olmuştur. Bu acı hallere I.Cihan Harbi'nde yenilgiye uğradıktan sonra düşmanların davranışları da eklenir.

Tokat yöresindeki din adamlarının Milli Mücadeleye yönelik bakış açıları ve tutumları olumludur (76). Merkez ve ilçelerdeki müftü ve

---

(75) A. KIZKAPAN, a.g.e.

(76) ÜLKÜ Mehmet, Milli Mücadele Döneminde Tokat, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2001

din adamları Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri içersinde aktif şekilde yer alarak, Nasihat Heyetlerine katılarak Milli Mücadeleye doğrudan katkı sağlamışlardır. Tokat ve Niksar müftüleri, hiç tereddüt etmeden İstanbul fetvasına karşı yayınlanan Ankara fetvasını imzalamışlardır. Bunun yanı sıra halkın bilinçlendirilmesi için her türlü destek ve çabayı göstermişlerdir. Siyasi görüş ve tavırları itibarıyle Milli Mücadele hareketinin karşısında yer almakla isabetsiz bir yol izlemiş olan, ancak kabri Tokat'ta bulunmayan Tokat doğumlu Osmanlı şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi'den (1869-1954) burada birkaç cümle ile söz etmek yerinde olacaktır (77). Genç yaşta rüus imtihanını kazanarak Fatih Camii müderrisliğine tayin edilen Sabri Efendi çeşitli kademelerden sonra II.Meşrutiyet'in ilanının ardından Tokat mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a girer. 1919'da tekrar Tokat mebusu seçilir ve Damat Ferit Paşa hükümetinde şeyhülislamlık yapar. Bu sırada Mustafa Kemal'in geniş yetkilerle Anadolu'ya gönderilmesine karşı çıkar. Cemiyet-i Müderrisin'in başkanlığını yaparken İskilipli Mehmed Atıf ve Said Nursi ile birlikte çalışır. Anadolu'daki Milli Mücadele hareketine karşı tedbirler alınmasını teklif eder ve önerisi kabul edilmeyince görevinden istifa eder. Cumhuriyet'in ilanından sonra 150'likler listesine oğluyla birlikte alınır ve tutuklanacağı sırada ailesiyle birlikte İskenderiye'ye gider. 1924'te vatandaşlıktan çıkarılır. Mısır'da Mustafa Kemal Paşa ve hükümetine muhalefet ederek yurdunu terk ettiği için tepkiyle karşılanır. Yazdığı eserler ve ilmi faaliyetleri ile Mısır'da yeniden

---

(77) YAVUZ Yusuf Şevki, Mustafa Sabri Efendi, TDV İslam Ansiklopedisi

itibar kazanır. Batılılaşmanın etkisinde kalıp İslam dinini batı düşüncesi ve değerlerine göre yorumlayan aydınların görüşlerini şiddetle eleştirir. Osmanlı Türkleri aleyhindeki asılsız iddialara cevap vererek bu iddiaları çürütür. Hristiyanlık'ta olduğunun aksine İslam'ın bilimle çatışmadığı fikrini ısrarla savunur. Batı medeniyeti karşısında İslam medeniyetinin yıkılışını engellemek için hayatını fikri ve siyasi mücadelelerle geçirir. Kahire'de vefat ettiğinde cenazesine ilim ve siyaset adamlarının yanı sıra büyük bir kalabalık iştirak eder.

Ve Diğerleri

Tokat vakıfları üzerine Fatma Üstek'in yapmış olduğu çalışmadan (78) ortaya çıkan zaviye, tekke ve türbe vakıfları şöyledir. Sünbül Ağa Zaviyesi Vakfı, Şeyh Meknun Zaviyesi Vakfı, Acepşir Mescidi ve Zaviyesi Vakfı, Fatma Hatun Türbesi Vakfı, Ahi Paşa Zaviyesi Vakfı, Misafir Bey Zaviyesi Vakfı, Hamza Bey Mescidi ve Zaviyesi Vakfı, Pir Ahmed Bey Zaviyesi Vakfı, Hacı İvaz Paşa Medrese ve Zaviyesi Vakfı, Hayreddin Türbesi Vakfı, Seyfeddin Mescidi ve Hankahı Vakfı, Kabilzade Türbe ve Zaviyesi Vakfı, Melek Hatun Zaviyesi Vakfı, Seyyid Şerefeddin Zaviyesi Vakfı, Cemal

(78) F. ÜSTEK, a.g.e.

Yahya Zaviyesi Vakfı, Alemdar Zaviyesi Vakfı, İkbal Bey Zaviyesi Vakfı, Yar Ali Çelebi Zaviyesi Vakfı, Ahi Tami Zaviyesi Vakfı, Şeyh Ali Zaviyesi Vakfı, Hoca Münir Zaviyesi Vakfı, Hoca Ali Zaviyesi ve Hangahı Vakfı, Turgud Şah Zaviyesi Vakfı, Ahi Evran Zaviyesi Vakfı, İbrahim Paşa Zaviyesi Vakfı, Zaim Hangahı Vakfı, Vezir Hangahı Vakfı, Hoca Süleyman Türbesi Vakfı, Hacı Hasan ve Hacı Hüseyin Biraderler Türbesi Vakfı, Hızır İlyas Türbesi Vakfı, Tuğrai Türbesi Vakfı, Bahadır Ağa Türbesi Vakfı, Şahnaz Hatun Türbesi Vakfı, Selçuk Hatun Türbesi Vakfı, Yoloğlu Türbesi Vakfı, Kılıç Türbesi Vakfı, Çaşnigir Türbesi Vakfı, Satı Şah Hatun Türbesi Vakfı, Yüm Dede Türbesi Vakfı, Çil Hatun Türbesi Vakfı, Aşşe (Ayşe!) Hatun Türbesi Vakfı, Ümmi Hatun Türbesi Vakfı, Çerkes Türbesi Vakfı, Kadı Hasan Hatunu Türbesi Vakfı, Kara Tokati Türbesi Vakfı.

Bu vakıfların bir kısmı devirleri tespit edilemeyen vakıflar arasında yer alır. Şüphesiz Tokat vakıfları bunlardan ibaret olmayıp, cami, mescit, medrese, buka, evladiyet vb yapılarla ilgili vakıfların da olduğu göz önünde tutulmalıdır.

Rüstem Çelebi Mahallesi arka sokağında, yolun sağında üstü açık bir mezar olup, tarihi şahsiyeti hakkında bilgi bulunmamakla beraber, **Ayakçı Baba** ismiyle anılan zatın halk arasında bir şehit olduğu inancı yaygındır. Buraya, yürüyemeyen çocuklar üç perşembe getirilmekte, üç İhlas, bir Fatiha okunarak mezarın etrafında üç kez dolandırılmakta, daha sonra çocuk kıbleye döndürülerek dua edildikten sonra, "Salladım salıya karşı, yürüsün ellere karşı", denmektedir. Çocuk yürüyünce kurban kesilmekte, ayrıca mezarın üstüne bulgur serpilmektedir.

Tokat kalesinin üzerinde bulunduğu büyük tepenin alt kısmında her hangi bir mezar olmamakla birlikte **Bülbüllük Tekkesi** diye anılan büyükçe bir mağara bulunmaktadır. Buraya konuşamayan çocuklar arka arkaya üç Perşembe günü getirilerek mağara içerisinde dolandırılmakta, mağara dışındaki düz bir kaya üzerinde kaydırılmakta ve dilek yerine gelince de kurban kesilmektedir. Ziyaretçilerin bol olduğu, hatta Almanya**'dan** bile gelenlerin bulunduğu ifade edilmektedir.

Şeyh Şirvani Mezarlığında, yolun solundaki dikenlerin altında, üstü açık bir mezar olup,vaktiyle dikenler altında bulunduğundan dolayı **Diken Baba isminiyle** anılan zatın tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi yoktur. Mezar taşlarla çevrilmiştir. Göz ağrısı olanlar tarafından, daha çok Perşembe günleri ziyaret edilmekte, bu amaçla akşamdan ıslatılan nohutlar mezarın başındaki dikenlere takılmakta, **bez** çaput bağlanmakta, ayrıca mezarın baş ucundaki yuvarlak taş gözlere sürülmektedir. İnanca göre, ziyaret bittikten sonra arkaya bakılmadan oradan uzaklaşılmazsa **dilek** kabul edilmemektedir.

"Şehre hail cihannüma bir puşte üzerinde Gıj Gıj Dede Tekkesi. Tarik-ı Yesevi'de bir ulu derviş imiş. Ta Horasan'dan gelerek bu kuh-ı bala üzerinde sakin olmuştur. Celali sıfat oldukda ejder gibi gıj gıjladığından adına Gıj Gıj Dede derlermiş. Himmeti hazır ola. Sahib-i kanaat birkaç fukarası vardır."

Evliya Çelebi'nin bu sözlerle anlattığı **Gıj gıj Dede**'nin Ahmed Yesevi'nin müritlerinden bir Horasan Ereni olduğu anlaşılıyor (79). Gıj gıj dağında bulunan ve Hasan Baba ismiyle de bilinen yatır, çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilir. Kadınlar "hemecik" adını verdikleri yapma bebeği oraya götürerek yapma bir salıncakta salladıktan sonra, tekkeye teslim ederler. Ayrıca, kadınlar buraya giderken topladıkları taşları, devletlinin bunları elleriyle yoğurup gülle yaparak küffara attığı inancıyla tekke yanında bırakırlar.

Örtmeliönü Mahallesi, Hacı Hasan Bölüğü 56 nolu evin arka tarafındaki kavak ağaçlarının altında, etrafı duvarla çevrili, **Kaplıca** diye bilinen ve havuza benzeyen büyükçe bir **su** gözesinden söz edilir. Eskiden, bilhassa Ermeniler tarafından her ayın ilk Çarşamba'sında ziyaret edilmekteymiş. Yine eskiden burada bir kızın mezarı olduğu, daha sonra nerede olduğunun bilinmediği ve sır olduğu söylenmektedir. Günümüzde, daha çok Alevî-Bektaşî zümreleri tarafından Perşembe günleri, öncelikle baş ağrısı olmak üzere çeşitli hastalıklar için ziyaret edilmekte, girişin sağındaki duvarda mum yakılmakta, dilek dilenmekte, bu amaçla dilek için taş yapıştırılmakta ve suyu şifa niyetine içilmektedir.

Şeyh Şirvani Mezarlığı yakınlarında bulunan ve sancı için gidilen yatır, **Sancı Tekkesi** ismiyle anılır. Bu mezar alanı da Gıjgıj Dağı eteklerindedir. Mezar alanını çeviren duvarların taşlarında

---

(79) KURNAZ Cemal, TATÇI Mustafa, Yesevilik Bilgisi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2000

kullanılan dokuz iri taştan dolayı 'Dokuz Taşlar Mezarlığı' ismini almıştır (80). Bu mezar alanı içinde "Sancı Tekkesi" denilen bir türbe varmış ki hayvanlara (özellikle atlara) şifa verdiğine inanılırmış.

Sidik Tekkesi, Camii Kebir Mahallesi, üçüncü geçitte büyükçe bir taş olup, yanında **her** hangi bir mezar yoktur.Tekkeye, altını ıslatan çocuklar getirilmekte ve kayaya karşı durdurulup **üç İ**hlas, bir Fatiha suresi okunmaktadır. Faydasını görenlerin horoz kurban ettikleri ifade edilmektedir.

Siğil Tekkesi, Seyit Necmeddin Mahallesi, Hınıslı Sokağı l nolu evin arka bahçesinde, iki sıra halinde taş sandukalı yedi mezar olup, mezarlardan dördünün üzerinde ayete'l-kürsi yazılıdır. Buraya, ellerinde siğil olanlar gelmekte ve ortadaki iki büyük mezarın etrafında üç İhlas, bir Fatiha okuyarak dönmektedir. Daha sonra, ortadaki mezarın başucunda bulunan iki küçük taşla siğillerin olduğu bölge afsunlanmaktadır.

Şehir merkezinde bunların dışında, Örtmeliönü Mahallesinde 62 nolu evin içinde bulunan ve kitabelerinden Horasanlı Mehmet ile Abdullah isimli kardeşler oldukları anlaşılan, eskiden her türlü dilek için ziyaret edilen, her türlü hastalık için hastaların gömleğinin getirilip bırakıldığı **Çöreği Büyük,** -yatıra Çöreği Büyük denilmesinin sebebi türbedeki madalyonlar dolayısıyledir-, Muslehaddin Sokağı'nda Kaya Camii'nin arkasında bulunan, yanındaki kiliseyi kafirlerle cenk ederek aldığına inanılan ve eskiden yüreği sıkılanlar ve kendisinde fenalık hissedenler tarafından ziyaret edilen **Has Ömer** ve kara

---

(80) Ç. DEMİR, a.g.e.

sevdaya tutulanların yedi Perşembe ziyaret ettiği "**Murat Sevdekar Türbesi,** eskiden sıtma için hastanın götürülerek üzerinden soğuk su döküldüğü yatır olan Camii Kebir Mahallesinde Şeyh Şehabeddin Çeşmesi hizasındaki **Koyun Baba,** vücudunda bezesi olanlarca ziyaret edilen **Koşu Kavak** (Hasta olanlar bir yumurta getirip buraya gömerlermiş), **Satır Bahçesi** (Rukiye Hatun), yürümeyen çocukların götürüldüğü **Toprakçı Baba** (Pazar yolu üzerindeki yatıra toprak yiyen çocuklar götürülür), yürümeyen çocukların üç Perşembe getirildiği **Ayak Tekkesi** sayılabilir.

Merkeze 15 km mesafede bulunan *Ahmetalan* isimli köyün adı burada bulunan **Kara Ahmet** türbesinden gelir. Köy halkı Hubyar Veli Baba Ocağına Bağlı Anşa Bacı Ocağından Babacılardır. Semahları, Cemleri devam etmektedir.

Merkez ilçeye beş km uzaklıktaki bir Alevî Köyü olan *Akyamaç* Köyü'nün zirvesinde, ağaçlarla çevrili küçük bir düzlük içerisinde, kocaman bir mahlep ağacının altında, etrafı taşlarla çevrili yatırda yatan zatın kim olduğu bilinmez. Buna rağmen, **Ayır Ziyareti** diye anılan zatın köy halkı tarafından, bir Alevî dedesi olduğuna inanılmaktadır. Burası özellikle 6 Mayıs Hıdrellez gününde, çevre Alevî köylüleri ile beraber ziyaret edilmekte ve bir çok kurban kesilmektedir. Çocuğu olmayanlar, bacağı çarpık olanlar, ve felçliler tarafından ziyaret edilir. Burada çıkan su ve etrafındaki ağaçlar kutsal sayılır ve halk buradaki zatın su ve ağaçlarını vermediğine inanmaktadır. Bu yüzden, alıp götürmek yerine suyun burada içilmesi gerektiği inancı yaygındır.

Tokat merkez ilçeye bağlı, ile 17 km uzaklıkta yaklaşık 300 haneli *Büyükyıldız* Köyü'nün 300 metre kadar kuzeyindeki bir tepe üzerinde kare planlı bir bina içerisinde yer alan **Bal Dede**'nin Horasan Evliyalarından olduğuna inanılmaktadır. Hakkında şöyle bir rivayet anlatılır. Kıbrıs harbini müteakip köye gelen bir subay Bal Dede'yi sorar. Köylü, köyde böyle bir şahıs olmadığını söylediklerinde subay şaşırır ve: "Nasıl olur? Biz onunla Kıbrıs'ta Rumlar'a karşı savaştık. Savaş bittikten sonra kendisini ziyarete gelmemi söyledi" deyince, köylü bunun Bal Dede olduğunu anlar. Bal Dede ile ilgili anlatılan bir başka rivayet de, mezarın yanında yatan yaramaz bir adamı yandaki dereye fırlattığı şeklindedir. Bal Dede'ye her türlü dilek için gelinmekte, türbe camının önünde mum yakılmakta, türbe dışındaki ağaçlara bez-çaput bağlanmakta ve ayrıca buradaki bir taşa taş yapıştırılmaktadır. Köylüler tarafından dini bayramlarda ziyaret edilmekte ve yağmur duasına da burada çıkılmaktadır. Yağmur duası için alınan ortak kurbanlar burada kesildikten sonra yağmurun yağacağına inanılmaktadır. Türbenin 50 metre kadar ilerisinde bulunan oldukça yaşlı bir sakızlık ağacının köküne yakın bölgedeki oyuğun, Bal Dede'nin oturmasıyla meydana geldiği kabul edilir. Bu ağaç da kutsal sayılır ve buraya oturulunca, bel, baş ve bütün vücut ağrılarının geçeceğine inanılır.

Eski ismi Fenk olan *Çat* kasabasının batı yakasında bugün önemini kaybetmiş olan **Erenler** diye anılan bir adak yeri bulunur. Ayrıca mezarlık yakınında yatır olarak dilek tutulan ve bir bez parçasının bağlandığı küçük bir ağaç ile, **Kaymak Kayas**ı ismiyle bilinen ziyaret yeri vardır.

Çökelikkışla köyünün ilk kurucusu **İmam Gazi**'dir. Onun ismi yaylaya verilmiştir. Türbesi hala yaylada olup kaybolmaya yüz tutmuştur.

Gökdere köyünde Balcı Dede Camisi ve Balcı Dede okulunun yanındaki mezarlıkta Sudanlı üç kardeşten biri olduğu rivayet edilen **Umudum Dede**'nin türbesine çocuğu olmayan aileler gelir, dilek dileyip iki rekat namaz kılarlar. Dilekleri kabul olursa, tekkeye kurban kesip bir miktar para bırakılır. Paranın azı ya da çoğu fark etmez. Doğan çocukların adını kız ise Ümidiye, oğlan ise Umut ya da Ümit koyarlar. Bu isimleri anne adayları rüyalarında gördüklerini söylerler.

Çal Baba olarak bilinen mevki, Tokat'a uzaklığı 40 km olup *Günçalı* köyünün tam olarak kuzeyine düşmektedir. Köye mesafesi taşıt yolu ile iki km yaya olarak yaklaşık 1.5 km dir. 1700 m rakımlı zirveye her yıl temmuz aylarında topluca yağmur duasına çıkılır. İmece usulüyle toplanan para ile kurbanlar kesilir, dualar edilir, tarikat inancını yerine getirmek için 12 hizmet görülür. Askere gidecek olanlar da burada kurban keserler ve misafirlere ikramda bulunurlar. Çal Baba denilen yerden kimse odun ihtiyacını karşılamak istemez. Burası kutsal bir mekan olarak kabul edilir ve buradan ağaç Getirenlerin başına çeşitli musibetlerin geldiği inancı yaygındır. Bu mevki Çal Tepe olarak haritada yer almaktadır. Çal Tepenin eteğinde yer alan Melekgaze (Melikgazi) mevkii de kutsal bir yer olarak görülür. Burada Selçuklular döneminde yaşadığı bilinen Melikgazi ismindeki kumandan savaşırken akşam olur. Ordusuyla sonradan kendi ismiyle anılacak olan Melikgazi mevkiine gelir ve "Ya orman! Bizi sakla" der. Orman

içinde kaybolurlar. Sabah tan yeri ağarmaya başlayınca bir de ne görülsün! Yaralı, bereli askerlerden bir çoğunda hiçbir yara izi kalmamıştır. Bunların bir kısmı da ağaçlara yaslanmış vaziyette oracıkta şehit olmuştur. Melikgazi ordusuyla tekrar savaşa devam eder ve galip gelir. Melikgazi mevkiinden ormanlık alana döner. "Ya orman dalını kesenin dalı kurusun", diye dua ve niyazda bulunur ve ordusuyla buralardan ayrılır.

Çal Baba'da Derin Dere, Hıdırın Tekne, Keteğin Tarla, Çal Tepenin zirvesi, Soğuk Pınar mevkileri ziyaret edilen başlıca yerlerdir. Her yıl en az 150-200 tane kurbanın kesilmesi bu geleneği asırlardır devam etmektedir. Burası çocuğu olmayanların ziyaret ettiği, çeşitli hastalıkların şifa bulduğuna inanılan bir yerdir.

Günçalı köyünde bir çok kişinin ismi Gazi'dir ve buna Tekke Vergisi derler. Köyde ayrıca Aliboz, Ziriyat (ziyaret) kilise, Ohbur denen yerler de ziyaret edilir, adaklar adanır, kurbanlar kesilir. Köyde Ali, Alidost ismi de Aliboz denen yerin vergisi olarak kabul edilir. Bu isimler köy halkı arasında oldukça yaygındır.

Merkez ilçeye 40 km uzaklıktaki 4 haneli bir Alevî köyü olan *Halilalan* Köyü'nün yukarısındaki yamaçta bulunan yatır **Ayak Bastı** ismiyle anılır. Buradaki bir taşta atın ayak izine benzeyen bir iz vardır ki, bunun Hızır'ın atının ayağının izi olduğuna inanılmaktadır. Köylüler, emekleme çağına gelen çocuklarını buraya getirdiklerinde, daha erken yürüyeceğine inanmaktadırlar.

Eski adı Kirkiroz olan *Hasanbaba* köyünün adı, köyün şehri açıktan gören tek ağaçlı meşhur **Hasan Baba** Tekkesi'nden esinlenerek verilmiştir. Bu tepede bulunan ağacın dibinde bir mezarın

olduğu rivayet edilir. Hasanbaba'da 1938'den itibaren Hacı Bektaş soyundan gelmiş olan Aleviler yaşamaktadır.

Kat Ziyareti, merkez ilçeye bağlı,Tokat-Turhal karayolunun beş km. kadar kuzeyinde bulunan *Kat Kasabası*'nın 500 metre kadar doğusunda Belediye mücavir alanı içerisindedir. Yörenin en önemli ziyaretgahlarından biri olup, ülkemizin her bölgesinden gelen binlerce kişi tarafından, genellikle hastalıklara şifa bulmak amacıyla ziyaret edilir. Ziyaretgaha, belediye tarafından modern tesisler (sıhhi banyo, otel, kafeterya, market) yaptırılmıştır. 50 yataklı otele ve 60'a yakın kişiye hizmet verebilen sıhhi banyoya sahiptir. Isıtma, güneş enerjisi ve kalorifer tesisatı ile sağlanmaktadır Ayrıca, futbol sahası ve çocuk parkıyla da mesire yeri olarak dinlenme ihtiyacını karşılamaktadır. Ziyaret yerinde, ziyaret edilen unsur su olup, bu su, bir ağacın kovuğundan akmaktadır. Aslında burada bir kızın yattığına inanılmakta, fakat mezarının nerede olduğu bilinmemektedir. Bununla ilgili şu rivayet anlatılır. Anadolu'ya Müslüman Türklerin geldiği zamanlarda, Şam'dan gelen Beyazıd-ı Bestami Hazretleri, Zile'ye medrese açar. Kat Köyü'nden bir delikanlı bu medresede okuduktan sonra. Beyazıd-ı Bestami'nin torunu ile evlenir ve gelini buraya getirir. Adet üzere, köyün kadınları gelini ziyarete gelir. Aralarında göğsü ağrıyan bir kadın kucağındaki çocukla bu gelinin yanına gelince, gelin bu kadın için dua eder, kadın da iyileşir. Ziyaret edilen suyun, bu gelinin bahçesinde olduğu **ve** gelinin mezarının da buralarda bir yerde olduğu inancıyla yurdun dört bir tarafından gelen ve her türlü hastalığı olanlar (bilhassa felçli ve cilt hastalığı olanlar) ve çocuğu olmayanlar tarafından sıkça ziyaret edilmektedir. Buradaki su, her türlü dilek ve

hastalıklar için içilmekte, cilt hastası olanlar da buradaki tesislerde bu su ile banyo yapmaktadırlar. Suyun hemen solundaki mekanda mum yakılmakta, ağaçlara her türlü bez-çaput bağlanmaktadır. Ayrıca buradan alınan toprak yutulmakta, yara üzerlerine sürülmektedir. Dilek yerine gelince her türlü kurban kesilmektedir.

Antik kent Komana Pontika'nın yanındaki *Kılıçlı* köyünde haklarında herhangi bir bilgi olmayan **Deliktaş** ve bir türbe bulunur.

Buğdüz ve Ortaviran'dan sonra *Ortaören* ismini alan köyün eski yerleşim yeri Budist Camisi adıyla anılan Çamlıbel Mescidi civarıdır. Celali İsyanlarından sonra bugünkü yerine taşınan köyün Namaztepe mevkiinde bir evliya mezarı vardır (81).

Erol Arslan'ın derlediğine göre (82), Osmanlılar döneminde üç tane veli İslamiyeti anlatmak ve İslamiyeti yaygınlaştırmak için Tokat yöresine gelir ve bölgede büyük itibar kazanırlar. Halka manevi yönden yardımcı olmuşlar ve çok sevilmişlerdir. Rivayete göre bunların üçü de kardeştir. En büyüklerinin adının İmam Gazi olduğu bilinmekle beraber diğer ikisinin ismi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu üç imamın da evliya olduğu, İslami bilgi birikimlerinin yanında yöredeki insanların hastalıklarını da tedavi ettikleri nakledilir. Bu veliler Öldükleri zaman, İmam Gazi bugün Mamu sınırları içerisinde Olan İmam Gazi Tepesi'ne, onun küçüğü Pınarlı Köyü sınırları Içerisinde olan Kızıl Tekke'ye, diğer en küçük kardeş ise Topçam Dağına defnedilir. Bunların içerisinde Kızıl

---

(81) Http://tr.wikipedia.org

(82) www.cerkezpinarli.tr.gg/

Tekke'ye gömülen velinin mezarı çok uzun zamandan beri insanlar tarafından hastalıklarına çare olarak ziyaret edilmektedir.

Kızıl Tekke'ye gelenlerin sivilce, Gut Hastalığı, Romatizma ve felç gibi hastalıklardan şifa bulduğu anlatılır.

Her yıl sonbaharda *Şehitler* köyünün yakınında Erbaa'ya bağlı Canbolat köyü sınırları içersinde olan Keseğen Tekkesi sonbaharda da köyün Evliya Deresi'nde bulunan yatır ziyaret edilir ve kurban kesilir.

Rivayete göre üç kardeşten biri eski adı Südeni olan *Yakacık* köyündeki mezarlıkta, ikincisi de mezarlığın 100 m yukarısındaki **Tek Mezar** diye söylenen yerde şehit düşer. Üçüncü kardeş **Umudum Dede** ise, *Gökdere* köyündedir.

Bakışlı Köyü'nde **Yel Tekkesi**, **Hasan Kayası**, **Tuz Taşı** ve **Samyeli** tekkeleri, *Ulaş* Köyü'nde **Hacı Ellez Tekkesi**, *Yayladalı* Köyü'nde **Dilek Tekkesi,** *Saltık* köyünde **Deliler Tekkesi,** *Kızılöz* köyünde **Ot Kesme** ziyaret yeri, *Güğümlü* köyünde **Ürifiye Tekkesi** ve **Güzeldere Tekkesi**, *Çördük* köyünde **Çam** ve **Delik Taş** isimleriyle anılan ziyaret yerleri bulunur.

Üçer çalışmasında (83), Tokat merkez ilçede muhtemelen yaklaşık olarak %9,5-10'luk bir Alevi nüfus olduğunu kaydeder. Merkez ilçeye bağlı köylerde bu oran %24,2'sini teşkil ederken, merkezin köylerle birlikte toplamında ise %14,8'lik bir orana tekabül etmektedir.

---

(83) ÜÇER Cenksu, Tokat Yöresi Alevileri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üni., 2005

Almus'un Osmanlılar devrinde Tozanlı Nahiyesinden ayrı olarak Gavurnı-Kafırnı adı ile anılan yer olduğu ileri sürülür. Selçuklular döneminde Niksar vilayetine sınır olan Gavurnı-Kafırnı bölgesini elde etmek isteyen Selçuklu Beylerinden İmam Gazi, Bayram Gazi ve Işık Gazi komutasında sefer düzenlenir ve bölgede muayyen mevkiler günümüzde halen bu beylerin isimleri ile zikredilir. Arapça kökenli olan "Yüksek, yüce, dağlarla çevrili ferahlık veren doğal zenginliklere sahip güzel yer", ve "Yüksek olan, muktedir olan veya zengin muktedir ve tuzağa düşülebilecek yer" anlamına gelen "Al-musi" kelimesinden hareketle, bölgenin o tarihten günümüze kadar Almus olarak söylene geldiği rivayet edilir.

Emin Ulu (84), Almus ilçesindeki Alperenleri Abdal Ali Türbesi, Delikli Tekke, Er Musa Tekkesi, Gallanguç Türbesi, Hahı Baba Türbesi şeklinde sıralar.

Yalıncak Tekkesi Almus'a 26 km uzaklıktaki *Akarçay* Kasabası merkezinde, araba yolunun hemen solunda üstü açık bir mezar olup, hakkında hiçbir tarihi malumat bulunmamaktadır (85). Halk tarafından, birkaç kez yıkılıp ev yapılmak istendiğinde, buna izin vermediği anlatılır. Tekkeye her dilek için gelinmekte, mum yakılmakta ve dilek kabul edilince kurbanlar kesilmektedir.

Akarçay Kasabası sınırları içerisindeki Kerit Mevkii denen yerde bulunan mezarın kime ait olduğu ve tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Tekke hakkında anlatılan rivayete göre,

(84) E. ULU, a. g. e.

(85) Y. M. KESKİN, a.g.e.

Hahı Baba'nın öküzü olmadığı halde tarla sürüyormuş. Burada yaşayan köylüler bu işi merak eder ve bir gece tarlanın olduğu yere gelirler. Bir de bakarlar ki, Hahı Baba elinde bir ışık, önünde at varmış gibi iki geyikle çift sürüyor. Geyikler köylünün geldiğini görünce ürküp kaçar. Bunun üzerine Hahı Baba, köylülere kızıp beddua eder ve onları Turhal'ın Kerit köyüne sürer.

Akarçay Kasabasında ayrıca ağaçlarını kestirmediğine inanılan **Hızır İlyas Tekkesi**, çeşitli hastalıklar için ziyaret edilen **Gallanguç Tekkesi, Pir Hasan Tekkesi, Gelin Taşı** ve **Emir Seyit** isimli yatırlar bulunmaktadır. **Delikli Kaya**, Akarçay Kasabası sınırları içerisinde, kasabaya 2-3 km. uzaklıkta bulunan oldukça büyük delikli bir kayadır. Çocuğu olmayan kadınlar, bu tekkenin yanında bir gece yattıklarında veya buraya yiyecek koyduklarında çocuklarının olacağına inanmaktadırlar. Buraya adaklar adanmakta ve kurbanlar kesilmektedir. Kasaba halkı Erdebil ocağına mensup olan Kul Himmetilerdir.

*Alanköy'*de Peyk Mevkiinde yağmur duasına çıkılan ve çeşitli dilekler için ziyaret edilerek çaput-bez bağlanan ve kurbanların kesildiği **Peyk Tekkesi** bulunur.

Hamza Abdal'ın mezarı Almus İlçesine 18 km uzaklıktaki *Armutalan* Köyü sınırları içerisindedir. Almus Baraj Gölü kıyısındaki hafifçe yüksek bir tepe üzerindedir. Mezarın etrafı, yaklaşık bir metre yüksekliğindeki bir duvarla çevrilidir. Mezardaki şahsın tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Mezarı, 1966'da Almus Baraj Gölü yapılınca, baraj suları altında kalacağı için şimdiki yerine taşınmıştır. Hamza Abdal'ın yaşadığı tarih tam olarak bilinmemekte olup Hoca Zümbül, İmam Gazi gibi Gümenek Savaşında gazi olmuş ve önceki türbenin olduğu yerde şehit olup

oraya gömülmüştür. 1966 yılında Almus Barajında su tutulmaya başlayınca su altında kalmaması için, baraja yarımada şeklinde uzanan tepedeki yerine nakil edilmiştir. Çevre köy ve ilçelerden çok sayıda ziyaretçisi bulunmaktadır. Hayırsever vatandaşlar ve köy halkı tarafından yolu, suyu, tuvaleti, dinlenme yeri, adak kesme, yemek yeme yerleri yaptırılır.

Buraya, her türlü dilek için gelinmekte, adaklar adanmakta, mezarın baş ucundaki mezar taşının sağında mumlar yakılmakta ve yanındaki çam ağaçlarına çaputlar bağlanmaktadır. Pek çok ziyaretçinin geldiği türbenin toprağı da kutsal sayıldığından, buradan alınan toprak suya karıştırıp içilmektedir. Ayrıca, gençler askere giderken isimlerini yazdıkları bir tahta parçasını mezarın baş ucundaki ağaca çakmakta, böylece askerden sağlam bir şekilde döneceklerine inanmaktadırlar. Dilekler yerine gelince burada kurbanlar kesilmektedir.

Halk arasında köy içerisinde tekkesi bulunan Gonca Zünbül ve İmam Gazi ile Gümenek savaşına katıldığı, bu savaşta yaralanıp yollara düştüğü ve bugün artık baraj gölünün dibindeki eski yerine geldiğinde şehit düştüğü inancı yaygındır. Yine halk arasında, mezarının şimdiki yerine taşınırken cesedinin hiç çürümemiş olduğu söylentisi yaygındır.

Almus'a 17 km uzaklıktaki *Çambulak* Köyü merkezinde, kare planlı ve üstü kapalı bir mekanda mezarı bulunan Pir Mehmet'in tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi yoktur. Tekke, her dilek için ziyaret edilmekte, dışarıdaki ağaçlara bez parçası bağlanmakta, mezarın baş ucunda mum yakılmaktadır. Ayrıca, gençler askere

giderken, sağ salim geri dönmek maksadıyla buradan bir taş almakta ve dönünceye kadar üzerlerinde saklamaktadırlar.

Bakımlı Köyü'nde göz ağrısı için ziyaret edilen Göz Tekkesi, *Çamdalı* Köyü'nde çeşitli hastalıklar için ziyaret edilen Dünek Tekkesi ve *Çamköy*'de Köyklar Tepesi, *Yuvaköy*'de Sırbaba Tekkesi ismiyle bir ziyaret yeri bulunmaktadır.

Dereköy, Gevrek, Karadere köyleri mensupları Erdebillilerin alt kolu olan Pir Sultanlılara müntesiptir.

Bektâşîlerden Eraslan Ocağı mensuplarının merkezleri *Cihet* Kasabası olup buranın yanı sıra Alan, Ansu, Çambulak, Çiftlik, Gölgeli vb. yerlerde bulunurlar. Kasabanın web sitesinde (86) yaşadığı dönem XII. yüzyıla dayandırılsa da, Erkan Çanakçı yapmış olduğu araştırmada (87), "XIX. Yüzyıl Bektaşî şairlerinden biri olan **Derviş Ali**'nin Almus Cihet kasabasındaki on iki köşeli olarak inşa edilen türbesi bulunmaktadır", der. Derviş Ali'nin Anadolu'ya ne zaman geldiği bilinmemekle birlikte 1700-1785 yılları arasında yaşadığı rivayet edilir. Deyişleriyle yöresinde halkına ışık saçmış, ünü ve eserleri dilden dile yayılmış, nesilden nesile bugünlere kadar ulaşmıştır. Göçle başlayan yol hikayesi, tuttuğu yolun hikayesi olmuştur. Alevi-Bektaşi ozanları içerisinde kendine özgü bir üslubu olan Derviş Ali, dilini çağının ozanlarına göre daha duru, saf ve anlaşılır tutmuştur. İlk bakışta eserlerinin zengin içeriği göze çarpar. Şiirlerinde halkına öğütler sıralanır. Onun şiirleri bir bakıma

---

(86) www.cihet.org/

(87) www.erkancanakci.com/

doğruluğa, dürüstlüğe birer çağrı gibidir. Eserlerinde tabiat ve aşk temalarını sıkça kullanmıştır. Alevi-Bektaşi geleneğinin önemli bir karakteristiği olan Ehlibeyt sevgisi Derviş Ali'nin eserleri içinde önemli bir yer tutar. Eserleri içerisinde en çok Alevi-Bektaşi deyişleri ile duaz-ı imamlar görülmektedir.

Cihet'te ayrıca **Azınlık İnanan**, **Gedik Evliya**, ve etrafı duvarla çevrili üstü açık, bakımlı türbesi ile hayatı Kurtuluş Savaşına dayandırılan **Erzurumlu Evliya** bulunur.

İmam Gazi Türbesi Almus'a 6 km uzaklıktaki *Serince* Köyü sınırları içerisinde yüksekçe bir tepe üzerindedir. Tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi bulunmayan şahsın mezarı, define avcıları tarafından tahrip edilmiştir. İmam Gazi'nin, Melik Gazi'nin kardeşi olduğuna inanılmakta, buraya yağmur duasına çıkılmakta ve özellikle ilkbaharda sıkça ziyaret edilmektedir. Halk tarafından, üzerini yaptırmadığı ileri sürülür. Askere giden gençler, buradan aldıkları bir taşı yanlarında bulundurduklarında, sağlam bir şekilde geri döneceklerine inanmaktadırlar.

Yöre halkının ziyaret ettiği yatır, **Mehrap Tekkesi** diye anılır. Çok yaşlı ağaçların gölgesinde yatan bu velinin kabri çevresinde yapılan kazılarda küçük testiler ve Bizans paraları bulunmuştur.

İsmini **Hubyar Sultan**'dan alan köyün kuruluşu hakkında anlatılan rivayetlerden ilkine göre, *Hubyar* köyünün bulunduğu yerde Ballışıh ismiyle bir köy bulunmakta idi. Hoca Ahmet Yesevi tarafından buradaki insanları irşat etmek üzere Hubyar Sultan gönderilir. Vakfın web sitesine göre (88), buraya gelen Hubyar Sultan bölgeye dergahını kurar ve köy bundan sonra Hubyar Köyü olarak anılmaya başlar. Diğer görüş ise, Hubyar Sultan Hacı Bektaş Veli' den destur aldıktan sonra Gürgençukuru'na gelir ve buradaki ormandan baltasıyla yer açarak otağını kurar. Böylece köyü ilk olarak da Hubyar Sultan kurmuş olur. Hubyar Köyü, 1970'li yıllara kadar Sivas Doğanşar (İpsile) nahiyesine bağlı iken, bu tarihlerden sonra Sivas Hafik ilçesine bağlanır. Daha sonra 1990'da köy halkının isteği doğrultusunda, köy Tokat'ın Almus ilçesine dahil edilir .

Hûbyâr'ın birincisi Dünyevi anlamda "Güzel Dost", ikincisi ise manevi anlamda "Allah'ın sevgilisi", "Allah'ın Güzel Dostu" ya da "Hakk Ereni"ni, Allah yolunda başını (serini) kurban etmeye hazır, kamil insanı ifade eder ki, Aleviler de "Hubyar Sultan"ı bu manada telakki etmişlerdir. Halk arasında Hubyar Devletlü, Hızır Hubyar, Hubyar Baba, Hubyar Derviş gibi isimlerle adlandırılmaktadır. Hubyar Sultan, Ahmet Yesevi ekolü mensubu Horasan Alp-Erenlerinden ulu bir batınî babası olup, Türkmen Alevi Dede Ocağı kurucusudur. Ona "Hubyar" ismini Hace Bektaş-ı Veli'nin koyduğu söylenir. Menkıbeye göre, Horasan'da Yesevi dergahında Pir Ahmet Yesevi'nin öğrencisi Lokman Parande'den ders alan Hace Bektaş Veli

---

(88)http://www.hubyarvakfi.org.tr/

ve Hubyar Sultan diğer Horasan Erenleri ile birlikte Anadolu'ya gelirler. Bu süreçte o zamanki adı Suluca Karahöyük olan (Bugün Hacıbektaş ilçesi) yerde Hace Bektaş-ı Veli, Horasan Erenleri'nin piri olarak onları Anadolu'nun değişik yerlerine gönderir. Oğuz Türkleri'ne bağlı Beydili Aşireti'nin önderi konumunda olan Hubyar Sultan, Hace Bektaş-ı Veli'nin görevlendirmesi ile Selçuklu Sultan'ı Alaaddin Keykubat'la birlikte Alanya Kalesi'nin fethine de katılır ve daha sonra Anadolu'nun iç kesimlerine gelerek kendisi ile birlikte Horasan'dan Anadolu'ya gelen bir diğer Horasan Ereni olan Yalıncak Sultan'ın (89) kızı Gönül Ana (90) ile evlenir.

13. Yüzyıl sonlarında Hakk'a yürüyen Hubyar Sultan'ın Musa isminde bir oğlu vardır. Musa'nın Mustafa isminde bir çocuğu dünyaya gelir. Mustafa'nın da Ahmet adında bir oğlu olur. Tarihte "Yar Ahmet" diye bilinen bu kişi Hubyar Abdal'ın da babasıdır. Yani silsile, Hubyar Sultan, Musa, Mustafa, Yar Ahmet, Hubyar Abdal şeklinde ilerler.

Vakfa göre, kitlesel olarak Hace Bektaş Ocağı'ndan sonra en büyük Anadolu Alevi Ocağı olduğu ileri sürülen Hubyar Ocağı'nın kuruluşu 13. yüzyılda yaşayan Hubyar Sultan'a dayansa da ocak asıl gelişimini 1500 1580 yılları arasında yaşayan Hubyar Abdal zamanında yapmıştır.

---

(89) Türbesi Hafik'in Yalıncak köyünde olan Yalıncak Sultan'ın (1283) , Karamanoğlu Mehmet Bey'in (1277) yakını olduğu ileri sürülür.

(90)Hubyar Sultan'ın eşi Gönül Ana'nın mezarının Tekeli Dağı'nda Dokuzların eteğinde yer aldığı kabul edilir.

Celali Ayaklanmaları döneminde yaşayan ve Amasya bölgesinde faaliyet gösteren Baba Zünnun'un danışmanı konumunda olan Hubyar Abdal, bu süreçte başında bulunduğu Beydilli Aşireti'ni sıkı sıkıya kontrol ederek hem kendi aşiretini bir arada tutmuş hem de Orta Kuzey Anadolu bölgesinde şöhretini arttırmıştır. Bundan dolayı da Hubyar Ocağı'nın talip kitlesi çok geniştir. Baba Zünnun Ayaklanmasının kanlı bir şekilde bastırılmasının ardından Tekeli Bölgesi'ne çekilen Hubyar Abdal artık yaşamının geri kalan kısmını burada geçirir. 1562 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından verilen bir fermanla Gürgençukuru bölgesi kendi kurduğu "Hubyar Vakfı"na vakfedilir. Hubyar Abdal artık zamanının büyük çoğunluğunu vakfedilen bu arazide kurduğu dergahta geçirmektedir. 1580 yılında ölen Hubyar Abdal, bu dergahta toprağa verilir ve türbesi ziyaretgah olur.

Hubyar Abdal'ın ölümünden sonra dergahta posta oğlu Mustafa geçer. Mustafa'nın ölümünün ardından büyük oğlu Deydiyar, Deydiyar Dede'nin Hakk'a yürümesinin sonrasında oğlu Kenan postnişin olur. Deydiyar'ın diğer oğlu Hüseyin (Abdal) edebi yönü güçlü bir kişi olarak dikkat çeker. Hüseyin Abdal hem Hubyar Köyü'nde hem de talip köylerinde gezerek cemlerde aşıklık yapmış birçok deyişi üretmiştir. Bugün Hubyar cemlerinde okunan deyişlerin bir çoğu Hüseyin Abdal'a aittir. Deydiyar Dede'nin üçüncü oğlu Ali (Saçlı Ali) ise sürekli Hubyar talibi köylerde dolaşarak talipleri ziyaret etmiş, cem yaptırmış, görgü görmüştür. Hubyar Dergahı'nda o dönem üç kardeşten Kenan Şeyh postnişin, Hüseyin Abdal aşık, Saçlı Ali ise

dede olarak öne çıkar. Kenan Şeyh'in Hakka yürümesinden ötürü Hüseyin Abdal'ın oğlu Hasan Abdal Hubyar Tekkesi postnişini olur.

1826'lardan sonra Hubyar Dergahı'nda da bir başıboşluk ortaya çıkar, türbe bir süre postnişinsiz kalır. 1892 yılında ise Hıdır Şeyh, Osmanlı makamlarına başvurarak Hubyar evladı olduğunu belirtir ve bunun üzerine kendisine bir "Tekke bakıcılığı" yazısı verilir. 1905 yılında ölen Hıdır Şeyh ile birlikte, Hubyar Dergahı postnişinliği bu tarihte babadan oğula geçen (evladiyelik) bir duruma girer.

Mehmet Temel'in türbe bakımını üstlendiği yıllarda Hubyar Tekkesi biri 1955 biri de 1983'te olmak üzere iki defa Hubyar köylülerinin ve bir kısım Hubyar taliplerinin katkısı ile tamirattan geçirilmiştir.

1930'lu yıllardan itibaren Hubyar'lıların İstanbul'a çalışmak için gitmesi ile dışarıya ilk göçünü veren Hubyar Köyü'nün 1950'li yıllardan itibaren gerek İstanbul gerekse Almanya, Avusturya gibi ülkelere göç vermesine rağmen nüfusu 1970'li yıllarda 1100 civarındadır. Bu rakam o dönem Türkiye ortalamasında köy nüfusu için bir hayli fazladır. Bu kadar yoğun nüfusun bulunduğu bir köyde ilk zamanlarda okulun daha sonra da orta okul ve lisenin olmayışı, sağlık ocağı gibi bir kurumun bulunmayışı üzüntü vericidir.

Hubyar Köyü'nde tarihsel olarak Beydili Sıraç topluluklarına ve Hubyar Dede Ocağı'na damgasını vuran Hubyar adında iki zattan ilki, Hubyar Sultan 13. yüzyılda, Hubyar Abdal ise 16. yüzyılda yaşamıştır. İki Hubyar'ın hayat hikayesi, rivayetleri, menkıbeleri, kerametleri, ozanların deyişleri birbirine karışmıştır. I. Hubyar Sultan'ın konar göçer bir şekilde zaman zaman geldiği ormanlık

yöre kutsal kabul edilmektedir. Kendi adıyla anılan bugünkü Hubyar Köyü'nü kuran II. Hubyar Abdal ise Horasan'dan gelen Hubyar Sultan'ın torunlarındandır.

I.Hubyar diye de bilinen ve 13.yüzyılda yaşamış olan Hubyar Sultan'ın tam olarak ne zaman ve nerede öldüğü bilinmemektedir. Her iki Hubyar da bu türbe üzerinde toplum nezdince birleştirilmiş, türbeyi ziyarete gelen kişiler türbeyi hem Hubyar Sultan hem de Hubyar Abdal niyetine ziyaret etmektedir.

Hubyar Köyündeki ziyaret yerleri şunlardır. Hubyar Türbesi, Hubyar Çamı, Hubyar'ın atının ayağının izi, Hubyar Değirmeni, Hubyar'ın Sokusu (iki adet), Dokuzlar, Hasan ve Hüseyin Abdal türbesi, Sersem, Yedi koyunun sığdığı yer, Gönül Ana, Hubyar' ın Yedi Kızının Türbesi, Göz Cöferliği, Dermağu Dede, Öksürük Dede, Argulu Baba, Kenan Şeyh türbesi, Gürgen Çukuru (Hubyar Kapısı), Çermik (Köroğlu) Hubyar Abdal Birlik Cemevi, Ürferlik, Çifte Gözler, Fırkıllı Evliya, Hubyar'ın Kurbancısının Mezarı, Çetirez, Ağ Cöferlik, Zor Taşı, Mıhlı, Yürek Dede, Asa pınarı, Bek Dede, Yağlaş Dede, Ağca Dede, İsmail Dede, Kara Evliya, Çermik (Hubyar Değirmeninin üst tarafı).

Ne zaman inşa edildiği bilinmeyen Hubyar Türbesi sekizgen planlı olup kesme taştan yapılmıştır. Üst örtü duvarının devamı olarak sekizgen biçimli piramidal bir yapıya sahiptir. Duvar yüzeyleri büyük oranda mozaik ile kaplıdır. Şekil olarak aslına sadık kalınarak bir çok kez tadilattan geçmiştir. Yapılan bu tadilatlarda iç ve dış yüzeyleri aslına uymayarak tamamen harçla sıvanmıştır. Türbe içerisinde yer alan sanduka 140x290x150 cm boyutlarında ve betonarmeden

yapılmıştır. Türbenin iç alanı elli metre karedir. Türbeye batı kısmında dar ve alçak bir kapıdan girilir. Kapının dar ve alçak olması türbeye eğilerek girilmesini sağlar. Batı tarafından kapıyla doğu, güney ve kuzeyden de üç adet camla türbenin güneş alması sağlanır. Türbenin iç güney duvarında çöfer alma yeri vardır. Sandukanın alt batı kısmında kapıya bakan tarafta bir tuğla genişliğinde delik bulunmaktadır.

Yaşı henüz belli olmayan Hubyar Çamı kalın gövdeli, başında yedi kalın dala sahip olan görkemli bir çamdır. Kapladığı alan yaklaşık yetmiş metre kare civarındadır. Toprak üzerine çıkan kökleri kalındır. Hubyar'ın *Bekülü*'de bulunan **Bek Dede** ile oturup sohbet ettiği yer olarak bilinir.

Hubyar'ın Sokusu iki adet olup biri Tekeli Yaylası'nda, diğeri türbenin olduğu yerdedir. Soku büyükçe bir taş kütlenin içi oyularak yapılan taş kütledir. Kaynatılıp kurutulmuş buğday iki kişinin karşılıklı vurduğu ağaç tokmakla dövülerek buğday kepeğinden ayrılması sağlanır. Kepeğinden ayrılan buğday bulgur, yarma, hedik, vb olmak üzere el değirmeninde işlenmeye hazır hale gelir.

Hubyar Sultan'ın türbesini ziyarete gelen insanlar bir çok hastalıklara derman bulacaklarına inanmaktadırlar. Özellikle çocuğu olmayanlar Hubyar köyündeki **Sersem** isimli ziyaret yerine akın etmektedirler. Bu ziyaret sonrasında çocuğu olan Sünni inançlı insanlar erkek çocuklarına "Hubyar" kız çocuklarına da "Sersem" isimlerini koymaktadırlar. Alevîler ise bu isimlerin kutsallığından dolayı bu adları koymazlar.

Hubyar'ın Atının Ayağının İzi olduğu rivayet edilen asıl yer, yayla yolu üzerinde Orta Yayla'dadır. Bir metre kare civarındadır. Ziyaretteki iz bir atın ön ayağının bilekle birleştiği eklem yerinin aynısıdır. Hubyar mensuplarınca kutsal sayılır.

Hubyar'ın kendisi tarafından yapıldığı ve yedi koyununun sütüyle çalıştırdığı rivayet edilen Hubyar Değirmeni'nin ilk yeri dere yatağının olduğu yerdir. Bir çok kez tadilattan geçmiş, bu tadilatlar neticesinde dere yatağından alınarak yaklaşık elli metre yukarıya, bugünkü yerine yapılmıştır. Eski duvar taşları kullanılarak yapılan değirmen altmış metre kare alana sahiptir ve girişi batı kısmından olup güney kısmında bir ocak başı mevcuttur. Doğu kısmında bulunan değirmen çalışır durumdadır. Eski değirmen taşı girişin dış yüzeyinde duvarın içindedir.

Hubyar Sultanın asası ile suyu çıkarttığı rivayet edilen yer, Tokat'ın Turhal ilçesi *Çaylı* beldesinin üst kısmında Dere Mahallesi'ndedir. Hubyar Kuyusu yaklaşık bir metre çapındadır. Ne kadar su alınırsa alınsın, bu su eksilmez. Yapılan ölçümlerde kuyu suyu olmasına rağmen bölgenin en temiz ve en yararlı suyu olduğu görülmüştür. Üzeri camla kapatılan Hubyar Kuyusu'nun çevre düzenlemesi yapılmıştır.

Tekeli Dağı (Dokuzlar)'nın tam zirvesinde Dokuz Ocak ziyaret yeri vardır. Hubyar mensuplarındaki her sülale kendi ocaklarını bilir ve ocaklarında kurbanlarını pişirirler.

Gürgen çukurunun bitiminde, ortasından boydan boya kesilmiş bir şekilde duran ve bir metre yüksekliğinde iki metre eninde olan

Ziyaretin kesik derinliği yaklaşık bir metre, eni ise on santimetre civarındadır. Hubyar Sultanın tahta kılıcı ile kestiği rivayet edilir.

Su gözeleri Hubyar Türbesinin tam karşısındaki dik yamaçtadır. Çocukları olmayan aileler yanında yanmış bir çam ağacının bulunduğu bu gözelerden su içerek çocuklarının olması isteğiyle dilek de bulunur, adaklar adarlar.

Hubyar'ın yedi koyununu koyduğu yer olarak rivayet edilen ziyaret yeri, yayla yolu üzerinde Kapulu Kaya'nın kuzey kısmında yer almaktadır. Kaya üzerine oyulmuş bir şekilde duran ziyaretin çapı bir metre eni ise 25 santimetre civarındadır.

Gönül Ana'nın kabri olduğu rivayet edilen yer, Tekeli dağının (dokuzların) eteğinde Tekeli Yaylasının üstünde yaklaşık beş top sahası genişliğindeki meydan denilen yerin batı kısmındadır. Eski hali dört metre uzunluğunda yarım metre genişliğinde 25 santimetre yüksekliğindedir .

Cenksu Üçer çalışmasında (91) Türkiye'deki bütün Sıraçlar için merkez durumunda olan Hubyar Ocağı'nın kurucusu Hubyar Sultan ile ilgili olarak Hubyarlılar arasındaki, Hubyar Sultan'ın Ahmed Yesevî'nin halifesi, hatta bizzat kendisi olduğu yönündeki inancın, Yesevî geleneğinin Anadolu'daki tesirini göstermesi açısından büyük önemi olduğunu kaydeder.

Alevîler arasında özellikle Nizârî İsmâîlî'ler ile bir benzerliklerinin bulunduğu ile ilgili olarak selam verme konusu dile getirilir. Buna göre selam verilirken, Şah İsmail'in müridlerinin kendi

(91) C. ÜÇER, a. g. e.

aralarında yaptıkları gibi, "selamün aleyküm" yerine "Bism-i Şah" denilmesi, İsmâîlîler'deki *"yâ Ali medet* veya *medet yâ Ali"* denilmesine kıyaslanarak bir benzerlik kurulmakta ve bunun hâlâ bazı bölgelerde uygulandığı ifade edilmektedir. Nitekim bölgede Sıraçların bir kısmının bu uygulamayı halen aynı şekliyle devam ettirdikleri ve selamlarında "gerçeğe hû" vb. ifadeler yanında "bism-i Şah" ifadesini de kullandıkları ifade edilmektedir ki bu da söz konusu etkinin bir şekilde muhafaza edildiğini göstermektedir.

Bütün ***Sıraçlar*** için merkez durumundaki Hubyar Tekkesi'nde türbesi de bulunan Hubyar Sultan'ın deyişlerinde **'Abdal Dedem'** mahlasını kullanması, ayrıca evlatları arasında Abdal lakaplı kişilerin bulunması ve bu gruba mensup olan bazı şairler tarafından da Abdal mahlasını kullananların olması dikkate değerdir. Ayrıca bölgede yapılan mülakatlarda da Hubyar taliplerinin kendilerini "Abdal" olarak nitelendirdikleri görülmektedir.

Bir Türkmen Aşiret velisi olan Hubyar'ın yaşadığı dönem ve bağlı olduğu silsile ile ilgili olarak geleneğe göre farklı görüşler mevcuttur. Buna göre, Hubyar Hacı Bektâş, Baba İshak ve yine tekkesi Erbaa'nın kendi adını taşıyan Keçeci köyünde bulunan Keçeci Baba ile aynı dönemde XIII. ya da XVI.yüzyılda yaşamıştır. Söz konusu karıştırılmaya bağlı olarak, bir görüşe göre Safevilerdendir; bir diğer görüşe göre ise Horasan Erenleri'ndendir. Hoca Ahmed Yesevî'nin nefesoğlu Kutbettin Haydar'ın ve hatta Ahmet Yesevi'nin kendisidir.

Hubyar Ocağı ile ilgili olarak üç evreden bahsedilebilir. Buna göre bu evrelerden birincisi, Hubyar Sultan ile gerçekleşen XIII.

yüzyıldaki kuruluş evresi; ikincisi Hubyar Abdal ile XVI. yüzyıldaki ikinci kuruluş evresi; üçüncüsü ise Hubyarlılar'm bugünkü yapılarını kazandıran ve XIX. yy.'da Hubyar Ocağı'ndan Veli Baba'nın ayrılmasıyla meydana çıkan yeniden oluşum evresidir. Hubyarlılar Safevîlere destek vermeleri neticesinde bağlı oldukları gelenek anlamında da bir değişime uğrarlar. Her ne kadar bunlar bugün yaygın olarak ***Sıraç*** şeklinde isimlendirilseler de, tarihsel süreçte geçirmiş oldukları bu değişim sebebiyle bölgede Erdebillilerle birlikte **Kızılbaş** olarak nitelenen gruplardan birisi olmuşlardır.

Günümüzde Hubyarlılar, din adamlarını isimlendirmelerine göre ikiye ayrılırlar. Dedeciler, Babacılar. Yörede kendilerine ***Tekkeliler*** de denilen grup, dînî liderlerini "dede" olarak isimlendirir. Bundan dolayı da kendilerine **"Dedeciler"** denilir. Hubyar Tekkesi postnişinliğini yürüten kişilere bağlı olan bu grup mensupları belli bölgede yoğun olmaktan ziyade dağınık bir durumdadırlar. Yine de daha çok Tokat merkez, Zile, Turhal, Almus ve bunlara bağlı köylerde bulunurlar.

Aslında Hubyar'a bağlı olmalarına rağmen din adamlarına "baba" demeleri sebebiyle bu şekilde isimlendirilen grup ise, ana bünyeden ayrılarak yeni bir ocak oluşturmuştur. Bunların yeni bir ocak oluşturmaları 1850'li yıllardan sonra Hubyar taliplerinden/sofularından Veli Baba'nın Zile bölgesine gelerek bu bölgede birtakım faaliyetlerde bulunmasıyla gerçekleşmiştir. Veli Baba'nın ölümüyle yerine hanımı Ansa Bacı'nın postnişinliği yürütmesi sebebiyle **"Ansa Bacılılar"** olarak da isimlendirilen bu grup bölgede yoğunluklu Olarak Zile ve köylerinde bulunurlar. Hatta

Zile'deki Hubyar talibi köylerin çoğunluğu bunlardan oluşmaktadır. Bölgenin diğer yerlerinde de dağınık bir halde mevcutturlar. Bu grup da kendi içerisinde ikiye ayrılmış durumdadır. İlki, Veli Baba'nın torunlarından Rüstem Baba'ya bağlı olan gruplar **Rüstem Agahlar** diye anılır. Bu grup mensupları yoğunlukla Zile, köyleri ve Turhal'da bulunurlar. Ansa Bacı'nın posta oturmasıyla kadınlar tarafından ifa edilen postta oturma durumu günümüzde de devam etmektedir ve şu anda bu işlevi gören Elif Nine'dir. Bugün itibariyle Ansa Bacılılar denildiğinde daha çok bu grubun kastedildiği görülmektedir.

Babacı Hubyarlılar'ın ikinci grubu ise yine Veli Baba'nın torunlarından Behçet (Bektaş) Baba'nın torunu İbrahim Ethem'e nisbeten **İbrahim Ethemliler** ismiyle anılan gruptur ve bu aile de şu anda bir ocak olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu ocağa bağlı talipler diğer Babacılar'ın bulundukları bölgelerde yoğun olarak bulunmaktadır.

Nurettin Albayrak, bazı şiirlerinden hareketle XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen **Kul Himmet**'in Tokat iline bağlı Almus ilçesinin *Görümlü* (eski adı Varzıl) köyünden olduğunu yazar (92). Türbesi de orada olan Kul Himmet'in torunları halen aynı köyde yaşamakta ve Kul Himmetliler diye bilinmektedir. Şahinli aşireti Kul Himmet'in ocağıdır. Bir şiirinde "Dedem Hıdır Abdal Pirim Ocağı" diyerek soyunun Kemaliye'nin Ocak köyündeki Hıdır Abdal Tekkesine bağlı olduğunu ima etmiş

(92)ALBAYRAK Nurettin, Kul Himmet, TDV İslam Ansiklopedisi

olan Kul Himmet'in şiirlerinden, özlem duyduğu tek yerin Erdebil Tekkesi, dolayısıyla Safevi şahlarının yurdu olduğu anlaşılmaktadır. XVI. yüzyıl ile XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlılarla İran Safevileri arasındaki siyasi gerginlik esnasında Pir Sultan Abdal, Kul İbrahim, ve Kul Hüseyin gibi Kul Himmet de Alevi topluluğunu Osmanlı Devleti karşısında yer almaya teşvik eden şiirler yazmıştır.

Kul Himmet'in Pir Sultan Abdal'dan etkilendiği muhakkaktır. Hayatta iken Alevi-Bektaşi çevrelerinde büyük şöhret kazanan Kul Himmet'in şiirleri halk tarafından çok sevilmiş ve bir çok cönkte yer almıştır. Bu sevginin en önemli sebebi, bilhassa Alevi inancını şiirlerinde halkın anlayabileceği bir Türkçe'yle etkili biçimde ifade etmesidir. Bu sevgiden dolayı halk kendisini Koca Kul Himmet diye anmış ve adı çevresinde bazı efsaneler de oluşmuştur.

Nefesler, destanlar, Kerbela şehidleri için ağıtlar ve taşlamalar söyleyen Kul Himmet'in şiirlerinde İslam tarihi, evliya menkıbeleri, Hz. Ali ve on iki imam sevgisiyle bilhassa Alevi-Bektaşi inancı doğrultusunda dini-tasavvufi duyarlılığın bulunması onun kuvvetli bir tarikat terbiyesi aldığını ortaya koymaktadır. Tahmasb gibi Safevi şahlarına övgü, zamandan şikayet, gurbet, sıla özlemi ve beşeri aşk şiirlerinde yer alan başlıca konulardır. Tespit edilebilen 150 kadar şiirinde Kul Himmet'le beraber bu mahlasının başına “sefil, koca, geda, öksüz” gibi sıfatların getirildiği görülmektedir. Şiirleri dörtlük sayısı bakımından diğer halk şairlerinin şiirlerine nispeten uzundur. Bu uzunluk bazen yirmi dörtlüğe kadar çıkmaktadır. Hece ölçüsünü başarıyla kullanan şair kafiyelerin teşkilinde de aynı başarıyı gösterir. Aruzla yazdığı birkaç şiirinde ise pek başarılı olduğu söylenemez.

Kendisinden sonra yetişenler üzerinde önemli etkisi olan Kul Himmet'in mahlasını kullanan iki şair daha vardır. İlki XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Kul Himmet Üstadım'dır. Asıl adı İbrahim olan şair Divriği'nin Karageban bucağına bağlı Örenik köyünde doğmuştur. Soyundan gelenler Öksüzoğulları adıyla tanınmaktadır. Varlığı yakın zamana kadar bilinmediğinden şiirleri Kul Himmet'e mal edilmiştir. İkinci şair de, İmranlı'nın Söğütlü köyünden diğer bir Kul Himmet Üstadım'dır. Asıl adı Hatice olan ve "Hacik Kız" olarak da anılan şair XIX. yüzyılda yaşamıştır. Mezarı Divriği'nin Anzahar Köyündeki Gani Baba Tekkesi Haziresindedir.

Cenksu Üçer çalışmasında (93), genelde Kul Himmet'in Pir Sultan'ın müridi olduğu ve Pir Sultan'ın ölümünden sonra onun yerine geçtiği şeklindeki kabulün yaygın olarak benimsenmiş olduğunu kaydeder. Her iki şair de Hacı Bektâş'a muhabbet beslemekle birlikte -ki bundan dolayı **Bektaşî** şairlerden kabul edilirler- kendileri için asıl bağlı oldukları merkez Erdebil ve Şeyh Safî silsilesidir.

Kul Himmet, 'Dedem Hıdır Abdal pîrim ocağı' diyerek soyunun Kemaliye'nin Ocak köyündeki Hıdır Abdal tekkesine bağlı olduğunu ima etse de, döne dolaşa maneviyatından yardım dileyip, bir gece rüyasına girmesi için yakardığı pîr, Hacı Bektâş Velî'dir. Bununla beraber saygısını, sevgisini iletip özlemini duyduğu tek makam ise **Erdebil Tekkesi,** dolayısıyla ***Safevî Şahları'dır.*** Kul Himmet, sonuçta Alevîler'in Yedi Ulu Ozanı'ndan birisi olur ve Pir Sultan'dan sonra

(93) C. Üçer, a.g.e.

Anadolu'da, hayatta iken büyük üne kavuşan ve kendisi ile ilgili halkın beğenisi yüzyıllar boyunca artarak devam eden nadir şairlerden biri haline gelir.

Alevîler arasında kazandığı bu ünle bir ocak olan ve Kul Himmetiler şeklinde isimlendirilen bu grup, bölgede merkez durumundaki Görümlü beldesinin yanısıra, Tokat merkez Çöreğibüyük, Kocacık; Almus Akarçay, Armutalan, Çambulak, Gevrek, Gölgeli, Karadere, Kınık, Sahilköy, Salkavak, Yuva; Niksar Gökçeoluk, Korulu, Terzioğlu vb. yerlerde yoğun olarak bulunurlar. Havza'nın Aşağısusuz, Irmakkıyısı, Kireçli, Kirazpınarı; Yıldızeli'nin Yusufoğlan ve Yakupköyü; Hafik'in Asarcık köyü ve Merzifon'un birkaç köyü Tokat bölgesi dışında Kul Himmet'e bağlı olan yerlerdir.

Türbe, yöredeki Alevî-Bektaşî zümrelerinin yanısıra, Yozgat, Çorum, Amasya ve yurdun her tarafından gelen Alevî- Bektaşî zümreleri tarafından, her türlü dilek için sıkça ziyaret edilmektedir. Burada mumlar yakılmakta, bez-çaputlar bağlanmakta ve kurbanlar kesilmektedir. Ayrıca burada, her yıl Ağustos ayında "Kul Himmet Kültür Etkinlikleri" adı altında bir şölen düzenlenmekte, bu şölene yurt içi ve dışından pek çok kimse katılmaktadır.

Üçer'in çalışmasından (94) ilçe merkezinde %10'luk bir Alevi nüfusun bulunduğu görülür. Bucak ve köy nüfusunun % 47,3'ü Alevilerden teşekkül eder. İlçenin toplam nüfusunun ise % 42'lik bir kısmı Alevilerden oluşur.

---

(94) C. ÜÇER, a.g.e.

Bazı tarihi kaynaklar Artova İlçesinin kuruluşunu Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferine dayandırmaktadırlar. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, "..Şimale doğru giderek Çamlıbel dağından, Sivas Eyaleti toprağında mahsulü çok, mamur ve müzeyyen kasaba misali köylerden geçtik. Arıkova (Artova) Kasabasına geldik. Oradan da yine şimale giderek Şeyh Nusrettin Tekkesine uğradık", diye yazar. Artova, Tokat İline bağlı bir bucak iken, 1921'de Sulusaray mevkii ilçe merkezi olmak üzere Mülki taksimatta yer almıştır. 1923 yılında meydana gelen depremden büyük zarar görünce, bugün merkez ilçeye bağlı bucak olan Çamlıbel ilçe merkezi yapılmış olup, Haziran 1944 tarihinde Artova iİlçe merkezi olmuştur.

Emin Ulu Artova alperenlerini Çeltek Babanın Kardeşi, Göze Baba, Hasan Kaya, Serhan Baba, Üç Kardeşler, Tekke, Yusuf Dede olarak sıralar.

Artova ilçe merkezi Kızılca Mahallesi'nde, kare planlı ve üstü kapalı olup 'Tekke' diye anılan türbede bulunan zatın hakkında her hangi bir bilgi yoktur. Bununla beraber, bu zatın, Horasan Erenlerinden olmakla birlikte, Zile Büyükçeltek'deki zatın kardeşi veya akrabası olduğu da söylenir. Türbede, bu şahsın oğullarına ait olduğu söylenen iki mezar daha bulunmaktadır. Rivayete göre, daha önce mezarının üstünü örten birisine, "Benim üzerimi aç", demiş olmasına rağmen, Üstünü açmayan şahsın ağzını eğriltmiştir. Türbe,

daha çok Perşembe ve Pazar günleri, çocuğu olmayanlar, felçliler ve baş ağrısı olanlar tarafından ziyaret edilir. Bu durum üç Perşembe veya üç Pazar üst üste tekrarlanmaktadır. Türbe içerisinde mum yakılmakta, ağrıların geçmesi dileğiyle mezarın üzerine baş örtüsü veya iç çamaşırı bırakılmakta ve mezarın baş ucundaki topraktan alınarak yutulmaktadır. Mezarın bulunduğu odada iki divan yer alır. Hastalar bazen burada bir gece kalırlar. Geceleri burada kalan hastalar, önce bir tıkırtı duymakta ve daha sonra ak sakallı bir dede ortaya çıkıp üç parmağıyla ağrıyan yerlerini tuttuğunda ağrılarının geçtiğini belirtmektedirler.

Kendi ismini taşıyan köyde bulunan yatırın tarihi şahsiyeti hakkındaki bilgiler bulanıktır. İsminden Danişmendliler dönemine ait bir zat olduğu kabul edilir. Halk arasında, bunların beş kardeş oldukları, kardeşlerin en büyüğünün **Ahmet Danişmend** olduğu ve diğer kardeşlerin her meseleyi buna danıştıkları için, adına Danışman denildiği inancı yaygındır. İsteğe göre, daha çok Perşembe günleri ziyaret edilmekte, burada mum yakılmakta, çaput bağlanmakta ve dilekler dilenmektedir. Dilekler yerine gelince, burada kurbanlar kesilmektedir. Ayrıca, askere giden delikanlılar buradan aldıkları bir taşı yanlarında sakladıklarında, sağ-salim geri döneceklerine inanmaktadırlar.

Evlidere Köyü'nde, eski köy yerine yakın yerde türbesi bulunan **Gazi Baba**'nın hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Türbe, çocuğu olmayan kadınlar ve çeşitli dilek sahipleri tarafından ziyaret edilir. Ziyaret esnasında burada mumlar yakılmakta ve adaklar adanmakta, dilek yerine gelince kurban kesilmektedir. Bazen börek

yapılıp mezar üzerine bırakılmaktadır. Ayrıca, köylüler yağmur duasını burada yapmaktadırlar.

Kunduz Köyü'nde yürüyemeyen çocukların götürülüp bir beşik içinde sallandığı **Sallama Tepesi** ismiyle bir ziyaret yeri, *Sağlıca* Köyünde çocuğu olmayan kadınların ziyaret ettiği bir kaya ve *Tanyeli* Köyü'nde Seyran Evliyası ismiyle bilinen bir yatır bulunur.

Anadolu'nun farklı bölgelerinde yerleşmiş bulunan ***Dodurga*** boyuna mensup köylerden biri *Salur* köyüdür. Bölgede en eski camilerden biri bu köyde bulunur ve bu cami kareye yakın dörtgen plana sahip olan cami, tam ortada sekizgen bir kasnak üzerinde yükselen kubbeyle örtülmüştür. Bu da yapının Selçuklu veya Beylikler dönemine ait olduğu ihtimalini ortaya koymaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğünün korumasına alınan bu caminin benzeri bölgede Tokat merkez *Dedeağzı* köyünde bulunmaktadır.

Üçer'in çalışmasından (95), ilçe merkezinde %8,5'luk bir Alevi nüfusun bulunduğu anlaşılmaktadır. Köylerde yaşayan Alevilerin nüfusunun ilçenin bucak ve köy nüfusunun %26'sını oluşturduğu görülür. İlçenin toplam nüfusunun %20'lik kısmı Alevilerden teşekkül eder.

---

(95) C. ÜÇER, a.g.e.

Efendi'nin İzi ismiyle *Erikbelen* Köyü'nde yayla yolu üzerinde bulunan bir mezarın yanındaki bir kayada, bir atın ayağının sığacağı kadar bir oyuk bulunmaktadır (96). Halk arasında, bu oyuğun Hz. Ali'nin atının ayağının izi olduğuna inanılır.

Erikbelen Köyü'nde, **Kara Abdal Tekkesi** ismiyle Tekne Mahallesi ile Aşağı Mahalle arasındaki oldukça ağaçlık bir yerde bulunan mezarın kime ait olduğu hakkında her hangi bir bilgi yoktur. Tekke, her türlü dilek ve hastalık için ziyaret edilmekte, mezarın hemen baş ucunda bulunan oldukça büyük bir ağaca çaputlar bağlanmakta, dilekler dilenmekte ve burada mumlar yakılmaktadır. Tekke, ayrıca, köylüler tarafından her yıl yaylaya çıkılmadan önce topluca ziyaret edilmekte ve burada ortaklaşa kurbanlar kesilmektedir.

Sağır Kaya Erikbelen Köyü'nde, Alicik Mahallesi yolu üzerinde bulunan büyükçe bir kayadır. Ayrıca, kayanın yanında kime ait olduğu bilinmeyen bir mezar daha bulunmaktadır. Çocuğu olmayan kadınlar buraya gelmekte, adaklar adamakta, çaputlar bağlamakta ve adakları yerine gelince kurbanlarını burada kesmektedirler.

Üçer'in çalışmasından (97), ilçe merkezinde zikredilebilecek bir Alevi nüfus bulunmadığı anlaşılıyor. İlçeye bağlı bucak ve köy nüfusunun %10'7'sini oluşturan Alevi nüfusu, ilçenin toplam nüfusu göz önüne alındığında, %5,9'luk bir kısım Alevilerden teşekkül etmektedir.

---

(96)Y. M. KESKİN, a.g.e.
(97) C. ÜÇER, a.g.e.

Erbaa kelimesi, Arapça olup "dört" anlamına gelmektedir. Resmi kayıtlarda 18. yüzyılın başlarından itibaren Erbaa adının kullanıldığı görülür. Bir ara bu kelime "Nevahi-i Erbaa" şeklinde kullanılmıştır. O dönemlerde Niksar Amasya arasında en önemli yerleşim birimleri, Erek, Karayaka, Sonusa (Uluköy) ve Taşabat (Taşova) idi. Nüfus yönünden ancak birer nahiye büyüklüğünde ve aynı bölgede olmalarından dolayı hepsine birden Nevahi-i Erbaa, yani "dört nahiye" deniliyordu. Hatta tahakkuk eden vergiler de bu isimle kaydediliyordu. 1840'ta, Erbaa adıyla maruf dört nahiyenin (Erek, Karayaka, Sonusa, Taşabat) vergisi 47ı243 kuruş olarak resmi evraka geçmiştir. Buna göre Erbaa, Erek, Karayaka, Sonusa ve Taşâbat'ın genel bir adı olmuş, dördü birden sanki bir kaza (ilçe) görünümünü alır. Hatta resmiyette Kaza-i Erbaa tabiri de kullanılmıştır. 1872'de Erbaa ismiyle ilçe olur. 1892'de Tokat iline bağlanır (o zaman Tokat Sancak idi). 1893 ile 1904 yılları arasında yüzde elli civarında nüfus artışı yaşayan Erbaa çoğunluğu Müslüman olan ve az miktarda Rum ve Ermeni kesimin yer aldığı demografik bir yapıya sahiptir (98).

(98) ER Emine Mehves, XIX. Yüzyılda Erbaa Kazasının Sosyo Ekonomik Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni., İstanbul, 2005

Eski adı Fidi olan *Akça* köyünde 1291 tarihli vakfiyesi ile Ahi Ahmed Nahcivani Zaviyesinin vakıfı Sultanül arifin ve sahibü'l fütüvve olarak bilinen Şemseddin Ahi Ahmed b. Doğanşah'tır. Köydeki Fidi Zaviyesi binasından bir iz kalmamış ise de, vakıfın evladına ait mimari özellikleri olmayan zaviye, türbe ve mezarlar bulunduğu gibi evladından da yaşayanlar vardır (99). Köyde ayrıca Silahdar Ömer Paşa Camii adıyla anılan ve 1870'ten önce yapılmış olduğu tahmin edilen yapı Anadolu'daki ahşap camilerin günümüze sağlam olarak gelebilmiş en güzel ve zengin örneklerinden biridir (100).

Akıncı Evliya ismiyle anılan zatın kabri, *Karayaka* kasabası Yukarı Mahalle'de bulunur. Kasabanın üst tarafında bulunan kalenin fethi sırasında şehit düştüğü söylenir. Üzeri bir çatı ile örtülerek muhafaza altına alınmış olan kabrini Behrullah Efendi Karayaka'ya her gelişinde ziyaret eder ve, "adı Hüseyin Gazi idi. Kaleyi fethe katılan askerin komutanıydı", derdi.

Karayaka kasabası Orta Mahallede bulunana Ali Çelebi'nin Horasan'dan gelen askerlerden olduğu söylenir. Genellikle ağlayan çocuklar götürüldüğünden "Çığlık Tekkesi" diye de bilinir.

Sokutaş köyü merkezindeki Arap Dede yatırı, yağmur duası için gidilen bir yerdir.

Halkın 'Hazret Baba' diye tanıdığı Behrullah Efendi 1838'de *Koçak* (Eksel) kasabasında dünyaya gelir. Babası Ali Efendi'dir.

---

(99) S. KUCUR, a.g.e.

(100)ERDEMİR Yaşar, Tokat Yöresindeki Ahşap Camilerin Kültürümüzdeki Yeri

Tokat'taki ilk öğrenimi sırasında kendilerine bir zat misafir olur. O gün Behrullah Efendi ertesi günkü dersini yapar ve ardından namazını kılıp yatar. Gece kalktığında o zatın devamlı ilimle meşgûl olduğunu görür. Bu zâtın ilim sâhibi, gayretli biri olduğunu anlayarak, "Efendim bu gece hiç uyumadınız. O ilimden bize de öğretseniz.", diye arz edince, o zat, "Evlâdım senin ilmi nasibin İstanbul'daki Yanyalı Hacı İsmet Efendi'den olacak. Sende onun kokusu var.", diye buyurur. Bunun üzerine Behrullah Efendi, köye dönüp ağabeysinden izin aldıktan sonra İstanbul'a gider. Bu sıralarda İstanbul'da talebe okutmakta olan Yanyalı İsmet Efendi, talebelerine sık sık, "Anadolu'dan bir erin geleceğini, vazifesinin esasında o eri yetiştirmek olduğunu", söylemektedir. İsmet Efendi, Mevlana Bağdadi Hazretleri'nin halifesi Mekkeli Abdullah bin Mücavir Hazretlerinin halifesidir (101). Behrullah Efendi 30 yıl İsmet Efendi'nin derslerini takip eder. Bütün ilimlerde ve tasavvuf yolunda kemale erdikten sonra, hocası tarafından kendi beldesine gönderilir (102). İsmet Efendi bu görevi kendisine şöyle bildirir:

- Azizim bundan sonra siz kendi memleketinizde hizmete memursunuz. Amasya'ya vardığınızda evlenip oraya yerleşmenizi isterler. Sakın kabul etmeyiniz.

---

(101) Mevlana Halid'in halifesi Abdullah Mekki aynı zamanda Erzincani nisbesiyle anılır. Sebebi bir süre Erzincan'da bulunması ve orada meşhur Terzi Baba'yı irşad etmiş olmasıdır.

(102) Http://www.ismetefendi.org/

Behrullah Efendi, şeyhinin bu emri ile memleketinin yolunu tutar. Amasya'dan geçerken İsmet Efendi'nin işaret ettiği hal vuku bulur. Yüksek hallerine hayran kalanlar orada evlendirip yerleştirmek, bu şekilde kendisini sahiplenmek isterler. Fakat Efendi Hazretleri önceden tenbihli olduğu için kabul etmez. Yoluna devam edip köyüne ulaşır. Orada evlenip barklanır, fakat kimseye sırrını ifşaya yanaşmaz. Köylüler de 'Deli Molla' diye hitap ettikleri bu garib dervişi köye çoban yaparlar.

Bir gün aynı zamanda amcası olan kayınpederi hakiki vechiyle tanıyamadığından bir sebeple kızarak suratına tokatı aşkeder. Bunun üzerine Behrullah Efendi boynunu büker:

- Hakkınızı helal ediniz efendim, der. Eliniz acıdı.

O günlerde Sivas Valiliğinde bulunan Memduh Paşa görev icabı Tokat'a gelir (103). O devirlerde Tokat da Sivas'a bağlıdır. Eksel

---

(103) İsmet Efendi Hz.lerinin mensuplarından olan Memduh Paşa 1839 senesinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Vezir ve şair Kandiyeli Mazlum Paşa'nın oğludur. 1887'de Konya, iki yıl sonra Sivas Valisi oldu. 1893'de Ankara Valisi iken vezir oldu ve 1895'te Dahiliye Nazırlığına getirildi. Sultan Abdülhamid Han aleyhindeki iftiraların hiçbirine aldırmayarak kendisini on üç sene imparatorluğun İçişleri Bakanlığı gibi mühim bir görevde tutar. Memduh Paşa 1908 inkılabında II.Abdülhamid'in bir çok adamıyla birlikte rüşvet ve jurnalcılık iftiralarıyla önce Büyükada'ya sonra Sakız'a sürülür. Umumi af üzerine İstanbula dönen Memduh Paşa Boğaziçinde Kireçburnu'ndaki yalısında uzun müddet yaşadıktan sonra 1925 yılında 86 yaşında vefat eder. Mensup olduğu dergah-ı şerif bahçesine defnedilir. Dervişliği, devlet adamlığı yanında kuvvetli bir şair de olan Memduh Paşa 1908'den sonra şiirlerini muhtevi divanı, mektuplarını muhtevi "Bedayi-i

köyünden geçerken yanında bulunanlara Bahrullah Efendi ile görüşmek istediğini bildirir. Tanımadıklarını söylerler. Öyle ya soran koskoca Vali Paşa Hazretleri, sorulan köyün garip çobanı. Nereden akıllarına gelsin. Memduh Paşa, Bahrullah Efendi'nin yüksek tevazu sebebiyle gizlendiğini anlar. Huzuruna gider. Onu, irşada memur olduğu, bu maksatla Tokat'a gönderildiği, gizlenmek yerine Peygamber Efendimiz'den kendisine kadar sahih yed ile gelen yolun yayılması, devam ettirilmesi için üzerine düşen vazifeyi yapması gerektiği, yoksa mesul olacağı hususunda ikna eder. Köylülere de,

"Gelmemiştir cihana Behrullah gibi bir veli.
Onu bulanlar buldu, bulmayanlar mutlak deli"

mısraını okuduktan sonra, "Siz bu zâtın kıymetini bilmez iseniz elinizden çıkar.", der. Bunun üzerine insanlar ondan ilim öğrenmeye koşarlar. Memduh Paşa'nın başkanlığında yapılan dergâhda, Behrullah Efendi ilim tâliplerine ders vermeye başlar. Behrullah Efendi herkese müşfik, güler yüzlü davranmaktadır.

Âsar" ile "Esvat-ı Sudur", "Mir'at-ı Şuunat", "Hal'ler, İclaslar" "Tasvir-i Ahval", "Feveran-ı Ezman", "Yemen Hakkında Bazı Malumat", "Kuvvet-i İkbal" adlı risaleleri basılmıştır.

Sokakta gördüğü çocukların başını okşayıp, onlara hediyeler vererek gönüllerini almaktadır. Herkese Allahü teâlânın merhâmetinden bahseder. "Biz insanlar da merhametli olmalıyız." der. Kendisine gönderilen hediyeleri el sürmeden fakirlere dağıtır.

Behrullah Efendi, talebesi Ahmet Efendi ile bir gün dere kenarında oturmaktadır. Talebesi kahve yapmakla meşguldür. Hocasına doğru bakınca kucağında bir yılan görür ve korkar. Sonra yılan, Behrullah Efendi'nin kucağından inip gider. Talebesinin merak içinde kaldığını fark edince, "Cinnîlerden idi. Hasankale'den geliyor. Dersini verdim gitti.", diye buyurur.

Talebelerinden İskender isminde bir zât, donanmada vazifelidir. Gemi denizde giderken fırtına çıkar. O sırada Behrullah Efendinin himmetine sığınır, yardım ister. O anda hocasını karşısında görür. Ona, "Evlâdım korkma, üzülme on dakika sonra fırtına geçer!", diye buyurur. Nitekim on dakika sonra fırtına diner.

Talebelerine, "Biz kuşlar kadar bile olamıyoruz. Onlar Allahü tealayı devamlı zikrediyorlar. Biz ise gaflet içindeyiz. Dinin emir ve yasaklarını bilmezseniz, bu yolda hiç mesafe katedemezsiniz.", diye buyurur.

Yahya Keskin çalışmasında (104), Behrullah Efendi'nin Nakşibendiliğin önde gelen isimlerinden biri olduğunu kaydeder.

Behrullah Efendi 1918'de 80 yaşındayken Eksel köyünde vefat eder. Kalabalık bir cemaat ile cenaze namazı kılındıktan sonra köy

---

(104) Y. M. KESKİN, a.g.e.

kabristanlığına defnedilir. Kabri ziyaret mahallidir. Behrullah Efendi'nin yerine talebesi Ali Osman Efendi geçti.

Ali Osman Efendi eski ismi Holay olan *Ballıbağ*'da 1877 yılında dünyaya gelir. Tahsilini tamamladıktan sonra saatçilik yapmaya başlar. Bir gün (yeni ismi Koçak olan) Eksel köyünde oturan ve Eksel Şeyhi olarak bilinen Behrullah Efendi'nin saati bozulur. Talebelerine tamir edilmesini söyleyince, onlar, "Efendim, karşı Holay köyünden Ali Osman isminde birisi var ona tamir ettirelim.", derler. Talebelerinden biri Ali Osman Efendi ile Erbaa'da karşılaşınca, hocasının saatinden bahseder. Ali Osman Efendi de Eksel köyüne gider. Saati tamir edip duvara asar. Behrullah Efendi'ye, "Tamam çalışıyor efendim.", der. Behrullah Efendi saate bakınca çalışan saat durur. Ali Osman Efendi tekrar yapıp duvara asar. Behrullah Efendi saate bakınca, saat yine durur. Ali Efendi hayretler içinde tekrar yapar. O zaman Ali Osman Efendi içinden, "Bu zât evliyâ bir zâttır. Şu an kalbimin saatini tamir edecek kalp ustasının huzurundayım." Diye geçirir ve Behrullah Efendi'ye talebe olur. Arapça, Farsça ve kalp ilimleri de dâhil bütün ilimleri Behrullah Efendiden öğrenir. Behrullah Efendi vefâtına yakın, "Bende ne varsa Ali Osman Efendi aldı götürdü. Bende bir şey bırakmadı.", diye buyurur.

Ali Osman Efendi insanlara doğru yolu anlatmak için köy köy dolaşır. İnsanlara doğru yolu anlatırken çok yumuşak, hattâ arada nükte yapmaktadır. Siyâset ve devlet işlerine hiç karışmaz. Sohbetinin ağırlığı, güzel ahlâk üzerine olmaktadır. Hep güzel ahlâkın bulunmaz bir hazîne olduğunu anlatır. Fakat bâzılarının gözü daima altında olduğundan bir gün onlara dönüp, "Altının kulpu burası, çok altın

var", diye bir yeri işaret eder. Bunu duyan altın düşkünleri sabaha kadar orayı kazarlar. Fakat hiçbir şey bulamazlar. Elleri boş Ali Osman Efendinin köyüne dönerler. Kimseye de hiçbir şey anlatmazlar. Ertesi gün onları gören Ali Osman Efendi, "Oğlum işâret ederler ama, düşkünlerine vermezler.", der. Yine bir gün talebeleri ile Ladik'e ders vermek için gider. Talebelerinden birinin kalbine vesvese gelip hocası için, "Bu da insan biz de insanız." gibi bir düşünce gelir. Yolları bir ormandan geçmektedir. Bu sırada bir kurt, Ali Osman Efendi'nin önüne gelip iki ön ayaklarını havaya kaldırıp, arka iki ayağı üzerine durunca, "Dağ ve taşlardaki hayvanlar inandı da bâzıları hâlâ anlayamadı.", diye buyurur. O talebe düşüncesinden dolayı hemen tövbe eder.

Dînî vecîbeleri yerine getirmenin yasak olduğu dönemde Ali Osman Efendi, Gümüşçakır köyünde sohbet ederken jandarmalar köyü basar. Ali Osman Efendi tutuklanarak önce Vezirköprü daha sonra da Samsun cezâevine gönderilir. Ali Osman Efendi Samsun'da bir hücreye yerleştirilir. Hücrede namaz kıldığını gördüklerinde, kılmaması için su vermezler. Bir süre sonra su olmamasına rağmen, onu yine namaz kılarken görürler. Mahkeme esnâsında savcı, Ali Osman Efendiye akla gelmedik hakâretlerde bulunur. Duruşmada Ali Efendi sâdece; "Savcı bey biz insanlara namaz kılın, âhirete hazırlanın dedik. Söylediklerimizin hepsi bu kadar.", der. Ertesi gün savcı kalp krizinden ölür. Bir süre sonra mahkeme, Ali Osman Efendiyi serbest bırakır.

Ali Osman Efendi, Erbaa zelzelesi olmadan önce atına binip, Erbaa'dan ayrılır. O sırada herkesin Deli Mehmet diye bildiği bir

meczub arkasından, "Tutun, yakalayın! Erbaa zelzelesini mühürledi gidiyor!", diye bağırmaktadır. Deli diye kimse bu meczûbun sözlerini dikkate almaz. Bir süre sonra Erbaa'da çok büyük bir zelzele olur. Bu zelzelede Ali Osman Efendi'nin 14 yaşındaki bir kızı da hayatını kaybeder. Zelzeleden sonra Erbaa'ya dönen Ali Osman Efendi'ye kızının vefât ettiği söylenince, "Daha büyük belâ gelmemesi için evladımızı kurban verdik. Halk, Deli Mehmed'in sözlerine onu deli zannettikleri için inanmadı.", diye buyurur.

Talebelerine sık sık şu nasihatı yapar, "Hiç kimse ile münâkaşa etmeyiniz. Söz dinleyiniz. Kim söz dinlerse, o benim öz oğlumdur. Birbirinizi sevin, beni sevmiş olursunuz. Aranızda dargınlık olmasın." Ali Osman Efendi birgün dergâhında namaz kılmaktadır. Oğlu İbrahim babasının yanına girmek ister. Babasının namaz kıldığını görünce, içeri girmez. Birkaç kere baktığında babasını tehiyyatta oturur görür. Sonra dayanamayarak içeri girer ve babasının vefat etmiş olduğunu anlar. O esnâda kapıda bulunan köpek koşarak uzaklaşır. Talebelerinin bulunduğu bütün köyleri dolaşır. Hepsi bunda bir iş var diyerek dergâha gelirler ve cenaze namazını kılıp Ali Osman Efendi'yi Holay köyü kabristanlığına defnederler. 1942 senesinde vefat ettiğinde Ali Osman Efendi, 63 yaşında idi. Kabri bugün bir ziyaret mahallidir.

Yahya Keskin çalışmasında Karayaka nahiyesine bağlı Ballıbağ köyündeki Ali Osman Efendi'nin Nakşibendiliğin önde gelen isimlerinden olduğunu kaydeder.

Ali Osman Efendi, hocasının vefâtından sonra insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatmaya başlar. Bir kış mevsimi talebesi Veysel Hâfız ile bir yere giderlerken namaz vakti daralır. Ali Osman

Efendi talebesine, "Buralarda tanıdık bir köy yok mu?", diye sorunca, Veysel Efendi, "Tanıdık var ama îtikâdları bozuktur.", diye cevap verir. Ali Osman Efendi, olsun deyip köye giderler. Veysel Hâfız tanıdığı birisinin kapısını çalar. O zât bunları görünce, odada kim varsa herkesi dışarı çıkarır. Ali Osman Efendi, talebesi ile namaz kıldıktan sonra, sohbete başlar. Köyden herkes gelir ve bu sohbet sabaha kadar devâm eder. Sohbetin netîcesinde bu köyün halkı bozuk olan itikatlarına tövbe edip Ehl-i sünnet itikadını kabul ederler.

Talebesi Yusuf Pehlivan şöyle anlatır. Bir gün sohbette iken, Ali Osman Efendi buyurmuştur ki, "herkese birer listeyle görev verilirken, ben liste almadım. Görevi listesiz aldım, onun için bu kapı herkese açıktır."

Kozlu bucağına bağlı Sokutaş'la Keçeci köyü arasındaki **Ayak Bastı** ismiyle anılan türbe, çocuğu yüremeyenler ve hayvanı huysuzluk yapanlar tarafından ziyaret edilir.

Aydınsofu köyü Yığmacı mevkiinde medfun bulunan **Aydın Baba**'nın kabrinin üzeri bir bina ile örtülmüştür. Onun Horasan Erenlerinden olduğu söylenir. Çok ağlayan ve gece uyumayan çocuklar getirilir. Çok kere aşağıdaki Halbur deresinde abdest aldığı görüldüğünden, köylü türbenin önüne bir de su getirip çeşme yapmıştır. Buraya Çığlık Tekkesi de denir. Genellikle Cumartesi günleri, buraya getirilen çocuk ağlatılmaya çalışılmakta, eğer çocuk ağlarsa düzeleceğine inanılmaktadır. Etrafındaki pelit ağaçlarından birine çivi çakılır. Ayrıca, ağaçlarını kesenin başına büyük bir felaketin geleceğine inanılmaktadır.

Bun Dede'nin mezarı, eski kasabada, Şevki Önder adlı bir zata ait evin zemin katında bulunmaktadır. Asıl ismi Şeyh Muhittin Efendidir. Rivayete göre; başka bir yere taşınmak istenmişse de, rüyada taşınmamasını ihtar etmiştir. "Allah'ın izniyle bunalanı bunda koymam, daralanı darda koymam" dediğine inanıldığından, "Bun Dede" diye isimlendirilmiştir. Türbe, her gün (daha çok Perşembe) türlü hastalığı olan ve evde kalan kızlar tarafından ziyaret edilmekte, adaklar adanmaktadır. Türbe dışında bulunan bir taş üzerinde, yerden rastgele alınan taşlar çiftlenmekte, taşlar tek gelirse dileğin kabul olacağına, çift gelirse kabul olmayacağına inanılmaktadır. Dilek kabul olunca kurban kesilmektedir. Çorum, Ankara, Amasya ve diğer çevre illerden gelenler tarafından da ziyaret edilmektedir.

Çanakçı Baba'nın mezan, *Tanoba* Kasabası, yukarı mezarlıktaki kare planlı ve üstü örtük bir mekandadır. Tarihi şahsiyeti hakkında hiçbir bilgi bulunmayan şahsın, türbesinden bir nurun uçtuğu söylenmektedir. Mezarın baş tarafındaki bir ağaçta 1225 rakamı yazılıdır. Bu zata Çanakçı Baba denmesinin rivayeti şöyledir: Çanakçı Baba, bir gün yanına gelen bir bölük askere, sadece bir çanak yemek ikram edince askerler: "Bu bize yeter mi?" demişler. Halbuki, yiye yiye bu yemeği tüketememişler. Bunun üzerine, kendisine bu ad verilmiştir. İsteğe göre her dilek için, bilhassa çocuğu olmayanlar, kulak, karın, baş ve bel ağrıları olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Mezarın baş ucuna para, ayrıca bina dışındaki duvarlar üzerine ise bulgurlar bırakılmaktadır.

Çomaklı Baba'nın kabri, *Aşağıçandır* Köyü'nde, etrafı tuğlalarla çevrili bir mezarlık içerisinde bulunmaktadır. Üzeri açık

olan mezardaki zatın, Revak Baba ve Seyyid-i Kebirin kardeşi olduğuna inanılmaktadır. Çeşitli amaçlarla ziyaret edilen mezarın başucundaki sakızlık ağacına çiviler çakılmaktadır. Yanında bulunan ağaçlardan bir dal bile kesilmesine razı olmadığına inanılan zat ile ilgili şöyle bir rivayet bulunmaktadır: Kadının birisi oradaki ağaçlardan aldığı odunlarla bir ekmek pişirmiş, ancak ertesi gün ekmeği kaybolmuştur. Kadın, aradığı ekmekleri ertesi gün tekkede bulmuştur.

Demirtaş Köyü civarındaki Demirtaş Tekkesi ismiyle bilinen zatın Horasan erenlerinden olduğu söylenir. "Demrevü" denilen, ekzamaya benzer bir çeşit deri hastalığı için ziyaret edilir. Bundan dolayı "Demrevü Tekkesi"de denir. Yatırın bulunduğu yerden alınan toprak (cöher), çamur yapılarak derinin hastalıklı kısmına bir merhem gibi sürülür.

İmbat Deresi ağzında, Alacabal yolu kenarındaki Dilsiz Tekke'de medfun bulunan zatın isminin Ebu Bekir Efendi olduğu söylenir. Kabrin bulunduğu yer halk tarafından koruma altına alınmış olup genellikle konuşmayan ve geç konuşan çocuklar için ziyaret edilir.

Erbaa Koçak yolu üzerindeki Muhammed Emin ve Muhammed Said ve yine Erbaa Koçak Kasabası'ndaki Emir Şah Koçak, halk nezdinde Horasan Evliyası olarak kabul görür. Koçak Kasabasında değirmenin yakınında, ağaçlık bir tepecik üzerinde medfun bulunan Emir Şah, "Doğan Şah" ismiyle de bilinir. Asıl adı Said-i Şemid Negayişah olup mezartaşında vefatı H.780 Zilhicce (M. 1379) olarak yazılı olmasına rağmen halk arasında Horasan'dan gelen askerlerden

olduğu söylenir. Melik Ahmet Danişmend Gazi'nin kumandanlarından olduğu, bu sebeple "Emir Şah" olarak anıldığı ileri sürülür. “Üstünün örtülmesine razı olmadığı için kabrin üstü açıktır”, denir. Sıtmalı, romatizmalı hastalar ile çok ağlayan çocuklar için ziyaret edilir. Emir Şah'ın aynı mevkide bulunan çeşmenin suyuna, sıtmalı hastalara şifa olması için asası ile vurduğu söylenir. Dolayısıyla bu çeşmeye "Sıtma Pınarı" adı verilir. Suyundan sıtmalı hastalara ve altını ıslatan çocuklara şifa niyetiyle içirilir.

Evyaba Köyü merkezinde bulunan Er Baba'nın isminin Mustafa Nurettin olduğu, hatta köyün adının "Er Baba"dan Evyaba şekline dönüştüğü söylenir. Bulunduğu yerin etrafı köylü tarafından çevrilerek, koruma altına alınmış. Önceleri ulu bir ağacın gölgesinde iken, ağaç yıkılmış, yerine çam fidanları dikilmiştir. Daha çok karın ağrıları için ziyaret edildiğinden, "Sancı Baba" diye de bilinir. Geydoğan Baba ile kardeş olduklarına ve Horasan'dan geldiklerine inanılmaktadır.

Evyaba Köyü'nde, köyün üst tarafındaki mezarlıkta medfun bulunan Geydoğan Baba'nın Hoca Ahmet Yesevi'ye bağlı ve Melik Ahmet Danişment Gazi'nin akrabası olduğu anlatılır. Bir bina ile üstü örtülmüş olup yanında dört kabir daha vardır. Bilhassa çocuk hastalıkları için ziyaret edilir.

Erbaa'ya 27 km. uzaklıktaki *Keçeci* Köyü'ndeki ziyaret yerleri Keçeci Baba Türbesi, Ayakbastı Ziyaret Yeri, Höyük Boynu, Kızlar Ziyareti, Sancı Pelidi, Poyrazlık Baba, Çelik Taşı, Yediler Baba, Cibali (Cidali) Dede, Cöherlik Baba, Delikli Kaya, ve Nuzla Dede'dir. Bunlardan köyün ismini aldığı Keçeci Baba'ya halkın

hürmeti o kadar fazladır ki, “evlerini bile türbeden yüksek olmasın diye tek katlı yapmaya özen göstermişlerdir”, denilir. Keçeci Baba'nın Horasan erenlerinden olduğu, 1349 yılında burada şehit düştüğü, ayrıca iki oğlundan birinin kendi yanında, diğerinin ise Rusya'da şehit olduğu rivayet edilir. Onun Horasan'dan Anadolu'ya gelen Sancaklı evliyalarından olup tarih uyuşmazlığıyla birlikte aynı zamanda 13. yüzyılda yaşadığı, Hacı Bektaş Veli'nin (ö.1270) amcası olduğu da rivayet edilmektedir.

Ahi Mahmut Veli, Gül Ahi Baba, Şah Mahmut Veli gibi adlarla da anılmakta olan Keçeci Baba, Selçuklu döneminin son Ahi Babası olarak da bilinmektedir. Dönemin önemli sanatlarından biri olan keçeciliğin en büyük ustası sayılan Keçeci Baba, aynı zamanda, ruh sağlığı, veterinerlik, sanat ve eğitimle uğraşmış, zamanının kamil bir kişisi ve velisi olarak Anadolu Erenleri içerisinde derin iz bırakmıştır.

Türbesinde yatan ailesi ile birlikte Altın Bıyık, Seyit Mehmet ve Ali Haydar adında üç oğlu ve Turhal'ın Karkın köyünde yatan Aziz Baba adlı torunu olduğu bilinmektedir.

Türbesini her yıl, binlerce kişi ziyaret eder, kurbanlar keserler, adaklar adarlar. Türbesine özellikle ruh sağlığı bozulmuş kişiler, felçliler, askere gidenler ve çeşitli dilekler dileyenler gelirler.

Keçeci Köyü'nde ayrıca Deruni, Fedai, Arifoğlu Nihani, Kurban Ali, Suzi, Sükuti gibi ozanlar da Keçeci Baba Tekkesinden feyz alarak yetişmiş olan tanınmış Hak aşıklarıdır.

Her yıl Ağustos ayının son Pazar günü Keçeci Köyü'nde “Keçeci Baba Kültür Festivali” düzenlenir.

Menkıbevi hayatı hakkında şunlar anlatılır. Ününü duyan devrin sultanı kendisini sarayına davet ederek, bir keramet göstermesini ister. O da cebinden keçe çıkarmaya başlar. O kadar olur ki bir oda dolusu keçe çıkarır. Bu olaydan sonra kendisine "Keçeci" lakabı verilir.

Keçeci Baba Horasan'dan yola çıkar ve günlerden bir gün Erbaa'ya bağlı Hacı Ali Köyü'nün önüne gelir. Burada Keçeci Baba'nın önünü haramiler keser. Sorarlar, "Nereden gelip nereye gidiyorsun?". Keçeci Baba, "Horasan'dan geliyorum." Haramiler yine sorar. "Aslın kim? Neslin kim? Adın nedir?" Keçeci Baba, " dedem Muhammed Mustafa atam aliyül Murtaza annem Hatice-i Fatma 12 imam Musa-yi Kazım'ın torunu Musa-yı Sani evlatlarından Şah Mahmut Veli'yim", deyince haramilerin hepsi birden elini öpüp izzet-i ikram, saygı ve sevgi gösterirler. Haramilerin başı der ki, "Ya Şah Mahmut Veli! Benim karnım ağrıyor, dua et, elini çal da Allah'ın inayeti ile karnımın ağrısı geçsin." Keçeci Baba, "tövbe et eksikliğine, gel beri", der. Harami başı Keçeci Babanın önüne diz çöker, rica, iltica eder, özür diler. Keçeci Baba Allah'ın inayeti ile günahın af edilip elini çalar. Harami başının karın ağrısı geçer. Keçeci Baba harami başına der ki, "Ya harami başı! Sen burada önümü kestin. Seni Allah adına bağışladım. Duan kabul oldu. Sen de burada ağrıyı, acıyı kesen ol. İlelebet mal ağrısını, karın ağrısını, her türlü ağrıyı, acıyı, derdi, belayı kesen ol. Ağrısı acısı olan seni bulacaktır, deyip nefes verir ve bu zat bugün Keçeci Baba'nın türbesinin yukarısında ismi geçen Hacı Ali köyünün önünde yatmaktadır. Her türlü hastalığa yakalananlar onun dergâhına gider ve şifa bulurlar.

Ve Keçeci Baba oradan yürüyüp Keçeci'nin doğusunda bulunan *Ayakbastı* köyüne gider. Vakit akşamdır. Orada bulunan büyük bir taşın üzerine çıkarak ezan okumaya başlar. Sesi duyan Rum köylüleri, " işte İsa indi", deyip Keçeci Baba'nın yanına gelirler. Keçeci Baba taşın üzerinden ezanı bitirir ve aşağıya iner. Rumlar görürler ki, Keçeci Baba'nın ayakları çamura basmış gibi taşa iz bırakmış. Bu kerameti gören Rumların inançları biraz daha artar. "Horasandan mı geliyorsun? Adın nedir? Kimin soyundansın". Diye sorarlar. Keçeci Baba, "Dedem Muhammed Mustafa, atam Aliyyül Murtaza, gelişim Horasan Nişabur'dan 12 imam Musa'yı kazım torunu Musay-ı Sani evlatlarından Şah Mahmut Veli'yim. Diyarınıza geldim ki, sizlerle muhabbet edelim, tanışalım. Gelin Allah'ın birliğine, son ahir zaman nebisi Muhammed Mustafa'nın Hak peygamberi olduğuna ve yüce Allah'ımızın göndermiş olduğu kutsal kitabımız Kuran'a inanın. Müslümanlığı kabul edin.", deyince Rumlar Keçeci Baba'dan bir keramet daha isterler. "Peki Keçeci Baba. Köyümüzün suyu çok az, şurada dua et. Allah'ın inayeti ile su çıkarsa Muhammed'in dinine gireceğiz. Hem de senin ermişliğini kabul edip sana tabi olacağız". Keçeci Baba elindeki asayı yere vurunca, Allah'ın inayeti Muhammed Mustafa'nın mucizeleri bereketi ile vurduğu yerden bir değirmen döndürecek kadar su çıkar. Bunu gören Rum köylüleri hepsi birden Muhammed'in hak dinini kabul edip Müslüman olurlar.

Bugün bu su ve ayakkabılarının iz bıraktığı taş da yerinde durmaktadır. Ayakbastı Mevkii denilen bu yer ziyarete açıktır. Yürüyemeyen çocukları ve felçlileri götürüp o taştaki ize bastırırlar. İnanışa göre, Allah'ın izniyle basan yürümeye başlar. Keçeci Baba

Rum köyünü irşad edip Müslüman edince onlarla helalleşir. Ve, “Sizi Allah'a emanet ediyorum” diyerek bugünkü mekanına doğru yola çıkar.

Keçeci Baba Ocağı'ndan Kazım Kaya şunları anlatır (105). “Kırk yıldır aşıklık, zakirlik ve dedeliğe devam ediyorum. Bizim zamanlarımızda tarikat çok sıkıydı. Büyüklere saygı, sevgi vardı. Perşembe günleri Şah Mahmudi Veli'yi, evvela üç beş arasında ziyaret yapardık. Eve gelip büyüklerin ellerini öper, izin alır, ceme giderdik. Keçeci Baba'nın kendi yaptığı evi halen durmaktadır. Oraya giderdik. Düşkünü, şaşkını oraya giremezdik. Eve sığılmazdı. Üç beş yüz kişi olurdu. Muhibimiz, talibimiz çok olduğu için sürekli insanlar köye ziyarete gelirler. Cem tutarlar. Dedelik ve insanlık kuvvetliydi. Kuran'ı ezbere biliyordu Aşık Haydar ve diğerleri de. Ben eski yazıyı bir talibimden öğrensem de aşıklığı ve dedelik hizmetlerini bu dedelerden öğrendim. On yaşında dedeliğe, aşıklığa başladım. Tokat, Amasya, İzmir mıntıkasında görev aldım. Samsunda görev aldım. Üç yüz altmış beş günden fazlası hep muhip köylerinde geçti. Turhal ve Amasya Bölgesi: Kuytu köyü, Bayat, Ümük, Mehil, Kargın, Aziz Baba Köyü (Keçeci Babanın torununun köyü. Çünkü Keçeci Babanın torunu Aziz Baba orada yatıyor). Aşık Ali halifeliği yapardı (Kurban Ali Evladı. Müsahibi de oradandır). Böke, Sarıyüzün, Girap, Kara İbrahim, Avşar, Has Abdal, (bunlar Dede içi köyleri), Uygur Köyü. Yenisu (Serpin eski ismi). Keçeci Baba Gelip Gözderesi suyunu çıkardığı yer. Şimdi türbe. Yemeğini yedikten sonra burası benim arpalık serpinim olsun, diyor. Burada da törenler yapılmaya başlandı.) Arhoğ köyü, Sarıalan, Kayı Köyleri,Akçatarla (Dazmana), Devrenci

---

_(105) www.kececikoyu.org/

Köyü. Bunlar başlıcaları, daha çok köy var. Yavlu alan (Alevi, bir kısmı ise yoldan döndü). Zile'de Ütük, Emirören, Kurupınar, Saraç, Yeniköy, (Dedem Halil Dedemin Dedesi (Halil Efendi) Gözdere Köyünde yatıyor.) Kasun, Çiftlik Köyleri. Maşat (Yalınyazı yeni ismi) belediyelik bir yer, oraya da dedeliğe gittim. İşte benim daha çok cem için gittiğim köyler bunlardır. Ama Keçeci Baba talipleri olan daha çok köy var. Ayrıca bizim sülalemiz geniş: Polatlar var, Şahinler var, Gözgözler, Eraslanlar, Koçlar, Aslanlar, Kayalar (yani biz), Gürbüzler, Yıldızlar (Keçeci Baba gelince ayak bastığı yerden dolayı yani Yıldız'dan dolayı bunlara Yıldızlar), Keseğen Baba var (bunlar yol keserlermiş, eşkıyaymış, orada Keçeci Baba mucize göstermiş onlardan Demirciler varmış), Güneşler, Pehlivanlar, Çelebiler. İşte bunların tümü bizim köyden ocakzade dede soyundan olanlardır. Ama hepsi Keçeci Babaya bağlıdırlar. Şimdi de işte bu sülalelerden, ismini daha getiremediğim çok ocak sülaleleri var, dedeler cemleri yaparlar. Bizim yörede çok canlı bir Alevilik, cem cemaat olayı vardır. Bizler Altınbıyık Sülalesinden, Keçeci Baba'nın Altınbıyık Evlatlarının soyundan oluyoruz. Aziz Baba köyündekiler Seyit Süleyman Aziz Baba soyundandırlar. Ali Haydar padişahmış zamanında. Orduyu Ali Haydara veriyor. Sekiz yıl Amasya'da padişahlık yapmış. Aynı zamanda dedeymiş. Rusyada şehit düşüyor. Emanetleri tekrar Aziz Baba Köyüne geliyor: Zülfikarı, Atının üzengileri, sarılık tası; Bunlar Aziz Baba türbesindedir. (İmam Rıza geçse de kayıtlarda) Musay-ı Kazım torunu Musay-ı Sani Evladı, Zeynep Anadan doğma, bir erendir. Ahi Mahmut Veli olarak, günümüzde ise Keçeci Baba olarak anılan bir Anadolu erenidir.

Kendisi Keçeciye gelince ilk önce mekanı ve evini yapıyor. Bir mescit de yapıyor. Hz. Peygamber'in deliyi ayıktıran, kuduzun şifasını veren, uğursuzlara murat veren, nice daha dertlere derman olan sırrı aynen Şah Mahmut Veli'ye verilmiş. Ahi Mahmut Veli dediğin zaman Ahir Zaman Nebisinin (Muhammet Mustafa) yolunun bir yolcusu, onun yolunu devam ettiren bir veli. Şah demek İmam Ali'den geliyor. On İki İmamdan da Veliliği gelir. İmam Rıza'dandır, Horasan'ın piri İmam Rızadır. Zamanın padişahı onun için diyor ki;

Ekmeği bildin kaldırdın (çiğnemedin),
Kuran'ı bildin çiğnemedin,
Zehiri içtin bal ettin,
fırına atıldın, gül bahçesine çevirdin.

Keseğen Baba'nın isminin Keseğin-i Hüseyin olduğu, Horasan erenlerinden ve hatta Keçeci Baba'nın kardeşi olduğu söylenir. Canbolat köyünde, kesen yazısında bir ağaçlık içerisindedir. Yanında gür bir kaynak suyu vardı. Kabrin üzeri ahşap bir bina ile örtülmüş olup karın ağrısı ve çeşitli hayvan hastalıkları için ziyaret edilir. Türbe, çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilmekte, türbe dışındaki çam ağacının altına boş beşik bırakılmakta ve bu ağaca çivi çakılarak bez çaput bağlanmaktadır. Ayrıca, her türlü hayvan hastalıkları (bilhassa karın sancısı) için de ziyaret edilmekte ve buradan alınan toprak (cöher) ağıllara serpilmektedir. Türbe dışında bulunan ve Horasan taşı denen bir taş vardır ki, bunun üzerinde dilek tutmak için taş çiftlenmektedir.

Madenli köyü Eriklik mevkiinde bulunan Kocapelit Tekkesi'nin etrafındaki ağaçların kesilmesine razı olmadığı söylenir.

Anlatıldığına göre, bir köylü buradan evine odun götürünce hastalanmış, kendisine rüyasında 40 gün sabah namazını bu tekkede kılarsa kurtulacağı söylenmiş. Denildiği gibi yapmış ve hastalıktan kurtulmuş.

Koçak ile Değirmenli kasabaları arasındaki Kara Tepe mevkiinde yüksek bir tepecik üzerinde medfun bulunan Kurt Baba'nın Horasan Erenlerinden olduğu söylenir. Niyete göre her hastalık için ziyaret edilir.

Küplüce (Gemre) köyünde mezarlığın ortasında bulunan Küdler Tekkesi'nde medfun bulunan zatın Horasan'dan gelen askerlerden olduğu ve burada şehit düştüğü söylenir. Bilhassa felçli, sakat ve yürüyemeyenler tarafından ziyaret edilir. Bundan dolayı Küdler Tekkesi diye bilinir.

Revak Baba, Erbaa'ya 14 km uzaklıkta, kendi adını taşıyan köyün içerisinde, duvarlarla çevrili bir mezarlık içerisinde üstü açık bir mezarda medfundur. Asıl adının Revanlı Seyyid İbrahim olduğu ve bu yüzden Revanlı Baba denecek yerde yanlışlıkla Revak Baba diye anıldığı belirtilmektedir. Seyyid İbrahim'in Horasanlı olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca, mezarın 50 metre kadar ilerisinde bulunan ve yaklaşık 700 yıllık olduğu iddia edilen ahşap bir cami vardır ki, bu camiyi yapanın Revak Baba olduğu iddia edilmektedir. Rivayete göre, kabrinin üzeri bir çatı ile örtülmüş olmasına rağmen, buna izin vermemiştir. Revak Baba, her türlü hastalıklar için (bilhassa felç, yüz felci, baş ve bel ağrısı ve aklî dengesizlikler) için, daha çok Perşembe günleri ikindiden sonra ziyaret edilmekte ve baş ucundaki ağaca çaputlar bağlanmaktadır.

Seyyid-i Kebir, Erbaa'ya sekiz km uzaklıktaki *Yukarıçandır* Köyü'nde, kerpiç bir duvarla çevrili ağaçlık bir arazide üstü açık bir mezarda medfundur. Revak Köyü'ndeki Revak Baba'nın ve Aşağıçandır Köyü'ndeki Çomaklı Baba'nın ağabeyi olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca Horasan evliyalarından olduğu iddia edilmektedir. Daha çok Cumartesi günleri, karın, bel, baş ve romatizmal hastalıklar için ziyaret edilmekte ve başucundaki ağaca çivi çakılmaktadır. Bazen yağmur duasına da buraya çıkılmaktadır.

Şamlı Evliya'nın kabri *Koçak* Kasabası yolu üstünde, Sarmatut adı verilen bir tepecik üzerindedir. Burada, etrafı duvarlarla çevrili iki mezar bulunmaktadır. Yanlarında küçük bir mescit yapılmıştır. Mezarların dışına takılan tabeladan, adlarının Muhammed Emin ve Muhammed Said olup, Horasan evliyalarından oldukları anlaşılmaktadır. Her türlü dilek için, daha çok çocuğu olmayanlar ve felçliler tarafından üç Perşembe veya üç Cumartesi günü arka arkaya ziyaret edilmekte, dilekler dilenmekte, mumlar yakılmaktadır. Buradan alman toprak (cöher) şifa amacıyla yutulmaktadır.Kabir, Ankara, Amasya ve çevre illerden de gelen pek çok kimse tarafından ziyaret edilmektedir

Şeyh Seyyid Bedreddin eski kasabada Dedem Bahçesi denilen mezarlıkta, üstü açık bir mezarda medtundur. Horasan'dan göçen orduyla Şam'dan geldiği, aynı zamanda Akaid kitabının sahibi Ömer Nesefı'nin müridlerinden olduğu söylenmektedir. Bu zat ile ilgili şöyle bir rivayet anlatılmaktadır. Vaktiyle Kelkit Çayı yatağını değiştirerek taşmış. Bu arada Dedem Bahçesi de sular altında kalmış. Halk, evliyanın sular

Altında kalacağı endişesiyle mezarı başka yere nakletmek istediklerinde, nereden geldiği bilinmeyen ak sakallı bir ihtiyar, "Bu işten vaz geçin. Kendini kurtaramayan evliyayı bırakın su götürsün." Deyince bundan vazgeçmişler. Ertesi gün ırmağın 500 metre aşağıya indiğini görmüşler. Her türlü dilek için ziyaret edilmektedir. Bazen yanındaki çalılara bez-çaput bağlanmaktadır.

Erbaa yöresinde, bunlardan başka, daha pek çok ziyaret yeri mevcuttur. Koçak Kasabası Torunoğlu Mezarlığında bulunan ve Horasanlı olduğu söylenen Arap Baba, Boğalı ve Sakarat Dağlarının en yüksek zirvesindeki obada bulunan ve leyleklerin sonbaharda göç ederken ziyaret ettiklerine inanılan Çal Baba, ve İverönü Köyü'nde Horasanlı erenlerden olduğuna inanılan Murat Baba, bunlardan bazılarıdır.

İlçe merkezinde zikredilebilecek bir Alevi nüfus bulunmadığını kaydeden Üçer (106), bucak ve köy nüfusu içinde %1,8'lik bir payı olan Alevi nüfusun toplam nüfusta yaklaşık %1'lik bir orana düştüğünü tespit eder.

---

(106) C. ÜÇER, a.g.e.

Şehir merkezine 60 km. uzaklıkta olan Niksar'ın, özellikle Pontos Devleti zamanında stratejik konumu sebebiyle önemli bir yerleşim yeri olduğu görülmektedir. Roma ve Bizans dönemlerinden sonra 1077'de Danişmendliler'in başkenti olan Niksar, daha sonra İlhanlı hakimiyetinde kalmış ve beylikler döneminde de Eretna Beyliği egemenliğini görmüştür. 1410'larda Osmanlı topraklarına katılan Niksar, 1840 yılında kaza durumuna getirilmiştir. Bu tarihten itibaren ekonomik bakımdan güçlenen şehir (107), Kırım Savaşı ve 93 Harbi sonrasında Tokat'la birlikte Kafkaslı ve Balkanlı göçmenlerin iskan edildiği bir yer olur. Cumhuriyet'le birlikte il olan Tokat'a bağlı bir ilçe statüsü kazanan Niksar, bu durumunu günümüzde de sürdürmektedir. Niksar Anadolu'nun ilk kapalı avlulu medresesi ve tarihi kesin olarak bilinen en eski türbesine sahip olması sebebiyle sanat tarihi bakımından oldukça önemli bir şehirdir (108).

Niksar'da halen mimari bütünlüğünü koruyarak günümüze gelebilmiş olan zaviye yoktur. Ancak şehir merkezinde Ahi Pehlivan, Ahi Nechüvan, Ahi Şahin, Haneman, Hankah, Kalenderhane, Melik Danişmend Gazi, Mevlevihane, Nureddin Halife (Çilehane), Sunguriye, Şeyh Yakup zaviyeleri olmak üzere on bir zaviyenin varlığı bilinmekle birlikte, Güçibeyzade Adil Bey b. Mehmet Çelebi

---

(107) GÜMÜŞSOY Süleyman, Sosyo Ekonomik Açıdan 1840-1844 Tarihli Temettüat Defterleri Işığında Niksar, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni., İstanbul, 2002

(108) ÇAL Halit, Niksar'daki Türk Eserleri, Kültür Bakanlığı,

Zaviyesi, Sinanüddin Yusuf Bey b. Abdullah Zaviyesi, Sunkur Kerimesi Fatma Hatun Zaviyesi, Çepni Bey Zaviyesi vakıf kayıtlarında ismi geçen belli başlı zaviyelerdir.

Nureddin Halife zaviyesinin aynı zamanda Çilehane ismiyle anılması, Niksar'da Çilehane ismiyle anılan bir hamam ile çilhane ismiyle anılan bir köprünün varlığından hareketle muhtemelen bu yapıların banisinin Nureddin Halife olabileceğini düşündürüyor.

Son yıllarda mescidi ve türbesi yıktırılan Karanlık Tekke'den ve Evliya Çelebi'nin XVII.yüzyılda kendisinden ismen söz ettiği İlyas Dede Tekkesi'nden de günümüze hiçbir iz kalmamıştır.

1145'te Çepnizade Hasan Efendi tarafından yaptırıldığı ileri sürülen Niksar Ulu Camii ile ilgili tarihleme, başta A.Gabriel olmak üzere bir çok araştırmacı tarafından da kabul edilir. Ancak Tanju Cantay, Mu'inüd-Dîn Süleyman Pervâne'nin Moğollar tarafından idamı üzerine, Tokat'ta inşa ettirdiği medresede kitabe yerinin boş bırakılmasını örnek göstererek, Niksar Ulu Camii'ndeki benzer durum sebebiyle, bu yapının da Mu'inüd-Din Süleyman Pervane tarafından inşa ettirilmiş olması gerektiğini öne sürer ve aynı kişinin Sinop'ta inşa ettirdiği Ulu Cami ve Medrese ile plân düzeni ve süsleme özellikleri yönünden karşılaştırmalar da yaparak, görüşünü destekler.

Niksar Cin Camii ll60 tarihiyle Anadolu Türk Mimarisinin günümüze ulaşabilen erken örneklerinden biridir. Anıtsallık yönünden hiç bir iddiası bulunmayan yapının moloz taş duvar örgüsü de döneminin tekniğini yansıtmaktadır. Cin Camii'nin plân tipolojisi yönünden belirleyici yanı üst örtüsüdür. Kareye yakın dikdörtgen mekânın tonozla örtülmesi, çevredeki diğer dinî yapılarda görülmeyen

bir özelliktir. Cin Camii'nde topografyanın belirleyici bir unsur olduğu ve buna bağlı olarak giriş açıklığının batı yönüne açıldığı görülür.

XIV.yüzyıldan beri bir veli makamı gibi ziyaret edilen **Melik Gazi Türbesi'**nin Melik Danişmend Ahmet Gazi'ye ait olduğu kabul edilir. Torunu Yağıbasan tarafından yaptırıldığı ileri sürülen türbe mimari özellikleri itibariyle XII. asır eseri değildir. Niksar'ın 1392'de Osmanlı idaresine ilk geçişinden sonra tamamen yenilenmiş olmalıdır. İlçe merkezinde, şehrin doğusunda bulunan ve aynı adla anılan mezarlıkta yer almaktadır.

Bugün yerinde bulunmayan ve kapı üzerinde yer aldığı ileri sürülen (109) tek satırlık sülüs kitabede türbenin Abd üz-zaif Nasr (nasrullah) bin el-hac Cârik tarafından yaptırıldığı belirtilmekte, ancak tarih verilmemektedir. Aslının 12. yüzyıla tarihlendiği türbenin esasında Sultan Melik Gazi'nin manevi kişiliğine mahsusen inşa edilmiş bir ziyaret makamı olabileceği de ileri sürülür.

Türbe için, l829 tarihinde Köpekzade Mustafa adıyla bir vakıf tesis edilmiş olup Osmanlıca vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer almaktadır. 1978'de tescili yapılan türbe, 1985 tarihinde Mazbut Hayrat olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne intikal etmiş, 1987-88 yılında da aynı kurum tarafından restore edilerek ziyarete açılmıştır.

Türbe, sadece Niksarlılar tarafından değil, yurdun her tarafından gelen kimseler tarafından çeşitli dileklerle, daha çok Perşembe günleri ziyaret edilmektedir. Ziyaretçiler, mezarın etrafında

(109) H. Çal, a.g.e.

dua okuyarak üç ya da yedi defa dönmekte ve dilekler dilemekte, dilekleri yerine geldiğinde kurbanlarını burada kesmektedirler (110).

Tanju Cantay Melik Gazi Mezarlığı'nın girişinde bulunan yapı kalıntılarının, Melik Gazi Tekkesi'ne ait olabileceğini belirtir. Bugün için yeri dahi bilinmeyen zaviyenin varlığına ilişkin yegâne belge, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 1164 tarihli Arapça vakfiye suretidir. Mezarlığa giden yolun iki yanına dağılan kalıntılar kot farkından dolayı birbirleriyle ilişkili görünmemektedir. Yolun sağındaki kalıntılar epeyce yüksekte olup, birbirine bitişik tonozlu iki dikdörtgen hacimden ibarettir. Ancak, kuzey yönüne doğru devam ettiği anlaşılan, sol taraftaki kalıntılardan yolun hemen kenarındaki tonozlu hacmin içerisinde bir mezar bulunmaktadır.

Giriş kapısı üzerinde yer alan tek satırlık örgülü kufi kitabeye göre **Kulak Türbesi'**nin banisi olan Selçuklu Emiri Arslan Toğmuş'un, 1182 tarihli Hacı Çıkrık Medresesi'nin banisi Bedreddin Ebu Mansur Şehinşah'ın babası olması, yapının 12. yüzyıla tarihlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca günümüze ulaşan türbenin plân ve mimari özellikleri de bu tarihlendirmeyi doğrular niteliktedir.

Kulak Türbesi 1985'te Vakıflar Genel Müdürlüğü adına mazbut hayrat olarak kayda geçer. 1987 yılı onarımında, zemin temizliği sırasında, zemindeki bir kapaktan inilen 1.5 m. derinliğinde, 2.7 m. genişliğinde çok küçük bir mumyalık olduğu, döşemesinin tuğla

---

(110)Y. M. KESKİN, a.g.e.

Ile döşendiği, beşik tonoz örtünün moloz taş, tuğla karışımı ile örüldüğü görülür. Mumyalıkta zemine oyulmuş dikdörtgen mezarlar olduğu, ancak mumya ve ceset çıkmadığı, hatta burada bulunan 1959 tarihli 25 kuruşluk madeni paraya bakılırsa yakın zamanlarda definecilerce soyulmuş olabileceği ileri sürülür.

Kulağı ağrıyanlar buraya gelmekte, türbe etrafında üç ya da yedi kez dönmektedir. Ayrıca, dileğin kabul edilip edilmeyeceğini tahmin etmek için türbe dışındaki dikdörtgen biçimli taş üzerinde taş çiftlenmektedir.

Cedit Mahallesinde Çöreğibüyük Tekkesinin doğusunda yolun alt kısmında yer alan **Hacı Çıkrık Türbesi,** sanduka kaidesinin güney cephesindeki kitabesine göre Bedrüddin Atabek Ebu Mansur Şahinşah bin Arslan Doğmuş tarafından 1182 yılında yaptırılır. Oluş Arık, Anadolu'da tarihi bilinen en eski türbe olduğunu, Tanju Cantay ise, daha önce türbede mevcut olan ve türbeyi de inşa ettiren Atabey Şahinşah'a ait medrese kitabesi ile eyvan cephesindeki iki kemer kalıntısına bakarak binanın aslında bir medrese olduğunu, türbenin sadece medresenin bir eyvanını işgal ettiğini söyler. Binanın yanındaki yolun halk arasında Tekke Yolu olarak bilinmesinden hareketle medrese yerine bir zaviye olabileceği de ileri sürülür.

Melik Gazi Mezarlığı'nın girişinde yolun kuzeyinde yer alan eyvan türbenin güney batı köşesindeki lahitten kabrin **Doğan Şah Alp**'e ait olduğu görülür. Taşıdığı özellikler bakımından XII. asrın ikinci yarısına tarihlenen türbe Anadolu'daki en eski türbelerden biridir.

Kale içindeki Yağıbasan Medresesi kapalı avlulu, revaksız, ve iki eyvanlı plan tipinde inşa edilmiş Anadolu'daki ilk medresedir. 1157'de Danişmendli Nizameddin Yağıbasan tarafından yaptırılmış olan medresede tıp eğitimi verildiği ileri sürülür. Medresenin yakın bir döneme kadar işlevini sürdürdüğü müderris atamalarını gösteren vakfiyelerden, arşiv belgelerinden, tapu kayıtlarından anlaşılmaktadır (111). Hekim mektebi olarak bahsedilmesi ise 20.asrın başlarındadır. İznik'te İlk Osmanlı Medresesi olarak kabul edilen eğitim kurumunu tesis eden, daha sonra buraya baş müderris olarak atanan Muhammed el Kayseri'nin hocası İbn Sertak Niksar'daki Yağıbasan Medresesi'nin müderrisidir. Hayatı hakkında fazla bilgi olmayan bu değerli ilim adamı Azerbaycan-Merağa Medresesi ve Rasathanesi'nde astronomi ve matematik alanında yetişmiştir. Merağa okulunun birimlerini ve bilimlerini Anadolu'ya aktarmıştır.

İbn Sertak Niksar'a tarihi bilgilere göre 1314 tarihlerinden önce gelmiş ve burada on, on beş yıl (1314-1328) kadar kalmıştır. İbn Sertak, medresede İslâm âlimlerinin ders kitapları ile birlikte Yunan matematikçilerin de eserlerini okutmuştur. Eldeki bilgi ve belgelere dayanarak bu medresede görevli bazı müderrislerin isimleri ve görev yılları şöyledir. İbn-i Şeyh Said (1277), Tabip Sa'deddin Mes'ud Şerafeddin (1265), Salih Efendi, Niksarî Ahmet Efendi, Mustafa Efendi, Edhem Efendi (1900 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre), Huneyn b. İshak, Mustafa Salih Efendi, Hüseyin Efendi (1835), Es-

---

(111) AKAR Hasan, Niksar'da Eğitim Tarihine Kısa bir Bakış ve Niksar Rüştiyesi

seyyid Ali Efendi(1835), Muîd Mehmet Efendi (1730), Nevvâb Efendi (1701), Müderris Mustafa Efendi, Müderris Salih Efendi. 1899 yılına ait Salname-i Nezaret-i Umumiye'ye göre, Niksar Yağıbasan Medresesinde kırk talebe bulunmakta olup, müderris olarak Hacı Ahmet Efendi görev yapmaktadır (112).

Yağıbasan Medresesi'nin güney-batısında bulunan **Yağıbasan Kümbeti**, aynı yönde uzanan doğal bir teras üzerine inşa edilmiştir. A.Gabriel'in 1930'lardaki incelemelerine göre, kümbet, Kulak Kümbeti gibi sekizgen plânlı olup, ondan daha büyük ölçülere sahiptir. Mescit olarak da hizmet vermiş olan yapının, moloz taş örgüye sahip ana beden duvarları kesme taş, tuğla malzeme ile kaplanmıştır. Depremler sonucunda bu gün sadece mumyalık kısmı ayakta kalabilmiştir.

Şehrin doğusunda bulunan Melik Gazi Mezarlığı içerisinde yer alan **Akyapı Kümbeti'**nin 13. yüzyıla ait olduğu kabul edilir. 1978'de tescilli yapılar arasına katılan türbe 1987-88 yıllarında Melik Gazi Türbesi ve Kulak Kümbeti ile birlikte onarılmak üzere Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilir. Niksar'da günümüze gelebilmiş türbeler arasında ölçü bakımından en küçüğüdür.

Kırk Kızlar Kümbeti'nin güney-doğu cephesindeki pencere alınlığı üzerinde yer alan kufi kitabe,"Amel-i Ahmed bin Ebubekir el-Marendi" ismini vermektedir. Buna göre türbe kitabede adı geçen usta tarafından inşa edilmiştir.

---

(112) Y. M. KESKİN, a.g.e.

Kırk Kızlar Kümbeti Niksar ilçe merkezi Kırk Kızlar mahallesinde, şehrin ortasından geçen ana yolun batısında inşa edilmiştir. Yapıldığı dönemde yerleşim alanının dışında kalan bir mezarlık içerisinde yer almaktayken bugün çevresine inşa edilen binalar arasında sıkışıp kalmıştır.

Yapının hangi dönemde kim adına yapıldığı konusundaki görüşler bugüne kadar kesinlik kazanmamıştır. Ancak konuyla ilgili yayınlarda özellikle iki isim üzerinde durulmaktadır. Birincisi, Kılıçaslan'ın 12. yüzyılın son çeyreğinde (1175-1179) ülkeyi oğulları arasında taksim etmesi üzerine bölgenin idaresine sahip olan Nasireddin Berkyaruk Şah, ikincisi ise, Ünsi'nin kayıtlarına göre Nasireddin Berkyaruk Şah'ın kısa bir süre sonra bölge idaresini devrettiği ağabeyi Rükneddin Süleyman Şah'tır. Halk arasında, bir kral olan zalim babasının yaptığı zulümlere arkadaşları ile birlikte karşı çıkan ve sonra da babası tarafından öldürülen kırk kız adına türbenin yaptırılmış olduğu efsanesi anlatılır.

Usta kitabesinde adı geçen Amele Ahmed bin Ebubekir el-Marendi'nin bir başka eseri olan Sivas I.İzzeddin Keykâvus Kümbeti Kırk Kızlar Kümbeti'nin tarihlendirmesinde önemli bir esas teşkil etmektedir. 1219 yılında inşa edilen Sivas I.İzzeddin Keykâvus Kümbeti mimari üslûbu yönünden Niksar Kırk Kızlar Kümbeti ile benzer özelikler taşımaktadır. Netice itibariyle, bu benzerlikten hareketle Kırk Kızlar Kümbeti'nin de aynı tarihlerde inşa edilmiş olabileceği yapı üzerinde çalışmış araştırmacıların desteklediği bir görüştür. 1978'de tescil olunan yapı, 1985 tarihinde mazbut hayrat olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne intikal etmiştir.

1939 yılına kadar sağlam olan Camii Kebir Mahallesi'ndeki **Sunguriye Türbesi**'nin üst kısmı bu tarihte meydana gelen depremde 'harap oldu' diye Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izni ile Belediye tarafından tamamen yıktırılır. Batı duvarının bir kısmı, kuzey ve doğu duvarı tamamen yenilenir. XIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen eser güney yönde Sungur Bey zaviyesine bitişik yapılmıştır. Zaviyeye sonradan eklendiği anlaşılan türbenin iç mekanının çini ile süslü olduğu bilinmektedir. 1927 yılında bir kısmı görülebilen çini mozaik tekniğindeki yazı turkuvaz renkte zemin üzerine patlıcan moru renkle işlenmişti.

"Beş yüz yıl kadar önce Ahi Pehlevan adındaki birisi, Niksar'dan bir ok atmış ve okun düştüğü yere cami yaptıracağını söylemiş. Ok da Yavadı'ya düşmüş. Bunun üzerine Ahi Pehlevan gelerek bu camii inşa ettirmiş. Bununla ilgili vakıfları da vardı. Benim gençliğimde caminin masrafları bu vakıflardan karşılanıyordu. Allah ona rahmet etsin (113)."

Uzunçarşılı, Ahi Pehlivan'ın türbeyi hayattayken yaptırdığı, vefatında da buraya defnedildiği hükmüne varmakta ve Ahi Pehlivan'ın kim olduğunun bilinmediğini, Evhadi nisbesini taşıdığına göre, onun 1200-1210 yılları arasında Meyyafarikin'deki Eyyübi hükümdarı Melik Evhad Necmeddin ibn al-Adil'in kölelerinden biri olup daha sonra Selçuklu Devleti hizmetine girmiş olabileceği ihtimalini ileri sürmektedir. 1323 tarihini taşıyan vakfiyeden

---

(113) Bahaeddin Yediyıldız, Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Darü's-Sulehası, Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, Ankara, 1987

anlaşıldığına göre, Hacı Mehmet Niksarlı Ahi Pehlivan diye şöhret bulmuştur. Bu duruma göre, daha sağlığında, 1291 yılında kendi türbesini yaptıran Ahi Pehlivan, bundan tam otuz iki yıl sonra vakfiyenin yazıldığı 1323 yılında henüz hayattadır.

Ahi Pehlivan'ın sahip olduğu şöhrete bir taraftan Ahiliği, diğer taraftan da Niksar'da ve Mesudiye'nin Yavadı köyünde kurmuş olduğu sosyal tesisler sayesinde ulaştığı söylenebilir. XIII. asrın sonlarına doğru özellikle Niksar'ın durumu oldukça kötüdür. Zira 1289 yılında uğramış olduğu büyük sel felaketi yüzünden kasaba yerle bir olmuştur. Ahi Pehlivan'ın hayattayken yaptırdığı türbenin kitabesi 1291 tarihini taşıdığına göre, onun imar faaliyetlerinin Niksar'ı yok eden sel felaketi sonrasına rastladığı, bu sebeple önem kazandığı ve onu şöhrete ulaştırdığı anlaşılmaktadır. Ahi Pehlivan, ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan sıkıntılar içinde bulunduğu o günlerde, “tarikat şeyhi ile tarikat usullerine göre terbiye görmüş olan ve şeriatın zahiri hükümlerine göre daima ibadetlerini yerine getirmeye çalışan suleha üs-sufiyyenin oturması için bir zaviye yaptırır. Zaviyenin adı, vakfiyenin bir yerinde Darü's-Suleha olarak geçer. Bu kuruluş içinde ayrıca bir medrese, muhtelif hücreler ve bir de hamam vardır. Şeyh, yine bu müesseseye ait müstakil bir evde oturmaktadır. Kuruluşa su getirtilmiş, darü's-Sulehada, medresede, şeyhin ikametgahında ve bahçesinde çeşmeler inşa ettirilmiştir. Vakfiyeden anlaşıldığına göre, darü's-Suleha, medrese ve diğer hücreler gerekli eşya ile vakıf tarafından dayanıp döşenmiştir. Sofa ve namazgahda kandiller asılıdır, ve mutfak da gerekli malzemeyle donatılmıştır.

Sufiler, fukara, mesakin ve suleha, bu kuruluşta ortak bir hayat sürmekte, akşam ve sabah yemeklerini beraber yemekte, ayrıca geleni gideni misafir etmektedirler. Vakfın gelir kaynakları tarım işletmeleri, ticari kuruluşlar ve meskenler olarak üç grupta toplanır. Tarım işletmeleri arasında bir köyün tam, iki köyün yarı hisseleri, biri Niksar'ın Kadı-Mehmed Nahiyesinde, ikisi Fünun köyünde olmak üzere üç tarla, muhtelif bağlar, köylerden ve tarlalardan gelen mahsulü depolamak ve işlemek için şehrin dışında inşa edilmiş birbirine bitişik bir pirinç ambarı ile bir değirmen ve aynı yerde muhtelif hücreler bulunmaktadır. Şadırvan Bahçesi ile diğer bir bahçe ve içindeki meskenleri vakfın gelir kaynaklarına ait ikinci kategoriyi oluşturmaktadır. Musa Sokağı'nda bir ve yukarı surdaki üç dükkan ile ayrı bir yerde birbirine bitişik iki han ve onlara bitişik dükkanlar ise hem şehrin ticari faaliyetlerine katkıda bulunmak hem de vakfa gelir sağlamak gayesiyle inşa edilmişlerdir. Bu gelir kaynakları "binaları, taşları, ağaçları, koruları, baltalıkları, pınarları, nehirleri, sularının içme hakkı, meyveli ve meyvesiz ağaçları, ağaçlı veya ağaçsız bahçeleri, ekilen veya ekilmeyen arazileri, harman yerleri, samanlıkları, kısacası bütün hakları" vakfedilmiştir. Vakfiye şartlarına göre bunlar kiralama usulüyle işletilecek, kira süresi bir yıl olacak, ancak zaruret halinde bu süre üç yıla kadar uzatılabilecektir.

Ahi Pehlivan Vakfında ücret karşılığı görev yapanlar, mütevelli, şeyh, zaviye hizmetçisi, aşçı, su-yolcu ve hamamcıdan ibarettir. Kuruluşunda mütevellilik görevini Ahi Pehlivan kendisi üstlenmiştir. Bu görev vakıfın neslinin inkırazına kadar evlada meşruttur. Ondan sonra zaviyenin şeyhi tevliyet görevini de üstlenecektir.

Ahi Pehlivan zaviyesine bağlı hamamda, zaviyede ikamet eden fukara, suleha ve ulema ile oraya gelip gidenlere karşılıksız hizmet sunulmaktadır.

Zaviyede ikamet edenlerden başka her sene Regaip, Berat ve Kadir gecelerinde zaviyeye gelen fakir fukara ve düşkünler ile mahpuslara üç batman bal ve yeterli derecede yağ, un, safran ve diğer malzemeler satın alınarak helva yapılıyor ve onlara ikram ediliyordu. Zaviyede ikamet edenler arasında hafızlar da vardı. Bunlardan dördü, Pazartesi ve Perşembe günlerinde tecvid ve tertil üzere birer cüz Kur'an okumakla görevlendirilmişti.

Vakfiyede zaviyeye tayin edilecek şeyhin alim, ibadetini yapan, inançlı, yasaklardan sakınan, zühd ehli, sufi adabını bilen, onların ahlakıyla bezenmiş, halvet hallerinden haberdar, Hakk yoluna ve salikleri irşada muktedir bir kişi olması isteniyor.

Kitabede geçen el-Evhadi nisbeti, vakfiyede bu konuda herhangi bir kayıt yoksa da, vakıfın XIII. yüzyılın meşhur sufilerinden Evhadüddin Kirmani'nin tarikatına mensup olduğunu, hatta tesis ettiği zaviyenin de bu tarikatın bir şubesi olabileceğini akla getirir.

Çöreği Büyük Tekkesi, Niksar ilçe merkezinin girişinde, şehrin ortasından geçen yolun sağında yer almaktadır (114). Tekkenin inşa tarihini veren bir kitabesi bulunmadığı için kesin bir tarihlendirme mümkün değildir. Ancak orijinal yapının günümüze

---

(114) SEÇGİN Nuri, Tokat ve İlçeleri Mimari Eserleri, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üni., İstanbul, 1987

ulaşan tek unsuru olarak taç kapı tarihlendirme için bir dayanak teşkil edebilir. Buna göre, düzenleme ve üslûb yönünden ele alındığında 14. yüzyıla ait örneklerle benzerlikler görülmekte ve tekke de 13 ve 14. yüzyıllarda inşa edilmiş bir İlhanlı yapısı olarak kabul edilmektedir.

Yine farklı görüşlerin öne sürüldüğü benzer bir durum yapının banisi için de söz konusudur. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Çöreği Büyük Tekkesi ve Çöreği Büyük Camii adıyla iki ayrı yapıdan bahsedilmekte ve Çöreği Büyük Sultan adında bir zatın söz konusu cami yakınında gömülü olduğu belirtilmektedir. A.Gabriel'in de üzerinde durduğu bu ifadeye göre, Evliya Çelebi'nin ayrı yapılarmış gibi zikrettiği tekke ve cami farklı fonksiyonel birimlerin tek bir yapı içerisinde yorumlandığı organik bir bütünlüğe sahip olmalıdır. Ve bu bütünlük içerisinde Çöreği Büyük Sultan adına türbesiyle tekkenin banisi değil ancak, şeyhi olarak düşünülebilir. Konuyla ilgili olarak öne sürülen bir başka görüşte ise, yapının taç kapısındaki süslemelerinden dolayı bu isimle anıldığı belirtilir, ancak bütün bu görüşler herhangi bir dayanağı olmayan farazi görüşlerdir.

İlhanlılara maledilen Çöreği Büyük Tekkesi'nin inşa edildiği dönemde yörenin idaresini elinde bulunduran Muinüddin Süleyman Pervane'nin siyasi ilişkileri bozulup, İlhanlılar tarafından idamına karar verilince Tokat il merkezinde inşa ettirdiği medresesinin kitabesi de yerinden alınmış ve istenmeyen kişi ilân edilmişti. Tanju Cantay, Danişmendlilere maledilen Niksar Ulu Cami için de benzer bir durumun söz konusu olabileceğini ve dolayısıyla caminin banisi olarak Süleyman Pervane Bey'in de düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çöreği Büyük Tekkesi'nin taç kapısında da kitabe yerinin

hazırlanmasına rağmen kitabenin bulunmaması ile Tokat Gökmedrese ve Niksar Ulu Camii'ndeki durumun bu yapı için de düşünülebileceği, dolayısıyla Süleyman Pervane Bey'in Çöreği Büyük Tekkesi'nin de banisi olabileceğini ortaya koymaktadır.

1939 ve 1942 depremlerinde harap olan yapı 1957 yılında portal hariç tamamen yenilenmiş olup bugün cami olarak hizmet vermektedir ve Niksar'da planı bilinen ilk zaviye olmasıyla önem kazanır (115). Bugün yapının cephesinde yer alan ve Anadolu'da kutsal kabul edilen geyik figürünün bir tarikatı simgelediği kabul edilir (116).

Uzunçarşılı tarafından yayınlanmış olan kitabesinden ve Başbakanlık Devlet Arşivleri'ndeki kayıtlardan da anlaşılacağı üzere, l667 yılında inşasına başlanan **Keşfi Osman Efendi Camii,** banisinin maddi sıkıntıları nedeniyle yarım kalır ve ancak 30 yıl sonra Hacı Yusuf Efendi tarafından tamamlanır. Kitabesinden, caminin ilk banisi olan Hacı Osman Efendi'nin Celvetî Tarikatı'na mensup ve Üsküdarlı Aziz Mahmut Hüdai Efendi'nin halifelerinden olduğunu öğrenmekteyiz. Cami için l740 tarihinde Hatice Hatun binti Mehmet adıyla bir de vakıf tesis edilmiştir. Cami bugün özgün plân ve mimarisini tamamiyle kaybetmiştir.

İlçeye bağlı *Kuyucak* beldesindeki **Dolaşı Tekkesi,** Dolaşı Mevkii denen yerde üstü açık, etrafı taşlarla çevrili bir mezardır. Burada yatan ve tarihi şahsiyeti hakkında bilgi bulunmayan zat hakkında, şöyle bir rivayet anlatılmaktadır. Dolaşı, Melik Gazi'nin

(115)H. ÇAL, a. g. e.

(116) Abdulhalim Durma, Evliyalar Şehri Kastamonu, sh.63

askerlerinden biriydi. Canik Dağlarında küffara karşı savaşırken, ordu bozguna uğrayınca bırakıp kaçmıştır ancak, düşman tarafından tuzağa düşürülerek şimdiki mezarının olduğu yerde öldürülmüştür. Bunun üzerine Melik Gazi, "Allah onu tuzağına dolaştırdı." demiş ve bu yüzden ismi Dolaşı kalmıştır. Tekkeye her türlü dilek için gelinmekte, adaklar adanmakta ve yanı başındaki pelit ağaçlarına çivi çakılarak bez bağlanmaktadır. Buradaki ağaçlardan tek bir dal bile vermediğine inanılan Tekke, ayrıca köy halkı tarafından Hıdırellez'de ve yağmur duasına çıkıldığında ziyaret edilmekte ve burada cemaatle namaz kılınmaktadır. Ayrıca Kuyucak beldesi mezarlığında medfun bir Alevî dedesi olan ve her türlü dilek için gidilen **Ali Baba Tekkesi** bulunur.

Yazıcık beldesindeki **Laldız Tekkesi,** Laldız Yaylası'nda kime ait olduğu bilinmeyen tek bir mezar olup, etrafı çam ağaçları ile çevrilidir. Her türlü dilek için (özellikle yayla göçü esnasında) ziyaret edilmekte, dilekler dilenmekte ve buradaki ağaçlara çaputlar bağlanmaktadır. Ayrıca, Tekke Hıdrellez Günü'nde ve yağmur duasına çıkıldığında da ziyaret edilmektedir. Tekkeden alınan toprak (cöher) şifa niyetine yenilmektedir. Bazen, üzerinde bir ışığın (nurun) yandığın gördüklerini iddia edenler vardır.

Halkı Ali Baba Ocağına bağlı Geygel Türkmenlerinden oluşan *Akgüney* köyünde Kargın Evliyası, Elicek Evliyası isimli yatırlar bulunmaktadır.

Cer Tarikatı, 1879 yılında Niksar'ın *Cer* köyünde doğan İsmail Sebatî tarafından, 1920-30'lu yıllarda kurulmuştur. İsmail Sebatî Niksar'daki medresede okurken, Hacı Bektâş Dergâhı'ndaki Çelebi

koluna bağlı bir subayın Niksar'a gelerek burada aynı zamanda tarikat faaliyetlerinde bulunması sonucu, Halil Rahman ismindeki bu şeyhe intisap eder. Niksar ve çevresinde hocalık yapan İsmail Sebatî, şeyhin ölümü üzerine, uzun süre görüşmediği şeyhinden rüya yolu ile icazet aldığını söyleyerek, yolu yürütmeye başlar. Anlatıldığına göre, Cer Tarikatı Halil Rahman tarafından Sivas'tan getirilen ve Melâmetîliği esas alan bir kitap etrafında şekillenmiştir. Söz konusu bu kitabın günümüze ulaşmadığı tarikat mensuplarınca ifade edilir. Cer Tarikatı'nın, çevrede *Melâmî Tarikatı* olarak nitelendiği de görülür.

Çatak köyü, bir Dedeci Bektaşi köyüdür.

Gülbayır Köyünün web sitesinden öğrendiğimize göre, kendisine yöredeki insanların söküğünü diktiği için **Terzi Baba (1632-1707)** denilmiştir. Derviş Mehmet ondan feyz alır ve birlikte yöredeki halkı aydınlatırlar. Terzi Baba üç Ermeni tarafından şimdiki köy içindeki tekkesinde 75 yaşında öldürülür. Tekkenin yanında bulunan küçük pelit ağacının yanına defnedilir. Gece Ermeniler mezarı yıkarlar. Derviş Mehmet naaşını Cevizlik mevkiindeki kendi adıyla anılan Derviş Mehmet tekkesine taşır. **Derviş Mehmet (1662-1734),** Horasan Erenlerinden olup, 1700 yıllarında Ordu iline gelmiş, yörede "Cem-i Cuma" ibadetlerinde İmamlık (Dedelik) yapmıştır. Daha sonra Ordu'dan ayrılıp Zerova (Gülbayır) köyüne yerleşmiştir. Derviş Mehmet tekkesinde Cuma akşamları Cem yürütmüş, kalp gözü açık bir evliyadır. Bugün Niksar'ın içinde yatan Erzurumlu Emrah Baba (?-1860) onun mezarını ziyaret edip, burada çevre köylerden gelenlere lokma dağıtırmış.

Derviş Mehmed'in türbesi zamanla yıkılarak tahrip olur.

Türbede 1817 yılında yazılmış fakat kırılmış olan levhalarda onun şu deyişi şairliğinin delilidir.

Duvaz-ı İmam

Hâlımız sana ayandır, bizi nuruna boyandır
Koma gafletten uyandır, Yâ Muhammed yâ Ali
Aşkına su gibi akan, Âşığın gönlünü yakan
İrfanda gül gibi kokan, Yâ Muhammed yâ Ali
Sensin Haydar'ın hecesi, Sevenin Kadir gecesi
Hasan ile Hüseyin'în dedesi, Yâ Muhammed yâ Ali
Zeynel'e zindanda yoldaş, Mümin yoluna koyar baş
Sana şek getiren kalleş, Yâ Muhammed yâ Ali
Bakır'a çektirdin cefa, Cefa sana oldu sefa
Melekler durdu saf safa, Yâ Muhammed yâ Ali
Cafer'in gülünü deren, Taki'nin gönlüne giren
Hep münkirdir sana uran, Yâ Muhammed yâ Ali
Ol Rıza'ya gösterdin yol, Kazım Musa var sana kul
Ümmetine keremin bol, Yâ Muhammed yâ Ali
Ümmete edersin Kerem, Taki Naki yola irfan
Yolun doğrusun gösteren, Yâ Muhammed yâ Ali
Bizi ayırma yolundan, Bülbül ayrılmaz gülünden
Asker, Mehdi katarından, Yâ Muhammed yâ Ali
Derviş Mehmed'im zikr eder, Hakk'ın bin bir ismin ezber
Bir adı Hayder-i Kerrar, Yâ Muhammed yâ Ali

Hüseyingazi köyünde Tekke Tepesi diye anılan yerde bir kaya mezarı ile birlikte köyün ismini aldığı alperenlerden Hüseyin Gazi adına bir yatır bulunur. Melik Gazi'nin kardeşi olduğu ileri sürülen Hüseyin Gazi'nin kabri, büyüklüğü ile dikkati çeker. Anadolu'nun bir

çok yerinde ve bu arada Zile'de de Hüseyin Gazi adına bir mezar olduğunu not edelim. Hüseyin Danişmendname'de Melik Danişmend'in ordusunda kendisi de bir asker olan Yakup'un kardeşidir (117) ve savaşta hayatını kaybeder . Gülağ Öz ise makalesinde (118), Hüseyin Gazi'nin Battal Gazi'nin babası olduğu yönünde genel bir kanaat bulunduğunu kaydederek, mezarının Ankara'da olduğuna dair kaynakların çoğunun ittifak halinde olduğunu yazar. Hasluck (119), Malatya seraskerinin kardeşi olan Hüseyin Gazi'nin, yerel menkıbeye göre, Ankara taarruzunda kesilmiş olan başını şehrin doğusunda bir tepeye götürmüş ve orada ölmüş olduğunu yazar. Burası üzerine daha sonra bir tekke yapılmış ve 17. yüzyılda çok kalabalık bir ziyaretgâh haline gelmiştir.

Halk arasında, buradaki çam ağaçlarından bir dal bile vermediğine inanılan Niksar'daki Hüseyin Gazi Tekkesi, her türlü amaçla ziyaret edilmekte ve adaklar adanmaktadır. Dileklerin kabul edilmesi için buradaki ağaçlara çaputlar bağlanmakta ve adaklar yerine gelince kurbanlar kesilmektedir. Halk arasında, köyü Bizanslılar'dan kurtarmak için savaşırken, burada şehit düştüğü inanışı yaygındır. Ayrıca, köylü yağmur duasına buraya çıkmakta ve aldıkları ortak kurbanları burada kesmektedirler.

---

(117) Danişmendname, Hazırlayan Necati Demir, Niksar, 1999

(118) ÖZ Gülağ, Seyyit Hüseyin Gazi ve Türbesi Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler

(119) HASLUCK F.W, Bektaşilik Araştırmaları

Her yıl geleneksel olarak düzenlenen Horasan Erenlerinden Polat Gazi Anma Kültür Etkinliğinin beşincisi 2009'un Haziranı içinde Pazar Günü, Polat Gazi Türbesi etkinlik alanında düzenlenir. *Ormancık* köyünün kendi imkanlarıyla tertipledikleri günde, Semah gösterilerinin ve sanatçıların yer aldığı etkinlikler ilgi görür. **Gazi Bolat Baba**, Ormancık Köyü'nde mezarlık içerisinde kare planlı ve üstü kapalı bir bina içerisindeki mermerle çevrili bir mezarda medfundur. Abdullah Tûsi'nin kardeşi olduğu söylenen zatın türbesi içerisinde, Hz. Ali'nin ve Atatürk'ün resimleri asılı durumdadır. Her türlü dilek için, daha çok Cuma ve Pazar günleri ziyaret edilmekte olan türbeye, felç ve baş ağrısı gibi bir takım hastalıklar için de gelinmektedir. Türbe, geç konuşan ve yürüyemeyen çocukların sahipleri tarafından da ziyaret edilmekte, çocuk kabrin etrafından dolaştırılmaktadır. Hastalar iyileşince ve dilekler yerine gelince burada kurban kesilmektedir. Dışarıdaki ağaçlara her türlü bezler takılmaktadır.

Niksar'da bunlardan başka *Camidere* Köyü merkezinde bulunan ve daha çok hayvan hastalıkları için ziyaret edilen Sultan Alaaddin Tekkesi, Yeşilçam Köyü'nde bulunan Yahudi Evliya ve Yollu Baba, Akıncı Köyü'nde Güdü Tekkesi, Eryaba Köyü'nde sarılığa iyi gelen Sarılık Suyu, Esence Köyü'nde ağaçlarını kestirmediğine ve buradan bir taş alınıp suya atıldığında yağmurun yağacağına inanılan Evliya Tepesi, Şehler Köyü'nde, kendi kerametine inanmayan bir kadının katırını kulanlattığına inanılan Katırkulanlatan Tekkesi bulunmaktadır.

Niksar Dönekse (Boğazbaşı), İleyis (Korulu), Şadoğlu (Ormancık), Abdaldamı (Güzelyayla) vb. kimi bizzat *Abdal* kelimesini içinde barındıran söz konusu köyler, daha çok Erdebil Tekkesi Bağlıları olarak tespit edilen gruplardan oluşmaktadır. Bilindiği gibi Şah İsmail kendilerine Anadolu'dan kimlerin tabi olduklarını ifade ederken:

"Şahun evladına ikrar idenler
Ahiler Gaziler Abdallar oldı."

demiştir.

Niksar ilçesi Aleviliğin ana ocaklarından hepsinin bulunduğu bir ilçedir. Bölgedeki Cer'e mensup köyler haricinde Bektâşîler genelde Dedeci olup Eraslanlı ve Güvenç Abdal ocakları burada yaygındır. Nitekim, Cer, Esence, Gülbayır, Güvenli, Şeyhler, Geritköyü, Kaşıkçı, Özalan, Çengelli Cer'e bağlı ve Yazıcık, Kuyucak, Akgüney, Çatak, Eyneağzı hep dedeci Bektaşî iken, Eraslan Ocağı mensupları Araköy, Korulu köylerinde, Güvenç Abdal mensupları ise Geyikgölü, Korulu, Mutluca, Pelitli, Çay ve Güzelyayla'da bulunmaktadır. Erdebilliler'den Şah İbrahimîler Korulu ve Ormancık'ta; Kul Himmetliler yine Korulu, Gökçeoluk ve Terzioğlu'nda; Pir Sultanlılar ise Keçeci Babalılar'la karışık bulundukları Boğazbaşı'nda meskundurlar. Hubyar ocağı mensuplarının olduğu yerlerde ise Hubyarlılar'ın hem Dedeci hem de Babacıları bulunmaktadır.

Niksar, Alevîlikteki *yeni ocak olma* potansiyeline güzel bir örnek teşkil eden Cer Tarikatının merkezi Cer'i sınırlarına alması sebebiyle önemli ilçelerden birisidir. Üçer çalışmasında, ilçe merkezinde %15-20'lik bir Alevi nüfusun bulunduğunu kaydeder. Bucak ve köy nüfusunun %31'ini oluştururken toplam nüfusun %23'lük bir kısmını Alevi nüfusu teşkil etmektedir.

Selçuklular döneminde, İç Anadolu'dan Karadeniz limanlarına uzanan kervan yolunun geçtiği güzergâh üzerinde bulunan Pazar, Mahperi Hatun Kervansarayı veKöprünün inşaası ile önemli birmenzil yeri olur (120). Kervan yolları üzerinde menzil oluşturan bu yapılar inşa edildiklerinde bulundukları yerin imar ve iskânına da öncülük etmişlerdir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde "Ayna Pazarı" adıyla geçen bugünkü Pazar İIçesi ve Çiftlik Kasabası bu şekilde kurulmuş yerleşim merkezleri olup, bu yerlerde, haftanın belirli günlerinde kurulduğu bildirilen pazarlar günümüzde de devam etmektedir. Yine bu yerleşim merkezlerinden bir çoğunun belirli muafiyetler karşılığında yörelerindeki kervansaray yapılarının güvenliğinden sorumlu tutuldukları da bilinmektedir. Selçuklu döneminde inşa edilen Pazar Mahperi Hatun Kervansarayı, taç kapısında yoğunlaşan süslemeleri ile önem taşır. Tokat ve ilçelerinde inşa edilen altı menzil hanından, sadece Pazar Mahperi Hatun Kervansarayı (l238) nisbeten sağlam olarak günümüze ulaşırken, aynı yüzyılda inşa edildiği bildirilen Tahtoba Hanı ve Çiftlik Hanı ise, son derece harap bir vaziyettedir. Yolların güvenliğinde en büyük pay hiç şüphesiz kervansaraylara aittir. Amasya-Tokat yolunun 90. km'sinde bulunan yapı, bugünkü Pazar ilçesinin girişinde yer almaktadır.

Doğu cephesinde kapı üzerine yerleştirilen dört satırlık nesih kitabeye göre, l336 yılında İlhanlı hükümdarı Ebu Sait Bahadır Han zamanında Hacı Mehmet bin Hüseyin tarafından inşa ettirilmiş olan *Halil Bey Camii*'nin yola bakan cephesi dükkân olarak değerlendirilen

(120) N. SEÇGİN, a.g.e.

bir platform üzerine oturtulmuştur.

Tek kubbeli camilerin son örneği olan *Sinan Bey Camii* ise Kanuni döneminde 1542 yılında inşa edilmiştir. Zaman zaman gördüğü onarımlara rağmen özgün mimarisini koruyan yapı diğer örneklerden farklı olarak klasik dönemin olgunluğuna sahiptir.

Selahattin Özcan çalışmasında, ilçenin Erkilet mahallesinde bulunan **Şeyh Mahmut** yatırının halkı ve değişik yörelerden gelen kişiler tarafından ziyaret edildiğini yazar (121). Tekke Câmii bahçesinde olup yanında bulunan üç kabir de kendisi gibi Horasan Erenlerinden olan Şeyh Ömer, Şeyh Ahmet ve Şeyh Osman'a aittir. Buradaki yatırı ziyarete gelen kişiler öncelikle yatırın başında dualar okur, daha sonra dileğini diler ve yanı başında bulunan camide namaz kılarak oradan ayrılır. Buradaki yatır başında dilenen dileklerin genellikle yerine geldiği inancı hakimdir. Şeyh Mahmut yatırı aynı zamanda bir adak yeridir. Anlatıldığına göre, Şeyh Mahmut, bazı dindar kişilerin rüyasına girerek o kişiye, "benim için bir kurban kesin. Aksi durumda doğal afetlerle karşı karşıya gelirsiniz", dermiş. Bu yüzden kurbanlar kesilir, halka yemek verilir ve bu şekilde onun gönlü razı edilir. Daha çok, çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilmekte ve bu amaçla akşamları cami içerisine bir elma bırakılmaktadır. İnanışa göre, sabah elmada bir tırnak izi olursa, bunun Şeyh Mahmud'un tırnağının izi olduğuna ve çocuklarının olacağına inanılmaktadır. Türbenin yanında iki taş daha vardır ki, bunlardan yuvarlak olanı, boynunu tutamayan çocukların başı üzerinde döndürüldüğünde boynunu

---

(121) ÖZCAN Selahattin, Tokat İli Pazar Yöresi Gelenek Görenek ve İnançları, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üni., Balıkesir, 1996

tutacağına inanılmaktadır. Cami içerisinde şeyh Mahmut'a ait olduğu söylenen yeşil bir sancak vardır. Sancak, çok yağmur yağdığında, ilçeyi felaketten kurtaracağı inancıyla, halkı tarafından ilçe etrafında dolandırılmaktadır.

İlçede Dürdane mezarlığındaki **Dürdane** yatırı da halk tarafından sıkça ziyaret edilir. Bu yatırı ziyaret edenler daha çok çocuğu olmayan veya çocuğu uslu durmayan kadınlar, hastalar, türlü dertleri olan kişilerdir. Yine çeşitli dilekleri olan kişiler de buraya gelerek ziyaret ederler ve okuyup üfledikten sonra dileklerini dilerler. Daha sonra küçük taşları yatır üzerine yapıştırmaya çalışırlar. Eğer yapıştırılmaya çalışılan taşlar tutarsa dileklerin yerine geleceğine inanılır. Dürdane yatırı aynı zamanda adak yeridir. Özellikle çocuğu olmayan ve rahat durmayan kişiler, çocuklarının olması veya rahat durması için bu yatıra kurbanlar adarlar. Bu kurbanı keserek eşe, dosta, özellikle de fakir insanlara dağıtırlar. Vaktiyle Dürdane yatırının başında bulunan ağaca çaputlar bağlayarak dileklerin yerine geleceğine inanılırmış. Burada medfun olan kadının, Şeyh Mahmut'un kız kardeşi olduğu kabul edilir.

Bir yatır da, **Tavukçu** diye anılan fakat kime ait olduğu bilinmeyen ancak, halk arasında, bir kadın mezarı olduğuna inanılan etrafı taşlarla çevrili bir mezardır. Buraya, boynunu tutamayan çocuklar getirilmekte ve kesilen tavuğun boynu çocuğa yedirildiğinde, rahatsızlığın düzeleceğine inanılmaktadır. Şeyh Mahmut'la kardeş olduğu şeklinde rivayetler de bulunmaktadır.

Seyit Ali Mahallesinde bulunan **Kocazade Mehmet Efendi** yatırı halk tarafından pek ziyaret edilmez. Genellikle bu yatır herhangi bir sebepten dolayı isteği olan kişilerin mum yakma şekliyle

istediklerini dilediklerini bir yatırdır. Emin Ulu, Pazar alperenleri arasında Abdulkadir Hannani Hazretleri, Bacı Sultan, Firat Tekkesi, Hamza Pehlivan, Kara Baba Türbesi, Pelit Dede, Şeyh Mahmut Türbesi (Üstü Açık Evliya), ve Yedi Kardeşler'in isimlerini verir.

Dinin insan hayatındaki yerini ifade etmesi bakımından Ayfer Seyrek'in çalışmasından aldığımız bir mahkeme kaydı şöyledir (122). "Tokat Sancağı Pazar Nahiyesinde Necip Köyü halkından olan Hasan oğlu Abdullah oğlu İsmail askerde iken öldüğü, köy halkından Eyvac bin Osman bin İbrahim'in nahiye mahkemesine gelerek İsmail'in ölümünden bir gün önce kendisine, öldüğünde terekesine ait hukukunun korunması sünnet-i seniye üzere cenaze masraflarının verilip borçlarının ödenmesi ve kalan terekesinden 250 kuruşun iskat, selavat okuyanlarla oruç kefaletinin ödenmesi için müslüman fakirlere verilmesini ve geriye kalan terekesi ile de köydeki caminin ve su çeşmesinin tamir edilmesini vasiyet ettiğini şahitlerle ispat etmiş olduğundan söz konusu mahkemenin de vasiyetin yerine getirilmesine dair kararının kaydedildiğini.."

Alevîler'in yüzde olarak az bulundukları ilçelerden biri durumundaki Pazar'da sadece iki Alevî köy bulunmaktadır. Hubyar Ocağı'na bağlı olan her iki köyden Dereçaylı Babacı Hubyarlı iken, Tepeçaylı Dedeci Hubyarlı'dır. Tepeçaylı Köyü yolu kenarında

---

(122) SEYREK Ayfer, 117 Nolu (H.1333-1338/M. 1915-1920) Şeriyye Siciline Göre Tokat Pazar Nahiyesi, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üni., Malatya, 1996

Horasan Eerenlerinden olduğu kabul edilen **Hüseyin Dede'**nin türbesi bulunmaktadır. Mezarı kayalık bir bölgenin üzerinde olup bu bölgenin kutsal olduğuna inanılır.Yakın zamanlarda yağmur dualı kurban kesme ayinleriyle bu bölgeye sık sık yağmur yağmasının görülmesi, o bölgeden ağaç kesenlerin ellerinin kötürüm kalması gibi olaylar inanç turizmini de desteklemektedir. Anlatıldığına göre, bu sebeple yakın çevreden askere giden, düğün yapan ya da işlerinin yolunda gitmesini isteyenler, büyükşehirlerde de olsalar kurbanlarını burada kesip, dilek dileyerek bağışlarda bulunurlar.

Üçer çalışmasında, bucak ve köy nüfusunun % 4,2'lik bir kısmını oluşturan Alevi nüfusun toplam nüfusta oranı, %3,6'ya düşer. İlçe merkezinde sadece 100 kişilik bir Alevi nüfus tahmin edilir.

Reşadiye Evliyaları

Osmanlılar zamanında bölgede şehirleşme olmadığı için yerleşim yerleri zaman zaman değişiklikler gösterir (123). Mesela 18.yüzyılda iki defa Ilıca denilen mevkide kurulan Çermik Panayırı'nın gelirlerinin Kızılcaviran'daki Cami ve sıbyan mektebinin

(123) CELEP Yaşar, Reşadiye Tarihi

tamir masraflarına ve personel ücretlerine harcanmasına dair hüküm vardır. Vesikada "kazâ-i mezkûrda kâ'in câmi-i şerîf" ifadesi yer alır. Bu ifade Kızılcaviran (Kızılcaören Beldesi) köyünün kaza merkezi olduğuna işaret etmektedir.

Nihayet 1906 yılında İskefsir kazasının Hamidiye (Mesudiye) kazasından ayrılarak bugünkü yerine kurulması kararlaştırılır ve bu hususta kazanın kurularak Tokat'a bağlanmasına dair Padişah fermanı çıkar. İskefsir'in Hamidiye'den ayrılmasının sebebi, köylerinin kaza merkezine uzak olması, bugünkü kaza merkezine bir medrese yapılması, senede iki kere Çermik Panayırı'nın burada kurulması, halkın burada toplanmaya alışık olması ve böylece devlet otoritesinin daha iyi sağlanacağının öngörülmesi sayılabilir.

Daha sonra 1908 yılında Sultan Reşad'a izafeten İskefsir kazasının adı Reşadiye olarak değiştirilir. Reşadiye kazası 1912'de Osmaniye, Orhaniye, Cami-i Kebîr, Köprübaşı, Şeyh Yakub isimleriyle beş mahalleye ayrılır. 1927-28 Türkiye Cumhuriyeti Salnamesi'ne göre Reşadiye'nin Reşadiye kazâsı Bereketli nahiyesi ile birlikte 98 köye sahiptir. Bu salnameye göre Reşadiye'nin 75 000 hektar ormanı vardır. 1927-1928 yıllarında Reşadiye'de Cumhuriyet Halk Fırkası, Hilâl-i Ahmer (Kızılay), Himâye-i Etfâl (Çocuk Esirgeme), Türk Ocağı ve Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu) şubeleri bulunmaktadır. 1912 yılında Reşadiye'ye bağlı 75 köyde 9511 erkek ve 8354 kadın olmak üzere 17865 kişi yaşamakta iken, 1927-1928 yıllarında Reşadiye'de 12466 erkek 14906 kadın olmak üzere toplam 27372 kişi yaşamaktadır.

Şeyh Yakup ilçe merkezinde, kendi adını taşıyan mahalle mezarlığı içerisinde bulunan, üstü kubbe ile örtülü kare planlı bir mekanda medfundur. Türbe, başkanlığını emekli öğretmen İbrahim Yüce'nin yaptığı "Emir Şeyh Yakup Mezarlıkları Geliştirme Derneği" tarafından yaptırılmıştır.

Türbe, her türlü dilek için il içi ve il dışından gelen ziyaretçilerle dolup taşmaktadır. Özellikle Alevî-Bektaşî köyleri halkı tarafından, daha çok yaz aylarında topluca ziyaret edilen türbede çeşitli dilekler dilenmekte ve kurbanlar kesilmektedir. Kesilen hayvanların, önce iç organları bir tavada pişirilip dedeye sunulmakta (buna lokma deniyor), geri kalan kısımları büyük kazanlarda bulgurla beraber pişirilmekte ve orada bulunan vatandaşlar tarafından ortaklaşa yenmektedir.

Dilek dileyen ziyaretçiler, türbenin giriş kapısının solundaki taşa taş yapıştırmakta ve dışarıda bulunan ve kutsal kabul edilen sudan içmektedirler. Ayrıca, mezarın ayak kısmından alınan "cöher toprağı" hastalar tarafından şifa niyetiyle yenmektedir.

İlçe merkezinin kuzeyinde 16 km uzaklıkta yer alan *Nebişeyh* kasabasında 400 hane 3001 nüfus vardır. Kasabadakilere göre Çal dağının batı eteğinde kurulmuş olan beldeye adını veren **Nebişeyh**, Melikşah'ın uç beylerindendir. Nebişeyh'in mezarı Karahamza mevkiinde bulunmaktadır. Bugün belde halkı tarafından sahip çıkılmakta ve ziyaret edilmektedir. Nebişeyh, halk nezdinde bir evliya olarak da kabul edilmektedir. Ancak beldenin bugünkü yerleşim yeri, Nebişeyh'in türbesinin bulunduğu yerin güneyinden 3-4

km uzaktadır. Nebişeyh gelenek ve göreneklere tam bir bağlılıkla muhafazakar bir yapıya sahiptir.

Cimitekke kasabası ilçe merkezine 26 km. Uzaklıkta olup ilçenin kuzeydeki son yerleşim yerlerinden biridir (124). Reşadiye ve çevresinde **Cimi Evliyası** olarak bilinen ve kendi adını taşıyan kasabadaki türbesinde yatan Allah dostunun adı Cimi Dede'dir ve onun bir Yesevi dervişi olduğu kabul edilir. Kapalı bir mekanda bulunan türbesinin giriş kapısı üzerinde 1257 tarihi yazılıdır. Halk arasında Horasan Evliyaları'ndan olduğu inancı yaygındır. Türbe özellikle, çocuğu olmayanlar ve başta sara hastalıkları olmak üzere çeşitli hastalıklara duçar olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Daha çok, Cumartesi günü ziyaret edilen türbenin yanında bulunan su ile banyo edildiğinde, çocuksuz kadınların çocuğu olacağına inanılmakta ve dilekler yerine gelince kurban kesilmektedir.

1329 tarihli Esleme Hatun vakfında (125), "Hacı Emir İbrahim Bey oğlu Süleyman Bey'in kızı Esleme Hatun'un, doğu tarafından Kotanıköyü ve Taşlıkdepe ve kuzey tarafından Kürtler köyü ve Çalbaşı, batı tarafından Gelyeme köyü ve Tombalakbaşı ve güney tarafından Mekdon-Meğdün ile sınırlı Bayramlu kazasının İskefsir nahiyesine bağlı Ermeni ve Taşlusekü köylerinin bütün hudud ve menafiiyle dahil ve hariç yol ve levahıkıyla pınar ve dereleriyle yemiş veren vermeyen ağaçlarıyla, söylensin söylenmesin bu iki köye ait olan bütün şeylerle birlikte, İskefsir nahiyesinin Cimi köyündeki

(124)Y. M. KESKİN, a.g.e.

(125)Sadi Bayram, Tokat Vakıfları

Kutbil Aktab velevtud, telkin ve irşad sahibi Şeyh Cimi ve oğlu Şeyh Ali'nin medfun bulunduğu ve Cimi diye bilinen köydeki zaviyeye, gelirlerinin mütevelli eliyle toplanıp öncelikle vakfın tüm ihtiyaçları karşılandıktan sonra kalan beşte birinin mütevelliye, beşte dördünün ise zaviyeye gelen yolcu ve gariplerin yedirilip içirilmesine sarf edilmek üzere ve vakfın mütevelliliğinin kendisi sağ olduğu sürece kendisine ait olması, kendinden sonra ise erkek evladına, ondan sonra nesiller boyunca soyundan gelecek erkek evlatlarının en salihine, erkek evladından soyu tükenirse kız evladının soyundan gelen erkek evladına, şayet soyu o taraftan da kesilirse o mahallin kadısı olan kişiye ait olması şartıyla Allah rızası içün vakfettiği" kayıtlıdır.

Reşadiye'ye beş km mesafede yer alan *Bostankolu* köyü ilçenin güneydoğusundadır. Köyün Bostankolu, Gökdere, Bostankolu Deresi, Kargı ve Kargı Deresi olmak üzere beş tane mezrası vardır. İlçe merkezine yakın olmasına rağmen ulaşım nispeten güçlükle yapılmaktadır. Köyün ne zaman kurulduğuyla ilgili kesin bilgi yoktur. Bir rivayete göre kuruluş tarihi oldukça eskidir. Bektâşîler'den Bostankolu'nun merkezinin burada bulunması dolayısıyla bölgede önemli merkezlerden birisidir. Bostankolu köyünün Bektaşileri dolayısıyla Dedeci Bektâşîdir. Anlatıldığına göre, Kayseri'nin Ambarlı köyünde bir adam varmış. Bu adam tarlasında çalışırken yanına Hacı Bektaşi Veli'yle bir dervişi gelir. Selam verirler, adam selamı alır. Fakat onlarla ilgilenmeyip işine devam eder. Bir müddet sonra adam evine geldiğinde Hacı Bektaş Veli ve dervişini evinde oturur vaziyette görür. Hacı Bektaş Veli Hazretleri bir ok atar. Ok da gelir, bu günkü Bostankolu köyünün bulunduğu yere düşer. Köylü, bu

zatın Hacı Bektaşi Veli Hazretleri olduğunu anlayarak gelir, Bostankolu'na yerleşir. Bostankolu Alevi Bektaşi geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir "ocak" köyüdür. Bu geleneksel yapı içerisinde köylünün "görgü" dediği ve senede bir ya da iki defa yaptığı bir gelenekleri vardır. Bugün buna "adalet divanı" adı verilir. Köylü "görgü" gününde toplanır. Kurban keser, yemek yer. Köyün dedesi meclis kurar, bu mecliste özel sorunlar görüşülüp karara bağlanır. Küskünler barıştırılır, kavgalılar dinlenir, haklı ve haksız oy birliğiyle tespit edilir. Köy meclisi ve dedesi'nin almış olduğu karara ve yapması gereken bir hükme uymayan kişi köy halkı tarafından dışlanır. Kimse onunla konuşmaz, düğününe çağrılmaz, cenazesine gidilmez.

Çavuşbeyli köyündeki, Evliya üstü Tepesi denen mevkide bulunan **Nuri Can Baba** hakkında her hangi bir tarihi bilgi mevcut değildir. Tekke, çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilmekte, buradan alınan cöher toprağı yutulmaktadır. Ayrıca, köy halkı, yağmur duasını burada yapmakta ve kurbanlar kesmektedir.

Yeniköy'de **Sırıklı Baba** ismiyle bir yatır bulunur.

İlçenin güneybatı yönünde 26 km mesafede Tozanlı yöresinde yer alan *Çilehane* köyü Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden Karaçay Türkleriyle meskun bir köydür. Anadolu'da Karaçay Türklerinin iskan edildiği bilinen 13 köyden birisidir. Köy adını kendi sınırları içerisinde bulunan ve **Çilebaba** adıyla anılan yatırın bulunduğu tekkeden alarak önceleri "çilhane" şeklinde söylenirken bugün "çilehane" biçimini almıştır.

Elmacık köyü ilçenin kuzeybatısında merkeze 30 km

uzaklıktadır. Dağ eteğine kurulmuş olan köyün adını, çevrede yetişen bol miktarda yabani elma ağacından aldığı söylenmektedir. Tımar defterinde Elmacık'ın Başçiftlik'in bir mezrası olduğu kaydı vardır. Köyün güneyinde **Balaban Gazi**'nin türbesi bulunmaktadır. Bu türbenin Anadolu Selçuklu komutanlarından Balaban Gazi'ye ait olma ihtimali kuvvetlidir. Çünkü Pontus Devletinin Niksar'ı kuşatması sırasında şehri kurtarmak için çarpışan Balaban Gazi'nin şehit olup aynı yere gömüldüğü rivayet edilmektedir. Bu rivayete göre Elmacık köyünün tarihi Anadolu Selçuklularına kadar uzanmaktadır. Köyün 500 metre kuzeyinden geçen yolun eskiden orta Anadolu'yu (Niksar, Başçiftlik, Elmacık, Bereketli) doğu Anadolu'ya bağlayan tarihi bir yol olduğu söylenmektedir.

Gökköy'de bulunan ve ağaçlarını kesenleri felakete uğratacağına inanılan **Ağaçkesen Tekkesi** ismiyle bir yatır bulunur.

Şeyh Hasan, Ahmet Yesevi Hazretlerinin İslamiyeti anlatmak için Rum Pontus Devletine gönderdiği, Anadolu'nun Müslüman Türk Yurdu olmasında katkısı olan müritlerinden biridir. Danişment Gazi'nin cengaveri Kılıç Aslan'ın Uç Beyi olan Şeyh Hasan ömrünün son dönemini geçirmek için Canik Dağı eteğinde Şark yolu cılgası üzerinde Kabataş Kızılpınar Hasanşoğlu gibi küçük mezraları birleştirerek bir merkez oluşturur ve adına da *Tekke* der (126). Şeyhin Vefatından sonra bölge halkı bu köyün ismini Şeyh Hasan Tekkesi olarak değiştirir. Bugün, Şeyhin türbesi köyün içindeki kabristanlıkta yer almaktadır. Çevre köyler arasında bulunan Nebişeyh ve

---

(126) Ömer Sırakaya, Hasanşeyh Tarihi

İbrahimşeyh ile bir akrabalık bağları olmadığı gibi, bu çevrede Genç Abdal, Cemi Dede, Erenler, Hasan Şeyh gibi Ordu-Tokat il sınırında 7 tane yatır daha bulunmaktadır. Cin ban yaylası, merası, şark yolu kenarında olup Evliya Çelebi Seyahatname'sinde, '100 ev bir camiden oluşan köy' diye belirtir. Hasan Şeyh türbesi her dilek için, daha çok Perşembe günleri ziyaret edilmekte, dilekler dilenmekte ve kurbanlar kesilmektedir.

İbrahimşeyh ilçe merkezinin kuzeydoğusunda 16 km uzaklıkta Çaldağı eteğine kurulmuş bir köydür. Tarihçesi kesin olarak bilinmeyen köy ismini Çaldağı'nda yatan Evliya İbrahim'den alır. Burası Evliya Tepesi olarak bilinir. Çevrenin en yüksek yeridir (1656m). İbrahim Şeyh'in mezarının Nebişeyh ve Hasanşeyh'in mezarlarıyla aynı hizada (paralel) bulunması dikkat çeker. Nebi, Hasan, Cim Şadi (Cimi Tekke), Şeyh Yakup gibi bir alperen olan İbrahim Şeyh de Anadolu'nun Türkleşmesi zamanında Sultan Alparslan'ın oğlu Melik Şah'ın uç beyi olarak görev yapan bir komutandır. İbrahim Şeyhin düşmanları ile çarpışırken şehit olmuş ve şehit olduğu yere gömülmüş olduğu anlatılır. Çal Evliyası olarak bilinen bu yer günümüze kadar iyi korunmuş, çevre köylüler tarafından mukaddes kabul edilmiştir. İbrahim Şeyhle birlikte gelenlerin kurmuş olabileceği köy de İbrahimşeyh adını almıştır.

Karşıkent köyü'nde **Ali Dede Tekkesi,** *Soğukpınar* köyü'nde yayla göçleri esnasında ziyaret edilen **Hacı Baba Tekkesi** bulunur. Ayrıca Soğukpınar köyü, Tokat Alevileri içinde yer alan Keçeci Babalılara mensuptur.

Yuvacık Köyü'nde ineklerin sütünün artması için ziyaret edilen **Gürnek Tekkesi** bulunur.

Üçer'in çalışmasından (127), ilçe merkezinde %10'luk bir Alevi nüfusun bulunduğu, kasaba ve köylerde ise, bu oranın %11,7'sini oluşturduğu görülür. Toplam nüfusta %11,5'luk kesim Alevilerden teşekkül eder.

Sulusaray Evliyaları

Sulusaray ilçesi önce 1921 de Tokat'a bağlı olarak mülki taksimatta yer alır. 1923 depreminde Sulusaray'ın büyük hasar görmesi ile ilçe merkezi Sulusaray'dan alınarak Tokat iline bağlı Çamlıbel Bucağına nakledilir. Bir süre sonra 1944'te Artova'ya nakli yapılarak ilçe merkezi mülki taksimatta yerini Artova'ya bırakır. 1987'de Yeşilyurt'un ilçe olması ile Yeşilyurt'a kasaba olarak bağlanır. 1991 tarihinde ilçe statüsü kazanır.

1295 tarihli vakfiyesinin 1908 tarihli irade üzerine deftere bir suretinin kaydedilmiş olduğu Seydi Ömer Zaviyesinin vakıfı, emirül mükerrem Ahi Mesud, Bulutlu köyünde Şeyh Bahaeddin Ömer Seydi b. Şeyh İsmail'in yaptırdığı zaviyeye malikane hisseleri vakfeder. Vakıf, şeyh ve şeyhin tarikatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Köyün ve zaviyenin ismi zamanla kurucusu şeyhin adını alır. Zaman içersinde muhtemelen ismi değiştiğinden, aynı

(127) C. ÜÇER, a.g.e.

bölgedeki Malum Seyyid Köyünün zaviyenin bulunduğu köy olması mümkündür. Bu ismin de Dutluca adına dönüştüğü görülür.

Malum Seyid Türbesi *i*lçenin *Dutluca* kasabası Merkez Camiindedir. Türbede Horasan Erlerinden Malum Seyid, Hanımı ve Kızı yatmaktadırlar. Türbenin kim tarafından ve ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Osmanlı mimari tarzında yapılmıştır. Anma maksadıyla ziyaret edilir. Bakımı İlçe Müftülüğünce yapılmakta olup, yıllık ziyaretçi sayısı 300-400 kişi civarındadır.

Sulusaray'a altı km uzaklıkta olan Dutluca kasabası önceleri **"Pelitli Tekkesi**" köyü olarak bilinir, daha sonraları **"Malum Seyid Tekkesi**" ismini alır ve bu isimle civarda tanınır. Daha sonra yapılan değişiklikle, bir tane dahi dut ağacı olmamasına rağmen "Dutluca" kasabası adını alır. 1990 yılında Belediyelik olan kasabanın üç tane camisi ve iki tane okulu vardır.

Türbe kasabanın merkezinde Malum Seyit Camisinin içinde bulunmaktadır. Burada yatan zatın adı Seyit Ömer'dir. Türbenin yapılış tarihi 1278 olup, Seyit Ömer Horasan'dan gelen Alp erenlerden biridir. Cumhuriyet döneminde tekke ve zaviyelerin kapatılması kanunu çıktıktan sonra kapısı duvarla örülüp ziyarete yasaklanır. Ancak Malum Seyit'in etrafında dönen menkıbeler, gönül insanı olduğunun halk arasında yayılması ziyaretçilerin gittikçe artmasına sebep olmuştur (128).

---

(128) E. ULU, a g.e.

Malum Seyit tekkesinde üç sanduka bulunmaktadır. Bunlardan biri Seyit Ömer Efendiye, biri hanımına, biri de kızına aittir. Türbede bulunan bir sandıkta 11. yüzyıla ait olduğu sanılan kılıçlar vardır. Seyit Ömer Efendinin Sancağı türbenin içindedir. Türbeye girince sol tarafta bir seccadenin altında özel bir bölümde Seyit Ömer Efendiye ait olduğu söylenen bazı eşyalar vardır. Türbenin içinde bulunan yazılı taşı da Seyit Ömer'in yazdığı söylenir.

Rivayetlere göre, Seyit Ömer Efendi ailesiyle birlikte Horasan'dan çıkıp yerleşmek için Anadolu'ya gelir. Tokat'ın yüksek dağlarını aşarak bugünkü Dutluca Kasabasının bulunduğu yere kadar ulaşır. O yıllarda Dutluca Kasabasının olduğu yerlerde bir ağa yaşamaktadır ve ağanın, sürü sürü koyunları vardır. Tekkenin bulunduğu yer, bu ağanın koyunlarının ağılıdır. Seyit Ömer ve hanımı ağılın yanına gelip otururlar. Çoban gelir, bakar ki yaşlı bir adamla bir kadın ağılı yanında oturuyor. Ağasının kızacağını düşünerek ihtiyarın yanına gelerek, "Dede burada oturmak olmaz, burası ağanın ağılı, koyunları yatar, sen kendine başka bir yer bul, kalk buradan git!, der. Seyit Ömer çobana hiç cevap vermez. Çoban ihtiyarın kalkmadığını görünce daha kızgın bir şekilde, "buradan kalk, ağa gelirse iyi olmaz, kalk", diye üsteler. Seyit Ömer Efendi cevap vermez vermesine de, olan çobana olur. Dedeye her kalk dediğinde çoban biraz daha şişer. Ne yapacağını şaşıran çoban yarı yürüyerek, yarı yuvarlanarak koşar ağasının yanına, ağzı burnunda göbeği çenesinde ıhlaya ıhlaya konuşur. "Koş ağa koş! Senin ağıla yaşlı bir koca oturdu. Kalk derim kalkmaz, git derim gitmez. Üstelik ne hale koydu beni.

Beni bu halimden, ağılı da ihtiyardan kurtar. İtin köpeğin olayım ağam!"

Ağa bir çobana bakar, bir de çobanın söylediklerine. Anlayacağını anlamıştır, koşar Seyit Ömer' in yanına. "Ağam Paşam, biz ettik sen etme. Halimize acı, çobanı affet. Dile benden ne dilersen."

Seyit Ömer tatlı bir şekilde, "Her şey Allah'tandır. Ben kimseye ilenmedim. Tek dileğim buraya yurt yuva kurmak. Çoban da tutturdu kalk kalk diye", der. Ağa ve çoban, Seyit Ömer'den özür diler. Çoban eski haline gelir. Ağa da sözünde durarak tekkenin yerini Seyit Ömer'e ve ailesine teslim eder. Gel zaman git zaman Seyit Ömer'in dinindeki dirayet, fikirlerindeki isabet halkın gözünden kaçmaz. Öbek öbek yöre halkı, Seyit Ömer'in feyiz ve ilminden istifade etmek için akın eder. Durum Selçuklu sultanına kadar iletilir. Sultan bir ferman ile Seyit Ömer'i yörenin kadısı yapar. Uzun bir süre halk memnun, devlet memnun zaman akar, gider. Fakat her iyilik bir yerde, dört elma bir elde durur mu? Yörede fesatçılar fırsat bulur. Kadı efendinin yaptıklarını defe koyup çalar! Haber edip Selçuklu sultanına ulaştırırlar. Sultanın Seyit Ömer'e güveni tamdır. Fakat ihbarcıların ardı arkası kesilmez. Sultan da bir elçi ile Seyit Ömer'e buyruk gönderir. Tez yanıma gelsin der. Elçi apar topar Seyit Ömer'e buyruğu yetiştirir. Sultanın arzusunu bildirir. Durumu anlayan Seyit Ömer, küçücük bir kutunun yarısını pamukla yarısını da kor ateşle doldurur. Elçiye, "Bunu götür sultana ver, eğer hediyemi kabul etmez ise gelsin boynumu vurdursun", diye haber salar. Selçuklu sarayından gelen elçi hediyenin ne olduğunu Anlamadan alır götürür. Saray halkı adaletten

sapan Seyit Ömer'i beklerken elçinin elindeki küçük kutuyu görünce meraklanır. Doğru sultanın yanına giderler. Sultan kızgın bir şekilde elçiye, "Hani Seyit Ömer'i getirecektin, bu ne densizlik", diye kükrer. Elçi korkuyla, "Padişahım vallahi suç bende değildir. Size bu kutudaki hediyeyi gönderdi…Hediyemi beğenirse beğensin, beğenmezse gelip boynumu vursun dedi.", diye cevap verir. Sultan ayağa kalkıp saygıyla hediyeyi alır. Vezirlerinin yanında kutuyu açar. Ne görsün! Kutunun bir tarafında pamuk, bir tarafında kor ateş yan yana durmuyor mu? Sultan hiç tereddüt etmeden, "**Malum Seyidim Malum",** diye ağlamaya başlar. Hemen bir bölük asker ile bir ferman gönderir. "Seyit Ömer bulunduğu yerin yani **Malum Seyit'in** en yüksek yerine çıksın. Görebildiği yerleri mızrağı ile işaretlesin hepsi onundur, kim ki bu buyruğuma karşı çıkarsa boynu vurulsun. M**alum Seyit'in** mekanı o belde olsun." Derler ki, emir demiri keser. Seyit Ömer'in o günden itibaren adı 'M**alum Seyit Ömer'** diye kalır. Köyün adı da söylene söylene *Malum Seyit Ömer Köyü* olur.

Türbe her türlü hastalık için ziyaret edilmektedir (129). Ayrıca çocuğu olmayan kadınlar buraya bir iğne bırakmakta, eğer iğne paslanırsa dileklerin kabul olacağına inanılmakta ve burayı bir daha ziyaret etmektedirler. Dilekler kabul olunca türbenin içersinde bulunduğu cami önünde kurbanlar kesilmektedir.

Sapoğıl Tekkesi, *Buğdaylı Köyü*'nün zirvesinde üstü açık bir mezardır. Seyyid Ömer Efendi'nin kardeşi olduğuna ve onunla beraber

---

(129) KESKİN Mustafa, Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray ilçelerinde Halk Dindarlığının bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları

Horasandan geldiğine inanılmaktadır. Büyük bir Palut ağacı altında olan mezar, çeşitli dileklerle ziyaret edilmekte buradaki ağaçlara çaputlar bağlanmakta ve dilekler dilenmektedir.

Ziyaret Tepesi, ilçe merkezine yaklaşık 3-4 km uzaklıkta bulunan oldukça yüksek bir dağ olup, tepesinde büyük bir armut ağacı vardır. Yanında başka bir ağaç olmaması sebebiyle burası mukaddes kabul edilmiş ve üzerinde bulunduğu tepeye Evliya Tepesi adı verilmiştir. İlçe halkı, yağmur duasına bu tepeye çıkmaktadır. Buradaki armut ağacı altında topluca dua edildikten sonra kurbanlar kesilmektedir. Burada kan davası olanlar ve küskünler barıştırılmaktadır. Ağaç, çocuğu olmayan kadınlar tarafından da ziyaret edilmektedir

Sulusaray'da Nakşibendiliğin Menzil kolunun daha çok kadınlar arasında yaygın olduğu görülür (130).

Üçer'e göre (131), Sulusaray ilçesinin kasaba ve köylerindeki nüfusun % 12'si Alevilerden teşekkül eder. İlçenin toplam nüfusu içinde bu pay % 8,3'e düşmektedir.

Turhal Evliyaları

Malazgirt Zaferinden önce Danişmendliler'in, daha sonra Selçuklular'ın egemenliğine giren Turhal 13. yüzyıl ortalarında İlhanlılar'ın Eretna ve Kadı Burhanettin´in ve nihayet 1392 yılında Osmanlıların idaresine girer. Tarihi yollar üzerinde bulunan Turhal yöresine, 1854-1878

(130) Y. M. KESKİN, a.g.e.

(131)C. ÜÇER, a.g.e.

Kırım savaşı, 1855-1859 Şeyh Şamil ayaklanması ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Anadolu'ya gelen Balkan ve Kafkas göçmenlerinin bir bölümü yerleştirilir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki nüfusuyla küçük bir yerleşim yeri iken 1944 yılında ilçe olur.

Sare Yıldız'ın çalışmasından öğrendiğimize göre (132), XVIII. yüzyılda Turhal civarında yaşamış olan ve **Turhal Şeyhi** ismiyle anılan **Mustafa Efendi'**nin çocukluğu ve gençliği hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Yeniçeri kökenli fakir bir ailede, Tokat'ın Turhal İlçesi'nde dünyaya gelmiş olan Mustafa Efendi'nin babasının adı İbrahim, başka bir kaynakta ise Mahmut olarak geçer. Mustafa Efendi'nin medfun bulunduğu türbedeki sandukalardan iki tanesi hanımlarına, diğer iki tanesi de çocuklarına ait olup erkek çocuğu olmadığı bilinen Mustafa Efendi'nin iki evlilik yaptığı ve birisinin adı Zeynep olan iki kız çocuğu olduğu anlaşılmaktadır.

Mustafa Efendi, XVIII. yüzyılda yaşayan, medrese mezunu, on yedi Nakşibendî şeyhinden bir tanesidir. Eğitim hayatına Amasya'da başlar, İstanbul'da Seyyid Şerif Cürcani'nin Feraiz'i ile devam eder, tasavvufa intisabı ise Şam'da olmuştur. Mürşid-i kâmil bulmak ümidiyle gittiği Şam'da Ali el-Muradî (ö.1770)'ye (133) intisap eden

---

(132) YILDIZ Sare, Turhallı Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Hayatı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni., Ankara, 2006

(133) 1720 yılında Şam'da dünyaya gelen Ali Muradi ilk dîni eğitimini babası Muhammed Bahâeddîn'den (ö.1755) aldıktan sonra, Abdulgâni en-Nablûsi (ö.1731) gibi Şam, Mekke ve Medine'de birçok âlimden dîni ilimler tahsil eder. Bundan sonra Şam'da Hanefi fetva makamına getirilir. Babasıyla birlikte zaman zaman Anadolu'ya seyahatlerde

Mustafa Efendi, Şam'da, bulunduğu bu süre içinde Peygamber Efendimizin manevî işaretiyle Kudüs'e gider.

İlmi tahsilini tamamladıktan sonra Ali el-Muradî'nin halifeliği ile Turhal'a dönen Mustafa Efendi, burada müderrislik ve irşad vazifesi ile meşgul olur. Turhallı'nın ilim alanındaki engin düşünceleri, onun zâhiri ve bâtıni ilimlerde "allâme-i cihân" ünvanıyla tanınmasına sebep olur. Keşf ehlinden olup, cihada ve teheccüde çok düşkündür. Seher vakitlerini devamlı zikir ve ibadetle geçirmiş olduğu nakledilir.

Osmanlı-Avusturya (Nemçe) savaşının çıktığı sıralarda Mustafa Efendi, Kesikbaş Camii ve Türbesi'ni yaptırmakla meşguldür. Anlatıldığına göre, camii ve türbenin inşaatına başlaması, Peygamber Efendimiz (sav)'den almış olduğu bir emir sebebiyledir. Anlatıldığına göre, bugün türbenin bulunduğu yer o zaman engebelik bir alan imiş. “Mustafa Efendi ırmağın kenarında biraz oturup abdest alıp, namaz kılmış. Bu arada Peygamberimizle, gönül râbıtasıyla konuşmuş. Peygamberimiz (sav), Mustafa Efendi'ye hitaben: "Ya Mustafa! Burada benim sahabelerimden Kesikbaş yatıyor. Bunun türbesini yap." demiştir. Ertesi gün Kesikbaş'ın kabrini bulamayan Turhallı, tekrar Peygamber Efendimiz (sav)'e müracaat etmiş. Peygamber

---

bulunan Ali Efendi, Süleymâniye Medresesi'nde de ders okutur. Babasından icâzetini tamamlayan Ali Efendi, 1770 yılında Şam'da vefat eder. Mustafa Efendi'den başka, Şeyhülislâm Yahya ve Şehit Ali Paşa da Ali el-Muradî'ye intisab etmiştir.

Efendimiz (sav), gece rüya âleminde Kesikbaş'ın bulunduğu yeri bildirmiş. Mustafa Efendi, sabah kalktığında işaret edilen yeri kolayca bulmuş. Kesikbaş'ın gövdesiz başını çıkarmış. Önce türbeyi sonra da kırk kişilik iki kubbeli mescidi yapmış.

Mustafa Efendi mescitten sonra minareyi yaptırmaya başlar. Bu sırada Osmanlı ile Avusturya arasındaki savaşta ordunun yenileceğinden çekinen Osmanlı padişahı şehirlere haber göndererek, Anadolu'daki manevî sultanları İstanbul'a davet eder. Sivas valisi, Mustafa Efendi'ye haber göndererek, İstanbul'a gitmesini ister. Padişah manevî sultanlara, savaşın ancak gönül erlerinin dualarıyla, yardımda bulunmaları halinde kazanılacağını söyler. Gönül sultanları aralarında yaptıkları istişareyle üç kişinin seçilmesine karar verirler. Bu üç kişiden birincisi Mustafa Efendi olur. Onun başkanlığında manevî komutanlar ordunun büyük bir hazırlık yapmasını temin ederler. Hücum emri kuşluk vakti verilir, ikindi vaktine doğru savaş Osmanlı'nın zaferiyle sonuçlanır. Bu duruma memnun olan padişah, Mustafa Efendi'ye hediye olarak Turhal'ın Dazya Köyü'nün arazisini verir. Mustafa Efendi ise daha sonra Dazya Köyü'nün bütün gelirlerini ve mülkiyetini Turhal'daki yaptırdığı medrese ve tekkeye bağışlar. Savaştan sonra Turhal'a gelen Mustafa Efendi caminin inşaatına kaldığı yerden devam eder. Bugün türbesinde bulunan hırkanın ona ait olduğu ve hırkadaki kurşun izlerinin bu savaştan kaldığı söylenmektedir. 1790'da kendisine "Cizye *malından yeterli miktarda verilmesi"* şeklindeki arşiv belgesi kendisinin bu tarihe kadar hayatta olduğunu göstermektedir. Ayrıca 1795 yılında padişah tarafından kızı

Zeynep Hatun'a tevliyetnâme verilir. Camii girişindeki sonradan yazılan Türkçe kitabede ölüm tarihinin 1794 olduğu yazılıdır.

Mustafa Efendi'nin 'Er-Ravzu'r-Râiz Fî'adem-i Sıhhati Nikâhi Ehlis-Sünne li'r-Revâfız', 'el-Kavlu'l-Mübînü'r-Racîh'inde Fekdi'l-'asabât Tezvicü Uli'l-Erhâm Sahîh', 'Mefhûmu Ferâiz' isimleriyle eserleri vardır.

Bursalı Mehmet Tahir, Mustafa Efendi'nin Halvetî tarîkatının, Şâbaniyye kolundan da hilafet aldığını kaydeder. Mustafa Efendi eserinde Peygamber Efendimiz (sav)'in kendisine ruhanîyetle zuhur ettiğini, kendisini İsm-i Celâl ve Kelime-i Tevhîd ile terbiye ettiğini ve Şam'da olduğu süre içinde irşada ehil olduğuna dair icâzet verdiğini söylemektedir.

1762'de Turhal'a döndüğünde Yeşilırmak'ın güneyden batıya ve batıdan kuzey istikametine kıvrıldığı yere, türbesi ile kırk kişilik bir mescit ve mescidin güney tarafındaki kısma bir daire yaptıran Mustafa Efendi, aynı yerde 1762'de kesme taştan minare ile 1767'de 160 kişilik tek kubbeli, büyük bir cami yaptırır. Türbeden cami içine açılan bir kapı vardır. Ayrıca caminin ara giriş kapısı olan ve tarihi değeri büyük olan bir kapı daha mevcuttur. Kabartma ve oyma süslerle süslenmiş kapı, vaktiyle hırsızların saldırısına uğramış ve kırılmış olduğundan bugün sacla kaplıdır. Bu ara kapı üzerinde caminin kim tarafından yaptırıldığını gösteren bir de kitâbe bulunmaktadır. Ayrıca birisi minare girişinde, diğeri de sonradan eklemelerle içeride kalan ana kapının üzerinde olmak üzere iki kitâbe daha vardır.

Camiden türbeye açılan ve şu an kapalı olan iki küçük sahan vardır. Bu geçiş kapısında üç adet dor nizâmı sütun bulunmaktadır.

Bitişiğinde bir de çilehânenin bulunduğu caminin kubbesinde aydınlatma için her yöne bakan üçer adet olmak üzere on iki adet kemerli pencere vardır. Caminin altında demir bir kapı ile korunan bir galeri mevcut olup bu galeriden bir tünelle Yeşilırmak'ın altından karşı tarafa geçilir. Cami 1939 depreminden sonra, türbe ise 1978 yılında tamirat görmüştür.

Mustafa Efendi'nin yaptırdığı türbe bugün *"Kesikbaş Türbesi'"* olarak bilinir. Bu türbeye *"Kesikbaş"* isminin verilmesi hakkında, halk arasında farklı rivâyetler anlatılmaktadır. Bunlardan birkaç tanesi şu şekildedir. "Mustafa Efendi, Kesikbaş Türbesi'nin ne durumda olduğunu anlamak için istihâreye yatar. Manevî âlemden işaret gelmeye başlar. Cesetsiz bir başın türbesi olduğu kendisine bildirilir. Bu başın İslam'ın Anadolu'ya yayılma zamanlarında, İslam ordusunun başkomutanlarından birine ait olduğunu anlar. Manâ âleminden Mustafa Efendi'ye yapacağı caminin adının *"Kesikbaş "* olması bildirilir. Mustafa Efendi bu durumu talebelerine anlatır. Cami hem maddi, hem de manevî bir gayretle talebeler tarafından en güzel şekilde yapılarak bitirilir." Bir başka rivâyet de şu şekildedir. "Mustafa Efendi, Sivas'ta bir şeyhten üç yıl ders alır. Şeyhi, Mustafa Efendi'yi çok sever. Ona, "Seni ahir zaman Peygamberi (sav)'nin huzuruna götüreceğim ve ondan ders alacaksın." der. Mustafa Efendi, "Peygamberimiz (sav) hayatta değil ki, huzuruna götüresin.", diyecek olur. Daha söz ağzından çıkmadan şeyhi, "Elbette ki bu ders manevî mekânlarda ve gönüllerde olacaktır.", der. Bu konuşmadan sonra Mustafa Efendi Medine'ye gider. Medine'de madde ile mana arasında, gönül dünyasında yolculuk yapar. Bir yıl boyunca rüya âleminde

Peygamber Efendimizden ders alır. Peygamber Efendimiz dersin bitiminde Mustafa Efendi'ye, Sivas'taki Şeyhinin yanına dönmesini tavsiye eder. Mustafa Efendi, gönül zenginliğiyle şeyhinin yanına gelir. Şeyhi hiç beklemeden ondan Turhal'daki Kesikbaş'ın türbesini yapmasını ister. Mustafa Efendi bir süre Kesikbaş'ın medfun olduğu yeri arar, fakat bulamaz. Bu sebeple Sivas'taki şeyhinin yanına gitmek için yola çıkar. Şeyhiyle Çamlıbel'de karşılaşır. Şeyhi madde âleminin perdelerini kaldırarak Turhal'daki Kesikbaş'ın medfun olduğu yeri gösterir. Buraya türbe, minare, cami, hamam ve köprü yapılması için talimat verir. Ayrıca bu külliyenin yapımı için gösterdiği yerde, parmağını Yeşilırmak'a sokarak binlerce altın bulacağını söyler. Mustafa Efendi, Turhal'a döndükten sonra Şeyhinin işaret ettiği gibi Kesikbaş'ın kabrini bulur ve yine gösterdiği yerde de binlerce altın bulur. Hiçbir maddi sıkıntı yaşamadan külliyeyi bitirir."

Başka bir rivayet de şu şekildedir. "Cami yapılırken Mustafa Efendi, halktan taş getirmesini ister. Ancak kimse taş getirmez. Bu duruma içerlenen Mustafa Efendi taş ocağına gider, bir işaretiyle binlerce taşı caminin önüne yığar. Sabah kalkınca binlerce taşı caminin önünde gören halk, Mustafa Efendi'yi, "gece halkın öküzlerini çalarak taş getirdi", diye şikâyet eder ve şikâyet padişaha kadar ulaşır. Padişah böyle bir olayın gerçekliğini anlamak için vezirlerinden birini, bir top helva ile Turhal'a gönderir. Durumu manevi âlemde gören Mustafa Efendi yola çıkar ve veziri Kuruçay'da karşılar. Vezir, Mustafa Efendi'ye padişahtan hediye olarak getirdiği helvayı uzatır. Vezir elindeki helvanın taş haline döndüğünü görünce hayretler içinde kalır. Durumu anlayan vezir, halkın kendisini

padişaha şikâyet ettiğini söyler, bu duruma üzülen Mustafa Efendi, istemeyerek de olsa, "Turhallı bu mekanda onmasın. Dışardan gelenler burada kalsın.", diye beddua eder. Halk bu duanın kabul edildiğine inanmaktadır.

Bu rivâyetlerden farklı olarak da şöyle bir menkıbe anlatılmaktadır. Şenyurt Kasabası'nda bulunan Mercimek Dağında büyük bir dev ini vardır. Burada yaşayan devlerin halka zulmettikleri anlatılmaktadır. Devler Abdullah (Kesikbaş) ve ailesini esir alınca manevî âlemde Hz. Ali'den yardım istenir. Hz. Ali bu çağrıya cevap verir. Devlerle yapılan savaşı Hz. Ali kazanır ama devlerin Abdullah'ın başını kesmelerini engelleyemez. Abdullah'ın kesilmiş başı kuyunun başından yuvarlanmaya başlar. Bugünkü kabrinin bulunduğu yere kadar gelir. Kesilmiş başın durduğu yere Abdullah'ın kabri, daha sonra da camii yapılır. Bugün Şenyurt Kasabası'ndaki Mercimek Dağında, hala bir devin yaşadığı söylenen kuyudan kötü kokular gelmektedir. Hz. Ali'nin ayak izleri ve atını bağladığı yer belirgin olarak hala durmaktadır. Burası halk tarafından kutsal sayılmakta ve sık sık ziyaret edilmektedir.

Kesikbaş Türbesi'nin içinde yedi sanduka vardır. Bu sandukalardan kıble tarafında, pencere yanındaki türbeye ismi verilen Kesikbaş Şeyh Abdullah, yanında Horasan'dan gelen bir derviş, ayakucunda türbe hizmetkârı bir hatun, sonraki iki sanduka Mustafa Efendi'nin hanımları ve kuzey tarafta Mustafa Efendi'nin kendisi medfundur. Demir kapının sağ iç kısmındaki iki küçük sandukanın

Mustafa Efendi'nin çocuklarına ait olduğu söylenmektedir. Bugün türbenin cami içine açılan kapının üstündeki mermer kitabede,

Bunun sâhib-i hayrâtı Şeyh Hacı Mustafâ
Şefaat ede O'na ol Muhammed Mustafâ
Tarîk-i Nakşbendîsiyem acz-i pür taksîr
Bu bin yüz yetmiş ikide yazıldı taşa bu takrir.
h. 1172/m. 1758

ifadesi yazılıdır. Kesikbaş Türbesi'nde Mustafa Efendi'ye ait birçok eşya vardır. Bu eşyalar arasında, Mustafa Efendi'nin hırkası, zikir esnasında kullandığı demir kemer, demir muin, tespih, taş haline gelen helva yumağı bulunmaktadır.

Mustafa Efendi'nin Ahmed Kuddûsî (ö.1849), Hicabî Abdülbâkî (134), Şeyh Mehmet Baba (ö. ? / ?) isimlerinde üç meşhur halifesi vardır.

Şeyh Mustafa Efendi ve Kesikbaş türbesi daha çok Cuma ve Pazar günlaeri her türlü ağrı ve sızısı olanlar, çocuğu olmayanlar ve her türlü dileği olanlar tarafından sıkça ziyaret edilir. Burada dualar okunur ve dileklerin kabul edilip edilmeyeceğini öğrenmek için içeride bulunan siyah renkli bir taş havaya kaldırılmaya çalışılır. Eğer taş kaldırılabilirse, dileklerin kabul edileceğine inanılır. Ayrıca dilek için türbe dışındaki pencere dibinde mumlar yakılır ve burada bulunan ve kutsal kabul edilen su, şifa niyetine içilir. Ziyaret üst üste yedi defa tekrarlanır (135).

---

(134) DURMA Abdulhalim, Evliyalar Şehri Amasya
(135) Y. M. KESKİN, a.g.m.

Lengeri Baba'nın kabri Kesikbaş Camii yanındaki mezarlıkta veya muhtemelen türbe içinde Şeyh Abdullah'ın yanındadır. Kesikbaş türbesini yaptıran Şeyh Mustafa Efendi'nin yanından ayrılmayan Mustafa Dede isminde son derece yumuşak huylu, sevimli yüzlü sofi ve ermiş bir ihtiyar vardı. Hakkında anlatılan menkıbeye göre, türbe inşaatı devam ederken, Tokat evliyalarından Tüysüz Baba üstü açık ve yayvan bakır tabak ile helva gönderir. Helva dolu kap Tokat'tan Yeşilırmağa bırakılır ve Turhal'dan da Nur yüzlü bu sofi Mustafa Dede tarafından alınır. Şeyh Mustafa Efendiye takdim edilir. Şeyh Mustafa Efendi helvayı yedikten sonra, Mustafa Dede'ye, "bizim helvamızı da sen gönder", diye talimat verir. Mustafa Dede, kendi eliyle yaptığı helvayı, daha büyük bir bakır tabağa (lengere) koyar ve ırmağa bırakarak akıntıya yukarı Tüysüz Baba'ya gönderir. Bu olaydan sonra Mustafa Dede'nin adı Lengeri Baba olarak kalır.

Amasya yolu üzerinde, Erkek Kuran Kursu binası arkasında hem tekkesi hem de yatırı bulunan **Ahi Yusuf** semercilerin piri olarak kabul edilir. Vefat tarihi1324'dür. Bu tarih Türbenin doğu cephesinde yer alan giriş kapısı üzerindeki kitabede mevcuttur. Turhal'a 1301 yılında gelmiştir. Tekkesinin önünde imarethane (Aşevi) yaptırarak, fakirlerin istifadesine sunar. Bu aşevinden Turhal Medresesinde okuyan öğrenciler ile Turhal'dan gelip geçen garip yolcular da faydalanır. Gümüştop (Dazya) köyündeki değirmen ve çevre köy gelirleri ile Yeşilırmak kenarındaki, eski tarihi Karataş Hamamı da ona aittir. Hamamın yapılış tarihi 1315'dir.

Kendi geçimini, bugün kuş cenneti olan ve koruma altına alınan Kaz Gölü çevresinden getirttiği kamışlarla yaptığı hayvan semerlerinden temin ettiği anlatılır. Bu yüzden mesleğin piri olarak kabul edilir. Ahi Yusuf odun taşıyan hayvanların sırtlarındaki yaraları görünce bundan son derece rahatsız olup üzülür ve bu hayvanların yaralarına çare bulmak için gece gündüz düşünür. Sonunda kendi buluşu olan 'semer'i icat eder.

Kare planlı türbe İlhanlı dönemi eseridir. Girişi kuzey tarafındaki kapıdan yapılır. 1934 yılında bucak müdürlüğü yapan Hakkı Efendi Ahi Yusuf türbesini yıkmak ister. Ancak kubbesini yıktırabilir. Felç olur ve hastaneye kaldırılır. Kazma vuran işçilerden ikisi damdan, biri de pencereden düşerek ölürler (Rivayete göre, burayı yıkmak isteyen yabancı bir usta, evinin balkonundan düşerek ölmüştür). Tekkenin güneyindeki çilehane bilahare yıktırılmış, duvarla da kapatılmıştır. Tekkenin kubbesi yıkıldıktan sonra bugünkü ahşap kırlangıç çatı yapılmıştır. Güney-kıble cephesinde bu yıkım işi ile ilgili izler mevcuttur. Kuzey cephesinde kırık üç parça mermer kitabede, "Ammere hazihil mergadil mübareke lişşeyhil zahit Ahi Yusuf (Kadesallahu sırruhu) fişehri şaban sene selase işrın ve sebamiyye", yazılıdır. Ebced hesabı ile H.723/M.1323 tarihi düşülmüştür. Türbenin batı cephesinde dikdörtgen iki pencere, kıble duvarında kare bir pencere mevcuttur.

İki erkek bir çocuk kabri bulunan türbede iki büyük kabir arasındaki sanduka şeklindeki mermerde, "La ilahe illallah, Muhammeden Resulullah, Bismillah", yazılıdır. Ahi Yusuf Anadolu

ahilerinden Veysel Karani'nin akrabasıdır. Türbedeki keçe külahın Veysel Karani'ye ait olduğu kabul edilir. Tekkedeki ok, yay, sancaklar ve otuz adet Kur'an cüzü Tokat müzesine kaldırılmıştır.

Ahi Yusuf'un yaptırdığı imarethanenin (Aşevinin) Çelebi Mehmet'in annesine ait olduğu kayıtlıdır.

Ahi Yusuf Türbesi ile Şeyh Nurullah Türbesi arasında bakımsızlıktan yıkılmış olan Kubbeli Mescit ile türbe çevresinde Ahi Yusuf Kabristanı mevcuttu. Şehir merkezinde kabristan olmaz, diye kaldırılmıştır.

1315'te inşa edilen hamam ise, Yeşilırmak kıyısında ismini taşıyan (Hamam Mah.) mahallededir. 1945 yılında 22 bin liraya Mustafa Erişkin'e (Hamamcı Mustafa'ya) satılmıştır. Yine halk arasında dolaşan rivayete göre, zaman zaman Ahi Yusuf bu tarihi hamamına gelip yıkanırmış. Çünkü bu tarihi hamamdan çıkan bir zat, tekke yanına-türbe çevresine gelince gözden kaybolurmuş. Bu kişinin Ahi Yusuf olduğuna inanılmıştır. 1092 yılında Turhal'da kazalık beratı Ahi Yusuf'a verilmiş olduğu ileri sürülür.

Türbe çeşitli hastalıklar için ziyaret edilmekte ve ağrılarının geçeceği inancıyla mezar üzerine iç çamaşırı bırakılmaktadır.

Şeyh Mustafa Nurullah'ın Selçuklu komutanlarından olduğu ve Turhal kalesinin alınması sırasında şehit düştüğü kabul edilir. Emir Mehmet Tekkesi diye anılan kabrinin bulunduğu yer, halk arasında 'Pisik Çarpan' olarak da bilinir. Eskiden türbede akşamları aydınlatma amacı ile kullanılan mumları bir kedinin içeri girip yemesi üzerine, kedinin duvara çarpılarak öldürülmüş olduğu anlatılır. Hemen girişte sol taraftaki duvarda bulunan izlerinin badana ile örtülmüş olduğu

nakledilir. Amasya caddesinde, Erkek Kur'an Kursu binasının arkasında ve Ahi Yusuf türbesi bitişiğindeki türbesinde bulunan ok, yay, kılıç, kalkan ve sancağı şerif 1925 yılında Tokat Müftüsü Faik Efendi tarafından Tokat Müzesine teslim edilmiştir.

Kubbeli olan türbesine giriş kuzey kısımdadır. Batı duvarında bir penceresi bulunan yapıda kare plan uygulanmıştır. Türbe girişindeki kitabede vefat tarihi 701 olarak kaydedilmiştir. Türbe içinde üç mezar mevcuttur. Biri Şeyh Mustafa Nurullah Hazretlerine diğer ikisi ise komutanlarına aittir. 1934 yılında Bucak Müdürü olan Hakkı Efendi'nin bu türbeyi de yıktırmak istemiş olduğu anlatılır. Sadece kubbeyi yıktırmaya muvaffak olmuş, akabinde felç olduğu, hastaneye kaldırıldığı için yıkımdan vazgeçilmiş olduğu anlatılır. Türbenin kubbesi aslına uygun olarak 1947 yılında yeniden inşa edilmiştir.

Türbe her türlü hastalığı olanlar, bilhassa korkan ve vesvesesi olanlar tarafından ziyaret edilir. Hastanın iç çamaşırı mezar üzerine bırakılır. Bir süre sonra geri alınarak tekrar hastaya giydirilir. Bazan hasta mezarın yanında yatırılmaktadır.

Hacı Baba Sultan'ın kabri Celal Mahallesinde Alemoğlu Camii'nin bahçesindedir. Tarihi kitabesi mevcuttur. Burada sadece yatır bulunmaktadır. Hacı Baba Sultan'ın fakir dostu olup açları doyuran sehavet sahibi, cömert bir zat olduğu anlatılır.

İskender Baba türbesi Ahi Yusuf türbesinin yanındaki sokakta Tekkeler çıkmazında, bir evin giriş katında bulunmaktadır. Burada bulunan bir kitabede ölüm tarihi 1301 olarak verilir. Üstünde ev bulunan mütevazi bir yatırdır. Rivayete göre daha önceden üzerine bir türbe yapılmış, fakat buna razı olmadığı için ev yanmıştır. Eskiden

buraya yağmur duasına çıkılmakta, toplanılan taşlar burada okunduktan sonra ırmağın kenarına bırakılmaktaydı. Eğer yağmur çok yağarsa, taşlar ırmaktan çıkarılırdı. Buradaki tarihi taşların Ahi Yusuf türbesinin duvarında kullanılmış olduğu nakledilir.

Bu gün hangi köy olduğu bilinmeyen eski adıyla Kökse köyünde yattığından bahsedilen **Kara Baba Sultan** evliyasından söz edilir.

Pir Ahmet Dede Sultan'ın kabrinin bugünkü Otogar ve Kamyoncular Nakliyat'ın arkasındaki boşlukta bulunduğu anlatılır. Şeyh Şehabettin türbesi istikametine düşen bu yerin, eskiden ilçenin en yaşlı ağaçlarının bulunduğu büyük bir kavaklık olduğu nakledilir. O zamanlar burada çok sayıda da mezar taşı bulunmakta idi. Bugün pancar sezonunda Şeker Fabrikasının pancar döküm alanı olarak kullanılmaktadır.

Asıl ismi Şeyh Şahap olan **Şeyh Şehabettin Sühreverdi** Amasya tarafında, şehir girişinde Yeşilırmak kenarındaki kare planlı ve üzeri kubbeli bir türbede medfundur. Aynı adı taşıyan mezarlığın güney batısına düşmektedir. Kale eteği ve Yeşilırmak kıyısında, otogarın karşısına isabet etmektedir. Türbe önce Muharrem ayında, Derviş oğullarından Hacı Osman Efendi tarafından ahşap olarak 1758'de inşa edilmiştir. Bir oda ve geniş bir avludan ibaret olan yapıda dikdörtgen bir plan uygulanmıştır. İçinde dört sanduka bulunan türbenin kıble (güney) tarafındaki büyük sanduka Şeyh Şehabettin'e aittir. Diğer üç sanduka ise hemen yanı başında hanımı, oğlu, en sonda ise hizmetlerine bakan kadın içindir. Asılları Buhara'lı olup Sühreverd kasabasındandır. Bağdat'da medfun Sühreverdi Hazretlerine bağlıdır.

Türbe çevresindeki bağ ve bahçe geliri, Çevlikler mevkiindeki tekke tarlalarının geliri türbeye bırakılmıştır. Tamirleri de bu gelirlerden karşılanmıştır. Bu irad arazisinin bir kısmı 93 Rus harbi (1293 Rumi/1878 Miladi) muhacirlerine, bir kısmı da 1330 muhacirlerine (1914 Balkan Harbi göçmenleri) tahsis edilmiş olup tapuya kayıtlıdır. Kalan birkaç tarla da Hamam Mahallesi eşrafı tarafından kullanılmıştır.

Şeyh Şehabettin türbesinde biri siyah biri de beyaz olmak üzere iki parçadan oluşan niyet taşı da bulunmaktadır. Niyeti kabul olacaklara taşların yerinden kalktığı, aksi takdirde kalkmadığına inanılır. Her türlü dilek için üst üste üç Perşembe günü ziyaret edilir. Özellikle çocuğu olmayan kadınlar, cin çarpmasına tutulanlar ve akıl hastası bulunanlar tarafından ziyaret edilen mezarın etrafında dua okunarak üç kez dönülür. Bazen baş örtüsü, atlet, gömlek vb. çamaşırlar bir süre mezar üzerine bırakıldıktan sonra alınmakta, çocuğu olmayan kadına veya hastalara giydirilmektedir. Bazen de türbenin giriş bölümünde mum yakılır.

Bugün tekkenin bakımını uzun süredir bu hizmeti yürütmekte olan Yapazlar sülalesi üstlenmiştir.

Uzunçarşılı'nın, Turhal ilçe merkezindeki, içerisinde iki erkek, bir kadın mezarı bulunan, Selçuklu tarzında inşa edilmiş bir yapı olarak tanıtmış olduğu Mahmut Dede Türbesi, günümüze ulaşmamış yapılar arasında yer alır. Kapı ve pencerelerinin çini bezemeli olduğu bildirilen türbenin, 1301 tarihini veren dört satırlık sülüs bir kitabesinden söz edilir.

Almus ilçesinin Hubyar köyünde türbesi bulunan Hubyar Sultan ile Amasya'daki Baba İlyas'ın birbirlerine büyük bağlılıkları olduğu, aralarında bir samimiyetin bulunduğu ve birbirlerini ziyaret ettikleri yönünde geleneksel bir kabulün ötesinde, Sıraçlar'ın bütün gruplarının bir arada yaşadıkları ve her birinin ayrı cemevinin bulunduğu Turhal *Ulutepe* kasabasında, 1240 İsyanının baş aktörlerinden Baba İlyas ile ilgili görülen bir makamın hâlâ ziyaret ediliyor olması, günümüzdeki Alevîler'le Babaîler arasında bir ilişkiyi ortaya koyması açısından önemlidir. Ancak **Essah Dede** adıyla ziyaret edilen bu türbedeki mezar taşına 1739 tarihinin yazılmış olduğu görülmektedir ki, bu tarih doğru ise, doğal olarak bu türbenin Baba İshak'a ait olması mümkün değildir. Bununla beraber burada önemli olan, bu gruplar arasında türbenin Baba İshak'ın makamı olarak kabul edilmesi ve ziyaretin sürdürülmesidir

Tokat yöresinde bulunan Eretnalılar devrine ait eserlerin tamamı Turhal ilçesine bağlı *Gümüştop* (eski adıyla Dazya) köyünde toplanmıştır (136). Bugün mevcut olmamakla birlikte, kaynaklar Dazya Köyü'nde Selçuklular dönemine ait bir kervansarayın varlığından söz ederler. Dolayısıyla, Selçuklular döneminde bir menzil yeri olan Dazya, daha sonraki dönemlerde bir iskân bölgesi olarak, gelişme göstermiştir. Ne var ki, sözü edilen kervansarayın muhtemelen yıkılmış olması nedeniyle, Eretnalılar zamanında onarılmak yerine, mevcut kalıntıların da kullanılmak suretiyle tekke olarak yeniden

(136) N. SEÇGİN, a.g.e.

inşası (1375), Dazya Köyü'ndeki kervan ticaretine bağlı ekonomik canlılığın, çok da uzun ömürlü olamadığını göstermektedir. Bu köydeki diğer eserler yine aynı döneme ait günümüze ulaşamayan Eminüddin Hoşkadem Camii (1361), dar ül-huffaz (1388), namazgah ve 16. yüzyıla tarihlendirilen bir türbeden ibarettir

Dazya Zaviyesinin mimarı Konyalı Şadı oğlu Yusuf'tur. Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre, Ertena oğullarından Gıyaseddin I.Mehmed Bey'in oğlu Sultan Ali Bey zamanında l375 senesinde Abdullah oğlu Hacı Bulu tarafından inşa ettirilmiştir.

Ancak, kitabenin ilk üç satırında yer alan,

"Bu mübarek zaviye Ertenaoğlu Mehmet oğlu Ali'nin sultanlığı
günlerinde inşa olundu.
-Sultanlığı daim olsun- bu binayı din ve devletin burhanı sultanın
devletli günlerinde
-Mülki daim olsun- zaif kul Abdullah oğlu Hacı Bulu yeniledi.
Müslüman alimlere vakfetti.”

şeklindeki ifadelerin ortaya koyduğu çelişki, yapının tarihlendirilmesinde ve dolayısıyla inşa sürecinde bazı tereddütleri de beraberinde getirmektedir. Yapının aynı tarihte hem inşa edilip hem de yenilenmesi düşünülemeyeceği için söz konusu zaviyenin, mevcut bakiyeleri de kullanılarak bir başka yapı kalıntısı üzerine inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir ki, zaten K.Erdmann, aynı yerde bulunan fakat günümüze ulaşmamış bir Selçuklu kervansarayından söz etmektedir. Zaviyenin plân şemasındaki çarpıklık da göz önüne alınırsa kervansarayla arasında bu tür bir ilişki kurulması mümkün görünmektedir.

Giriş açıklığı üzerinde yer alan ve aynı zamanda kapı kemerini oluşturan kitabe beş satırdan oluşmaktadır. Kitabenin alt köşesinde kuyrukları ejder başı şeklinde sonlanan kabartma iki aslan figürü vardır. Sol köşedeki aslan figürünün yanında ise basit bir çerçeve içine alınmış usta ismi yer alır. Yapıdaki ikinci kitabe dar ül-huffaz'a aittir. Zaviyenin bitişiğinde, bir oda ile girişinde eyvan şeklindeki bir ön mekandan ibarettir. Zaviyeden yaklaşık 13 yıl sonra yani l388 yılında inşa edilen dar ül-huffaz'ın kitabesi ise, iki satır olarak yine kapı kemeri üzerine kazınmıştır. Dar ül-huffaz'a ait kitabe metni ise şöyledir.

"Yusuf Han'a mensup olan bağın temamını Dar ül-Huffaz'ın mesalihine (yapılmasına) vakfetti. Sene yediyüzdoksan (m.1388)" Bugün içinde kimin medfun olduğu bilinmeyen bir zat için türbe olarak fonksiyon kazandırılmıştır. .

Zaviyenin sonradan camiye çevrilen bölümünde alçı süslemeler yer alır.

Köy mezarlığında eskiden namazgah bulunuyordu. Çevresi lahit kapağı diyebileceğimiz taşlarla çevrili bir duvar da mevcuttu. Bugün sadece mihrap ve çevresinden kalma küçük bir parça kalmıştır. Lahit kapağı şeklindeki taşlardan da, bir köşe taşı bir de ara taşı günümüze gelebilmiştir.

Ali Baba Türbesi, ilçeye bağlı Gümüştop (eski adıyla Dazya) köyünde, yerleşim alanının bir hayli dışında vadiye bakan dik bir yamaca kurulmuştur. Bir yapıya bağlı olmayan türbelere dahil olan türbe kubbeli kare planlıdır. Dört duvarında dört pencerenin bulunduğu türbenin inşa tarihini veren bir kitabesi mevcut değildir.

Ancak türbe içerisinde bulunan kabrin baş şahidesindeki l586 tarihi, yapının inşa yılı olarak kabul edilebilir ki, giriş eyvanı ve köşe geçişleri gibi, mimari özellikleri de böyle bir tarihlendirmeye imkân vermektedir. Yapının alt tarafındaki tarlalar 'Tekke Tarlaları' olarak türbenin giderleri için bağışlanmıştır

Köyün içinde kötülük ve afetlerden korunmak için ziyaret yeri olarak kullanılan **Arap Dede** türbesi vardır. Köyün içinde ayrıca bir de adak kurbanları kesilen **Kurban Dede** yatırı bulunur.

Kuruluşu çok eskilere dayanan *Çivril*'de **Abdulvahap** isminde içinde iki tane yatır olan bir tekke bulunmaktadır (137). vardır. Çevresi duvarla çevrili olan türbenin sade bir görünüşü vardır. Burayı ziyaret bilhassa küçük çocukların el ve yüzlerinde çıkan ve 'sulu çıban' denilen yaraya iyi geldiğine inanılır. Tekke de sinir taşı ve niyet taşı bulunur. Niyet taşı tek parçadır. Tekkenin çevresi ağaçlık ve yeşillikolup aşağı taraflarda kesim yerleri ve yağmur duası yapılan yer mevcuttur. Tekkenin bitişiğinde vaktiyle bir değirmen bulunduğu nakledilir. Değirmen Perşembeyi Cumaya bağlayan geceleri çalıştırılamazdı. Bugün bu büyük zatın soyundan gelen ve Tekkeşinoğulları adı verilen aileler ile Karaosmanlar ve Dedeoğulları sülaleleri tekkenin bakımı ile ilgilenmektedirler. Tekkeden ayrılırken geri geri giderek çıkılır. Bu adet bugün de sürdürülür. Abdulvahap Hazretleri'nin hepsi de birer veli olan altı kardeşi de çevrede medfun bulunmaktadır. Köyün içinden geçen yolun üst tarafındaki tepede kardeşlerinden biri olan

(137) ERDOĞ Cihat, İl Gibi İlçe Yeşil Turhal

Düzdede yatmaktadır. Bu tepeye bu yüzden Düzdede Tepesi adı verilmiştir. Kazancı'daki ve Kireçli'deki tekkeler de medfun bulunan zatların da Abdulvahap Hazretlerinin kardeşi olduğu söylenir.

Düz Dede Tepesinde birden fazla mezar bulunur. Düz Dede, Çivril ve çevresinin fethi sırasında şehit düşen bir cengaver olarak kabul edilir. Şehitlerin yeri değiştirilmediği için şehit düştüğü bugünkü yerinde yatmaktadır. Düzdede tepeden ağaç götürülmesine karşıdır. Ağaç vermez olarak meşhurdur. Bu ziyaret yeri, vücudunda yara bere olanlar ile ağrısı sızısı olanlar tarafından ziyaret edilir. Bedeninde çeşitli hastalıklardan iz kalanlar da ziyaret eder. Ziyarete gelenler, yatırın çevresindeki topraktan bedeninin hastalıklı kısmına sürerler. Güneş, rüzgar (hava) ve toprak bedenle temas ederek hastalar yavaş yavaş şifa bulurlar. Bu konuda, "ben iyi oldum", diyenlerin çok olduğu söylenir. Yeni doğan fakat aşırı huysuz olan bebekler de buraya getirilmekte ve kabrin üstünde kısa bir süre bırakılmaktadır.

Köy girişinin sol tarafında **Alpınarı**, Ayıpınarı veya Ayı Tekkesi adı verilen bir tekke daha mevcuttur.

Ayrıca köyde Selçuklu dönemine ait olduğu ileri sürülen kare planlı ve kubbelitarihi bir hamam kalıntısı bulunur. Bitişiğinde dikdörtgen planlı ve tonoz kemer örtülü soyunma odası vardır. Hamamın ısınması duvar içinde dolaştırılan sıcak su ile künklerle sağlanmıştır. Üzerlerindeki figür ve mozaikler zamanla kaybolmuştur.

Erenli köyünde mezarı bulunan Mahmut Dede hakkında her hangi bir bilgi yoktur. Köyün içindeki çeşmeyi kendisinin yaptırdığı söylenir. Halk arasında daha çok Kuzu Kıran diye isimlendirilir. Bu ismin kendisine verilmesiyle ilgili olarak şu rivayet nakledilir. Mahmut

Dede bir gün evine gelen misafirlere tam kırk kuzu kesip pişirdikten sonra kuzuları yeniden diriltmiş fakat kuzunun birinin ayağı topal kalmıştır. Bu yüzden Keçeci Baba ona Kuzu Kıran demiştir.

Mahmut Dede çevredeki Alevi köylüleri tarafından her türlü dilek için ziyaret edilmekte, burada mum yakılmakta, bez çaput bağlanmakta ve kurbanlar kesilmektedir.

Eriklitekke Köyünde Kirman Baba veya Erikli Baba isimli bir yatır vardır. Burada medfun bulunan zatın keramet sahibi olduğu kabul edilir. Köyün ismini evliyanın kış ortasında erik yetiştirmesinden almış olduğu söylenir. Hertürlü dilek için haftanın her günü ziyaret edilmekte, burada mumlar yakılmakta, yanındaki çalılara bez çaput bağlanmakta ve şifa niyetine buradan alınan toprak suya katılarak içilmektedir.

Kafkas göçmenlerince kurulmuş olan *Hamide* Köyünün ismi Sultan Hamit'ten gelmektedir . Hamide veya Sultan Hamit köyü diye anılan köyde **Ömer Dede** adında bir yatır bulunur. Tekke, Turhal-Zile karayolu yanında sağ tarafta, yayla yolu üzerindedir. Özellikle Perşembe günleri ziyaret edilmektedir.

Hasanlı Köyünde **Esiri Derviş** ismiyle bilinen bir yatır bulunur.

Kalaycık köyünde Öksürük Mevkii denen yerde bulunan tek ağaç **Öksürük Tekkesi** diye anılır. Yanında herhangi bir mezar yoktur. Tekke boğmaca olan veya çok öksüren kişilerce ziyaret edilir. Bu amaçla buraya gelen kimse, üzerinden kopardığı bir bez parçasını bu ağaca bağladığında öksürüğünün geçeceğine inanılır.

Çok eski bir yerleşim yeri olan *Karkın* köyünde **Aziz Baba** namında büyük bir evliya bulunmaktadır. Horasan Piri Ali Haydar Padişahının oğlu olup Erbaa'daki Keçeci Baba'nın da torunudur. Keçeci Baba'ya ziyarete gidenler, önce Aziz Baba'yı ziyaret ederler. Aziz Baba'ya uğramadan Keçeciye gidenin mutlaka bir engelle karşılaşacağına inanılır. Yurdun dört köşesinden ziyaretine gelinmektedir. Her yıl 16 Eylülde adına kutlamalar yapılmaktadır.

Anlatıldığına göre, kadının birisi rüyasında Aziz Baba'yı görmüş. Aziz Baba ona ziyaretine gelmesini söylemiş. Kadın bu rüyanın tesiri ile hemen ziyaretine gitmiş. Ziyaretten sonra türbedeki yeşil çuhadan bir parça alıp dışarı çıkmak istemiş, çıkmak üzere olan kadına bir el arkadan uzanarak engel olmuş. O zaman kadın yaptığı hatanın farkına vararak elindeki yeşil çuha parçasını aldığı yere bırakmış. Ondan sonra da her yıl türbeye ziyarete gidip, iki tane kurban kesip halka, ziyaretçilere dağıtmış. Aziz Baba, türbesinden en küçük bir parçanın, bir taşın dahi götürülmesine rıza göstermezmiş. Götürenler olursa onları rahatsız eder, bu parçanın geri gelmesini temin edinceye kadar da rahatsızlık devam edermiş. Ağaçlar için de bu yasağın geçerli olduğu söylenir. “Orada istediğiniz kadar ağaç yakıp kullanabilirsiniz, fakat evinize götüremezsiniz”, denir. Ağaç parçasını evine götürenin evinin yanacağına inanılmıştır.

Yine bir gün yöreden bir grup ziyaretine gelir. Aziz Baba'ya adak kurbanı getirmişlerdir. Kurban kesip, etler orada yendikten sonra, ziyaret bitmiş, dönüş vakti gelmiş, fakat ortalığı sis kaplamıştır. Göz gözü görmez. Yola koyulurlar fakat bir süre sonra yollarını kaybederler. Orman ıssızdır, korku içindedirler. Çaresizlikten ne

yapacaklarını düşünürken bir yılan peydah olur. Yılan olmasına rağmen pek korkmazlar. Yılan adeta, beni takip edin, demektedir. Onlar da yılanın peşine düşerler. Yılan grubu selamete çıkardıktan sonra bir ağacın dibine akarak kaybolur. Bazıları bu yılanın Aziz Baba'nın kendisi olduğunu düşünür. Aziz Baba'ya olan saygıları bir kat daha artar. Aziz Baba'nın dedesi Keçeci Baba'nın da yılanları ip gibi kullanıp kağnıda öküzlerin boyunduruğuna bağlamış olduğu anlatılır. Hatta cami yapımında, çatıya ağaç çıkarırken de yılanları kullandığı söylenmektedir.

Hakkında anlatılan bir rivayet de şöyledir. Civar köylerden birisinin ineği komşusu tarafından çalınır. Aralarında kavga çıkınca köy idare heyeti davacı ve davalıyı türbeye getirir. İneği çaldığı iddia edilen şahsa yemin verdirilir. Davalının yalan yere yemin ettiği için birden bire baygın bir halde türbe dışında yattığı görülür. Köylüler tarafından bu halde köyüne getirilen kişi, bir ay içersinde ölür.

Türbe dini bayramlarda ve özellikle ilkbaharda ve sonbaharda köye bolluk ve bereket getirmesi amacıyla ziyaret edilmekte ve bu amaçla burada kurban kesilmektedir. Tören havası içinde geçen şenliklere çevredeki Alevi-Bektaşi köylüleri topluca katılırlar. Aziz Baba Türbesi ayrıca, genelde akıl hastaları tarafından ziyaret edilir. Çocuğu olmayanların, müzmin baş ağrısı çekenler ile saralı hastaların da ziyaret eder. Ayrıca Aziz Baba'yı rüyasında görenler, evliyadan birini ziyaret etmek isteyenler de ziyaretine gelir (138).

---

(138) C. ERDOĞ, a.g.e.

Horasan'dan geldi, Karkın'a kondu,
Cennete çevirdi konduğu yurdu.
Er oldu, cümle aleme duyurdu,
Er Aziz Baba'ya , er diye geldim;
Cümlesin muradın ver diye geldim!...

Yerleşimi çok eskiye dayanan *Sarıkaya* köyünde **Gazi Baba** türbesi ve hamamı bulunur. Zaman zaman Gazi Baba köyü diye anılan Sarıkaya köyü adeta Gazi Baba ile özdeşleşmiştir. Gazi Baba'nın savaşta şehit düştüğü yerde su çıkmaktadır. Gazi Baba kesik taşın altında yatmaktadır. Bu bölge büyük bir ağaçlık alan olup köylüler tarafından korunmaktadır. Zaten Gazi Baba'nın da bu ormanlık alandan küçük bir dal parçasının alınmasına rıza göstermeyeceği, hatta cezalandıracağı düşüncesi çevrede yaygındır.

Tekkenin ziyaretçileri genelde çocuğu olmayan ailelerdir. Bu ziyaretlerde köyden bir aile de katılır. Adak adanır. Adak yerine gelirse kurban kesilir. Sadece çocuğu olup adak kesenler tarafından ağaçlık alandan 'Bağırdak' ismi verilen ve çocuğun beşiğine bezle bağlanan ağaç parçasının alınmasına Gazi Bab'nın müsaade ettiğine inanılır.

Aynı şekilde sık sık yavrusunu kaybeden hayvanlar da buraya getirilip, ağaçlara bağlanır. Otlatılır. Bu hayvanların yavrularını sağlıklı doğurduğu ve yavruların yaşadığı ileri sürülür.

Turhal'da sayılan bu yerlerden başka merkezde bulunan ve daha çok çocuğu olmayan kadınların gittiği Kuru Kafa, sarılık hastalarının

gidip içersine yumurta bıraktıkları Sarılık Suyu, ve Şenyurt Kasabasında Hz. Ali'nin atının ayak izi olduğuna inanılan kaya ziyaret yerleri arasında yer alır.

Üçer çalışmasında, ilçe merkezinde yaklaşık % 20'lik bir Alevî nüfus olduğunu ve 53 kasaba ve köyden sadece Alevîler'in yaşadıkları üç kasaba ve 14 köy bulunduğunu kaydeder. Bucak ve köylerde yaşayan Alevîler'in nüfusunun ilçenin bucak ve köy nüfusunun % 31,5'ini oluşturduğu görülür. İlçenin toplam nüfusu göz önüne alındığında ise, köy ve şehirdeki Alevî nüfus toplam nüfusun % 23'lük bir kısmını oluşturmaktadır.

Yeşilyurt Evliyaları

Yeşilyurt ilçe merkezine yaklaşık 300 metre uzaklıkta, etrafı çevrili bir mezarlık içinde bulunan abidevî mezarda medfun askerler'in, Kurtuluş Savaşı esnasında yörede baş gösteren ayaklanmaları bastırmak üzere bizzat Mustafa Kemal'in emriyle görevlendirilen ve bu isyanları bastırırken şehit düşen Binbaşı Şemsettin Bey ve Zekeriya Şinasi Bey ile beş er (bazı rivayetlere göre yedi er) oldukları anlatılır. Şehitlik, daha çok Perşembe günleri, çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilir. Ziyaretçiler dua okuyarak mezarın etrafında üç kez dönmekte ve dileklerinin kabul olması için mezarın yanındaki ağaçlara bez-çaput bağlamaktadırlar.

Sancı Taşı *Doğanca* Köyü merkezinde, kime ait olduğu bilinmeyen, etrafı taşlarla çevrili bir mezardır. Sancısı olan insanlar

tarafından ziyaret edilir. Dua okunarak mezar etrafından üç, beş veya yedi kez dönülür. Bazen, mezar üzerine bozuk para bırakılmaktadır.

Büyük ve Küçük Evliya Doğanca Köyü'nün tepesinde, ormanlık bir alandaki küçük bir düzlük içerisinde bulunan, birisi ardıç, diğeri ise, çam olan iki ağaçtır. Etraflarında bulunan diğer ağaçlardan daha büyük oldukları için, yöre halkının dikkatini çekmiş olan bu ağaçlardan ardıç olanına "**Küçük Evliya**", çam olanına ise "**Büyük Evliya**" denmektedir. Her iki ağacın altında, halk tarafından yapılmış temsili birer mezar bulunmaktadır. Bu ağaçlar, çevrenin Alevî köylüleri tarafından yağmur duasına çıkıldığında ziyaret edilmekte, kurbanlar kesilmekte ve çeşitli dilekler için bu ağaçlara çaput-bez bağlanmaktadır.

Karacaören köyü merkezinde bulunan ve hiçbir özelliği bulunmayan bir **Kaya**, çocuğu olmayan, düşük yapan veya erkek çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaretçiler, kayanın etrafında dua okumak suretiyle üç, beş ya da yedi kez dönmekte ve buradaki dikenlere bez-çaput bağlamaktadırlar. Çocuk, erkek olursa, genellikle bu çocuğa Kaya ismi verilmektedir. Kaya, ayrıca çeşitli insan ve hayvan hastalıkları için de ziyaret edilmektedir.

Sivri Köyü'nün hemen yanındaki hafifçe yüksek bir tepe üzerinde, etrafı tuğlalarla çevrili mezarda medfun olan kişinin tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. **Kabak Abdal** ismiyle anılan türbe, her türlü dilek için, bilhassa, çocuğu olmayan kadınlar ile felçliler tarafından ziyaret edilmektedir. Dileklerin kabul olması amacıyla, mezarın baş ucunda mum yakılmakta ve yanındaki Ağaca bez-çaput bağlanmaktadır. Ziyaretine

abdestsiz gidenleri rüyalarında rahatsız ettiği inanışıyla, abdestsiz ziyaret edilmemektedir. Tutulan dileklerin ve yapılan duaların kabul edilmesi halinde oruçlar tutulmakta ve kurbanlar kesilmektedir. Köy halkı yağmur duasına da burada çıkmaktadır. Kurbanların kesilmesinden hemen sonra, yağmurun yağdığı iddia edilmektedir.

*Sekücek k*öyü'nde, hafifçe yüksek ve ağaçlık bir tepe üzerinde bulunan etrafı büyük taşlarla çevrili mezar **Edne Hasan Tekkesi** diye bilinir. Tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi bulunmayan şahsın Horasan Evliyalarından olduğuna inanılmaktadır. Tekke, daha çok Perşembe ve Cuma günlerinde, her türlü dilek için ziyaret edilmekte, buradaki ağaçlara çaputlar bağlanmakta ve mezarın başucunda mumlar yakılmaktadır. Ayrıca, mezar üzerine börek ve yufka bırakılmakta ve yanındaki taşa taş yapıştırılmaktadır. Oldukça bol ziyaretçisi olduğu söylenen tekke, hayvan hastalıkları için de ziyaret edilmekte, bu amaçla hayvanların yuları veya tüyleri mezar üzerine bırakılmaktadır.

Çıkrık Kasabası'nda, hafifçe yüksek bir tepe üzerinde bulunan etrafı taşlarla çevrili mezar **Çıkrık Evliya** diye bilinir (139). Tarihi şahsiyeti hakkında bir bilgi olmamakla beraber, Horasan Evliyaları'ndan olduğu sanılmaktadır. Mezarın bulunduğu tepe, halk arasında "Evliya Tepesi" diye isimlendirilmektedir. Mezar, daha çok, çocuğu olmayan bayanlar tarafından ziyaret edilmekte, ziyaret esnasında, mezar etrafında dua okunarak üç defa dönülmekte, dilekler yerine gelince burada kurbanlar kesilmektedir. Ayrıca, felçliler ve

(139) Y. M. KESKİN Mustafa, a.g.m.

çocuğu durmayanlar (düşük yapanlar) tarafından da ziyaret edilmektedir. Bazen, askere gidecek gençler, buradan bir taş almakta ve böylece, sapa-sağlam bir şekilde geriye döneceklerine inanmaktadırlar

Yeşilyurt ilçesinde farklı Alevî gruplar bulunmaktadır ki, bunlardan *Yağmur* köyü bir ocak köyüdür. Doğlacık, Karaoluk, Sivri, ve Yağmur köyleri Bektaşi iken, Karagözgöllüalan ve Sekücek köyleri Hubyar'dır.

Üçer'in çalışmasından (140), ilçeye bağlı kasaba ve köy nüfusunun %13,6'sını oluşturan Alevilerin oranı toplam nüfusta %9'a inmektedir. İlçe merkezinde 200 kişilik bir Alevi nüfusun varlığı tahmin edilir.

Zile Evliyaları

İslam ordularının İstanbul'u fethetmek için takip etmiş oldukları yol güzergahında bulunan Zile, birkaç defa Müslümanların eline geçmiş olmasına rağmen, çekilmeleri sonucunda tekrar Bizanslılara kalır. 1073 tarihinde Danişmendliler tarafından kesin olarak Türklerin eline geçen Zile'nin tarihi hakkında kitabelere bakarak bilgi edinmeye kalkıştığımızda, Kalender Yakup kitabesi diye bilinen parçadan Alaeddin Keykubad zamanında yapılmış bir hanın

(140) C. ÜÇER, a.g.e.

varlığından haberdar oluruz (141). Yeniden inşa edilen Ulu Cami'nin yerindeki eski yapıya ait kitabelerden ise, caminin III. Gıyaseddin Keyhusrev zamanında 1282-89 yıllarında yapılmış olduğu anlaşılıyor. Örümcekli Dede ismiyle bilinen evliyaya ait kabirin başındaki buraya sonradan getirildiği anlaşılan kitabeden 1311 yılında Hacı Halil tarafından bir zaviye yaptırılmış olduğu görülür. Kale duvarındaki kitabe de bir zaviyeye ait olup 1337 yılına tarihlenmekte ve yapının banisi Seyis Bey olarak verilmektedir. Kapısı üzerindeki kitabeden Hacı İshak Camiinin 1476 yılında Hacı İsmail tarafından inşa ettirilmiş olduğu anlaşılıyor. II.Bayezid zamanında Sultan Hocanın oğlu Hacı Ali'nin yaptırdığı Hasan Ağa mektebi de1497'ye tarihlenir. Zile Voyvodası İlbaşoğlu Seyid Ahmed Ağa'nın inşa ettirmiş olduğu cami de 1801 yılını gösteren kitabesiyle dikkati çeker. 1332 ve 1428 yıllarına tarihlenen iki kabir kitabesi de Zile tarihini aydınlatan kaynaklar arasında yer alır. Danişmendliler döneminden Davunlu Dede ile İmam Melikiddin'in isimleri günümüze gelir. Melik Gazi'nin şeyhülislamı olan İmam Melikiddin'in kabrinin bulunduğu yerde zaviye ve medreseden söz edilir ki, bu medresede asırlar sonra Muharrem Efendi'nin ders vermiş olduğu nakledilir. Muharrem Efendi'nin vefatından sonra Zile'de bir isyan ve ardından meydana gelen kıtlık sebebiyle insanların kedi ve köpek kesip yiyecek kadar sıkıntıya düşmüş oldukları Ve hatta kıtlığın şiddetinden açlıktan ölenlerin cesetlerinin Sokak ortasında kaldırılamayacak halde çoğalmış

(141)MERCAN Mehmet-ULU Mehmet Emin, Tokat Kitabeleri, Türk Hava Kurumu Basım Evi İşletmeciliği, Ankara, 2003

olduğundan bahsedilir. Yağıbasan zamanında kayınpederi Hacı Beyazıt Efendi ile birlikte Zile'ye gelmiş olan Şeyh Musa Fakih için Danişmendliler tarafından bir medrese ve bir de zaviye yaptırılmış ve bir çok da vakıflar tahsis edilmiştir. Süleyman Şah, yaşamış olduğu dönemde Zile'de birçok eser meydana getirmiştir. Bu meyanda Zileli meşhur âlim Musa Fakih'e, yazdığı müteaddit eserlerinden dolayı ihsanda bulunmuş ve eskiden mevcut olan medresesine ilâveler yapılmıştır. 1240'ta Babai İsyanı sebebiyle Amasya, Zile ve civarı uzun müddet harplere sahne olmuş ve bu arada memleketin önemli bir kısmı harap olmuştur. Harplerin, yangınların ve idraksiz ellerin tahribatı, bu devrin eserlerini yok etmiştir. Yalnız, şimdiki Ulu Câmi'nin yerinde eski bir cami bulunmakta idi ki, bu câmi, Selçuklular'dan Dördüncü Kılıç Arslan zamanında Mehmet Zalûli tarafından yaptırılmıştır. Selçuk ümerâsından Ali Tusî (142) tarafından yaptırılan medrese ise asırlarca kasabanın irfan hayatına hizmet etmiş ve tahminen yüz sene kadar evvel yıkılmıştır ki, bu medresenin yeri şimdi Tekke Hamamı karşısıdır.

Bazı kayıtlarda Şeyh Edhem Çelebi Tekkesi olarak geçen ve halk arasında **Bayezid-i Bestami** adıyla da tanınan yapıya ait 1106 ve 1305tarihli iki kitabe olduğu belirtilmekte, ancak kaynak gösterilmemektedir.

---

(142)Tokat'ın en eski caddesi olarak bilinen Sulusokak'ın yukarı kesiminde türbesi (1234) olan Selçuklu Emiri Ebü'l Kasım'ın babası. Ebü'l Kasım Kayseri'deki Hacı Kılıç Camii ve Medresesinin de banisidir. Oğlu Ali Tusi de Tokat'ta Hıdırlık Köprüsünü inşa ettirmiştir (1250). Muhtemelen Zile'deki medrese de 13. Yüzyılın ortalarına tarihlenebilir.

Tekke, Zile ilçe merkezi Ali Kadı Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kayıtlarda evlada meşrut olan zaviyenin vakıflarının mütevellilik ile zaviyedarlıklarının birleştirilmesine dair ilam ve mazbata yer alır. Buradan hareketle türbenin, Bayezid-ı Bistami'nin yedinci batından torununa ait olduğu kabul edilir (143).

Orijinal bir mimarî özelliğe sahip olan cami ise dikdörtgen planlı olup, ibadet mekânı oldukça yüksek, kasnaklı ve kiremit çatılı bir kubbe ile örtülmüştür. Yanındaki minare taş kaide üzerine tek şerefeli, kısa boylu ve yuvarlak gövdelidir.

Menkıbeye göre, Ahmed Yesevî bu yöreye aralarında Beyazıt-ı Bestami'nin de bulunduğu dört şeyh gönderir. Beyazıt-ı Bestami Zile'ye geldiğinde hiç öğrencisi ve müridi bulunmamaktadır. Halkı iyi yöne çekebilmek, İslâm kültürünü yayabilmek için hemen işe koyulur. Pazar yerinden birkaç işçi alarak evine götürür. "Sabah namazını kılalım öyle Işe başlarız.", der. Namazdan sonra, "bir zikir çekelim öyle işe başlarız."

---

(143) 848'de vefat eden ilk büyük mutasavvıflardan Bayezid-i Bistami Horasanlıdır. Tasavvuftaki üstünlüğünü gösteren menkıbelerinden biri şöyledir. "Burada olan biri sevgi kadehinden öylesine içti ki, bir daha hiç susamadı", diye kendisine haber gönderen Yahya b. Muaz'a, "Burada bulunanlardan biri de yedi deryayı bir yudumda içtiği halde hala ağzını açarak daha yok mu diye sormakta", şeklinde cevap verdiği nakledilir. Şathiyeleri dolayısıyla aleyhinde çok şeyler uydurulduğu ileri sürülen Bayezid'in türbesi Bistam'da, süs ve ihtişamdan uzak, tarihi binaların toplu olarak bulunduğu yerin tam ortasındadır.

Der. Zikirden sonra, "Ben biraz okuyayım öyle başlarız.", der. Kur'an-ı Kerim'i okuduktan sonra öğle olur. Yemeklerini yerler. Daha sonra, "Namazımızı kılalım öyle işe başlarız.", der. Namazdan sonra sabahki gibi zikir ve Kur'an okumaya devam eder ve nihayet akşam olur. "Bugün iş yapamadık, yarın gelin, yevmiyeniz çalışıyor.", der. Bu bir hafta böyle devam eder. Hafta sonunda, "işiniz bitti", diye işçilerin parasını verip göndermek ister. Fakat işçiler parayı kabul etmeyerek kendilerinin mürit olarak kabulünü isteyip ilk müritleri ve talebeleri olarak kalırlar.

Beyazıt-ı Bestami için anlatılan bir menkıbe de şöyledir. Beyazıt-ı Bestami devrinde Kör Kadı ismi ile bilinen zalim bir kadı vardır. Kadı bir gün sokağa çıkma yasağı çıkarır. Çünkü hanımı ile birlikte kaleye çıkarak şehri izleyecek, muhabbet edecektir. Beyazıt-ı Bestami vakit namazını kılmak için evinin önündeki çeşmede abdest alır. Bu sırada başına dikilen askerler içeri girmesini sokağa çıkmanın yasak olduğunu söylerler. Beyazıt-ı Bestami evinin önü olduğunu, abdest alıp gireceğini söylese de askerler dinlemeyip kafasına bir dipçik vururlar. Beyazıt-ı Bestami elini kanayan başına sürerek "Kabağın sahibi bilir." der. Bu söz üzerine şiddetli bir rüzgâr eser. Burüzgâr kale surlarının üzerinden şehri izleyen Kör Kadı'nın eşini kaleden aşağı atar. Kör Kadı da olduğu yere düşerek bayılır. Rüzgâr kesilip kadı ayılınca karısının olmadığını görür, arattırır, kalenin eteğinde bulurlar. Kör Kadı'nın korkudan dili tutulmuştur, konuşamaz. Kör Kadı biraz sonra kendine gelip "Bugün ne oldu ise söyleyin, söyleyeni ödüllendireceğim" deyince, jandarmalar olanı anlatırlar. Kör Kadı Beyazıt-ı Bestami'ye giderek halka karşı davranışlarının yanlış olduğunu anladığını, daha adil ve yumuşak olacağını bildirir. Beyazıt-ı Bestami'nin okuduğu bir dua sonucu dili tamamen açılıp eski sıhhatine kavuşur.

Nasıreddin **Musa Fakih** Beyazıt-ı Bestamî'nin yedinci göbekten torunudur. Alparslan'ın Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra bu bölgeler çok kısa zamanda Türklerin eline geçmiştir. Musa Fakih, 1073 tarihinde zamanın en büyük ümerası ve zenginlerinden biri olan kayınpederinden icazet aldıktan sonra Zile'ye gelip yerleşir. Ali Kadı Mahallesi'nde, şimdiki türbenin yakınında bir medrese, bir han, bir zaviye ve bir de Vâli Recai Güreli (144) tarafından yıktırılan Beyazıt-ı Bestamî Câmisi'ni yaptırmıştır (145).

Musa Fakih, medresede ilim ve irfanla meşgul olmuş, Danişmentliler döneminin en ünlü hocalardan biri olarak tanınmıştır. Kendisine ilminin büyüklüğü ve dine hizmetinden dolayı, dinin yardımcısı anlamına geldiği bilinen "Nasuriddin", fıkıh ilmindeki derinliğinden dolayı da "Fakih" unvanı verilmiş, yazmış olduğu eserler dolayısıyla bir takım ihsanlarda bulunulmuştur. 1207 yılında vefat eden Musa Fakih, bugünkü kabrine defnedilmiştir. Bu türbede Musa Fakih'ten başka, oğlu Aliyü'l Mücerret (ö.1256), torunu Muinüddin-i Halil, bu torununun oğlu Edhem Çelebi, Müsevvid Abdullah Efendi, torununun hanımı Ümmü Gülsüm Hanımefendi yatmaktadır.

Zaviye, han ve medrese zamanla yıkılmış, cami ise yeniden yapılmıştır. Halk bu türbeyi bazı göz hastalıklarına şifa bulmak maksadıyla ziyaret etmektedir. Burada bulunan sudan, ağrıyan göze buradaki suyu, "ab-ı hayat suyu" olarak kabul etmekte, her türlü

---

(144) Recai Güreli (1884-1958) 1933-1936 Tokat, 1936-1939 Muğla, 1939-1943 yılları arasında Balıkesir Valiliği yapmıştır

(145) KILIÇ Arif, Zile Tarihi, ÇAĞILTI Aylık Kültür ve Sanat Dergisi, Cilt II, Sayı 15, Aralık 1962

damlatıldığında, ağrı ve sızıların iyi olacağı düşünülmektedir. Zile halkı,hastalığa şifa niyetiyle içmektedir.

Yine türbenin yanında bulunan küçük delikte, taş şoku yapılarak, baş ağrılarının geçeceği konusunda bir başka inanç vardır. Başı ağrıyan kişi, bu deliğe başını sokar, bedeni titreyinceye kadar kalır. Bundan sonra delikten baş çıkarılır, büyük bir ısı değişimi olan kişinin ağrıları nispeten geçer.

Bayezıd-i Bestami torunlarından **Şeyh Edhem Çelebi** tarafından idare olunan zaviyenin müştemilatıyla birlikte külliyenin eğitim öğretim hizmetleriyle pek çok değerli alimin yetişmesine vesile olduğu ileri sürülür. Şeyh Edhem Çelebi 1301 yılında Tokat'ta dünyaya gelir. Babası Muînüddîn Halil Efendi, annesi Ümmü Gülsüm Hâtun'dur. Küçük yaştan îtibâren dayısı olan büyük velî Acepşir Hazretleri'nden ders almaya başlar. Zile'ye gider ve Bâyezîd-i Bistâmî Câmii'nde insanlara İslâmiyeti anlatıp onların doğru yola, din ve dünyâ saâdetine kavuşmaları için çalışır. Birçok talebe yetiştirir. Otuz beş yaşlarında iken Artovalı Seyyid Ömer'in kızı ile evlenir (146). Bu hanımından olan oğlu Abdurrahmân Efendi de ilim ve ihlâsı ile tanınan büyük bir velî olur. Uzun müddet taliplerine ders verip kıymetli talebeler yetiştiren Edhem Çelebi 1350'de vefât eder. Kabri, Zile'de Mûsâ Fakîh türbesindedir. Edhem Çelebi'nin ilmiye silsilesi ise şöyledir. Edhem Çelebi, Acepşir, Osman-ı Rûmî, Aliyyül-Mücerrât, Mûsâ Fakîh, Mustafa Safiyüddîn

---

(146) Artovalı Seyyid Ömer’in, bugün Sulusaray ilçesi sınırları içinde yer alan Dutluca kasabasında Merkez Camii içinde medfun bulunan ve Malum Seyyid Ömer ismiyle bilinen zatın olabileceğini akla getirse de, türbesindeki tarihin 1278 olması, ihtimali oldukça zayıflatır.

Bistâmî, Necîbüddîn Osman Bistâmî, Mehmed Bistâmî, Bayezid-i Bistami, İmâm-ı Câfer-i Sâdık, İmâm-ı Muhammed Bâkır, İmâm-ı Zeynel Âbîdin, İmâm-ı Hüseyin, İmâm-ı Aliyyül-Mürtezâ, Peygamber efendimiz Muhammed Mustafâ (s.a).

Şeyh Edhem Çelebi'nin oğlu **Abdurrahman Çelebi** hakkında anlatılan bir menkıbeye göre, Abdurrahman Çelebi'nin bir ağabeyi varmış. O da caminin imamı imiş. Abdurrahman Çelebi çok dindarmış. Abdest alırken dahi kendisinden geçermiş. O akşam abdestini alırken, suya bakmış, kendinden geçmiş. Allah tarafından ona suda bazı şeyler gösterilmiş. Suda Karadeniz'i görmüş. Karadeniz'de bir balıkçı teknesi fırtınaya tutulmuş. Bir o yana, bir bu yana sanki ceviz kabuğu gibi sallanıyormuş. İçindeki balıkçılar ne yapacaklarını bilmeden Allah'tan yardım diliyorlarmış. Çok şiddetli bir dalga teknenin üzerine geliyormuş. Abdurrahman Çelebi o zaman, öyle bir hışımla, sanki denizin yanındaymış gibi, Allah tarafından öyle bir güç verilmiş ki, Karadeniz'e atlamış. O anda balıkçı teknesini doğrultmuş. O zamanlar üç peşli entari giyiyorlarmış. Abdurrahman Çelebi tekneyi doğrulturken peş olan yerlerinin arasına balıklar girmiş. Yine Tanrı'nın Verdiği kuvvetle geri dönmüş. Akşam namazına

yetişmiş. Entarisinin peşini düzeltirken balıklar mescide dökülmeye başlamışlar. Balıklar orta yerde hopur hopur sıçramaya başlayınca kendinden büyük olan imam ağabeyisi seslenmiş. "Bu balıklar neyin nesi?". Bunun üzerine Abdurrahman Çelebi, "Karadeniz'de bir balıkçı teknesi batıyordu. Onu düzeltmeye gittim. Balıklar ondan peşime girmişler.", demiş.

Bugün sıkıntı ve zorda kalanlar, işleri bozulanlar, çeşitli dert ve üzüntüleri olanlar da halk arasındaki deyişle Beyazıbesten'e gidip işlerinin düzeltilmesi, sıkıntılarının ortadan kalkması için dilek dilemektedirler.

Zile'nin eski ve mâruf bir ailesi olan Tekkenişinzâdeler'den Zileli şâir Ârifî, Bayezid-i Bestamî'nin torunlarındandır. 1831 yılında Zile'de doğmuş, 1912 yılında ölmüştür. 1903-1972 yılları arasında yaşamış olan Zile müftüsü Arif Kılıç da anne tarafından Beyazıt Bistami'ye bağlanır.

İstanbul'u almak maksadı ile hareket eden Arap ordularının bir kısmı Zile - Amasya ve Çorum yolu ile gittiklerinden ilçe birkaç defa İslâmlar'ın bu orduların çekilmesi ile de yine eski sahipleri olan Bizanslılar'ın eline geçer. Muhtelif semtlerde bulunan Arap Dedeler işte bu orduların şehit olan askerlerindendir. Hüseyin Gazi, Arslan Dede ve Örümcekli Dede gibi vesikaları ve kitabeleri bulunmayan bazı yatırların da gerek Arap ordularının ve gerekse Danişmendli Türk ordularının mücahitlerinden olduğu sanılmaktadır (147).

---

(147) KILIÇ Arif, a.g.m.

İlçe merkezinde Şeyh Ali Mahallesi, Üç Köylü Sokak'ta, eski bir toprak evin zemin katında medfun bulunan Arap Dede'nin, Arap asıllı olduğu söylenir. Moğol istilasından sonra Zile'ye yerleşmiş bir Alperendir. Oturduğu yeri göstererek, "Beni buraya gömün", diye vasiyette bulunmuş, ve vefatında da yaşadığı evin zemin katına defnedilmiş olduğu, anlatılır. Arap Dede, Zile'nin usta demircilerinden biriymiş. Onun örste demir döverken çıkardığı sese herkes hayran kalır, demir dövüşünü çok uzaklardan tanır, bu sesin ritmiyle mest olurmuş.

Arap Dede hakkında anlatılan menkıbelerden biri de şöyledir. Kabrin bulunduğu ev kiraya verilir. Kiracı Arap Dede'nin kabrinin bulunduğu odayı ahır yapıp içine hayvanlarını koyar. Hayvanların sahibi, sabah kalktığında hayvanları dışarıda bulur. Ahırın içi de pırıl pırıl, ter temizdir. Bir hafta boyunca kiracı hayvanları içeri koyar, fakat her sabah hayvanları dışarıda bulur. Bu durum karşısında ders almayan kiracı, inatla hayvanları tekrar türbenin yanına koyar. Ertesi gün kalktığında ise bütün hayvanlarının ölmüş olduğunu görür.

Menkıbe, Arap Dede'nin, keramet ehli bir zat olduğunu gösterir. Zile çarşılarında henüz fırın yoktur. Türbenin olduğu evde oturan kiracılardan biri uyuyan çocuğunu evde bırakıp, komşuya gider. Bir süre sonra eve geldiğinde oğlunun elinde o güne kadar görmediği nar gibi kızarmış çarşı somununu görünce, "*Oğlum bu nedir, kim getirdi?*", diye sorar. Oğlan da, "Uyanmıştım, sen yoktun... Yalnızlıktan korkarak ağlamaya başladım. Şuradan bir yaşlı dede çıktı, elinde bunu getirdi, bana verdi." diye cevap verir.

1974 yılı Temmuz başlarında, Arap Dede'nin yattığı yerden örs sesleri günlerce kesilmez. 14 Temmuz akşamı, evdekilerin rüyasına girerek "Kılıçları yaptım, savaşa gidiyoruz." diye ayrıldığını, 20 Ağustos ikinci Kıbrıs Barış Harekâtı'nın sonuna kadar, kabirden ses gelmediğini, ondan sonraki Perşembe akşamı seslerin yeniden başladığını evde oturanlar ifade ederler.

Elbaşoğlu Câmisi'nin avlusunda, duvar dibinde medfun bulunan diğer Arap Dede'nin Arap İslâm Ordusu'nun askerlerinden biri olduğu anlatılır. Arap ordularının İstanbul'u fethetmek için Amasya - Zile yolunu takip ettikleri, Arap Dede'nin Zile'ye gelince vefat ettiği ve buraya defnedildiği söylenir.

Halk arasında yürüyemeyen çocukların sık sık bu kabre getirildiği, yedi Perşembe üst üste getirilen ve türbenin etrafında döndürülen çocukların yürümeye başladığını söyleyenlerin sayısının bir hayli fazla olduğu nakledilir.

İlçe merkezindeki üçüncü Arap Dede Alacamescit Balâ Mahallesi, Atalar Caddesi'nde Yardımcılar'a ait evin bahçesinde medfun bulunmaktadır. Bu kabrin bulunduğu yer, önceden boş bir arsa imiş. Daha sonra bahçeye ev yapılınca, türbe caddeye bakan kısımda özellikle bırakılır. Hattâ, caddenin kenarındaki duvara mum konsun diye küçük bir pencere yerleştirilir.

Akşamları bu pencereye yakılan mumlar sayesinde küçük caddenin farklı bir aydınlık içersinde olduğunu, bazen mübarek gecelerde gündüz gibi aydınlandığını söyleyenler bulunur.

Menkıbeye göre, Arap Dede'nin bulunduğu kabirde bir kazan altın olduğu, bu altını bulmak için türbenin delik deşik edildiği, hatta

bir defasında altın dolu kazana ulaşıldığı, ancak altınların üstünde Arap Dede oturduğu için alınamadığı, kolay kolay da kimsenin alamayacağı söylenir. Bahçe sahiplerinin evi yapmadan önce kabri kazdığı, aynı şeyleri görerek altınları alamadığı, üstelik korkusundan konuşma yeteneğini kaybettiği, bir hafta sonra da öldüğü, aynı kişinin oğlu ve kızının da takip eden haftalarda acıyla kıvranarak öldükleri, ailenin tamamen helâk olduğu anlatılır.

Arap Dede'yle uğraşanların kolay kolay iflah olamayacağı, helâk olup gidecekleri de halk arasında anlatılır. Kıbrıs Barış Harekâtı'nda Arap Dede'yi ziyarete gelenler, kabrin ortasında büyük bir çukur görmüşlerdir. Savaşa, maddî ve manevî bedeniyle katıldığına inananların sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Halk arasında bütün evliyânın Kıbrıs Savaşı'na katıldıkları inancı yaygındır.

Anlatıldığına göre, yoksul ve hamile bir kadın, akşamleyin, Arap Dede'nin başındaki yarı yanmış mumlardan birini alıp evini aydınlatmak için götürmüş. Bir zaman sonra kadın doğum yapmış. Doğan oğlunun tek kolu yokmuş. Çocuk büyümüş, insan içine karışmış. Ancak öyle güçlü kuvvetliymiş ki, iki kollu bir çok insanın yapamadığı işi tek koluyla yapıyormuş.

İlçe merkezinde Boğaz adı verilen mevkide, bir kayanın dibinde Ayakbasan adıyla anılan yatır belli belirsizdir (148). Ayak ve baş taşı yoktur. Burası yürümeyen çocukları olan kadınların ziyaretgâhıdır.

---

(148) YARDIMCI Mehmet, Zile'de Yatırlar ve Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanışlar - Uygulamalar Menkıbeler

Alacamescit Mahallesi'nde aynı adlı caminin yanında bulunan Kâğızmanlılar'a ait evin içinde medfun bulunan zata sağlığında en umulmadık olaylar gösterildiği, "ayan olduğu " için kendisine Ayan Dede ismi verildiği rivayet edilir. Halk tarafından üç veya yedi Perşembe, çeşitli dilekler için ziyaret edilir. Geceleri, başında bir kandil ya da mum yakılır. Ev sahipleri, mumu yakmayı unuttukları takdirde, kendiliğinden mumun yandığını hayretler içinde gördüklerini ifade etmişlerdir.

Zile Devlet Hastanesi'nin bahçesinde bulunan Muharrem Dede Türbesi'nin karşısında bir buçuk metre yüksekliğinde bir sütun vardır. Baş taşı, havuz şeklindeki bir çukurun içine dikili olup, ekseriye korku belâsına müptelâ olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Eskiden havuz şeklindeki mekânın kenarında, bir de kurna bulunmakta imiş. Korku hastalığına yakalanan kişiler, evlerinden su getirerek kurnanın içine kor, bir müddet beklettikten sonra götürüp bu suyu üç gün zarfında içerler ve böylece korkuları geçermiş.

Bu ulu zat, yüreği pekiştirdiği, korkuları giderdiği için Bekimiş Dede ismiyle anılır. Bekimiş Dede'nin sütun şeklindeki taşı, etrafı kazınarak sonradan ortaya çıkarılmıştır. Halk bu taşa "Dilek Taşı" adını vermiştir. Ziyarete gelenler, önce dilek diler, sonra bu taşı kucaklarmış. Eğer taş kucaklandığında eller, birbirine kavuşursa, dileğin yerine geleceğine, kavuşmazsa dileğin olmayacağına dair bir inanış yaygındır.

Cafer Çelebi'nin kabri Ulu Câmi'nin karşısında bulunan Demirtola'lara ait evin bahçesinde bulunmaktadır. Türbe iki kabirden ibarettir. Bu kabirlerin başındaki kitabede Hicrî 926 tarihi yazılıdır.

Cafer Çelebi'ye halk arasında Ömer Dede de denilmektedir. Âlim, cömert, iyiliksever ve mütevazi bir şahsiyet olan Cafer Çelebi'nin kabri, daha çok dua ve niyazda bulunmak için ziyaret edilir.

Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra Anadolu'ya gelen Danişmend Melik Ahmet Gazi'nin Şeyhülislâmı Kadı İmam Melikiddin Muharrem Efendi, büyük bir âlim olarak tanınırmış. 12. asırda Zile'deki zaviyesinde haftada iki gün Buharî okutur ve yevmiye olarak da yirmi akça alırmış. Aldığı paraları fakire, yoksula dağıtır, ilim tahsil eden gençlere destek verirmiş.

Bugün kabri, ilçe merkezinde Zincirli Kuyu Mahallesi Şeyhoğlu Sokağı'nda bulunmaktadır. Etrafı duvarlarla çevrili küçük bir bahçede büyük bir Davun ağacının dibinde yatmaktadır. Bu ağaçtan dolayı **Davunlu Dede** diye de anılır.

Bu türbenin etrafında bir zaviye ve medrese olduğu söyleniyorsa da, bugün bu eserlerden iz yoktur. 1923 yılındaki büyük yangında yıkılmış olabileceği ileri sürülür. Hemen hemen her türlü sıkıntısı, acısı, hastalığı, korku ve gelecek için istekleri olan halk tarafından üç veya yedi Perşembe ziyâret edilmektedir.

Menkıbeye göre, Melik Gazi askerleriyle hızla Turhal'a, oradan Zile'ye doğru düşmanı büyük bir hızla takip eder. Karşı koyanı kırıp geçer. Aman diyene dokunmaz. Savaş, Zile'deki Dur Melik Gazi Mahallesi'ne kadar gelince, Melik Gazi, gaipten "Dur Melik Gazi" diye bir ses duyar. Kılıcı elinden bırakıp, ortadan kaybolur. Kaybolduğu yere de "Dur Melik Gazi" adı verilir.

Bu menkıbenin bir başka şekli de şöyle anlatılır. Melik Gazi, askerleriyle Zile'ye girer. Bizans askerlerinin bölgedeki en büyük

direnişi burada olmaktadır. Korkunç bir meydan savaşından sonra, düşman askerleri geri çekilmeye başlar. Zile'nin dış mahallelerine kadar düşman kovalanır. Türk ordusu son darbeyi Melik Gazi komutasında indirecekken, Zile ufkundan uhrevî bir ses işitilir. "Dur Melik Gazi, Dur!..." Melik Gazi, kılıç elinde ve havada savaşı bırakır. Tam bu sırada düşmanlar, yüzlerce ok atarak Melik Gazi'yi sırtından vururlar. Melik Gazi oracıkta şehit düşer. Bir anda ortadan kaybolur. Komutanlarının şehit olup kaybolduğunu gören askerler, hınçla ve hırsla düşmana saldırır, hepsini yok ederler. Zile fethedilir, fakat bu büyük bir komutana mal olur.

Onun Zile Merkez'de Dur Melik Gazi Mahallesi'nde olduğuna inanılır. Melik Gazi'nin kabrinin Niksar'da olduğunun bilinmesine rağmen, halk arasındaki söylentilere göre Melik Gazi'nin en son burada göründüğü ve savaştan sonra Dur Melik Gazi Mahallesi'nde kaybolduğu ifade edilir.

Dur Melik Gazi Mahallesi'nde bulunan **Helvalı Dede** türbesinde iki kabir vardır. Bu kabirlerin iki kardeşe ait olduğu tahmin edilmektedir. Mezar taşlarından birinde, “Merhum Abdullah bin Mîr Arslan H. 733 yılının Safer ayında (1332) vefat etmiştir”, diğerinde “Mîr Arslan'ın kızı Dur Melek 832 yılının Muharrem ayında (1428) vefat etmiştir”, yazılıdır. Yürümeyen çocukları bu mezarın başına getirirler ve orada helva dağıtırlar. Yöre halkı tarafından hemen her Perşembe ziyaret edilir.

Huy Kesen Evliya'nın türbesi Ulu Cami'nin arkasında bulunmaktadır. Eskiden, türbenin üzerinde eski yazı ile yazılı taş kılıcı, taş atı ve taş beşikleri vardı. Şimdi bunlar asrî mezarlığa

götürülmüştür. İnanca göre huysuz çocukların gömlekleri buraya götürülüp, türbedeki mezarın üstüne serilir. Bir gece bekletildikten sonra, gömlek çocuğa giydirilir. Bu sayede haylaz çocukların daha uysal olacağına inanılır. Huysuz çocuklar, buradaki beşiklerin içine konup bir müddet bekletildikten sonra huysuzluklarının geçeceği kabul edilir.

Hüseyin Gazi'nin kabri ilçenin Güneybatı'sında Ağ Baba mevkiinin yakınında kendi adıyla anılan Hüseyin Gazi Tepesi üzerindedir. Bu türbenin Türk akıncılarından kaldığı konusunda bir rivayet olduğu gibi, Bizanslıları Anadolu'dan atmak isteyen Arap atlılarından kaldığı da söylenir. Menkıbeye göre Hüseyin Gazi, Zile'ye ilk defa geldiğinde kabrinin bulunduğu tepenin üstüne çıkmış, çam ağaçlarının üzerinde namaz kılmıştır. Türbenin çevresindeki çam ağaçları, bir şemsiye gibi düzdür. Türbenin yanında Hüseyin Gazi'nin atının ayak izleri olduğu söylenen birkaç çukur da vardır. Hüseyin Gazi tepesinin yakınlarında içindeki taş parçacıklarının mercimeğe benzemesinden dolayı Mercimek Tarlası adında bir tarla da vardır.

Halk arasında Mercimek Tarlası ile ilgili şöyle bir menkıbe anlatılır. Köylünün birisi tarlanın boş olduğunu zannederek, yarısına mercimek ekmiş. O gece rüyasına Hüseyin Gazi girmiş, "Tarlamı ekmene izin vermiyorum.", diye köylüyü ikaz etmiş. Adam bu ikaza aldırmayarak tarlanın diğer yarısını da ekmiş. Akşam üstü Hüseyin Gazi adamın yanına gelerek, "Ben sana izin vermedim, neden tarlamı ektin? Mercimeklerin taş olsun!..." diye, çıkışmış. Aynı anda tarladaki mercimekler taş olmuş. Adam hüzünle çekip gitmiş. Hüseyin Gazi bu defa gönülden gelen bir nida ile, "Bu taşlardan itikatla alanların

çocuğu bol olsun, gönlü huzurla dolsun. Kırk adet toplayıp da benim ruhuma okuyanların hepsi, erenlerden bir eren olsun.", diye dua yapmış.

Hüseyin Gazi ile ilgili anlatılan bir menkıbe de şu şekildedir. Hüseyin Gazi tepesinin altındaki köyde Güllü isimli güzel bir kız varmış. Babası öldüğünden anası köylük yerde yalnızlık zor olduğu için köyünden yoksul bir adamla evlenmiş. Güllü, anası, üvey babası yoksulluk içinde yaşayıp giderlerken komşu köyden Güllü'ye dünürcüler gelmiş. Güllü komşu köye gelin gitmiş. Güllü'nün bir yıl sonra bir bebeği dünyaya gelmiş. Fakat kocası ince hastalığa tutulup birden ölüvermiş. Çaresiz kalan Güllü bebeği ile anasının evine dönmüş. Üvey baba geçim darlığı çeken, kötü kalpli bir kişiymiş. Güllü'yü eve almak istememiş. Anası "Güllü'mü eve koymazsan ev benim değil mi, Güllü'mün yerine sen çekip gidersin" demiş. Üvey baba istemeye istemeye Güllü ve bebeğini eve almış. Birlikte yaşayıp giderken bebek hastalanmış. Güllü bebeği bir hekime götürmesi için üvey babasına yalvarmış, ikna edememiş. Anasının da yalvarmaları fayda etmemiş. Bebeğin sancıdan kıvranışları ve sabahlara kadar ağlayışları, kadınların yalvarışları karşısında adam, "Ben sizin karnınızı doyuramıyorum. Hangi para ile bebeği doktora götüreceğim. Yalnız, Hüseyin Gazi tepesinde kıraç bir tarlam var. Yıllardır tepe olduğu için ekmiyordum. Git o tarlayı kaz. Mercimek ek. Çıkan mercimeği pazara götürüp sat. Parası ile bebeği doktora götür, ilaç al." demiş. Çaresiz kalan Güllü, sabah ezanında kalkıp, çocuğu sırtına sarıp, kazmayı eline alıp doğru Hüseyin Gazi Tepesi'nin yolunu tutmuş. Hüseyin Gazi Yatırının başında bulunan ardıç ağacına bir

salıncak kurup bebeği yatırmış. Günlerce o tepeye çıkıp yatırın yanındaki tarlayı kazmış. Devamlı Hüseyin Gazi türbesi önünde diz çöküp Tanrı'ya yalvarmış. "Tanrım bana güç ver" diye gözyaşı dökmüş. Tarlayı kazıp mercimekleri ekmiş. İki ayda mercimekler olgunlaşıp yolunacak hale gelmiş. Hastalığı gittikçe ilerleyen bebeği ile yine tepeye çıkmış, bebeği yatırıp duasını yaptıktan sonra mercimekleri yolmaya başlamış. Çalışırken göğsünde bir sızı hissetmiş ve hemen bebeğine koşmuş, bakmış ki bebek ölmüş. O an öyle bir ah edip ağlamış ki sanki yer gök inlemiş. Bu sırada yatırdan bir ses duyulmuş. "Mercimeğin taş ola, mercimeğin taş ola!" diye. Tarladaki bütün mercimekler tıpkı yeşil mercimek şeklinde birer taşa dönüşmüş ve tarlanın üstünü mercimek taşı kaplamış. Şimdi bu ziyarete gidenler o tarlayı mercimek büyüklüğünde taşlarla kaplı olarak görürler. Hüseyin Gazi'nin hemen yanı başında bulunan iki mezardan birinin Güllü'ye diğerinin de bebeğine ait olduğu söylenir.

Hüseyin Gazi'nin kabri genellikle çocuğu olmayan kadınlar ve evlenemeyen kızlar tarafından ziyaret edilir, adakta bulunulur. Ziyarete aralıksız yedi perşembe gidildiğinde dileklerin kabul olacağına inanılır. Ziyarete giden ve çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar bu tarladan yedi tane mercimek taşı alıp yastığının altına bırakırlar. Yedi gün sonra bu taşları tarlaya serperek çocuk için dilek dilerler. Çocukları olunca da kurban keserler.

Zile halkı, hemen her Ramazan ayında ve özellikle Kadir Gecesi, sahur yemeğinden sonra türbeyi ziyaret eder. Türbeden önce Ağ Baba denilen yerde abdest alınır, türbenin çevresinde uygun mekânlarda namaz kılınır. Dua yapılır. Hüseyin Gazi Türbesi'ni yedi

Perşembe ziyaret edenlerin dileklerinin kabul olacağına dair, halk arasında yaygın bir inanç vardır. Türbeyi ziyarete gelenler, bu tarladaki mercimeğe benzeyen taşları toplayıp sonra da geri tarlaya atarak, "Allah'ım! Çocuklarımızı bize bağışla!", diye duada bulunmaktadırlar. Cenksu Üçer Hüseyin Gazi'nin Alevi yatırları arasında yer aldığını kaydeder.

Çevresinde herhangi bir kabir bulunmamasına rağmen, söylentiler Hüseyin Gazi Tepesi'nin eteğinde **Ağ Baba** adında bir velinin varlığına işaret etmektedir.Vaktiyle Zile'nin bir mesire yeri olan burada bulunan kükürtlü suyun sarılık hastalığına son derece iyi geldiği söylenmektedir. Sarılığa yakalanan hastalar, buraya getirilir, hastanın kendi elinde getirdiği bir adet yumurta suya bırakılır. Daha sonra suyun başındaki tunçtan yapılmış tasla, baştan aşağı su dökülerek yıkanır. Bir miktar da içilir. Hastanın bu olaydan sonra kısa zamanda iyi olacağına inanılmaktadır. Eğer sarılık geçmezse, aynı olay üç Perşembe tekrarlanır. O da olmazsa doktora götürülür.

Alaca Mescit Balâ Mahallesi Atalar Caddesi'ndeki bir evin bahçesinde bulunan **İbrahim Sani**'nin mezarının bulunduğu yerde demir bir âsa ile yeşil bir pabucu vardır. Bu türbeyi daha ziyade ağır hastalar ziyaret etmektedir. Hasta olanlar buraya evlerinden su getirmektedirler. Getirilen suyun içine, hazretin âsa ile pabucu batırılmakta, ondan sonra da, hastaya bu su içirilmektedir. Şayet hasta iyileşecekse çok kısa bir süre sonra belirtisi görülür.

İsmail Dede'nin türbesi ilçe merkezinde İstasyon Mahallesi ile Gezir arasındadır. Horasan Erenleri'nden olup, türbesi küçük bir

odadan ibarettir. Mezarının yanında suyunun şifalı olduğuna inanılan bir çeşme vardır.

Anlatıldığına göre, İsmail Dede'nin türbesinin bulunduğu yer, eskiden içine kolay kolay girilmez bir sazlıkmış. Yerinin sazlık olduğu ve İsmail Dede'nin bu sazlığın içinde yattığı halk tarafından biliniyormuş. İsmail Dede, Zile'den çok uzak diyarlarda yaşayan bir adamın rüyasına girmiş. Bu sazlıkları göstererek, "Bu sazlıklar senin mülkündür. Gel, mülküne sahip çık!.." diye, söylemiş. Adam hiç beklemeden tası tarağı topladığı gibi yola çıkmış. Zile'ye gelmiş. İsmail Dede'nin mekânının sazlık olduğunu görmüş. Fakat mülkün başkasına satıldığını anlamış. Bütün varlığını ortaya koyarak bu araziyi satın almış. Satın alan adamların torunları şu anda, İsmail Dede'nin çevresindeki arazileri ekip biçmekte hem de İsmail Dede'nin türbesinin bakımını yapmaktadırlar.

Rivayete göre, İsmail Dede'nin mekânı, bu sazlık olmasına rağmen, o zaman ve mekân tanımadan bütün evreni gözetler, varlıkların lâhutî âlemdeki hareketlerini takip eder, kendisine verilen görevi anında yerine getirir, bezm-i ezeldeki takdirin bütün sırlarının vücut bulması için gezip dururmuş. Her yerde görünür, herkesle birlik olurmuş.

Anlatıldığına göre, bir gün Kayseri'den hareket eden bir bölük asker komutanlarıyla Bağdat'taki savaşa katılmak için yola koyulmuşlar. Tokat boğazına gelince durmuşlar. İsmail Dede, mekânında bu yolcuların geldiğini görünce, "Tokat iline misafir geldi. Aç mı, tok mu bir bakayım. Gidip yardım edeyim." diye, yola çıkmış. Göz açıp kapayıncaya kadar Tokat'a gelmiş. Askerlerin yanına yaklaşarak

mütevazı bir şekilde, "Atlarınıza arpa getirdim. Eğer siz de açsanız karnınızı doyurayım." demiş. Askerler, bu pîri faninin aciz ve miskin haline bakıp, bu ihtiyar sekiz kişiyi nasıl doyuracak, diye düşünmüşler. "Biz tokuz, Allah razı olsun!" diyerek, İsmail Dede'yi göndermişler. İsmail Dede, elindeki bir avuç arpayı, küçük bir torbanın içine bırakmış Gitmeden önce, "Darda kalırsanız, Zile'deki sazlıktayım." diyerek, bir anda gözden kaybolmuş. Askerler dinlendikten sonra yola çıkmışlar. Bir süre sonra atların arpası bittiği gibi karınları da acıkmış. İsmail Dede'nin arpası akıllarına gelmiş. Hayvanlara vermişler. Arpa bir türlü bitmek bilmiyormuş. Atlar, karınlarını tıka basa doyurdukları halde, yine de arpa aynen kalmış. Askerler, heyecanla durumu komutana bildirmişler. Komutan da "Atları doyuran bizi de doyurur." diye, İsmail Dede'nin mekânına varmışlar. İsmail Dede, küçük bir kazan içinde, yedi çeşit yemeği bir anda birbirine karıştırmadan pişirmiş. Askerlerin karnı doymuş. Kazanın içindeki yemekten bir dirhem bile eksilme olmamış. Askerler, bu durum karşısında İsmail Dede'nin elini eteğini öpmek istemişler. İsmail Dede, tevazu göstererek, "Gerçek saygı ve sevginin Allah'a ve O'nun Resul'üne gösterilmesini", söylemiş. Bağdat'ta kendilerine yardım vaat etmiş. Askerler, huzur içinde yola koyulmuşlar. Bağdat'a varmışlar. Ayaklarının tozuyla savaşa tutuşmuşlar. Tam bu sırada İsmail Dede'nin mekânına, atlı bir misafir gelmiş. İsmail Dede, misafirin atını ağaca bağlarken, gönül gözüyle Bağdat'taki askerlerin son derece zorda olduklarını görmüş. Hemen eline uzun bir tahta almış. Misafirin atına binmiş. Elindeki tahtayı kılıç gibi savurarak Etrafta dört dolanıyormuş. Sanki

Bağdat'taki savaş meydanının tam ortasında bir cengaver gibi savaşıyormuş. Kan ter içinde kalan İsmail Dede'nin bu halini gören misafir, hem endişelenmiş, hem de korkmuş. İsmail Dede, bir saat at üstünde döndükten sonra durmuş. Elindeki tahtayı bir kenara koymuş. Misafirinin fal taşı gibi açılmış gözlerini görünce, "Hey yolcu, bu korku, bu endişe niçin?... Sanki düşmanla sen savaşmışsın!...", demiş. Misafir, "Ne savaşı, ne düşmanı?", diye sorunca, İsmail Dede, durumu anlatmış. "Bağdat'a giden askerleri pusuya düşürmek isteyen düşmanların önünü kestim. Hadlerini bildirdim. Askerler şimdi daha rahat.", cevabını vermiş. Misafir, sözleri duyunca, inanmadığını bildirmiş. İsmail Dede, adamı çağırmış. "Bak, bakalım ne görüyorsun?"diye şahadet parmaklarının arasını göstermiş. Allah tarafından, İsmail Dede'nin şahadet parmakları arasından bir pencere açılmış. Bağdat'ta savaşan askerlerin hareketleri âyan beyan belli olmuş. Misafir, Bağdat'ı burnunun ucunda görünce şaşkınlıktan dili tutulmuş. İsmail Dede'nin karşısında el pençe divan durmuş.

İsmail Dede'nin türbesi'ni, hemen her konuda ihtiyacı olan pek çok kimse ziyaret etmektedir. Ayrıca hastaların gömlekleri türbede bir gece bırakıldıktan sonra, götürülüp hastalara giydirildiğinde pek çok hastanın kısa zamanda iyi olacağına dair bir inanç vardır. İsmail Dede'nin türbesi, son zamanlarda restore edilmiş ve halkın ziyaretine hazır hale getirilmiştir. Cenksu Üçer İsmail Dede'nin Alevi yatırları içinde yer aldığını yazar.

Zincirli Kuyu Mahallesi'nin Zile Kalesi ile birleşen kuzey doğu yakasındaki sarp kayalık bölgede bulunan kaya mezarı halk arasında Koca Kayzer olarak bilinmektedir. Mezar, Tokat ve çevresinde pek

fazla bulunmayan "Kaya Mezarı" tarzındadır. Halk arasında mübarek bir zat olarak kabul edilen bu kişinin yattığı oda şeklindeki mekânın içinde ayak izleri ve dokuma tezgâhının izleri vardır.

Anlatıldığına göre, sarp kayaların bulunduğu Zile'nin bu taraflarında pek fazla ev yokmuş. Burada güzel mi güzel bir kız, tezgâhında çarşaf dokuyarak hayatını kazanıyormuş. Bir gün Zile'yi çeteler basmış. Eşkıyalardan biri kıza musallat olmuş. Kız, korkuyla dışarı çıkmış. Kayalara doğru koşmaya başlamış. Bir müddet koştuktan sonra dizlerinin bağı çözülmüş. Artık kaçamayacağını anlayınca diz çöküp Allah'a yalvarmış. "*Allah'ım ya benim canımı al, ya beni bu eşkıyalardan sakla!..*", diye niyazda bulunmuş. Hemen taşlar yarılmış, içinde bir oda büyüklüğünde bir mekân açılmış. Kız odaya kapanmış. Eşkıyalardan kurtulmuş. Tezgâhını daha sonra buraya getirerek bir zaman yaşamış. Ölünce de buraya defnedilmiş.

Küçük Hamam Mahallesi'ndeki türbenin bulunduğu yerde bir su kuyusu, bir de kabir vardır. Kabrin yanındaki tokmağın el şekline benzemesinden dolayı, bunun hazretin yumruğu olduğu söylenir. Çeltek Köyü'nde bulunan Şeyh Mahmut isimli zatın, diğer deyişle Çeltek Baba'nın kardeşi olduğu rivayet edilmektedir. Küçük Çeltek Tekkesi'nde ele benzeyen ardıç ağacından yapılan tokmak, başlara ve ağrıyan yerlere sürülerek şifa beklenir.

Oğluna nispetle Ebü'l Muharrem, (Muharrem Efendi'nin babası) evlâdının ve evlâdından pek büyük insanlar yetiştiği için Ebü'l - Berâkât diye anılan **Mehmet Arif Efendi**, aslen Horasan'dan Anadolu'ya hicret edip, Zile'nin İsa (Küçüközlü Köyü) Köyü'ne

yerleşen Hacı İlyas Ağa'nın oğludur. Bu köyden daha sonra Zile'ye hicret ederek, burada ilim tahsiline başlar. Zile'de kâfi derecede tahsil gördükten sonra Amasya'ya gider. Amasya'da Hacı Hızır Efendi'den tahsil ve terbiye görür . Amasya'dan geldikten sonra, Zile'de ilim neşri ile meşgul olur. Zile âlimlerinden meşhur Abdurrahman Efendi, oğlu Muharrem, Şemseddin, İsmail Efendi'ler ve Fahreddin Abdullah Efendi gibi kıymetli müellifler yetiştirir. 1591'den evvel vefat etmiştir.

İlim hayatına kazandırdığı eserler arasında, Fârîsi Lügât ile Molla Cami'nin Nefahat'i sayılır. Molla Cami'nin Nefâhâti'ni Farsça'dan Türkçe'ye çevirerek kitabın adını "Künüz-ül Evliya" koymuştur. Mehmed Arîf Efendi'nin Muharrem Efendi, Şeyh İbrahim Efendi, Ebü's Sena Ahmed Şemseddin-i Sivâsî, ve Şeyh İsmail Efendi isimlerinde dört oğlu vardır (149). Bunlardan İbrahim Efendi müttaki, mütevazı, hafız, ilmi ile amil, mümtaz bir şahsiyet olup, kardeşi Şemseddin ile birlikte Sivas'a yerleşerek Hasan Paşa Camii'nde imam iken 1591'de vefat eder. İsmail Efendi ise Şemseddin Sivasi'den ilim tahsil ederek fıkıh ve hadis ilminde temayüz eder. Kara Şems olarak şöhret bulan Ahmed Efendi (1519-1597) ise kaynaklarda daha çok Şemseddin Sivasi olarak zikredilir. Halveti tarikatı şeyhinin Sivas'taki cenazesinde altmış bin kişinin hazır bulunduğu rivayet edilir.

---

(149) Cengiz Gündoğdu, Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasi

Mehmed Arîf Efendi ulemaya, sulehaya, meşâyıha hürmet gösterirdi. Kabri Zile Devlet Hastanesi önünde, günümüzde de bir ziyâretgâh olan oğlu Muharrem Efendi'nin kabrinin yanındadır.

İslâm'ın büyük âlimlerinden değerli müderris, müellif, fâkih, muhâddis, müfessir, arif ve kâmil olan **Muharrem Efendi**, meşâhir-i ulemayı İslâmiye'den Ebü'l Berâkât Mehmed Ârîf Efendi'nin oğlu olup anası Sultan Hatun'dur. 1505 - 1591 yılları arasında yaşamıştır. Devrinin en büyük âlimlerinden olup, şöhreti Osmanlı sınırları içinde yayılmış ve her tarafta büyük saygı görmüştür. Günümüze kadar gelen her medrese alimi mutlaka Muharrem Efendi'yi tanır ve saygı gösterir. Kâmil ve fazıl olan Muharrem Efendi, babası Mehmed Arîf Efendi'den kâfi derecede tahsil görmüş, babasının vefatıyla küçük kardeşi Ahmed Şemseddin Efendi ile birlikte, Tokat'a gitmişlerdir. Tokat'ın o zamanki meşâhir-i ulemâsından Arakıyyecizâde Şemseddin Efendi'den senelerce tahsil gördükten sonra, yine kardeşi Ahmed Şemseddin Efendi ile birlikte İstanbul'a giderek tahsillerini ikmâl etmişlerdir.

Cuma Pazarlı (Ezine Pazarı - Aydınca) Muslihiddin Efendi'den feyz almışlardır. Daha sonra tekrar Tokat'a gelerek, o zamanlar Şirvan'dan Tokat'a hicret etmiş olan ve Tokat'da Halveti tarikatı büyüklerinden Şeyh Şirvani diye anılan Meciddüddin Abdülmecid Şirvani'den feyzlerini tamamlamışlardır. Muharrem Efendi daha sonra Zile'ye gelerek tedrisle meşgul olmuştur.

Evinin ve medresesinin şimdiki Ali Kadı Mahallesi'nde Şeyh Edhem Çelebi Türbesi civarında olduğu bilinmektedir. Ayrıca Zile eşrafından Sultan Hoca oğlu Hacı Ali Bey'in 1498'de yaptırmış

olduğu Boyacı Hasan Ağa Câmii bitişiğindeki Kur'an Kursu binası ve müştemilâtında ders vermiştir.

Yine halk arasında Davunlu Dede olarak bilinen İmam Melik - üd - din zaviyesinde haftada iki defa, yevmiye 20 akçe ile Buhari Şerif okutmuştur (o tarihlerde besili bir koyun 23 akçeye alınırdı. Buna göre Zile'nin eğitim ve öğretime verdiği önem açıkça ortaya çıkmaktadır).

Muharrem Efendi'nin dört oğlu bir kızı vardır. Büyüğü müderris Feyzullah Efendi, küçüğü Abdülmecid Sivâsî (1563-1639), üçüncü oğlu Zile'deki Ulu Cami hatibi Abdülkerim, dördüncü oğlu Abdurrezzak, kızı ise Safa Hatun'dur (Kızı Safa Hatun'u küçük kardeşi İsmail Efendi'nin oğlu Muslihiddin Mustafa Safai Efendi'ye vermiştir. Bu evlilikten meşhur Abdülâhâd Nuri Efendi dünyaya gelmiştir.)

Muharrem Efendi kıymetli alimlerden kızı Safa Hatun'a yazdığı “Ümmetün Nisa ve Rebül Mesel” adlı kitabını vererek, "Kızım Safa bu kitabı senin için yazdım. Sen bu kitabı esas tutarak memleket kadınlarına nasihat et. Çünkü bir toplulukta kadınlar ruhen yükselmezse, o toplum manen ölüdür. Çünkü her çocuk ilk terbiyesini anadan alır. Anası o çocuğa memleket sevgisi, din sevgisi, millet sevgisini aşılayamazsa o çocuk mensup olduğu cemiyete tam fayda sağlayamaz. Kızım, sen memleket kadınlarını vaazlarında tenvir ve ıslaha çalış.", diyerek kıymetli eser ve alimler bırakmada Zile'de öncülük yapmıştır.

Muharrem Efendi'nin sayısız eserleri vardır. Bunlar arasında, Nahivden ibn-i Hacib-in Kafiyyesi üzerine Molla Abdurrahman Câmîi'nin yazdığı Fevaid-ü ziyaıyye'si üzerine meşhur eseridir. Bu eser iki cilt olup, Arapça'dır. Matbudur. Bu eserle Muharrem Efendi'yi

Türkiye'de herkes tanır. Eserin I. cildini kendisi yazmış, II. cildine ömrü yetmediği için Abdullah Eyyübi tamamlamıştır. Fıkıh üzerine, Hediyet-ül-Sulûkî Arapça olup, Türkçeye tercüme edilmiştir. Eser basılmamıştır. Muharrem Efendi'nin kendi eliyle yazma nüshası mevcuttur. 'Telhis-ül-Miftah mine-l Meani ve-l Beyan' Arapça olup basılı değildir. 'Menâkıb-ül-Eimmet-is Selâse âlâ Mezhebi ehl-i Sünnet-i ve'l Cemaat', (Üç imâmın menkıbesi) Arapça olup, basılı değildir. Tenvir-ül Evliya, Menakıb-ı ebu Hanife, Ceyb-ül Mesâil, Nûmaniyye: İmâm-ı Âzam'ın hal tercümesi, Hidayet-üs-süluk fi Şerh-i1Tuhfe-tül Müluk.

Halen ilçede Kalelizadeler diye anılan geniş ve büyük aile, Muharrem Efendi'nin Feyzullâh ismindeki oğlundan gelmiştir. Kabri, Zile Devlet Hastanesi'nin bahçe kapısının girişinde sağ tarafta, babasının kabrinin yanında yer alır. Haftanın Perşembe günlerinde, bayramlarda ve sair günlerde ziyaretçileri boldur.

Muharrem Efendi'nin mensubu olduğu Halveti Tarikatı'nın dergahı, Minare-i Kebir Mahallesi İshak Paşa Caddesi üzerinde bulunmakta olup, 2002'de vefat eden son Halveti şeyhi merhum H. Mustafa Güneren Efendi'nin evinin bahçesindedir. Halveti Tarikatı'nın Şemsiyye Koluna ait dergah günümüze kadar korunup gelebilmiş en güzel ahşap yapılardan biridir. Kabul ve ikram odasından bir kapıyla açılan zikir odası oldukça geniştir. Zikir odasının tavanında bulunan on iki imamı temsil eden on iki köşeli ağaç işlemeciliği bir sanat harikasıdır. Denilir ki, bu tarikatın en önemli özelliği Sünni Nakşi tarikatı ile Alevi Bektaşi tarikatını birleştirmek olmuştur.

Anlatıldığına göre, Muharrem Dede'nin kabrinin bulunduğu çevre, eskiden mezarlıkmış. Şehir yerleşim plânı yapılırken bütün mezarlıklar sökülüp atılmış. Muharrem Dede'nin kabrini ise bir türlü kaldırmak mümkün olmamış. Çevrede bir hayli yapılaşma olunca, belediye işçileri gelip Muharrem Dede'nin kabir taşlarını alıp, başka bir yere götürmüşler. Ertesi gün baktıklarında Muharrem Dede'nin kabrinin aynen yerinde kaldığını hayretle görmüşler. İşçiler bir kez daha aynı işi yapmışlar, fakat nafile. Her defasında kabir taşları hiç yerinden oynatılmamış gibi yerinde duruyormuş. İşçiler durumu zamanın kaymakamına bildirmişler. Kaymakam çıkışarak, "*Birkaç taş parçasını alıp götüremediniz, ne beceriksiz şeylersiniz?*" diye işçilere kızmış. Kaymakam aynı akşam rüyâsında, Muharrem Dede'yi görmüş. Heybetli bir aslanın yanında kaymakama, "*Beni yerimden edersen, ben de seni yerinden yurdundan ederim!*" demiş. Rüyâdan etkilenen kaymakam, kabir etrafındaki çalışmayı durdurmuş. Buraya küçük bir türbe yaptırmış.

Muharrem Dede'nin türbesiyle ilgili bir başka rivayetin de, hastane yapımı sırasında ortaya çıktığı söylenmektedir. Hastane bitmiş, sıra bahçenin tanzimine gelmiştir. Bahçe tanzimi sırasında "*Bu mezarı niçin kaldırmadınız?*" diye işçilere kızan başhekime, işçilerden biri, "*Biz bu mezarın taşlarına ne zaman bir kazma vursak anında, kazmanın ya ağzı kırılıyor, ya sapı kırılıyor. Biz bu işin içinden çıkamadık*!", demiş. Başhekim, bu duruma kızarak hemen bir kepçe çağırtmış. Kepçenin bıçağı, kabir taşına değer değmez kırılmış. Başhekim, bununla da yetinmeyip, mezarı dinamitle yıktırmaya karar vermiş. Dinamitleri ısmarlamış. Gece endişeli bir halde yatağına

yatmış. Ertesi gün sabah kalktığında, şaşkınlık ve korkudan dilini yutacakmış. Çünkü başhekimin yatağı, açık arazideymiş. Ne oda var, ne ev! O an, aklı başına gelmiş. Bu yüce zata teslim olmuş. Hemen mezarı restore ederek halkın ziyaretine açmış.

Muharrem Efendi Türbesi, yöre halkı tarafından özellikle Perşembe günleri, her türlü dileğin sunulması amacıyla yoğun olarak ziyaret edilir. "Yedi Perşembe bir dileği için bu türbeyi ziyaret edenlerin dileklerinin yerine gelmediğini söyleyenlere rastlamak mümkün değildir", denilir. Burası okula ilk defa başlayan çocukların da ziyaret ettikleri uhrevî bir mekân olarak görülür. Türbenin asrî mezarlığa giden yol üzerinde olması sebebiyle, halk önce burayı ziyaret etmekte, ondan sonra da kendi akrabalarının kabirlerine gitmektedir.

Kislik Mahallesi'nde bulunan Müftüzâde Dergâhı'nın karşısındaki bahçede medfun bulunan **Mustafa Kuddusî** 1820 yılında Zile'de dünyaya gelir. İlk mektepten sonra Müftüzâde Dergâhı'nda, Şeyh Şems-i Aziz Hazretleri'nin derslerine katılır. Hocasından Halvetî yolunda icazet alır ve halife olduktan sonra aynı dergâhta uzun yıllar hizmet verir. 1885 yılında vefat eden Mustafa Kuddusî Efendi'nin türbesi, her türlü dilek için halk tarafından ziyaret edilmektedir.

Ömer Dede'nin kabri Habeş Ali Mahallesi'nde bulunan Çıkrıkçı Câmisi'nin arkasındaki bir bahçenin içindedir. Türbenin üzeri açıktır. Ömer Dede'nin, Peygamber Efendimizin soyundan geldiği konusunda halk arasında söylentiler vardır. Yöre halkı, pek çok dileğinin yerine gelmesi için türbeyi ziyaret etmektedir.

Adnan Menderes Caddesi'nde, Turhal yolu üzerindeki bir evin bahçesi denebilecek boşlukta yer alan **Örümcekli DedeTürbesi**, yoldan biraz yüksekte olup, taş merdivenle çıkılmaktadır (150). Halk arasında İstanbul'un fethine giden bir İslâm savaşçısı olduğu söylenmektedir. Yolculuk sırasında Zile'de dar-ı bekaya intikal etmiş ve buraya defnedilmiştir. Türbenin cephesi kaleye doğru olup diğer İslâm mezarları gibi kıbleye karşı değildir. Burada evvelce bir zâviye kitâbesi iken sonradan getirilip kabrin baş tarafına konmuş bir kitâbe görülür.

Halk arasında anlatılan rivayetlerden birinde, burada yatan şahsın Zile Kalesi'nin alınmasında büyük bir kahramanlık gösterdiği söylenmektir. Zile kalesi, İslâm askerleri tarafından kuşatılır. Günlerce, gecelerce yapılan muhasara esnasında pek çok asker şehit düşer. Komutan çaresizdir, kaleye girememenin acısıyla yüreği buruktur. Daha fazla asker kaybetmektense muhasarayı kaldırmayı düşünmektedir. Yine de gözü kapıdadır. "*Ah kapı açılsa, gerisi mühim değil!..*", diye yanıp yakılmakta, geceleri ağlayarak dua etmektedir. Durumu bütün ağırlığı ile yüreğinde hisseden askerlerden biri, bir gece örümcek şekline dönüşerek, taş duvarların arasından kaleye girer.

---

(150) MERAL Semra-Yusuf, Zile Velileri, Zile'de Câmiler, Türbeler, Veliler ve Efsaneler

Kale kapısını açar. O sırada yaralanıp şehit düşer. Kale ve Zile fethedilir. Kale kapısını örümcek şekline dönüşerek açan şehidin adı "Örümcek Dede", "Örümcekli Dede" olarak yayılır.

Halk arasında, türbe kenarlarında bulunan örümcek ağlarının, bazı hastaların ceplerine konarak hastanın iyi olacağı düşüncesi vardır. Özellikle akıl hastaları, cin çarpması, korku, endişe rahatsızlığı çeken hastalara bu metot zaman zaman uygulanmaktadır. Yine kabir etrafındaki toprağın da şifalı olduğuna ve uğur getireceğine inananlar bulunmaktadır.

Pirler Türbesi Zincirli Kuyu Mahallesi'nde Şeyhoğlu Sokağı'nda, Davunlu Dede Türbesi'nin karşısında bulunmaktadır. Bu türbenin içinde yedi mezar vardır. Üzeri kapalı olan türbenin önü parmaklıkla kapatılmıştır. Burada yatan zatların yedi kardeş olduklarını, Pirler ordusundan bir grup olduğunu ifade edenler bulunduğu gibi, burada yatanların, Davunlu Dede'nin torunları olduğunu söyleyenler de vardır.

Sakinler Mahallesi'nde, Boyacı Hasan Ağa Câmisi'nin girişinde bulunan türbe üç mezardan ibaret olup, mezarlardan biri **Sabır Dede**'ye aittir. Diğer iki mezarın kime ait olduğu bilinmemekle beraber, aile mensuplarından olduğu sanılmaktadır. Sabır Dede'nin, Zile'de sabrın timsali bir zat olduğu konusunda çeşitli rivayetler mevcuttur. Tasavvuftaki makamına, sabrının güzelliği ile geldiği bilinmektedir. Yöre halkı, her türlü muradının yerine gelmesi için kabri ziyaret etmektedir.

Sarıtaşlı Evliyâsı Turhal yolu üzerindeki kabristanın içindedir. Etrafı duvarlarla çevrili, küçük bir demir kapısı olan türbedir. Bu

türbenin mezarından başka, sarı renkte büyükçe bir taşı da vardır. Genellikle çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilmekte olup, ziyaretçiler, sarı taşa sarılarak dua ve dileklerini bildirmektedirler.

Kışla Mahallesi Dip Sokak'ta bir evin bahçesinde bulunan **Süt Ali Baba**'nın mezarının başında bir tane süt eriği ağacı bulunur. Erik ağacı kabrin üstünü bir şemsiye gibi örtmüştür. Doğum yapan kadınlar, sütleri az olduğu zaman bu türbeyi ziyaret ederek, türbenin içinde bulunduğu evin sahibinden ekmek istemektedirler. Bu ekmeği yiyen kadınlar, sütlerinin bollaşacağına inanmaktadırlar.

Türabi Baba'nın kabri ilçe merkezinde Cumhuriyet İlköğretim Okulu'nun arkasındaki bahçenin içinde bulunmaktadır. Bu mübarek zatın taşları parmaklarıyla delecek kadar kuvvetli olduğu rivayet edilmektedir. Zile'yi ecinnilerden koruyup kolladığı, geceleri sürekli gezdiği konusunda söylentiler vardır. Pek çok dilek için yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir.

Yuh Baba'nın türbesi ilçe merkezinde Haznedar Sokağı'nda bulunmaktadır. Rivayete göre şimdiki gibi bu sokağın başında sıralar halinde esnaf varmış. Esnaftan biri, sokaktan kimin cenazesi geçerse geçsin, "*Senin de ervahına yuh olsun!...*" dermiş. Adamın adı esnafın arasında, "Yuh Baba" olarak kalmış. Esnaf aralarında, "*Yahu bu adam gelene geçene yuh, çekiyor!... Eğer ölürse biz de bunun cenazesine yuh çekelim!*", diye karar kılmışlar. Gün gelmiş, Yuh Baba da tabuta konmuş, esnafın arasından omuzlar üstünde geçmeye başlamış. Sokaktaki esnaf ağız birliği içinde, "Yuh olsun ervahına!...", diye bağırınca, Yuh Dede**,** tabutun içinden doğrulup herkesin şaşkın bakışları arasında, "Eğer ben de benden öncekiler gibi gidiyorsam,

benim de ervahıma, yuh olsun!" diyerek, tabuta tekrar uzanmış. Bu sözü duyan esnafın dili dişi kilitlenmiş. Yuh Baba'nın ne erdemli bir kişi olduğu ortaya çıkmış.

Haznedar Sokağı'nda Yuh Baba'nın dükkânının bulunduğu köşeye halk, Tüm Tüm Oğlu Köşesi demektedir. Halk arasında ölüme giderken kalp gözü açık olan insanların kime nasıl baktıklarını hatırlatmak için şaka da olsa, "*Elbet sen de bir gün Tüm Tüm Oğlu Köşesi'ni dönersin!... İşte Hanya'yı Konya'yı o zaman anlarsın!*", sözü hâlâ kullanılmaktadır.

İsmini suyu acı (amonyaklı) olan bir çeşmeden aldığı sanılan *Acıpınar* köyünün ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu belli değildir. Burada halk tarafından ziyaret edilen ve adak kurbanları kesilen iki ziyaret yeri vardır. Cenksu Üçer bunlardan **Sarılık Evliyası**'nı Alevi yatırları arasında sayar.

Bektaşî emiri olduğu söylenen **Şıh Ali Baba**'nın türbesi *Akçakeçili* Köyü'nün yakınlarındadır. Burası daha çok yağmur duası yapmak için ziyaret edilir.

Eski adı, Çokça Abdal olan *Akgüller* köyünün adını, bir rivayete göre Hacı Bektaşî Veli'nin müritlerinden biri olan **Kaygısız Abdal**'dan aldığı söylenmektedir. Hemen her alandaki isteklerin yerine gelmesi için ziyaret edilen bir türbedir. Cenksu Üçer Kaygısız Abdal yatırının bir Alevi yatırı olduğunu kaydeder. **Hamur Kesen**'in isminin nereden geldiği bilinmemekle beraber, Horasan Erenleri'nden olduğu tahmin edilmektedir. Burası sıkıntısı olanların, acı çekenlerin, başı ağrıyanların sık sık ziyaret ettiği bir

mekandır. Akgüller'de ayrıca **Yağmur Dede** isimli bir yatır bulunmaktadır.

Alayurt köyünde Çamlık ismiyle anılan mevkide bir evliya olduğu söylenmekte ve köy halkı tarafından ziyaret edilerek adak kurbanları kesilmektedir. Bu köyde 1851-1914 yılları arasında yaşamış Gülam Haydar ile 1890-1953 yılları arasında yaşamış kızı Zikriye (Cemal Ana) isimli halk şairlerinin tasavvufi şiirlerinin köy halkı tarafından ezbere bilindiği anlatılır.

İlkbaharda bütün *Alibağ*'lıların belirlediği bir günde kurban kesilerek eğlence düzenlenen Zeyve ve Hoca Beden ziyaret yerleri kutsal sayılır. Köy yakınlarında, bugün ölülerin defnedilmediği, yöreye ilk yerleşen Türklere ait olduğu sanılan ve Tokat Müze yetkililerince kazı yasağı konan bir mezarlık alan mevcuttur. Kaybolan eşyaları bulmak için halk tarafından ziyaret edilen ve **Zeyve Tekkesi** diye anılan kabirde yatan zatın, kim olduğu, nereden geldiği, ne zaman yaşadığı konusunda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Hoca Beden ismiyle anılan türbede ise Peygamber sülalesinden bir zatın yattığına inanılmaktadır ve burası çocuğu olmayanlar tarafından ziyaret edilir. Ziyaretçiler kurban keser, başındaki ağaca çaput bağlayıp dilekte bulunurlar. Çocuğu olunca da çocukla birlikte gelip kurban keserler. Başındaki yaşlı pelit ağacı saygı nedeniyle kesinlikle kesilmez.

Alıçözü'nde Çaldede, Çamlıdede, Arapdede adlı ziyaret yerleri bulunmakta olup bir tepenin üzerinde, etrafı ardıçlarla çevrili, güzel bir alanda yer alan **Çal Dede**'nin türbesi daha çok çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaretçi kadınlar, buradaki

Ardıçların küçük kozalaklarını, çiğnemeden yutarlar. Bu şekilde bedenlerine zindelik geleceğine ve çocuklarının olacağına inanan pek çok ziyaretçi olduğu söylenir.

Yine Alıçözü Köyü'nde bulunan bir başka ziyaret yeri de **Çamlı Dede** olarak anılır. Mezarının yeri bilinmemekle birlikte Çamlık mevkiinde olduğu kabul edilir. Onun da Çal Dede gibi Orta Asya'dan geldiği söylenmektedir. Doğum, ölüm, hastalık, bereket, yağmur, zenginlik ve sıkıntıdan kurtulmak için yöre halkı tarafından ziyaret edilir.

Kabri, *Araplar* köyü'nde bulunan **Dursun Baba**'nın Horasan Alperenleri'nden olduğu, İslâmiyet'i yaymak için geldiği, bu uğurda çevrede büyük mücadeleler verdiği anlatılır. Hayatının her anını yöre insanına İslam'ı öğretmeye adayan Dursun Baba hakkındaki menkıbe şöyledir. Zile'nin henüz Müslüman olmuş bir köyüne kötü bir haber geliyormuş. Haberin duyulması halinde köyde insanların bir çoğunun üzüleceğini bilen Dursun Baba, habercilerin önüne çıkmış. Uzaktan eliyle işaret ederek "Durun!" demiş. Haberciler, tek bir söz söylemeden yerlerinde kalmışlar. Bir zaman sonra geri dönmüşler. Horasan Alpereni'nin adı da, bu olaydan sonra "Dursun Baba" olarak kalmış. Yöre halkı, hemen her konudaki muratlarının yerine gelmesi için sık sık Dursun Baba türbesini ziyaret etmektedir.

Ellez Dede Türbesi *Ayvalı* Köyü'nün çıkışındadır. Zile ilçe merkezinde Hacc'a gidecek olan kişiler önce Hacılar Köyü'nde toplanır, sonra da bu türbeyi ziyaret ederlermiş. Ellez Dede Türbesi, hemen hemen her türlü hastalığa şifa dilemek amacıyla halk tarafından ziyâret edilmekte, adaklar adanmakta, kurbanlar kesilmektedir.

Boldacı köyü Camii'nin yanında köy halkının ve çevre köylerin ziyaret ettiği ve "Yedi Mezar"ın bulunduğu bir türbe vardır. Anlatıldığına göre köyü basan eşkıyalar köylünün yiyecek, hayvan ve para gibi kıymetli eşyalarını yağmalarlar. Eşkıyalar köyden giderken türbenin bulunduğu taraftan havada uçarak gelen kazma kürek gibi aletler, eşkıyaya saldırır. Eşkıyalar ganimetleri bırakarak kaçarlar. Yardıma gelen ve görülmeyen bu kazma ve küreklerin türbedeki ermişler olduğuna inanılır. Yedi sandukadan biri **Şeyh Salsal**'a aittir.

Sadi Kucur çalışmasında şu bilgileri verir (151). Sıfatlarından alim ve fakih olduğu anlaşılan İdris b. el-merhum Musa, Şeyh İsmail el-merhum b. Şeyh İbrahim b. Şeyh Salsal b. Çalapvirdi'ye ait zaviyenin giderleri için, bugün Zile'ye bağlı Boztepe bucağında bir köy olan Bademli Çal a'malinden Meşhedabad nahiyesinde vakfiyede sınırları verilen Boldacı mezrasının tamamının gelirini vakfetmiştir. Tevliyet ve nezareti ise adı geçen şeyhe ve evladına bırakmıştır. 25 Ekim 1263 tarihli vakfiyenin XIX. yüzyılda Zile kazası mevlası Mehmed Tevfik'in tasdik ettiği bir sureti mevcuttur. Vakıfın kimliği hakkında bilgi yoktur. Zaviyenin bulunduğu yer vakfiyede belirtilmiyor ise de, herhalde Boldacı köyü olmalıdır. 1455 tarihli tahrir defterinde Boldacı mezrasının malikane ve divani gelirleri padişah hükmü ile Şeyh Salsal Zaviyesinin vakfına aittir. Zaviye bu isimle bilindiğine göre, vakfın yapıldığı zaman şeyh olan Şeyh İsmail'in dedesi Şeyh Salsal, zaviyenin kurucusu olmalıdır. Aynı tarihte vakfın tasarrufu Şeyh Halil veled-i Şeyh İsmail, Seydi Ali Derviş veled-i

(151) S. KUCUR, a.g.e.

Şeyh Habib ve Şeyh Habib'in kardeşi Şeyh Habil'in evladı Kasım, Hasan, Bayezid ve Muhammed'in elindedir. 1485'te ise, mezranın zaviyenin çiftliği olduğu ve tasarrufunun Şeyh Habil ile Şeyh Habib'in evladının elinde olmaya devam ettiği görülür. Zaviyenin hangi tarikata ait olduğu tespit edilememiştir.

Küçük Çeltek Türbesi *Büyükkarayün* Köyü'nün yakınlarında bulunmaktadır. Halk arasında, türbenin çevresindeki ağaçları kesenlerin büyük felâketlere uğrayacakları konusunda bir inanç vardır. Bu türbe çevresi tatil günlerinde halkın gezip eğlenmek, piknik yapmak gayesiyle uğradıkları bir piknik yeridir. Türbe çeşitli dileklerin yerine gelmesi için halk tarafından ziyaret edilmekte dua ve niyazda bulunulmaktadır. Cenksu Üçer Küçük Çeltek türbesinin bir alevi yatırı olduğunu kaydeder.

Çakırçalı Köyü'nün Güneybatı'sında, köyün üç kilometre uzağında, Deveci Dağı'na ve Güzelbeyli Kasabası'na hâkim, yüzelli iki yüz yıllık pelitlerin arasında, Peygamber sülalesinden geldiği söylenilen ve **Koca Beden** denilen şahsın yattığı bir türbe mevcuttur. İlkbaharda köy halkının toplu olarak ziyaret ettiği bu mekan, kutsal bir yer olarak kabul edilmektedir. Türbenin etrafındaki ağaçlara bez bağlayarak, çeşitli dileklerde bulunan ziyaretçiler arasında, çocuğu olmayan çiftlere, müzminleşmiş hastalıklardan ıstırap çekenlere, dünya nimetlerinden yararlanmak isteyenlere sık sık rastlanmaktadır. Cenksu Üçer Koca Beden yatırını Alevi yatırları arasında sayar.

Çapak köyündeki **Pevri Baba** türbesi çevre köylerdeki çocuğu olmayan ailelerin ziyaret yeridir. Dilekleri yerine gelip çocuk sahibi olanlar çocukla birlikte gelip kurban keserler. Aynı köyde **Yılanlı**

adındaki ziyaret yeri de çocuk sahibi olmak isteyenlerin gittikleri ziyaret yerlerindendir.

Halk arasında Çeltek Baba olarak da bilinen köy, Zile köylerinin en meşhurudur ve türbe tarihî dokusu Hz. İsa'ya kadar götürülen bir türbedir. Çeltek Baba'nın ünü sebebiyle köy zaman zaman ziyaretçilerle dolup taşar. Bu nedenle konaklama imkânları, köy şartlarına göre son derece iyidir. Asıl adı Şeyh Mahmut olan Çeltek Baba, İslâm mücahitleri'nden biridir. Şeyh Mahmut Emirci Doğan, Anadolu'daki pek çok Alperen gibi Hoca Ahmet Yesevî Ocağı'ndandır. Bu bölgeye gelip yerleştikten sonra adına bir tekke ve zaviye açılan Şeyh Mahmut, zamanla Çeltek Baba adıyla nam salar. Köyün adı da buradan gelmektedir.

Şeyh Mahmut, bu beldeye geldiğinde halkın susuzluktan kırıldığını, hayvanların ölmeye başladığını, kurdun kuşun ah ü figan ettiğini görmüş. Elindeki Yesevî Ocağı'ndan getirdiği uzun değneği toprağa vurunca yerden su fışkırmış. Eskiden bu suya Hacet Pınarı denirdi. Şimdi aynı suya "Dilek Suyu" denmektedir.

Şeyh Mahmut Efendi'nin Vakfiye'sinin tarihi Hicri 751'dir.

Kimileri Şeyh Mahmut'un Havariyûn'dan olduğunu söylemiş olsa da bu yanlış bir bilgidir. Ancak bu türbenin yanında Hz. İsa'nın Havarileri'nden birinin yattığı konusunda rivayetler vardır.

Anlatılan bir menkıbeye göre eskiden Çeltek köyünün olduğu yerde gayrimüslimler oturmakta imiş. Dini liderleri kendi dini inançlarına göre elindeki kitaba bakarak "Buraya birisi gelecek. Bizi buradan uzaklaştıracak" dermiş. Bir gün bu dini lider köyün üstündeki tepeden etrafı seyrediyormuş. Birden gözüne tepenin etrafındaki düzlükte bir

adam ilişmiş. Hemen bekçilerden birisini kim olduğunu ve ne yaptığını öğrenmesi için göndermiş. Bekçi yanına yaklaştığında bu kişinin elindeki asasını yere vurup vurduğu yerden su çıkardığını görünce şaşırıp koşarak dini liderlerine varmış. Gördüklerini anlatınca liderleri "Bize buralardan gitmek gözüküyor" deyip etrafındakilerle oradan göç etmiş.

Çeltek Baba ile ilgili anlatılan rivayetlerin biri de şu şekildedir. Şeyh Mahmut Emirci Doğan elinde bir doğan kuşu ve bir keklik olduğu halde dolaşırken, devrin büyüklerinden birinin oğlunun ayağındaki rahatsızlığı tedavi ettirmek üzere geldiklerinde, kendilerine sormuşlar. Şeyh Mahmut Emirci Doğan da yine kendisinden bahisle "Evet köyde" demiş. Yolcular köye doğru yürümüşler, köyün içine geldiklerinde Şeyh Mahmut Emirci Doğan kendilerini karşılamış. Gerekli bakım ve tedavi yapılmış. Çocuk şifa bulunca mukabilinde de ne istersin diye sormuşlar. O da "Şu doğanımın uçup dolaştığı yerlerin öşürünü bana vakfedin." demiş. ve kendisine 17 köyün öşürü vakfedilmiş.

Türbede ziyaret edilen üç mekan vardır. Birinci bölüm, Şeyh Mahmut'un kabridir. İkinci bölüm, şifalı suyu olduğuna inanılan "Dilek Suyu"dur. Üçüncü bölüm, asıl ziyâret ve dileklerin uluhî âleme sunulduğu, dua ve niyazların yapıldığı "Çilehâne"dir. Çilehane'de akıl hastalarının bağlandığı yuvalar, sütun şeklinde bir direk mevcuttur.

Çeltek Baba Türbesi'ni ziyârete gelenler önce türbeyi ziyaret ederler, sonra dilek suyunu ziyaret edip, sudan içerler. İcap ederse tepeden tırnağa yıkanabilirler. Dilek Suyu'na gelenler, buradaki suya bez batırarak, duvara süratle atarlar. Eğer bez yapışırsa, dileklerin

kabul olacağına, yapışmazsa dileklerin kabul edilmeyeceğine dair bir çok inanç vardır. Bir rivayete göre, Dilek Suyu'na hastalar getirilir. Hasta, erkekse fanilası, kadınsa tülbendi suya bırakılır. Eğer bu eşyalar, suyun yüzünde kalıp, kabarırsa, hastaların iyi olması mümkündür. Fanila ve tülbent, suyun içine batarsa, hastaların kısa bir zaman sonra vefat edeceğine dair bir inanç vardır. Dilek Suyu'ndaki ziyaret bittikten sonra, Çilehane'ye gelinir. Çilehane'nin içi halı ve kilimlerle döşelidir. Büyük bir odadır. Ortasında nereden geldiği bilinmeyen Roma dönemlerine ait bir sütun vardır. Özellikle akıl hastalarının en fazla uğrak yeri olan Çeltek Baba Türbesi, uzun süredir toplum içindeki konumunu muhafaza etmektedir. Hastalar, Çilehane'nin ortasındaki sütuna kollarından iplerle bağlanır. Hasta sahipleri sütunun çevresinde yan yana serilmiş yataklarda sabahlara kadar hastalarını beklerler. İyi olacak hastanın ipleri kendiliğinden çözülür. Önceki durumundan en ufak bir iz kalmaz.

Şeyh Bayram'ın türbesi *Çiftlikköy*'dedir. Hicrî 799 tarihli vakfiyesi vardır. Köyün kurulduğu yıllarda, Şeyh Bayram tarafından açıldığı sanılan bir su kuyusu bulunmaktadır. Yöre halkı buradaki suyun, kulak ağrılarına iyi geldiğine inanmaktadır. Kulağı akan ve kulak ağrısına yakalanan bir hayli insan bu türbeye gelmektedir. Kurban kesmek için özel bir mekânı olduğu gibi, mesire yapılacak yerler de vardır. "Şıh Bayram'ın Suyu" olarak bilinen çeşmenin suyunu da halk çeşitli iç hastalıkları için şifa niyetine kullanmaktadır.

Çatal Çeşme ismiyle bilinen türbe *Eliktekke* Köyü'nde, Elikli Tekke'nin yakınındadır. Köy halkı ve çevre köylülerin sıkça ziyaret ettikleri bir mekândır.

Elikli Tekke, Eliktekke Köyü'nün çıkışında bir tepenin üstünde taşla çevrili bir mekândır. Zeynel Abidin isimli Horasan erenlerinden bir zat buralara kadar gelir. Çevreyi görür, son derece hoşuna gider. Yerleşmeye karar verir. Bereketli topraklarında çift sürmeye başlar. Balta girmemiş ormanlardaki elikleri (geyikleri) çifte koşar, buğdayını eker, hasadını yapar. Uzaktan bu alpereni görenler, ona "Elikli Baba" ismini verirler. Köye Eliklitekke denmesinin sebebinin bu olay olduğu söylenir.

Menkıbeye göre, Zeynel Abidin'in elikleri çifte koştuğunu, geyikleri sağdığını öğrenen Amasya'da yaşayan şehzadelerden biri, askerlerini Elikli Tekke Köyü'ne göndererek "Zeynel Abidin'i buraya getirin!... Nasıl getirirseniz getirin!..." diye emir verir. Askerler, hızla köye gelirler, durumu Zeynel Abidin'e bildirirler. Zeynel Abidin, "Gelirim elbet, yalnız siz önden gideceksiniz. Ben arkadan geleceğim. Hiç arkanıza bakmayacaksınız." der. Askerler yola revan olurlar. Uzun bir süre giderler. Hatun Pınarı denilen yere geldiklerinde, hayretten dona kalırlar. Çünkü Zeynel Abidin çeşmenin yanında namaz kılmakta, iki geyik de onu beklemektedir. Geyikler, askerleri görünce dağa kaçarlar. Zeynel Abidin, askerlere "Siz gidin, ben gelirim." der. Askerler bir uzun zaman daha yol alırlar. Ferhat Arası denilen yerde yine Zeynel Abidin'i namaz kılarken görürler. Askerlerden biri ötekine, "Bak bu adam daha şimdiden bize kerametlerini gösterdi... Büyük erenlerden biri olsa gerek..." Der.

Amasya'ya varan askerlerden biri şehzadenin karşısına çıkarak, "Şehzadem, Zeynel Abidin'den bir keramet iste!..." diye fikrini söyler. Şehzade, Zeynel Abidin'i görür görmez, "Amasya halkına nasıl bir ziyafet vermek istersin!..." diye, isteğini bildirir.

Zeynel Abidin, "Yarın sabah Amasya'nın her tarafına tellal çıkart!... Ziyafet var, Ancak güneş doğmadan kimse dışarı çıkmasın", der.

Şehzade, ertesi gün şehirde tellal çıkartır. Halkı, büyük bir ziyafete çağırır. Sabah güneş doğmadan Amasya dağlarının çevresine binlerce geyik gelir. Dağı taşı inletirler. Bunların içinden birini Zeynel Abidin seçer, geyikler dağa çekilir. Halk büyük bir meydana toplanır. Kocaman kazanlar kurulur. Geyik, besmele ile kesilir. Parçalanan etleri kazanlara doldurulur. Yemek pişer. Zeynel Abidin halka hitap ederek, "Dilediğiniz kadar yiyin, ancak geyiğin bir kemiğini dahi dışarı atmayın. Meydanın ortasına beyaz bir bez serin, geyiğin derisini üstüne koyun. Deriyi ikiye katlayın. Geyiğin kemiklerini onun içine koyun", der.

Amasya halkı, tıka basa karnını doyurur. Geyiğin kemiklerini derinin içine doldurur. Yemek bittikten sonra Zeynel Abidin iki rekat namaz kılar, gönlünü Allah'a açar, dua eder. Kısa bir süre sonra geyik bezin içinde ayağa kalkar, topallaya topallaya dağa doğru yürür gider. Şehzade, geyiğin neden topal olduğunu sorunca, Zeynel Abidin, "Geyik etini yiyenlerden birinin elmacık kemiğini derinin içine koymadığını" söyler. Şehzade bundan sonra heyecanla, "Dile benden ne dilersen" diyerek, Zeynel Abidin'in elini öpmek ister. Zeynel Abidin, büyük bir tevazuyla elini geri çekerek, "Kendim için

bir şey istemem. Geyiklerime otlak isterim..", der. Şehzade de Elikli Tekke Köyü'ndeki yerleri kastederek, "Akkaya'nın Güneyi'ni, Boruk Taşı, Kara Tuzlayı, Çatal Başı, Sakal Tutanı, Ağıl Kayayı, Mercimek Tepeyi ve Ağzuvat denen yerleri geyiklerine otlak diye veriyorum. Sana da maaş bağlıyorum...", der.

Zeynel Abidin bir süre Amasya'da kalır. Halkın ve şehzadenin gönlünü alır. Şehzade, Zeynel Abidin'e kızını vermek istediğinde Zeynel Abidin, "Ben evliyim. Hem kızını alsam da, kızın benim geyiklerimi sağamaz. Yazık olur. ", der. Şehzade, ısrar edince, Zeynel Abidin, Sultanla köye gider. Daha ayağının tozuyla sultana geyikleri sağmasını söyler. Sultan, ne yaptıysa, ne kadar uğraştıysa geyikleri bir türlü sağamaz. Zeynel Abidin, kızı geri gönderir. Sultan bir süre yürüdükten sonra birbirinin aynı olan, dört yol kavşağına gelir. Hangisinden geldiğini, hangi yöne gitmesi gerektiğini bir türlü bilemez. Bir sıkıntı basar, orada Hakk'ın rahmetine kavuşur. Kabri, Zeynel Abidin'in kabrinin Batı'sında bulunmaktadır. Zeynel Abidin'in ilk karısı Ayşe ve kızının kabirleri, köyün güneyindedir.

Analı Kızlı, Zeynel Abidin ve Çatalçeşme isimli yerler yöre halkı tarafından sıkça ziyaret edilir.

Emirören köyünde bulunan ve Emirveren adı ile de bilinen **Abdal Musa** türbesi karamsarlığa kapılan, ruhi bunalımlara düşen kimselerin şifa umdukları, ziyaret sonrası rahatlığa ve huzura kavuştukları mukaddes yerlerden biridir. Çocuğu olmayanlar, ruhi bunalıma düşenler, ve çeşitli niyetlerin yerine gelmesi için insanlar ziyaret ederler. Burayı ziyaret edip çocuk sahibi olan çocuğu ile gelip adak kurbanını keser. Cenksu Üçer türbeyi Alevi yatırları arasında sayar.

Emirören köyü'nde bir tepenin üzerinde etrafı taşlarla çevrili kabristan için **Emir Dede** ismi kullanılmaktadır. Zaten köy de adını, bu Alperen'in isminden almaktadır. Emir Dede'nin kabrine çıkarken son derece güzel bir çeşme vardır. Bu çeşmenin suyunun kabrin altından geldiği konusunda halk arasında bir takım söylentiler dolaşır. Şifalı olduğuna inanılan bu sudan, ziyârete gelenler kana kana içmekte, piknik yapmakta, adaklar adanıp, kurbanlar kesilmektedir. Bölgeye yakın olan Abdal Musa Türbesi'ni ziyârete gelenler, bu türbeyi de ziyaret ederler. Kuduz hastalığının geçmesinde etkili olduğuna inanılan **Kuduz Hoca** ziyareti de bu köydedir.

Emir Dolu Köyü'nde etrafı gürgen, meşe, çam ve ardıç ağaçlarıyla bezenmiş bir tepede **Çatal Armut** adıyla bilinen bir kabir vardır. Bu ağacın meyvesinin pek çok hastalığa iyi geldiği konusunda rivayetler anlatılır. Çatal Armut evliyasının muhtemelen Horasan Erenlerinden biri olduğu, Anadolu'ya İslâmiyet'i yaymak için geldiği ve burada vefat ettiği kabul edilmektedir. Köy halkı ve çevre köylüler burayı kutsal kabul eder. Özellikle darda kalanlar tarafından yapılan ziyaretler, bir gelenek haline gelmiştir.

Coştu ismiyle bilinen yatır Emir Dolu Köyü'nde bulunmaktadır. Nereden geldiği, kim olduğu, ne zaman yaşadığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak halkın herhangi bir alanda ihtiyacı olduğunda, ihtiyacın en kısa yoldan ve istendiğinden daha fazla yerine geleceği düşüncesiyle bu kabir ziyaret edilmektedir. Dilekler yerine geldiğinde, kurbanlar kesilmekte, etrafta bulunan insanlar da çağrılıp, bir Halil İbrahim Sofrası

kurulmakta, sonra neşe içinde çoluk çocukla yemek yenmektedir.

İğdir Köyü'nün kuzeyinde, kaynak suyunun çıktığı yer, Göze ismiyle anılmakla beraber ortalıkta herhangi bir mezar yoktur. Ancak halk arasında çam ağaçlarının bulunduğu bu mekân kutsal kabul edilmektedir. Buradaki su, sıcaktır.

Karaağaç Baba'nın *Güngörmez* Köyü'nde belli bir kabri olmamakla birlikte büyük bir kara ağacın altında yattığına inanılmaktadır. Kim olduğu, nereden geldiği konusunda elimizde yeterince bilgi mevcut değildir. Alperen olduğu ve isminin de, buradaki ağaçtan geldiği söylenir.

Kaba Pelit Türbesi *Güzelbeyli* Kasabası'nda yürümeyen çocukların götürüldüğü bir mekândır. Buraya götürülen çocuklar, tekkenin etrafında yedi kez dolandırılır, dua ve niyazda bulunulur ve çocukların yürümesi halinde adak kurbanı kesilir. Bir çok çocuğun iyileştiği konusunda inanç vardır. Türbesi Güzelbeyli Kasabası'nda bulunan **Mahmut Dede**'nin Horasan dolaylarından yöreyi irşat için geldiği, nice gönüllere sevgi, doğruluk ve iman tohumları ektiği kabul edilir. Burayı ziyaret eden çocukların toprak yemekten vazgeçtikleri söylenmektedir. **Melik Gazi**'nin kabri Güzelbeyli Kasabası'nda bulunmaktadır. Bu zatın asker olduğu, kafirlerle yapılan savaşlarda şehit düştüğü ve buraya defnedildiği halk arasında yaygındır. Köy halkı tarafından Melik Gazi'ye, Deste Melik de denmektedir. Birçok arzunun yerine gelmesi için ziyaret edilmektedir. Güzelbeyli Kasabası'ndaki **Hoca Beden** ismiyle bilinen türbenin üstü örtülüdür. Türbeden içeri girildiğinde bir merdivenle kabrin altına Inilir. Altta fazla derin olmayan bir kuyu

vardır. Halk bu kuyunun suyunu içerek şifa bulduğunu düşünmektedir. Halk arasında Hoca Evliyâ olarak da tanınan bu türbe, genellikle çocuğu olmayanlar tarafından ziyâret edilir. Bunun yanında yöre halkı, burayı bahar mevsiminde sıkça ziyâret ederse, yağmurun bol yağacağına, hasat mevsiminin bereketli olacağına inanmaktadır. Yine buraya gelen hamile kadınların çocuklarının ve Hoca Evliyâ'yı ziyâret eden çocukların zekâlarının açılacağı konusunda yaygın bir inanç vardır. Türbenin bulunduğu yerde Hoca Beden'in kabrinin hemen yanında, başı ağrıyan hastaların başlarını soktukları bir delik bulunmaktadır. Başının sürekli ağrıdığından şikayet edip, bir türlü çare bulamayanlar, bu deliğe dua ve niyazda bulunarak başlarını sokmakta, bir müddet beklemektedirler. Bu olaydan bir süre sonra baş ağrılarının geçeceğine inanılır.

Güzelbeyli kasabasındaki **Çimeçoluk** yatırı Kamber Dede ismiyle de anılır. Üçyüzelli dört yüzyıllık söğüt ağaçlarının bulunduğu, kasabanın merkezinde yeralan bir tekkedir. Konuşamayan, yürüyemeyen, huysuz çocukların sıkıntılarını gidermek için halk tarafından sık sık ziyâret edilir. Burayı ziyâret edenler, ağacın dalına ya bir çaput bağlarlar, ya bir yazma, ya da yaramaz çocukların elbiselerinden birini, - özellikle gömleklerini - bırakırlar. Bunların yanında sütü olmayan kadınların, ve farklı isteklerin yerine gelmesi için kasaba halkı ve çevre köylüler tarafından ziyaret edilmektedir. Yöre halkı tarafından ziyaret edilen yatırlardan biri de Güzelbeyli kasabası'nda bulunan **Deveci Evliyâ**'nın kabridir. Dileklerin yerine gelmesi amacıyla ziyaret edilen evliyanın nerden

geldiği ve kim olduğu bilinmemekle beraber Deve Kervanları'nın önünde bu beldeye geldiği anlatılır.

Rivayete göre, Zile ve çevre köylerden hacca gidenlerin kervanı toplanır, hep beraber **Ellez Dede** Evliyası ziyaret edildikten sonra topluca hareket edilir, dönüşte de aynı yerde karşılanırlarmış. Bu sebeple köyün adının *Hacılar* olduğu söylenmektedir. Ellez Dede ismiyle anılan bu ziyaret yerine kurak mevsimlerde yağmur duası için topluca gidilir. Yağmur duası sırasında ziyaret yerinde bulunan taşın ıslatılması ile yağmur yağacağına inanılır.

Karabalçık Köyü'ndeki câminin yanında medfun bulunan Yağmur Dede'nin köyün kurucularından olduğu kabul edilir. Ali Kâhyalar sülâlesinin dedeleri olduğu konusunda bir bilgi vardır. Yöre halkı en çok yağmur duası yapmak için buraya gelmekte, mezarının bulunduğu yerde yağmur ocağı olduğuna inanmaktadır.

Karakuzu köyünde yüksek bir yerde bulunan **Hu Dede**'ye yağmur duası için topluca gidilir. Evliyanın bir sancağı bulunmakta olup bu sancak yağmur duasına çıkıldığında su içerisine bırakılır. Şayet sancak suda kendiliğinden açılırsa yağmur yağacağına inanılır.

Çağlayan Evliya için Karakuzu Köyü'nde halk arasında Çağlayan olarak bilinen şelalenin yakınındaki mağara ziyaret yeridir. Şelale yakınında bulunmasından dolayı muhtemelen Çağlayan Evliyâ olarak tanınmıştır. Çağlayan Evliyâ'yı ziyârete gidenler, çeşitli konularda dilekte bulunurlar. Şelalede ıslattıkları bezleri mağaranın duvarlarına dileklerinin yerine gelmesi için yapıştırırlar. Aslında Çağlayan Evliyâ'nın kabri mağarada değildir. Onun her bahar geldiğinde şelalenin sesiyle, uhrevî bir beste yaptığını, bu bestenin

çağrısını duyup da ziyârete gelenlere, pek çok yardım ettiğini söyleyenler vardır. Başı ağrıyanlar, darda kalanlar, içi sıkıntıdan kararan hastaların ziyaret yeridir. Yeni doğum yapan kadınlar, mağaranın içindeki taşlardan sızan, mineral bakımından son derece zengin suyu içerek, sütlerinin bol olacağını düşünürler. Ayrıca buradaki sudan yıkanarak beden ve ruhlarının hastalıktan arınacağına inanılır.

Eski adı Bayat, şimdiki adı *Karaşeyh* olan köyde medfun bulunan Karaşeyh'in asıl adı Kara Yakup'tur. Şeyh Yakup Esved, Hz. Şeyh Nusrettin'den icazet almış, bu köyde irşad için görevlendirilmiştir. "Esved" kelimesi, "Siyah, kara" manâsına geldiği için Kara Yakup'a, Karaşeyh denmiştir. Halk arasında Karaşıh olarak tanınır. Şıheylık Baba'nın kardeşi olduğu da söylenir. Büyük bir âlim olan Kara Yakup'un köye geçmesiyle köyün eski adı unutulmuş, Karaşeyh olarak anılmaya başlanmıştır. Karaşeyh'in, kara sevda çekenlere yardım ettiğine inanılmaktadır. Eskiden yemin edenlerin doğru söyleyip söylemedikleri bu türbeye getirilerek anlaşılırmış. Yemin edenler, türbenin başına getirilip, "Yalan yere yemin ettiysen, Karaşeyh seni kessin!" diye bağırılırmış. Eğer gerçekten adam yalan yere yemin etmişse, dili ateş gibi kırmızı olurmuş. Bu türbe aynı zamanda yağmur duası için de halk tarafından sık sık ziyaret edilir.

Karaşeyh Baba için çevrede çeşitli menkıbeler anlatılmaktadır. Bunlardan biri şöyledir. Şıh Köyü'ndeki bu yatırın yanından Çekerek ırmağı geçmektedir. Bu ırmak yağan kar ve yağmurlar sebebiyle ilkbaharda taşıp çevresini sular altında bırakarak zarar vermektedir. Yine bir ilkbahar günü yağan şiddetli yağmur sonucu ırmak kabarır,

çevresini sular altında bırakıp Karaşeyh yatırına kadar ulaşır. Köy halkı evliyayı sudan kurtarmak için seferber olup yatırın önüne bent yapmağa koyulur. Köylüler yoğun bir çalışma içinde iken kimsenin tanımadığı bir ihtiyar gelir. Selâm verip, ne yaptıklarını sorar. Köy halkı da, "Evliyayı selden kurtarmak için bent yapıyoruz." der. İhtiyar ise, "Boşa çalışıyorsunuz. Sizde hiç akıl yok mu? Kendini kurtaramayan evliyayı varsın sel alsın." deyip kaybolur. Neye uğradığını şaşıran köylü, işi bırakıp köye, evlerine döner. O gece yağmur yine yağmış, sabaha kadar devam etmiştir. Acaba ne oldu diye meraklanan köylü sabah erkenden yatırın yanına gelince şaşırıp kalır. Irmak, yatağını değiştirmiş, yatırdan 500 metre kadar ötede akmaya başlamıştır.

Zile ve yöresinde "Kendini kurtaramayan evliyayı varsın sel götürsün." sözü yaygın olarak söylenmektedir.

Tığga Ocağı, eski ismiyle Elarap Köyü'nde, Hacı Ağa isimli bir zatın evinde bulunmaktadır. Kim olduğu ve nereden geldiği bilinmemekle beraber, Horasan Erenleri'nden olduğu söylenir. Özellikle çocuğu olmayan kadınların yanı sıra, doğumdan sonra çocuklarını kaybeden kadınlar ziyaret etmektedir. Köyün asıl ismi Elarap iken, 1963 yılında Akçakeçe olmuştur. Ancak ilçenin Akçakeçili köyü ile karışıklığa sebep olmamak için ismi *Karşıyaka* olarak değiştirilmiştir. Elarap isminin buraya ilk yerleşenlerden olan **Arap Dede**'den geldiği, sonra, köyün birkaç km. güneyinde Asarcuk denilen mevkie taşındığı, daha sonra da Bektaşoğlu, Bayramoğlu, Mollaoğlu ve Kahyalar ailelerinin bugünkü köyün bulunduğu yere yerleştikleri söylenmektedir. Arap Dede'nin mezarı ise bu günkü köyün altında

bulunan kabristanın sonundaki mezardır. Köyde Alipınarı mevkiindeki ziyaret yerinde ulu kişinin bir taşı düzleyip burada namaz kıldığına inanılır ve burası ziyaret edilerek ziyaretçiler tarafından adak kurbanları kesilir.

Şeyh Ahmet'in türbesi *Kepez* Köyü'nün yakınında, bir tepenin üzerinde olup etrafı çam ağaçlarıyla kaplıdır. Bu mübarek zat, Horasan erenlerinden Şeyh Seyyid Ahmet Kebir olarak bilinmektedir. Günün birinde bu ağaçların bulunduğu yere Şeyh Ahmet isminde biri gelip yerleşmiş. Çevredeki ağaçlardan, kaşık, kepçe, takunya yaparmış. Bu eşyaları bir öküzün boynuna asar, bir ihtiyaç listesi ekler, öküzü Zile'ye gönderirmiş. Öküz, şehir esnafının dükkânı önünde durur, dışarıdan içeriye bön bön bakarmış. Dükkân sahipleri de, "*Bizim Ahmet'in öküzü geldi. Kaşıkları alın, ihtiyaç listesine bakın.*", derlermiş. Öküz, boynundaki ihtiyaç listesine göre dükkânları dolaşır, işi bittiğinde kimseye aldırış etmeden geldiği istikamete geri dönermiş.

Bu gün Zile'de, etrafına "bön bön" bakanlara, "*Ahmet'in öküzü gibi ne bön bön bakıyorsun?*" sorusu sorulur. Bu konuyla ilgili bir başka menkıbe de şöyledir. Şeyh Ahmet, öküzleriyle birlikte burada yaşarken aç kalmış. Öküzlerini kesmiş. Etinin bir kısmını dağıtmış, bir kısmını ailesiyle birlikte yemiş. Bir kısmını da ateşin içine koyup yakmış. Ateş sönmüş kül olmuş. Bir fırtına çıkmış, külü havaya savurmuş. Yağmur yağmaya başlamış. Küller, rahmetle beraber etrafa yayılmış. Her yerden mantar biter gibi çam ağaçları çıkmış. Bu güzel çam ağaçlarını gören Şeyh Ahmet, "Çamlardan kesenlerin elleri kırılsın. Onlardan bir parça alıp evine götürenlerin, evleri barkları

yansın.", diye dua etmiş. Bu sebeple türbenin bulunduğu yerden bir çöp dahi oynamaz. Şeyh Ahmet türbesi, ekseriya yağmur duası için ziyaret edilir. Cenksu Üçer Şeyh Ahmet türbesini Alevi yatırları arasında sayar.

Kervansaray köyü'nün çıkışında mekânı pek belli olmayan, ancak halk arasında evliya olduğu düşünülen yerdeki kim olduğu, nereden geldiği bilinmeyen zatın türbesini, halk daha çok bayramlarda ziyaret etmektedir.

Üreyfe Ocağı diye bilinen **İlyas Dede**'nin türbesi, *Kireçli* Köyü yakınında bir tepenin altında bulunmaktadır. Mezarı mevcut değildir. Ancak köy halkı, buradaki ulu ağaçlardan birinin altında kabrin bulunduğuna inanmaktadır. Bu ağaçların dibindeki toprak çamur haline getirilerek üç gün üst üste çocukların vücuduna sürülürse, Üreyfe hastalığına yakalanan çocukların hastalıktan kurtulacağına inanılmaktadır.

Kırklar Köyü'nde bulunan türbenin etrafı duvarlarla çevrili olup üstü açıktır. Abdal Musa, İsmail Dede ve bir çok evliyâ zaman zaman buraya gelip birlikte halvet yaparlarmış. Bu sebeple ismi **Kırklar** olarak kalmıştır. Pek çok dilek için halk ziyaret etmektedir.

Adını arazi topraklarının kırmızı oluşundan almış olan *Kızılca*'da bulunan **Ay Kadın** türbesinin yanı başındaki çeşme suyunda yıkanan ve bu suyu götürüp bir süre içen kimselerin mide rahatsızlıklarından kurtulacaklarına, **Çal Dede** mevkiindeki mezarın ziyareti ile de doğal afetlerden korunulacağına inanılır.

İlk yerleşenlerin 1500 yıllarında Soylular ve Sinangiller aileleri olduğu söylenen *Kozdere* Köyü'nde, İstiklâl Savaşı'nda şehit

olan yedi subayın kabri Yediler diye bilinir ve halk tarafından büyük bir huşu ile ziyaret edilir. Köyün web sitesi ziyaret yerleri hakkında şu bilgileri verir (152).

Köyün üstünde yer alan ziyaret yeri **Abazha** ismiyle anılır ve burası taşın arasından bir değirmenlik buz gibi suyun çıktığı yer olarak bilinir. Genellikle köylülerin ve civar köylerin kurban adak yerleri arasında sayılır. Yağmur duasına da çıkılan ziyaret yeri aynı zamanda bir mesire alanıdır. Ayrıca köyün yaylasıdır. Hayır olarak Mehmet Bey (Delloğ-marangoz) tarafından 2001 yılında buraya bütün maliyetini üstlendiği bir ziyaret evi yaptırılmıştır. İçerisinde kurban kesimi ve tüketimi için tüm malzemeler (kap,kacak vb.) mevcuttur. Buradaki suyun 17 Ağustos 1999 Marmara depreminde 3 gün süre ile bulanık aktığı görülmüştür. Hz Ali'nin oraya geldiği, taşlardan yukarı doğru çıkarken ayak izinin kaldığı ve bu ulu kişinin gelmesinin nişanesi olarak suyun taş arasından çıktığı anlatılır.

Abazha ile birlikte öncelikli ziyaret yerlerinden birisi de **Erkonan Baba**'dır. Sinirli bir yapıya sahip olduğuna inanılan Erkonan Baba'yı hamile kadınların ziyaret etmemesi istenir. Çünkü doğacak çocuklarda özür ve iz bıraktığına inanılır. Burası büyük pelit, kızılpelit, ağcaağaç ve isrin ağacının biribirine sarmaş dolaş olduğu heybetli bir görünüm arz eder. Ziyaret evi ve çeşmesi 1995 yılında Cuma Pekacar tarafından hayır olarak yaptırılmıştır. Adak, kurban kesim yeridir. İçerisinde kurban kesimi ve tüketimi için malzemeler

(152) www.kozderekoyu.com

(kap,kacak vb.) mevcuttur. Yine yağmur duaları burada da yapılır. Eskiden dileklerinin kabul olması için ziyaretçiler tarafından yemeni ve bez parçaları bağlanırdı. Günümüzde bu gelenek özelliğini kaybetmiştir.

Göyneksiz Dede'nin köyün girişinde yer alan ziyaret yeri "huykesen" olarak ta bilinir. Öfkeli, sinirli çocukların ziyaret yerindeki ağaca temsili olarak bağlanarak, huyunu orada bırakıp arınacağına inanılır. Pelit ve yunus eriğinin (kurumaya yüz tutmuştur) bulunduğu mekanda bir çeşmesi ve yatırı vardı. Hayrına çeşme ve ziyaret evi Özekler tarafından yaptırılmıştır. Adak, kurban kesim yeridir. İçerisinde kurban kesimi ve tüketimi için malzemeler (kap,kacak vb.) mevcuttur.

Anlatıldığına göre, köyde icra edilen Alevi-Bektaşi tören ve cemlerinin eskiden gizli ve saklı yapıldığı bilinir. Cem yapıldığını duyan civar köy halkı köyü basmaya karar verirler. Göyneksiz Dede'nin olduğu yere geldiklerinde, karşılarına büyük bir duvar engel oluşturur. Duvarı geçemezler. Çıkan ve düşenler yaralanır, sakat kalırlar. Duvarı aşamayacağını anlayan köylüler buraya çöp dikerek giderler. Sabahleyin gelip baktıklarında burada eren bir kişinin yattığını anlayarak ziyaret yeri olarak kabul ederler. Öfkeli kalabalığın huyunu kestiği için, "huykesen" denilmiştir. Köyde ayrıca **Halil Efendi** ismiyle anılan bir ziyaret yeri daha bulunmaktadır.

İlçeye uzaklığı, halk arasındaki deyimle "bir kurşun atımı" mesafede olduğundan, köyün *Kurşunlu* ismini aldığı ileri sürülür. 1850 yıllarında halen Zile'de ikamet eden Hacıbaloğulları, Dülgeroğulları ve Alioğulları tarafından kurulduğu söylenmektedir.

Hıdır Dede'nin kabri Hıdır Ellez Şenlikleri'nin yapıldığı yerde bulunur. Bu mekân, hem ziyaret yeri, hem de piknik alanı olarak kullanılır.

Kurupınar köyünde bulunan **Kırklar**'a da yağmur duası için topluca gidilmektedir. Kırklar çok iri ve yaşlı kavakların bulunduğu bir meydandır. Menkıbeye göre, bir gelin gece vakti karanlıkta bu alandan geçerken selvi kavaklarının Tanrı'ya secde ettiğini görür. Gördüklerini köylüye anlatır fakat kimseye inandıramaz. Ertesi gece yine kavakları bekler, selvi kavakları secde için eğildiğinde en uzun kavağın dalının ucuna yazmasını bağlar. Köylülere durumu anlatır. Köylüler gelinin yazmasının insanın bir türlü çıkamayacağı en uzun kavağın ucunda bağlı olduğunu görünce inanırlar. O günden sonra bu yerin kutsallığı kabul edilir ve burası kurak mevsimlerde yağmur duası için ziyaret yerine çevrilir. Köy Aleviliğin Keçeci Baba koluna mensuptur.

Suyu olmayan bir dere yatağının her iki tarafında kurulmuş olan *Kuruçay* Köyü, Cenksu Üçer'e göre, Aleviliğin Hubyar kolu mensubudur.

Osman Pınarı Köyü'nde Kızlar Pınarı ismiyle bilinen yere kudsiyet izafe edilerek ziyaret yapılır. Mezarın yeri belli değildir. Köyde bulunan bu ağaçlık alanın özellikle ayın on dördünde kırk peri kızı tarafından ziyaret edildiği kabul edilir.

Nereden geldikleri kesin olarak bilinmeyen köy halkının, hayvanlara sırtlık-palan dokumaları nedeniyle köye *Palanlı* dendiği ileri sürülür. 19. yüzyılda yaşayan ve hakkında birçok menkıbe bulunmakla birlikte ermişliğine inanılan Büryan Ana isimli halk ozanı

bu köyde yaşamıştır. Çiftçiliğin peygamber mesleği olduğuna, Adem Peygamberin çiftçilik yaptığına inanılan köyde **Çiğ Köy Baba**'nın bir evin bahçesindeki kabirde yattığı ve Horasan Evliyâları'ndan olduğu söylenir. Halk arasında insanların kalbini kıran "Çiğ" adamların buraya uğradığı zaman, kısa bir zaman sonra olgunlaşacağı, kalpleri kazanabileceği konusunda bir anlayış vardır.

Murat Baba'nın kabri Palanlı Köyü'nde, adının manâsıyla "H*erkesin muradına göre, murat verir.*" anlayışıyla ziyâret edilen bir mekândır. Burayı daha çok çocukları olmayan kadınların ziyaret ettiği, çocukları erkek olunca da ismini Murat koydukları anlatılır.

Cenksu Üçer Palanlı köyündeki Murat Baba, Delikli Taş ve Somun Dede yatırlarının Alevi yatırları olduğunu kaydeder.

Arslan Dede'nin türbesi ilçenin kuzey sırtlarındaki, ismini eski Zile-Amasya karayolu üzerinde bulunmasından ve bu arada çalışan kervanların saraciye tamirini yapan sanatkarların bol olmasından almış olan *Saraç* köyü'nde bulunmaktadır. Bu türbenin bulunduğu yerde yedi kabir vardır. Arslan Dede'nin büyük mücahitlerden biri olduğu, bir savaşta, dizlerinden aşağısını kaybetmesine rağmen savaşa devam ettiği, pek çok kâfiri tepelediği, dört metre boyunda olağanüstü bir şahsiyet olduğu konusunda hikayeler anlatılır.

Arslan Dede, evliyanın büyüklerinden olup, Allah aşkı ve evliyalık halleri ile hallenmiş bir ulu zattır. Horasan'dan geldiği, uzun bir ömür sürdüğü nesilden nesile aktarılan rivayetler arasındadır. Önce ilim tahsil ettiği, daha sonra çeşitli görevlerde bulunduğu, ancak tasavvufun gönül alıcı sırlarını anladıktan sonra, mevkiden,

makamdan, paradan puldan tamamen vazgeçtiği, erenlerden bir eren olmak yolunda, bin bir çile çektiği söylenmektedir. İbadet ve taatı baş tacı yapan, kendine gelen binlerce hediyeyi ihtiyaç sahiplerine dağıtan, yoksulluğun ve sadeliğin bir onur olduğunu savunan son derece gönül ehli zattır. Yemeyip yedirdiği, giymeyip giydirdiği söylenmektedir.

Menkıbeye göre, talebelerinden birinin evinin bitişiğinde kullanılmayan bir dükkân varmış. Dükkânı satın alıp evi biraz olsun genişletmeyi, gelen geçene sofra kurmayı, hizmet etmeyi isteyen genç mürid, durumu hocasına bildirmiş. Dükkânın sahibi boş mekânı Arslan Dede'nin talebesine bir türlü satmak istemiyormuş. Bir gün Arslan Dede, talebesinin evine gelmiş sohbet etmiş. Sırtını da, dükkânın duvarına dayamış. Ertesi gün dükkân sahibi, talebenin karşısına çıkıp, "*Al burası senin olsun, beni arslandan kurtar!... İçimdeki bu arzu kaybolmadan al!...*", diye ısrar etmiş.

Arslan Dede Türbesi, daha çok piknik amaçlı olarak ziyaret edilir. Zile ovasına hâkimiyeti, yayla havasının güzelliği, pek çok insanı özellikle yaz mevsiminde buraya çeker. Hamile kadınlar, bu türbeyi ziyaret ederlerse, "*tekke beni*" izinin çocuklarında olacağı inancı hakimdir. Yine bu türbe yağmur duası için de sık sık ziyaret edilen mekânlardan biridir.

Cenksu Üçer Arslan Dede ve Sarı Dede yatırlarını Zile'deki alevi yatırları arasında sayar.

Savcı Köyü'nde **Kulak Kuyusu** ismiyle anılan kutsal bir mekan bulunmaktadır. Mezarı belli olmayıp köyün içinde bulunan bir kuyudaki suyun şifalı olmasından dolayı burası kutsal kabul edilerek

ziyaret edilmektedir. Kuyudaki suyun özellikle kulak ağrılarına iyi geldiği konusunda yaygın bir inanış vardır.

Kırklar ismiyle bilinen kabir Savcı Köyü'nün biraz yukarısındadır. Burada kırk tane ermişin yattığına inanılır. Yağmur duası için yöre halkı tarafından ziyaret edilen bu ermişlerin kimler olduğu, nereden geldikleri, ne zaman yaşadıkları belli değildir.

Eski adı Abdal olan köyün, Anadolu'ya ilk gelen Alperenlerden Şeyh Nusrettin'in müridleri olan şahıslar tarafından kurulduğundan ve bunlara tasavvufta Abdal ismi verilmesinden köye de bu ismin verildiği sanılmaktadır.

Gürz Baba *Şeyhköyü*'nde bulunan ve hakkında pek fazla bilgi bulunmayan bir kabrin sahibidir. Köy halkı, çeşitli dileklerinin yerine gelmesi için türbeyi ziyaret etmektedir. Şeyhköyü'nde ayrıca Kara Şeyh ismiyle bilinen bir yatır daha bulunmaktadır. 1865-1935 tarihleri arasında yaşamış olup ermişliğine ve kerametine inanılan ve birçok deyişi bulunan, Ümmi Sırrı Baba isimli şair bu köydendir.

“Bu Şeyh Nusret, Hacı Bektaş-ı Veli (ile) Horasan'dan gelmiş, ceddimiz Hace Ahmed Yesevi halifelerinden ve Horasan illerindendür. Tekye Zile vadisinde ma'mur u abadan imaret, mescid ve misafirhaneli nazargah-ı muazzamdur. Pa vü ser bürehne yetmiş aded fukarası vardur. Bu diyar ahalisi Şeyh Nusret'e gayet mu'tekiddürler. Hatta tekyesinün öninde bir azim köhne dut ağacı vardur. Bir tarafı çürimişdür. Çüriyen yirden bir kaymak koparup hummayı muhrik ve humma-yı rebi'aya buhur itseler şifa bulur. Gayet mücerrebdür. Bu ağacun çürüğini bütün halk-ı cihan dört yüz yıldan beri alırlar. Böyle iken yine zerre kadar eksilmez ve koparılan mahal

ma'lum olmaz. Hakir dahi öyle gördüm ve bir paresini alup teberrüken hıfz eyledim. Bu ağacun diğer tarafı öyle leziz dut virür ki ekl iden guya misk rayihası şemm ider. Zile şehrinün ayan u eşrafına bu Dutdan dervişler hedaya götürüp ihsan alırlar (153)."

1353, 1368, ve 1389 tarihli üç vakfiyeye ait suretlerde Şeyh Nusret bin Hamza zaviyesine vakfedilen yerlerden söz edilir (154). Ancak türbedeki mezar taşında Şeyh Nasıreddin yazılıdır. Bu ismin zamanla halk arasında Şeyh Nusret veya Nusreddin'e dönüşmüş olduğu söylenebilir. Kayıtlarda 1691 yılında göçebe Türkmenlerin iskanı ile ilgili olarak Nusratlı Köyünün bu tarihte oturulamayacak kadar harap olduğu yazılıdır. 1855 senesinde İbrahim Dedezade Hüseyin Ağa tarafından tamir ettirildiği türbe içindeki kalemişi kitâbede kayıtlı olan eserin en son 1978 yılında tekrar onarıldığını, kapısı üzerindeki kitabeden anlıyoruz. Türbe, batı tarafındaki câmi ile birlikte biraz aralıklı yerleşen iki yapıdan meydana gelen küçük bir külliyenin parçası gibi bir konuma sahiptir. Câmi ile türbe arasında türbenin güney duvarından itibaren uzanan bir duvar, câminin doğu duvarına bitişerek kısmî bir beraberlik de sağlar. İç mekânda görülen kalemişi tezyinat yapıdaki yerine göre kubbe, pandantifler, ve cephelerde olmak üzere başlıca üç bölümde toplanmıştır. Şeyh Nusret Türbesi doğu duvarındaki tamir kitabesinin altında, daha önce Merzifon Kara

(153) Evliya Çelebi, Seyahatname

(154) ÇAL Halit, Şeyh Nasreddin (Nusrat) Türbesi, Türk Tarihinde ve kültüründe Tokat Sempozyumu, 1986

Mustafa Paşa Camii Şadırvanında ve Merzifon Sofular Camisi'nde imzasını bulduğumuz Zileli Emin'in ismi okunmaktadır.

Türbenin içindeki üç sandukada, mezar taşlarına göre Şeyh Nasreddin, Abdülhannan oğlu Seyyid Mehmet ve Abdülhannan kızı Siret Hatun yatmaktadır. 1387 yılında iktidar mücadelesinde Kadı Burhaneddin Ahmed'e yenilen Emir Ahmed ve Taceddin'in, Kadı Burhaneddin'e sulh ricacısı olarak «... o zaman Danişmendiye vilâyetinde nüfuz sahibi olan Şeyh Nusret'in oğlunu» gönderdikleri bilinmektedir. Şeyh Nusret Zaviyesi'nin ve dolayısı ile Şeyh Nusret'in bu yörede etkili olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü aynı tarihlerden Zile Yeşilce Köyü Şeyh Eylük Zaviyesi'ne bir köyün gelirinin bir kısmı vakfedilirken, Şeyh Nusret Zaviyesi'ne biri Amasya'da diğerleri Zile'de olmak üzere onbir köyün gelirinin bir kısmı vakfedilmiştir.

Şeyh Nusret Harzem Devleti ümerasından Hamza Beyin oğludur (155). Hamza Bey Harzem Devletinin Cengiz Hanın istilasına uğraması üzerine oğlu ile birlikte Erzincan'a hicret eder. Hamza bey oğlunu Erzincan'da evlendirir. Şeyh Nusreddin Hazretleri'nin bu evlilikten Fatıma isminde bir kızı olur. Kızını Erzincan alimlerinden Şeyh Siraceddin Efendi ile evlendirmiş bu evlilikten Ümmügülsüm adında bir kızı, Acepşir adında bir oğlu olmuştur. Bu isimleri torunlarına Şeyh Nusreddin Efendi koymuştur. Şeyh Nusreddin Hazretleri, damadı ve torunları ile birlikte evvela Tokat'ta, bir müddet sonra Kazova'nın Cebel-i ebyaz denilen mevkiinde kalmışlardır. Zile'lilerin ısrarlı daveti üzerine o zaman Aksaray denilen bugün ise

(155)KILIÇ Arif, Zile Tarihi Notlarından

kendi adıyla anılan Şeyh Nusreddin Köyüne yerleşirler. Bu köyde bir medrese, bir zaviye yaptırmış vefatına kadar ilim ve irfan neşri ile meşgul olmuş, bu arada değerli alimler yetiştirmiş, bütün memleket ve havalisi ilminden irfanından istifade etmiştir. Bugünkü Karaşeyh köyünde ziyaret edilen Şeyh Yakup Hazretleri ile Şıheylik köyünde türbesi bulunan Veli Mehmet Efendi bu zatın halifelerindendir. Tahminen hicri 630 yılında Zile'ye gelen Şeyh Nusreddin Efendi Hazretleri torunu Ümmügülsüm Hanımı Zile merkezinde Şeyh Etem Çelebi Camii içerisinde türbede medfun bulunan ve Beyazıd Bestami torunlarından olan Muinüddin Halil Efendi ile evlendirmiştir. Bu evlilikten meşhur alim Şeyh Edhem Çelebi dünyaya gelmiştir.

Amasya Mevlevihanesi şeyhi Cemaleddin Ahmed Dede Zileli Nusretzade'dir ve 1387 yılında Kadı Burhaneddin'e yenilen Emir Ahmed ve Taceddin'in sulh ricacısı olarak gönderdiği kişidir (156). Yesevi halifesinin oğlunun bir Mevlevi şeyhi olması, Halit Çal'ın çalışmasında Zileli Emin'in kalemişlerini yorumlarken türbe duvarında karşılaşmış olduğu sikkelerin hangi tarikata ait olduğu konusunda tereddüde düşmesine biraz açıklık getirebilir. Şeyh Nusret'in torununun Zile'de Halveti tarikatı şeyhine gelin olması da tarikatlar arasındaki ilişkiye farklı bir dinamizm kazandırır.

---

(156) A. DURMA, Evliyalar Şehri Amasya

Türbe dışında babası Hamza Beyin kabri vardır. Hamza Bey Hicri 650 yılında vefat etmiştir. Baba tarafından nesebi Hasan Geylani isminde bir sahabeye dayanır. Ana tarafından İmam Hüseyin'e ulaşır. Bu suretle ana tarafından evlad-ı Resul'dür. Tarikat silsilesi 13. silsilede Şeyh Cüneydi Bağdadi, Sırrı Sakati, Maruf Kerhi, Davud ta-i, Habib-i Acemi, Hasan Basri, İmamı Ali vasıtaları ile Peygamberimize (s.a.) ulaşır.

Hasluck çalışmasında Şeyh Nasreddin'in zaviyesine önceleri Kırklar Tekkesi denildiğini ve Greguvar'ın ifadesine bakarak bu ünvan altında Hıristiyan bir mazisi de olduğunu kaydeder (157). Sivas'ın Kırk Şehidlerini barındıran (bir yer) olması itibariyle Hıristiyanlar tarafından hürmetle ziyaret edildiğini ilave eder. Cenksu Üçer ise, Yeseviliğin Tokat'ta şahıs olarak temsil edildiği Gıj gıj Dede'den sonra ikinci kişi olduğunu yazar (158).

Anlatılır ki, Sivas valisi Hacı İzzettin Paşa Zile'ye gelir (159). Hacı İsmail Dede'nin türbesini ziyaret eder. Sonra yaya olarak Şeyh Nusreddin Hazretlerini ziyarete gider. Köyden misafir olması için Şeyh Hacı İbrahim efendi ısrar eder. Paşa, "Eğer kalırsam sabaha kadar oturmak icap eder. İhtiyarım, mazur görün", diyerek ayrılır.

Bir Alperen olduğu kabul edilen Çırçır yatırı *Sofular* Köyü'nün içinde bulunan iki büyük kavağın arasındadır. Türbe'ye ait olduğu düşünülen kavak ağaçları, halk tarafından kutsal bir mekân olarak tanınmıştır. Kavak ağaçlarının dalına oturan, dal koparan,

---

(157) HASLUCK F.W, Bektaşilik Araştırmaları

(158) C. ÜÇER, a.g.e.

(159)Kapı Çukadarı Halil Efendizade, vüzeradan Girit Valisi Hacı Osman Haşim Paşa'nın oğludur. 1872-1877/78 seneleri arasında

önce Harput, daha sonra Sivas Valiliğine tayin edildiği anlaşılan Hacı İzzet Paşa, 93 harbinin cereyan ettiği günlerde, Erzurum Vali Vekili olarak görev yaparken, şahsi hesabından devlet hazinesine 10 bin lira yardımda bulunmuştur. Hacı İzzet Paşa, valisi bulunduğu bütün illerde iz bırakmak istemiş, bu sebeple Harput ve Sivas'ta birer cami yaptırdığı gibi, Mekke'de de hayrat bırakmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre Erzurum'da vali vekili iken Abdurrahman Gazi Tekkesinin yıkılmasıyla arsası üzerine yaptırılan caminin banisi de yine Hacı İzzet Paşa'dır. Onun en mühim eseri kendisinden kırk sene önce vefat eden oğlu Hürrem Paşa adına Erzincan'da yaptırmış olduğu camidir. Nuruosmaniye tarzında çifte minareli olan bu cami Erzincan şehrine değişik bir manzara vermiştir. Kırk bin altın harcayarak inşa ettirdiği bu cami, 1930 ve 1939 senelerinde meydana gelen depremlerde hasar görüp yıkılmış ve bugün için hiç bir iz kalmamıştır. 1. Rütbeden Mecidi-Murassa Osmani-Murassa İmtiyaz nişanları, altın ve gümüş imtiyaz madalyaları ile taltif edilmiştir. "Şeyhü-l vüzera" unvanı Namık Paşa'dan kendisine intikal etmiştir.Vasiyetnamesinde, devrin padişahı II. Abdülhamid Han hazretlerini varis tayin etmiştir. 1893'te vefat etmiştir. Hayatta kimsesi kalmamıştır. İstanbul'dan Edirne'ye gönderilen bir heyet, terekesini yazdıktan sonra, Edirne'deki Üçşerefeli Caminin karşısında (Bugünkü şehir planına göre arkasında kalmıştır) ve İbtidai Mektebi'nin avlusunda inşa edilen küçük, kârgir bir türbeye defnedilmiştir.

kesen ve kuru bile olsa buradan dal götürenlerin büyük belâlarla karşılaşacağı konusunda yaygın bir inanç vardır. Burası, Sofular Köyü ve yakın çevredeki köylüler tarafından pek çok dileğin yerine gelmesi için ziyaret edilmektedir.

İlk gelenler *Söğütözü* köyüne 2 km uzaklıkta bulunan bir çeşmede hayvanlarını suladıktan sonra buraya bir söğüt ağacı dikmişler ve rivayete göre köy ismini bu söğüt ağacından almıştır. Yılancık hastalığına yakalananların, yılanların çok olduğu söylenen ve **Yılanlı Tepe** olarak bilinen yere şifa bulmak için ziyarete gittikleri anlatılır.

Taşkıran köyü'nde bir tepenin üstünde bulunan **Kabak Dede** yatırı yağmur duası için ziyaret edilir. Bu türbenin çevresinde kurbanlar kesilmekte, adaklar adanmakta, eğlenceler düzenlenmektedir. Türbede yatan velinin kim olduğu, nereden geldiği, ne zaman yaşadığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur.

Kemerkaya yatırı *Turgutalp* köyü'nde bulunmaktadır. Mezarın yeri belli olmamakla beraber, büyük bir kayanın yanında yer alan mekân, halk tarafından kutsal olarak kabul edilmiştir. Çocuğu olamayanlar tarafından da ziyaret edilen bu türbe, aslında daha çok dağda hayvanları kaybolan vatandaşlar tarafından ziyaret edilmektedir. Hayvanları kaybolan köylüler, kaybolan hayvanlarına ait bir eşyayı bu türbenin yanında bırakmakta, daha sonra alıp ahıra götürmektedirler. Bu suretle hayvanların er geç bulunacağına inananların sayısı az değildir. Aynı türbeyi, vahşi hayvanların ağzını, "Kurt Ağzı Bağlamak" deyişiyle ifade edildiği gibi, bağlamak için de ziyaret edenler vardır.

Kasaba 1855 ve 1962'de sel felaketine uğramıştır. Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmeyen ve eski ismi Maşhat olan yerleşim yerinin İran'ın Meşhet kentinden gelerek buraya yerleşenler tarafından kurulduğu söylenmektedir. Yahudi mezarlığı anlamına gelen Maşhat'ın ismi 1962 yılında Yalınyazı olarak değiştirilmiştir. Burada Saka Dede, Kamber Dede ve Küçük Çeltek isimli ziyaret yerleri vardır.

Yağıbasan türbesi *Yalınyazı* (Maşat) Köyü'nde, köy camisinin yanında bulunmaktadır. Mezarının başında akan suyun, korku hastalığına iyi geldiği söylenmektedir. Korku hastalığına yakalanan hastalar için bu türbeden taş getirilerek bir tasın içindeki suya konur. Üç gün içirilir. İyi geleceği konusunda yaygın bir inanış vardır. Anlatıldığına göre, burada yatan zatın büyük küleklere yağ bastığı, bu yağları şehre götürüp satarak kazancını fakirlere dağıttığı anlatılmaktadır.

Küçük Çeltek Türbesi *Yalınyazı* Kasabası'nda bulunmaktadır. Pek çok dertlinin derdine deva, hastalara şifa olduğu söylenen Çeltek Babalar, aslında Şeyh Mahmut'un kardeşleridir. Dördünün de Horasan'dan geldiği, Yesevî Ocağı'nın kokularını, Anadolu'nun bu güzel beldelerine taşıdığı anlatılır.

Cenksu Üçer kasabadaki Saka Dede yatırını Alevi yatırları arasında sayar.

Köyde yapağı yün üretiminin bol olmasından esinlenerek söylenen "yapağı" sözcüğünün "Yapalak"a dönüşmesinden köyün bu ismi aldığı sanılmaktadır. *Yapalak* Köyü'nde bulunan Sıtma Pınarı'nın çevresindeki ağaçların kutsal olduğu kabul edilir. Bu ağaçların

dallarına nal, para, iplik ve bez parçaları asan yöre halkı, böylelikle bir çok dileğinin yerine geleceğine inanmaktadır.

Dikmen Evliyası diye anılan yatır *Yaylayolu* köyünün içinde son derece sade bir kabirdir. Kim olduğu, ne zaman ve nereden geldiği konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Burada yağmur duası yapılır ve hayatın bütün aşamalarında halk çeşitli isteklerini iletir, adaklar adanır, dilekler yerine geldiğinde kurbanlar kesilir.

Yenidağiçi köyünde bulunan **Ardıçlı Dede** yatırı kurak mevsimlerde yağmur duası için gidilen ziyaret yerlerindendir.

Yeniköy'de bulunan türbeyi yöre halkı pek çok dilek için ziyaret etmektedir. Zamanında Yeniköy'de büyük bir su kıtlığı varmış. Köydeki bir kuyudan başka yerde su bulunmazmış. Kuyunun başına orta yaşlı bir adam gelip durmuş. Su almaya kim gelirse gelsin, kuyudan suyu büyük bir coşku içinde çeker, herkesin gönlünü alırmış. O kuyunun başında olduğu müddetçe kuyuda asla su bitmezmiş. Bu kuyunun başında geçirdiği yılların hürmetine erenlerden bir eren olarak görülmüş. Adı da "**Kova Baba**" olarak kalmıştır.

Şeyh Mehmet Efendi'nin türbesi Şıheylik (*Yeşilce*) Köyü'nde bulunmaktadır. Köyün resmi adı Yeşilce olmasına rağmen yörede köy Şıheylik adı ile anılır. Malazgirt zaferinden sonra Oğuz boylarından 12 çadırlık bir Türkmen kafilesinin köye gelir. Şeyh Mehmet Efendi, Horasan Erenlerinden yedi kardeşin en büyüğüdür. Buraya gelip yerleştiği ve çevrede binlerce insanın gönlünü fethettiği söylenmektedir. Köyde yaşayan ve Topçular, lâkabıyla anılan ailenin, Şeyh Mehmet Efendi'nin soyundan geldiği bilinmektedir.

Köyün merkezinde bulunan türbe, Selçuklu dönemi mimarî

özelliğine sahiptir. Türbede Şeyh Mehmet Efendi'nin bayrak ve sancağı, ayrıca geyik derisi üzerine kendisi tarafından yazılmış bir şeceresi de bulunmaktadır.

Anlatıldığına göre, Şeyh Mehmet Efendi icazetini almak için Amasya'ya gider. Son derece mahcup bir tavrı olduğundan en sona kalır. Amasya Şeyhi, Şeyh Mehmet Efendi'ye seslenerek, "Gel bakalım Şeyh Efendi, bize marifetini göster ki, icazetini verelim.", der. Şeyh Mehmet Efendi, binanın temel direğini bir eliyle kavrar, sallamaya başlar. Direkle birlikte bütün bina sallanmaya başlar. Bunu gören Amasya Şeyhi, "Tamam şeyhim, tamam!... İyilik bulasın Şıhım!..." diye, icazetini dahi vermeden, Şeyh Mehmet Efendi'ye bağlılığını bildirir.

Türbe, hemen hemen her türlü hastalık ve dilek için ziyâret edilmektedir. Bugün, ruhi bunalıma düşenlerin, işlerinin daha iyi, rahat ve düzenli gitmesini isteyenlerin ziyaret yeri olan Şıheylik'i ziyaret edenlerin iyilik ve dertlerine şifa bulduklarına inanılır.

Nusreddin Baba'nın türbesi de Yeşilce Köyü'nde bulunmaktadır. Horasan Erenleri'nden biri olduğu kabul edilir ve Zile ve çevresini irşad etmeye memur bir ulu zat olduğu ileri sürülür. Her türlü hastalık ve dertlere şifa bulmak amacıyla yoksul ve çaresiz halk tarafından sık sık ziyaret edilmektedir.

Yeşilce Köyü'nde **Kırklar Tepesi** denilen mevkide kırk ermişin yattığına inanılmaktadır. Bu türbe de çeşitli dileklerin yerine gelmesi için ziyaret edilir.

Yücepınar köyünde bulunan **Kaba Ardıç** ziyareti yağmur duası için gidilen ziyaret yerlerinden olup burada bulunan iri ardıç ağacının kutsallığına inanılır. Menkıbeye göre Hz. Ali buralara kadar gelip bu

iri ardıç ağacının gölgesinde dinlenmiştir. Özellikle yağmur duası ve çeşitli isteklerin yerine gelmesi için halk tarafından sıkça ziyaret edilir.

Yıldıztepe Kasabası Yeni Mahalle, Pervane Baba Caddesi, Belediye Parkı içindeki Pervane Baba ismiyle anılan türbede yatan zatın kim olduğu, nereden geldiği, ve ne zaman yaşadığı konusunda yeterli bilgi olmamakla beraber, Horasan Erenleri'nden büyük bir İslâm mücahidi olduğu konusunda rivayetler vardır. Yıldıztepe'de şehit düştüğü ve buraya defnedildiği söylenir. Karamsarlığa ve ruhi bunalıma düşen, özellikle ağır endişeye kapılanların ziyaret ettikleri yatırlardandır. Giderken türbenin yakınından küçük bir taş alınır. Türbeden alınan taş, evde suyun içine konur. Yedi gün boyunca, günde üç defa bu sudan hastaya içirilir. Bu sayede hastanın, rahatsızlıklarından kurtulacağına dair bir inanç vardır. Rahatsızlıklarından kurtulanlar daha sonra tekrar gelip yatır başında kurban keserek adaklarını yerine getirirler.

Üçer'e göre, Zile ilçe merkezinde Alevi nüfusun oranı %30'dur. Bucak ve köylerde Alevi Nüfusun oranı %50,7'yi bulur. İlçenin toplam nüfusuna oranı ise %39,1'lik bir kısım teşkil eder.

Tokat'ta Tarikatlar

Cenksu Üçer Tokat merkez, ilçe ve köylerinde Aleviliğin her kolu üzerine yapmış olduğu şümullü çalışmasında ziyaret yerleri ile ilgili vermiş olduğu listenin sadece birkaç örnek olduğunu belirtir. Bu bile sosyal yapının kültürel zenginliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Tokat merkezde, Sivri Tekke, Şeyh Şirvani, Gıjgıj Dede, Nurettin Sentemur, Kat, Kemalpaşa'da Orhan Baba, Taşçiftlik'te Germik; Almus'ta, Hubyar Tekkesi, Görümlü kasabasında Kul Himmet türbesi, Armutalan köyünde, Hamza Abdal Tekkesi, Akarçay kasabasında Yalıncak Tekkesi, Serince köyünde İmam Gazi; Cihet kasabasında Derviş Ali, Azınlık İnanan, Gedik Evliya; Artova'da Evlidere köyünde Gazi Baba Türbesi; Başçiftlik'te, Erikbelen köyünde Kara Abdal Türbesi; Erbaa'da, Keçeci Baba, Sokutaş köyünde Arap Dede; Niksar'da Melikgazi Türbesi, Kırk Kızlar Tekkesi, Kuyucak kasabasında Dolaşı Tekkesi, Yazıcık kasabasında Laldız Tekkesi, Ormancık köyünde Gazi Bolat Baba, Akgüney köyünde Kargın Evliyası, Elicek Evliyası; Reşadiye'de, Şeyh Yakup Türbesi, Sazak köyünde Sırıklı Evliya, Beşdere köyünde Altın Dede; Sulusaray'da, Doğlacık köyünde Büyükçam yatırı, Sekücek köyünde Ednâ Dede; Turhal'da Kesikbaş, Karkın köyünde Aziz Baba, Eriklitekke köyünde Erikli Tekke, Çaylı kasabasında Hubyar Kuyusu, Hasanlı köyünde Esiri Derviş; Yeşilyurt'ta, Sivri köyünde Kabak Abdal; Zile'de ise, Şıh Nusret Tekkesi, Hüseyin Gazi, İsmail Dede, Emirören köyünde Abdal Musa, Kepez köyünde Şeyh Ahmet, Karayün köyünde Küçük Çeltek,

Çeltek köyünde Büyük Çeltek, Palanlı köyünde Murat Dede, Somun Dede, Deliklitaş, Akgüller köyünde Kaygısız Baba, Saraç köyünde Sarı Dede, Arslan Dede, Yalınyazı kasabasında Saka Dede, Çakırçalı'da Kocabeden, Acıpınar'da Sarılık Evliyası bölgedeki ziyaret yerlerinin başlıcası olarak zikredilebilir

Evliya Çelebi Hıdırlık Tekkesi'nin Bektaşilere ait olduğunu yazar. **Rıfat Dede**, Gıj gıj Dağı eteklerinde Samyeli Mahallesi Ali Mezarlığı içerisinde etrafı iki metre yüksekliğinde demirlerle çevrilmiş bir mezarda yatmakta olup Çelebilerden bir Alevî dedesidir. Ölüm tarihi 1954'tür. Günümüzde Alevî-Bektaşî zümreleri tarafından, daha çok Perşembe günleri ziyaret edilmekte, mum yakılmakta ve buradaki ağaçlara çaput bağlanmakta, dileğin kabulü için taş yapıştırılmakta ve evde yapılan börekler buradaki çocuklara dağıtılmaktadır.

Tokat'ta Halvetilik

Evliya Çelebi'de **Kümsük Sultan** Tekkesi Mesiresi adı altında, "cümle uşşakan Hıdırlık Irmağı kenarında haymeleriyle gelbeleriyle gelip safa ederler", diye kısaca söz ettiği topluluğun, aynı çevrede meskun bulunan Şeyh Meknun Zaviyesi ve Haydarhane Zaviyesi mensupları ile Yeşilırmak kenarında Bir yerleşim alanı oluşturdukları

anlaşılıyor. Kümsük Baba Tekkesinin eski bir asitane olup Halveti tarikatı dervişlerine ait olduğu, fakat vakfiyesinin bulunmadığı görülür. Şehir içindeki Hamza Bey Tekkesi de Halveti tekkeleri arasında yer alır.

Pîr İlyâs (160) kolunun sâdece Amasya'da değil, civar muhitlerde de yayıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Halvetiyye'nin Cemâliyye kolunu kurmuş bulunan Çelebi Halîfe'nin mürşidlerinden ümmî şeyh Tâhiroğlu'nun, bir görüşe göre, Pîr İlyas Halvetî'den hilâfet alıp Tokat'ta faaliyet gösterdiği kaydedilmektedir. Tarikat yoluna girmeden önce ilmiyye mesleğinde ilerlemeye çalışan Çelebi Halîfe, İstanbul'da devrin ileri gelen âlimlerinden ders almaya başlar. *Muhtasaru'l-maânî* kitabını okumakta iken gönlüne tasavvuf aşkı düşer ve ilk olarak İstanbul'da Zeyniyye şeyhlerinden Hacı Halîfe Kastamonî'ye (ö.1489) biat ederek sülükünü tamamlar. Bununla tatmin olamayan Çelebi Halîfe, daha sonra Karaman'a giderek Şeyh Alaeddîn Rûmî'nin (Ali Halvetî, ö.1462) halîfelerinden Abdullah Karamânî'ye intisab eder. Abdullah Karamânî'nin vefat etmesi üzerine Tokat'a giderek Halvetiyye şeyhlerinden Tâhiroğlu'nun hizmetine girer. Bir müddet sonra onun da vefatı üzerine, Şirvan'da bulunan Seyyid Yahya Şirvânî'nin hizmetine girmek için yola çıkar.

Sünbül Sinan'dan hilâfet almış olan Maksud Dede Tokat'lıdır. Şeyh Sünbül'e intisab etmeden önce Tokat'ta Yahya Şirvânî'nin ileri gelen halîfelerinden Molla Habîb Karamânî'nin bir vaazını dinleyerek etkilenmiş ve ona intisap etmek istemiştir. Ancak Şeyhin Dede'yi

---

(160) A. Durma, Evliyalar Şehri Amasya

irşad edecek zatın kendisi değil başka bir şeyh olduğunu işaret etmesi üzerine bu intisap gerçekleşmez. Bu hâdiseden 15 sene sonra İstanbul'a gelen Maksud Dede, burada da 15 sene kaldıktan sonra bir gün Büyük Ayasofya Câmii'nde Cuma namazından sonra mübarek bir zatın vaazını dinlerken bu vaazdan çok etkilenir. Maksud Dede, dinleyenlerden vaizin kim olduğunu ve nerede bulunduğunu öğrenir ve vakit geçirmeden vaazı veren Sünbül Efendi'nin huzuruna çıkar. Şeyh Sünbül 30 sene önce Tokat'ta meydana gelen hâdiseye işaret ederek söze başlayınca Maksud Dede çok şaşırır ve hemen şeyhe biat eder.

Şeyh Şaban Efendi hayatta iken Kastamonulu halîfesi Osman Efendi'yi (Ö.976/1569) irşad için Tokat'a göndermiştir. Osman Efendi, Şaban Efendi'nin vefatı üzerine Kastamonu'ya dönmüş ve Şeyh'in makamına geçerek kırk gün faaliyet gösterdikten sonra vefat etmiştir (161). Bu tarikatın *Pîr İlyas Kolu'na* mensup dervişleri Amasya ve Tokat dolaylarında faaliyet gösterirken, *Yahya Şirvânî Kolu'ndan* gelenlerin, 20'nin üzerinde Anadolu şehrinde faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bunlar başta İstanbul'un muhtelif bölgeleri olmak üzere Amasya, Tokat, vb şehirlerde idi.

Abdülahad Nuri'den hilafet alan **Tokatlı Karabaş el-Hâc Osman Efendi** memleketi Tokat'a gönderilmiş ve orada 1669 senesinde vefat etmiştir

Anadolu'da XVI. asırda Halvetiyyenin bir çok ünlü ismini yetiştiren Abdülmecid Şirvani de Tokat'ta medfun bulunmaktadır.

---

(161) A. Durma, Evliyalar Şehri Kastamonu

Gıjgıj Dağının güneye bakan kısmıyla çay bağları arasında kalan ve Çay Deresinin kollarının birleştiği yatak üzerinde, şehrin doğu yönüne düşen mezarlık, içerisinden geçen iki yol ve deredolayısıyla dört bölüme ayrılmıştır. Gıjgıj Dağı eteğine rastlayan bölümde mezarlığa adını veren Şeyh Abdulmecit Şirvani gömülüdür. Etrafı duvarlarla çevrili olan bu kısımda Kirli Hafız Zade, Bahçecioğlu, Sızır Ağacı Zade, Alican Zade, Tuzcu Zade, Koçhisarı Zade, Cılız Zade, Sivaslı Müezzin Zade, Yağcı Zade, Kul Zade, Alaybey Zade, Paşa Zade, Nebi Zade ve Nalbant Zadelere ait mezarlar bu bölümdedir. Şeyh Şirvani'nin gömülü bulunduğu yer ayrıca bir duvarla çevrilidir.

Tokat'ta Haydarilik

Aytekin Yaroğlu'nun çalışmasından Tokat'ın zengin tarihi mirası içinde yer alan Haydari tarikatına dair bilgilere ulaşıyoruz (162). XIII. yüzyılda Moğol istilası öncesinde Anadolu'ya, yoğun şekilde tasavvuf ve tarikat ehli dervişlerin geldiği bilinmektedir. Bunların içerisinde oldukça fazla sayıda Haydariye tarikatı mensubu dervişler de bulunmaktadır. Bu tarikat mensupları, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde zaviyeler kurmuşlardır. Bu zaviyelerden biri de Tokat'ta bulunmaktadır.

Burası, fetihlerin ve iskanın kolaylaşmasını amaçlayan idarecilerin desteğiyle ve verdikleri arazi temlikleriyle vakfa dönüştürülmüş; çeşitli köylerin malikane gelirleri, tarla ve bağların vergileri bu zâviyenin vakfına tahsis edilmiştir. Bu şekilde Tokat'ta Hızır İlyaslık adlı köprünün (bugünkü adı Hıdırlık Köprüsü) yakınında

(162) A. YAROĞLU, a.g.e.

kurulan Tokat Haydarhane Vakfı, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar, uzun süre varlığını devam ettirmiştir. Bu zaman zarfında vakıf, gelir kaynakları olan köylerini, tarla ve bağları kendi bünyesinde muhafaza edebilmiştir. Sahibi olduğu bu mülkleri kiraya vererek ve buralardan temin ettiği gelirler ile varlığını devam ettirmiştir.Bu süre içerisinde vakıf yönetimleri, vakıf gelirleri ve yönetimi üzerinde hak iddia eden timar sahipleri, köylüler, başka zâviyeler gibi kişi ve gruplarla hukuki mücadele içerisinde olmuşlardır.

Tokat'ta Hıdırlık Köprüsü yakınında, bu vakfa ait herhangi bir yapı günümüze kadar ulaşmamıştır.

Haydariye tarikatının oluşumunda, Orta Asya'da çok geniş bir alana, tasavvuf nitelikli ve belli bir ölçüde de İran sufiliğinin etkisi ile İslam anlayışının yayılmasını sağlayan, aynı zamanda çok güçlü bir geleneği bulunan Kalenderilik ve Yesevîlik tarikatları etkili olmuş ve Haydarîlik, Kutbeddin Haydar tarafından bu tarikatların birleştirilmesi neticesinde kurulmuştur. Müridleri genellikle rind ve kalendermeşrep olan Haydariyye, Anadolu'da XV. yüzyıldan sonra Şemsiler, Camiler, Edhemiler ve Rum Abdalları gibi kendilerine benzeyen diğer tasavvufi zümrelerle birlikte sosyal hayattan silinmiş, bazı gelenekleri Bektaşiliğin içinde devam etmiştir (163).

Kalenderlik, yalnızca bir tarikatın adı değil, aynı zamanda yaklaşık XI. ve XII. yüzyıllardan itibaren Doğu ve Yakın Doğu İslam

---

(163) YAZICI Tahsin, Haydariyye, TDV İslam Ansiklopedisi

dünyasındaki heterodoks sufi akım ve teşkilatları, çok derinden etkileyen büyük bir mistik akımdır. O kadar ki, sadece Vefailik, Haydarîlik ve Anadolu'da Bektâşilik gibi heterodoks tarikatları değil, Mevlevilik ve bazı kolları itibariyle Halvetilik gibi Sünni tarikatları dahi derinden etkilemiştir.

Horasan Melâmetiyesinin, Seyhun civarındaki Şi'î cereyanların, eski Türk kabile an'ane ve inanış kalıntılarının etkisi altında ortaya çıkan ve gelişen *Yesevîlik*, oluşumundaki pek çok faktör nedeniyle oldukça geniş ve serbest bir tasavvuf felsefesine sahip olmuştur. Kısa zamanda Türkmen boylarının yaşayış ve düşünce biçimlerine adapte olmuştur. Düşünce sisteminin, çevresindeki yerli halka ve göçebe köylülere anlayabilecekleri bir dil ve alıştıkları şekillerle anlatılması sebebiyle, Türkler arasında süratle yayılıp yerleşmiştir. Daha sonra ortaya çıkan Haydarî, Bektâşi tarikatlarının ve Babai hareketinin oluş umunda da oldukça etkili olmuştur .

Tokat Haydarhane Vakfı'nın şartları arasında fakirlerin, gelip geçenlerin doyurulması ve tedris yapma vazifesinin bulunması, sosyal amaçlarının mevcudiyetini göstermektedir. Aynı zamanda vakıf yöneticiliğinin oğullara geçmesi uygulaması, aile fertlerine de gelir sağlama amacının gözetildiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeblerle Tokat Haydarhane Vakfı, yarı-ailevi vakıf kategorisinde yer almaktadır. Vakıfta mütevellilik, zâviyedarlık, şeyhlik ve müderrislik görevleri bulunmaktadır. Zamanla müderrislik görevi yapan başka kimselere de rastlanmakla birlikte, bu görevleri mütevellilerin uzun süre tek başlarına üstlendiği anlaşılmaktadır. Mütevellilerde olduğu gibi bu müderrislerin, başka ünvan ve görevleri bulunmamaktadır.

Bunların haricinde vakıf bünyesinde bulunan herhangi bir görev ve görevliden bahsedilmemektedir. Mütevelliler, vakıf görevlerinden kaynaklanan gelirlerini başkaları ile paylaşmamak için bu yola başvurmuşlardır.

İlgi çekicidir ki, Tokat'taki zaviye, kaynakların kendilerinden kulaklarına, bileklerine, boyunlarına, ayaklarına demir halkalar taktıkları, yalınayak dolaştıkları, sırtlarına keçeden yapılmış bir aba, başlarına keçe külah giydikleri, yersiz yurtsuz gezginci dervişler oldukları, ve zaviye ve hangahları olmadığı şeklinde söz ettiği tarikatın istisnai mekanlarından biri olmuş görünüyor.

Tokat'ta Kadirilik

Evliya Çelebi Tokat'ta Alaca Mescid Tekkesi'nden söz ederken burası hakkında, “ Kadiri tarikat-ı aliyyesine mahsus tekke olup şehir içinde olmakla vafir hayru berekatı mütekasirdir.”, diyerek şehirde Kadiri tarikatının varlığını ortaya koyar. 1781 tarihli Alaca Mescid ile ilgili Mustafa bin Nasuh Vakfiyesinin Kadiri tarikatı ile ilgili olması muhtemeldir. Burada “..Alaca Mescid demekle ma'ruf camii şerifin havlusu vâsi'olup kible tarafında olan kapu üzerine talebi-i ulum sakin olmak içün ba izn-i mütevelli vakf-ı mezbur müceddeden fevkani altı bab oda bir bab dershane atyeb-i malımdan..” sözleriyle öğrencilerin kalması için altı oda ile bir dersanenin inşası söz konusudur. Fakat bu zaten Çelebi'nin XVII. Asırda varlığından söz etmiş olduğu tarikatın tekkesine yapılan bir ilave olabilir.

Konyalı Arife Hoşlika Tokat'ta Ulu Arif Çelebi'nin halifesidir. Kendisinde bir müddet misafir kalmış olan Nasıreddin Vaiz etkili konuşmalarıyla şehir halkının adeta aklını başından alır. Fakat bir ara Çelebi hakkında sarf etmiş olduğu uygunsuz sözler Hoşlika tarafından karşılıksız bırakılmaz. Bundan incinen Nasıreddin dargın vaziyette Niksar'ın yolunu tutar. Çok geçmeden hasta vaziyette geri döner. Sözlerinden pişmandır, fakat artık çok geçtir (164).

Ariflerin Menkıbelerinde Ulu Arif Çelebi'nin Tokat ziyaretlerinden birinde karşılaşmış olduğu Şeyh Bahaeddin Cendi'den bahisle, "Onu Hankah-ı Hoca Münir'e şeyh yaptılar.", denir. Fatma Üstek'in çalışmasından Hoca Münir Zaviyesi vakfının, devirleri tespit edilemeyen müessese vakıfları arasında yer aldığını öğreniriz (165). Gelirlerini şehir merkezinde yer alan Seyyidoğlu Çarşısındaki çok sayıda dükkan kirası, Kazabad, Artukabad, ve Beldüz'deki birkaç köyün malikane hisseleri oluşturur. Giderleri arasında zaviye görevlilerine verilen ücretler, mescit hizmetine ayrılan miktar, zaviye masrafları, vb. kalemler için yapılan ödemeler teşkil eder.

(164)EFLAKİ Ahmet, Ariflerin Menkıbeleri
(165) F. ÜSTEK Fatma, a.g.e.

Ahmet Eflaki'nin eserinde yer alan ve kendisi de Suhreverdiyye tarikatının bir şeyhi olan Fahreddin Iraki'ye Pervane'nin Tokat'ta bir zaviye yaptırmış olduğu anlatılır (166). Kalenderi dervişin devrin başkentinde yabancısı olmadığı sema ayinlerine katıldığı, ve hatta onun Mevlana'nın ulaşılmazlığı ile ilgili fikir sahibi olduğu görülür (167). Fakat bu zaviyenin Mevlevilikle bir ilgisi olduğunu söylemek uygun

---

(166) BİLGİN Orhan, Fahreddin Iraki, TDV İslam Anasiklopedisi
(167)Ahmet Eflaki, Mevlana'nın zengin iç dünyasının kavranılamayışını üç büyük zatın onun hakkındaki şu düşünceleriyle şöyle ifade eder. Mevlana öldüğünde de, Şeyh Evhadüddin (Kirmani) çırıl çıplak olmuş, feryatlar ediyor, bağırıp çağırıyor, ve : "Ey aziz!, ey aziz! Sen nasıl gelip gittin de hiç kimse, seni tanımadı" diyerek şu beyti okuyordu: "O, dünyaya geldi. Bir iki gün bize yüzünü gösterdi. (Sonra) öyle çabuk çıkıp gitti ki, kim olduğunu bilemedim." Mevlana Şemseddin (Tebrizi) ise bağlılığını dile getirirken, onun anlaşılmazlığını da itiraf eder. "..Bana yol bulan Mevlana'nın tab'ası olur; çünkü kapalı olan bir kapı onunla açıldı. Tanrı'ya yemin ederim ki ben, Mevlana'yı tanımaktan acizim…" Bu, belki de yıllar önce Mevlana'nın Şam'da Şemseddin'in elini yakalayıp ona, "Dünya sarrafı beni anla", dediği sırada istiğrak alemine geçen Şemseddin'in etmiş olduğu itiraftı. "Mevlana'nın müsaadesiyle Muineddin Pervane Şeyh Fahreddin'i Tokat tarafına çağırdı ve onun için yüksek bir hankah yapılmasını emretti. Fahreddin o hankahın şeyhi oldu. Şeyh Fahreddin daima medresedeki semada hazır bulunur ve Mevlana'nın büyüklüğünden söz ederek ah çekip "Hiç kimse Mevlana'yı gerektiği gibi anlıyamadı. O bu dünyaya garip olarak geldi garip olarak gitti.", derdi."

olmayacaktır. Ayrıca Iraki, Mevlana'nın vefatından dört yıl sonra katledilen Pervane'nin vasiyetini yerine getirmek için bir daha dönmemek üzere Anadolu'dan ayrılacaktır.

1455 tarihli Tahrir Defterinde, Tokat mahalleleri arasında bir Mevlevihane Mahallesi'nin kaydedilmiş olmasına binaen, şehirde Mevlevilere ait müstakil bir tekke olması gerektiği ileri sürülebilir. Necdet Yılmaz'ın çalışmasından, "Fatih döneminde Karamanoğullarının ortadan kaldırılması sonucu Uzun Hasan'a iltica eden Karamanoğullarının tahrikiyle 1471 senesinde Uzun Hasan, Tokat üzerine büyük bir ordu göndererek ani hücumda bulunmuş, şehir baştan başa tahrip edilmiş olduğunu", öğreniyoruz (168). Bu tahribattan Mevlevihane de nasibini almış olmalı ki, yüz yıl sonra bile, 1576 tarihli Defter-i Evkaf-ı Rum içinde, Tokat merkez kazasına ait vakıf kayıtları arasında varlığına kesin gözüyle bakılan Mevlevihaneye yer verilmez.

Sahih Ahmed Dede, 1616 senesi olaylarını anlatırken, Bostan Çelebi tarafından Tokat Mevlevîhânesi'ne yanında yetiştirip hilâfet verdiği Niksarlı Ramazan Dede Efendi'yi gönderdiğini ifade eder (169). Buna göre Tokat Mevlevîhânesi, I. Ahmed'in saltanat (1603-1617) ve Bostan Çelebi Efendi'nin çelebilik döneminde (1603-1630) inşâ edilmiştir. Netice olarak Sahih Ahmed Dede'nin verdiği 1616 tarihi doğru olmalıdır. Şeyhî ve Belîğ ise XVII. yüzyılın şâirleri arasında

---

(168)YILMAZ Necdet, XVII.Asırda Anadolu'da Tasavvuf, Doktora Tezi, Marmara Üni., İstanbul, 2000

(169)N.YILMAZ, a.g.e.

saydığı Tâlib Mehmed Dede Efendi'nin Tokat Mevlevîhânesi'nde şeyhlik yaptığını, âlim ve şâir olan bu zâtın 1689 senesi civarında vefat ettiğini kaydetmektedir

Sezai Küçük'ün çalışmasından, Evliya Çelebi'nin 1656 senesinde Tokat seyahati esnasında Sultan Ahmed vezirlerinden Sülün Muslu Paşa tarafından inşa ettirilen Tokat Mevlevîhânesi'nin, bu dönemde Semahane ve derviş hücrelerinden oluştuğunu, ve burada haftada iki gün ayin yapılmakta olduğunu öğreniriz (170). Kazım Yaşar Kopraman ise makalesinde, Seyahatname'den şunları alır (171). "Gayet ma'mur ve abadan olup banisi merhum ve mağfurun leh 'Sülün Muslu Paşa'dır ki Sultan Ahmed Han vüzerasından olup, sadr-ı azam olamamıştır. Amma sahiyyü'l vücud, sahib-i kerem u cüd bir zat olmağla ruh-ı Mevlana'yı şad ve tarik-i Mevlevi fukarasını dilşad etmek için bir Mevlevi-hane bünyad etmiştir ki misli bir diyarda yoktur. Meğer İstanbul'daki 'Beşiktaş Mevlevihanesi' ola. Amma bunun evkafı ondan pek ziyade olmağla gayet ma'murdur. 'Semahane' etrafında 'sema-zen' fukaranın hücrelerinin cümle revzenleri, cevani-i erba'asındaki şükufe-zar ve murg-zarlı yerlere nazırdır.. Haftada iki gün mukabele olarak 'ayin-i Mevlana' icra olunur ve güya ki 'Hüseyin Baykara' fasılları olur. Ale'l-husus 'Sızıltı-zadeler' namında 'ney-zenleri' vardır ki her biri kendi

---

(170)KÜÇÜK Sezai, XIX.Asırda Mevlevilik ve Mevleviler, Doktora Tezi, Marmara Üni., İstanbul, 2000

(171)KOPRAMAN Kazım Yaşar, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre Tokat Şehri

san'atının Ferid'idir. Şeb u ruz cümle fukara ve ehibbaya 'ni'met-i Mevlana'sı mebzuldür."

Evliya Çelebi, Tokat Mevlevîhânesi'nin bir çok vakıfları bulunduğunu belirtiyorsa da, ilk vakfiyesi bulunmadığı için bunu doğrulmak mümkün gözükmemektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki hazine ve şahsiyet kayıtlarında Muslu Ağa Vakfı olarak kayıtlı bulunan Mevlevihane'nin 1703 tarihli hüccette, 1819 tarihli bir ilmühaberde yine Muslu Ağa tarafından inşa edildiği kayıtlıdır (172). Mevlevihane'nin son şeyhi Mehmet Hadi Efendi tarafından Konya'daki asitaneye göndermiş olduğu 1911 tarihli mektupta, Tokat Mevlevihanesi'nin 1638'de Muslu Ağa isimli Tokatlı bir zat tarafından tesis edildiği, mektubuna dercetmiş olduğu Ebced hesabıyla düşürülen tarihi belirten, "Muslu Ağa sehte in tekye ra Mevleviyan ta ibadet mi küned Guft Mevlana zi pişet tarihest Bişnev ez ney çün hikayet mi küned" Mısralarında bir levha üzerine yazılı bulunduğuna dair ifadesi, Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bilgileri doğrular niteliktedir. Halbuki bu durum Sahih Ahmed Dede'nin yukarıdaki ifadesiyle örtüşmez.

1703 tarihli hüccet'e göre, bir çok gelir kaynakları bulunan Mevlevihane, zamanla yıkılmış, vakıfları yok olmuş ve geriye sadece arsası ve akar olarak bir han kalmıştır. Bu hanın da bir yangın neticesinde yok olmasıyla 1703 senesinde dergâh postnişini olan Daniş Ali Efendi'nin (ö.1684) oğlu Müderris Şeyh Mehmed Efendi,

---

(172)YÜKSEL Hasan, Tokat Mevlevihanesi

Mevlevîhânenin harab olan ve atıl duran arsalarını mütevellilerden icara almış ve bu arsalar üzerine gelir getirecek binalar ve bu gün Tokat Soğuk Pınar Mahallesi Behzat Bey Sokağı'ndaki Mevlevîhâneyi inşa etmiştir.

Babasının ölümünden sonra Siyâhî Mustafa Dede'nin (ö.1711) hizmetinde bulunmuş, onun terbiyesi altında yetişmiş olan Mehmed Efendi, Konya Mevlevîhânesi postnişini Bostân Çelebi II tarafından önce Karahisar, arkasından Ankara hankahlarına şeyh olarak tayin edilmiştir. Dede, daha sonra Tokat âsitanesine nakil olmuş, 1718 yılında orada vefat etmiştir (173). Aylin Tunca çalışmasında, "H. 1015 tarihinde Muslu Ağa Mevlevihanesi harap olduğu için Müderris Şeyh Mehmet Efendi, yeniden tamir ettirip emlak ve akarı ile vakfetmiştir", der (141). Mevlevihanenin evkaf ve akaratı olarak şunları yazar. Mevlevihane, hücreler, semahane, bahçe, hamam, 12 bakır kazan, iki dükkan, bir manav, bir kuyumcu dükkanı, iki değirmen, at pazarında iki katlı, 43 odalı kapan hanı, kantar ve boyahane vakfedilmiştir. Gayrımenkul gelir kaynakları arasında bakır kalhanesinin de dahil olduğu 1713'teki Mevlevihanenin icar ve rüsumlardan oluşan gelir kaynakları ise, Behzat mevkiinde bulunan bir arsanın icarı, bir değirmenin icarı, Amasya'da bulunan Alaca Hamamı'nın icarı, Yıldızeli'ndeki bir malikhanenin rub'u hissesi, Kapan hanı ve kantar vezzaniyesi, kirpas ve kırmızı boyahane mukataasından aylık vazife, Tokat şem'hanesi gelirinden ve Tokat kahve tahmisinden miri malı

(173) DURMA Abdulhalim, Evliyalar Şehri Afyonkarahisar

(174) A. TUNCA, a.g.e.

hissesinden arta kalanı da, Padişah fermanı ile Mevlevihane'de bulunan dervişlere tahsis edilmiştir.

Şeyh Mehmet Efendi vakfın tevliyet, imamet ve vezzaniyesini önce kendisine, kendisinden sonra erkek evlatlarının en büyüğüne bırakmıştır. Onlardan sonra, Hz. Mevlana sülalesinden birisi mutasarrıf olacaktır. Mevlevihanede günlük 12'şer akçe ile müezzin, aşirhan, naathan, ayinhan, yedişer akçe ile dervişhan ve fukaranın yiyecek ve içecek masrafları karşılanacaktır.

1781 tarihli Alaca Mescid ile ilgili Mustafa bin Nasuh Vakfiyesinin şahitleri arasında Mevlevi Şeyhi Osman Efendi'nin ismi yer alır.

Ömer Yıldırım'ın çalışmasında, 1798 yılına ait kayıtlarda geçen vakıflar arasında Fazlı Ağa Mevlevihanesi Vakfı yer alır ve ücretini Fazlı Ağa Mevlevihanesi vakfından alan, günlük 15 akçe vazife ile imam olan Şerîf Mehmet yerine Derviş Mehmet'in imam tayin olması hakkında berât kaydı bulunur (175). Aynı çalışmada o yıla ait kayıtlarda yer alan vakıflar arasında Fazlı Ağa Mevlevihanesi Vakfı ismi geçer.

Tokat Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Hâdî Efendi'nin Konya'ya gönderdiği 1911 tarihli belgeye göre; Tokatlı Muslu Ağa'nın inşa ettirdiği Mevlevîhânenin ilk şeyhi Ramazan Dede'dir. Mehmed Hadî Dede, Ramazan Dede'nin dergâh türbesinde medfun olduğu halde

---

(175) YILDIRIM Ömer, 1797-1798 Yıllarına ait Tokat Şeriyye Sicilinde Yer alan Belgeleri Sosyal ve Ekonomik Yönden Tahlili, Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üni., Samsun, 2005

kabir taşında her hangi bir tarih olmaması nedeniyle vefat tarihinin bilinmediğini ifade etmektedir. Hadi Dede, dergâhın ilk şeyhi Ramazan Dede'den kendi ceddi olan Abdülahad Dede'ye kadar Mevlevîhânede kimlerin vazife yaptığının bilinmediğini ve dergâhta meşihatte bulunan şeyhlerin hiçbir eser veya te'lifatı bulunmadığını da ifade eder. Fakat, *Şakâik-i Nu'maniye Zeyli Vakayiü 'l-Füdelâ'da,* XVII. asrın sonlarında ilim ve irfan sahibi Talib Mehmed Dede (ö.1688)'nin Tokat Mevlevi şeyhi olarak ismi geçtiği gibi, 1703 tarihinde de Müderris Mehmed Efendi'nin söz konusu Mevlevîhânede şeyh olduğunu biliyoruz.

Aynı zamanda bölgenin önde gelen eşrafından olan Abdülehad Dede, Tokat Mevlevîhânesi şeyhi iken, dervişlerini birer devlet memuru gibi çalıştırdığı için hakkında giderek artan şikayetler sonucu, buradaki vazifesinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Tokatlı Şeyh Seyyid Abdülehad Dede, Tokat'dan İstanbul'a gelerek Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde dokuzuncu postnişîn olarak meşihatı üstlenmiş ve on üç ay görevde kaldıktan sonra 1767'de vefat etmiştir.

Abdülehad Dede'nin dönemindeki müritlerinden biri de Divan edebiyatının ünlü şairi Tokatlı Ebubekir Kani'dir. Gençlik yıllarında dünyevi zevkleri tatmaktan uzak kalmayan Tokatlı Ebubekir Kânî bu dönemde rindçe bir hayat sürmeye başlamışsa da, bu durum fazla uzun sürmez (176). İç dünyasındaki bunalım ve arayışlarının devam ettiği bir dönemde, Mevlevî şeyhi Abdülehad Dede ile karşılaşmıştır.

(176) YAZAR İlyas, Ebûbekir Kânî ve şiirinde mahallîleşme etkisi

Abdülehad Dede'ye intisap ederek Mevlevîlik dairesine giren Kânî, 39-40 yaşlarına kadar Tokat Mevlevîhânesi'ne devam etmiştir. Kânî'nin yetenekli bir genç olduğunu fark eden Ali Paşa, onu maiyetine almaya karar vermiş, Kânî'nin bağlı olduğu Tokat Mevlevihanesi Şeyhi Abdulehad Dede'nin de iznini alarak 1755 yılında onu İstanbul'a götürmüştür.

Kani seni ister hep sensin ana din mezheb
Kıl feyzini müstevheb ya Hazret-i Mevlana

Mısralarıyla Mevlana sevgisini ifade eden Kânî'nin, İstanbul'a gelişinden sonra, Mevlevîlik çizgisinden iyice uzaklaşmış olduğu görülür.

1757 tarihli bir arzuhalde, Ahmet el-Mevlevî ismindeki Mevlevi şeyhi, Tokat Mevlevîhânesi meşihat ve mütevelliliğinin kendisine verilmesine dair istekte bulunmaktadır. Bunlardan başka XIX. asra kadar, Abdülahad Dede'den sonra sırasıyla Şeyh Hüseyin Dede ve vefatıyla da oğlu Osman Dede posta geçmiş ve bilâ veled vefat etmiş, yerine Hâfiz Emin Dede geçmiş ve yirmi beş yıl postnişin olarak bulunmuştur.

1786'ya kadar Tokat'ta bulunan iki bakır kalhânesinden biri, Tokat'taki Mevlevî meşihatına ve fukarâlara, diğeri de Tokat voyvodalarına ait idi. Bu tarihten sonra kurulan iki kalhâne de, Medîne-i Münevvere fukârâlarına tahsis edilmiştir (177). Eskiden beri her

---

(177) Tokat'ta XVI. yüzyılın sonlarında bakırcılık ile ilgili uğraş dalları olduğu bilinmektedir. XIX. yüzyılın başlarında dört adet bakır kalhânesi bulunmaktaydı. Bunlardan Birisi Tokat Voyvodalığı'na

Birisi Mevlevî Meşihatı'na ve iki tanesi de Medîne-i Münevvere fukaralarına aitti. Tokat Mevlevîhanesi fukaralarına ait olan kalhânenin arsa bedeli olarak mütevelli olan şeyh efendilere icâre ödenmekteydi. Çünkü "kalhâne arsası Mevlevîhâne vakfından" idi. Tokat'ta Soğukpınar Mahallesi'nde Ebubekir Ağa-zâde Abdi Mütevelli Hacı Mustafa'nın gelirini Medîne-i Münevvere fukarasına vakfederek bina eylediği bir bakır kalhânesi de bulunmaktaydı. XIX. yüzyılın ilk yarısında Tokat Bakır Kalhânesi, 1.000 kadar işçi çalıştıran ve yıllık 5.000 ton çam kömürü kullanarak 1.000 ton civarında bakır üreten bir tesis idi. 1840'ların başında "Kalhâne-i Cedîd" adıyla 1.000.000 kuruş harcanarak su kuvveti ile çalışan yeni ve modern bir metalürji tesisi kuruldu. 1850'lere gelindiğinde Tokat Kalhânesi önemli ölçüde modernleştirildi ve bu tarihte "Anadolu'da gerçekten ileri teknoloji ile çalışan yegâne metalürjik tesis"olduğu bazı batılı gözlemciler tarafından da dile getirildi. Eski bakır kalhânesinin Tokat Sulu Sokak Çukur Medrese civarında olduğu, ancak 1840'larda yeni yapılan kalhânenin bugünkü Anadolu Teknik, Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi'nin bulunduğu alanda kurulduğu bilinmektedir. Tokat'taki bütün kalhâneler bir bütün halinde "Kalhâne-i Nuhâs Mukāta'ası" adı altında genellikle Ma'âdin-i Hümayun eminlerine iltizam ediliyordu . Ergani'de ham hale getirilen bakır cevherinin son tasfiye işlemleri Tokat kalhânelerinde yapılmaktaydı. Oradan da Samsun İskelesi'ne gönderilen mamul bakırın nakli; Sivas, Amasya, Tokat ve Canik (Samsun) sancaklarından kiralanan araba ve hayvanlarla gerçekleştiriliyordu. - Mehmet BEŞİRLİ, Tokat Bakır Kalhanesinin Yönetimi (1793-1853)-Dünya piyasalarında bakır üretim maliyetlerinin aşağı düşmesi sonucunda Tokat Bakır Kalhanesi 1880'de kapatılır.- N. ABACI, a. g. e.

yıl bunların mutasarrıfı olan kişilere, zemîn icâresi verilmekteydi (178). 1807 tarihli Tokat naibine hitaben gönderilen bir fermanda Tokat Mevlevîhânesi vakfından olan Kalhâne'nin gelirleri ile ilgili sorunlar ele alınmıştır. Tokat Mevlevîhânesi şeyhi Hafız Mehmed Emîn Efendi, İstanbul'a yazdığı arzuhalinde Kalhâne'nin yönetimi ve dervişlerin yiyecek ve içeceklerine harcanmak üzere kendilerine ödenen meblağ konusundaki sorunları izah etmektedir. Şeyhin belirttiğine göre, Tokat'ta bulunan bakır kalhânesinden birisi, Mevlevîhâne'ye bağlı olduğundan şeyhlerin tasarrufunda idi. Beş on seneden beri Kalhâne arsası icâresi için Mevlevîhâne'ye 540 kuruş verilmekte "bâkî hâsılât-ı kalhâne taraf-ı mirîden zabt u rabt olunmak"ta idi. Tokat voyvodaları kanunlar ve vakfın şartları hilafına hareket edip, kira hususunda ihtilaf çıkararak ödememe yoluna girip, "fukarânın ve mevlevîhânenin harâb ve perâkende ve perişân olmalarına bâ'is ve bâdî" olmuşlardır. Bu sebepten dolayı Mevlevîhâne dökülme ve dağılma ile karşı karşıya kalmış ve Mevlana'nın ilkeleri icra edilemez olmuştur. Mevlevîhâne'nin tamamen harap olup dağılmaması için Şeyh Efendi, "şurûtu vakf üzere kalhâne-i mezkûr kemâkân Tokad Mevlevîhânesi şeyhleri tarafından zabt u rabt itdirülmesi içün" emr-i şerif istemiştir. Dört ay sonra, yukarıdaki emirlerin tam tersi bir süreci başlatan Aralık 1807 tarihli

---

(178) BEŞİRLİ Mehmet, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tokat Mevlevîhânesi Ve Gelirleri İle İlgili Sorunlar

ferman, Tokat naibi ve Tokat'ta nuhas emîni Seyyid Ahmed'e hitaben yazılmıştır. Bu fermanın dayandığı belge ise, bu defa Tokat naibinin bu konu ile ilgili İstanbul'a yazdığı ilamıdır. Naip, "kalhâne-i mezbûrın hâsılâtı şeyh-i mûmâ-ileyh tarafından zabt olunmak lâzım gelse, cânîb-i mirîye senevî bin kuruşluk nuhâs hasârâtı mûcib olacağı"nı belirtmiş, Kalhâne hasılatına şeyhler tarafından müdahale edilmemesine yönelik ferman istemiştir. Bu ilama istinaden, "kalhâne-i mezbûre icâresiçün senevî Mevlevîhâne-i mezkûr şeyhlerine i'tâ ile ma'den ümenâsının hesâblarına idhâl olunugelen beşyüzkırk kuruş şeyh-i mûmâ-ileyhe kemâkân edâ-birle, kalhâne-i merkûm hâsılâtına ta'arruz" edilmemesi gereği ortaya çıkmıştır. Konu, tekrar Darbhane-i Amire nazırı Seyyid Mehmed'e sorulmuştur. Nazır'dan gelen ilama istinaden daha önce gönderilen fermanın kaydı senesiz şerh verildiğinden "hasılât-ı kalhâneye şeyh-i mûmâ-ileyh tarafından dahl ve ta'arruz olunmamak içün ifâde-i hâle mebnî başka, ve ez-kadîm Kalhâne icâresiçün verilügelen meblağ vaktiyle şeyh-i mûmâ-ileyh tarafına edâ ve teslîm eylemek üzere kalhâne-i mezbûrı kemâ-fi'l-evvel nuhâs emîni zabt u rabt idüb, bundan böyle dahi bu misillü nizâ'a tasaddî olunmamak üzere emîn-i mûmâ-ileyhe hitâben başka evâmir ..." gönderildiği bilgisi gelmiştir. Şimdi gönderilen fermanla Kalhâne icaresi için yıllık verilen 540 kuruşun vakti geldiğinde şeyhlere ödenmesi işlemînin devamına, buna mukabil Kalhâne'nin nuhas emîni tarafından yönetilmesine, bu hususta bir daha niza olunmamasına ve naibin de duruma nezaret etmesine yönelik emir verilmiştir. İlk ferman ile Kalhâne'nin arsa bedeli olan 540 kuruşun Mevlevîhâne'ye ödenmesinden Vazgeçilerek, işletmenin Mevlevîhâne

şeyhi tarafından idare edilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Ancak ikinci fermanda, Kalhâne şeyh tarafından idare olunursa gelirinin azalacağı belirtilmiş, arsa bedeli olarak 540 kuruşun vakti geldiğinde şeyhlere ödenmesi istenmiştir. Ayrıca Kalhâne hasılâtına şeyhin müdahale etmemesi, buna mukabil yönetiminin ise bakır emîni tarafından sağlanması emri verilmiştir. 1810 tarihinde verilen bir ferman ile Kalhâne icâresi gelirine 460 kuruş zam yapılarak 1000 kuruşa çıkarılmıştır. Şeyh Mehmed Emîn Efendi, tekkenin misafirlerinin çok olduğunu bu sebeple 540 kuruşun yetmediğini bildirerek zam istemiştir. Durumun araştırılmasından sonra istek makul görülmüş ve tekke fukarâlarına ta'amiye ve kisve bahası olmak üzere icarenin 1000 kuruşa çıkarılmasını havi ferman gönderilmiştir.

"..sülale-i Mevlana'dan Konya'da seccadenişin olan Mehmed Arif'in arzı mucibince.." 1810 tarihli fermana göre, Şeyh Mehmed Emin Efendi merkeze sunduğu başka bir arzuhalde, Mevlevihane evkafından olan ve kantar ihtisabı ve kapan vezzaniyesi hususundaki problemleri gündeme getirir (179).

Kayıtlarda 200 seneden fazla bir süreden beri "gerek kapân ve gerek kantâr ile vezzân" Tokat Mevlevî şeyhleri tarafından atanıyordu. Bu kantarcılar (Vezzân), gerekli türlü zahireyi tartıp, Devletin payını (mirî aidatı) aldıktan sonra, geri kalan "rüsûmât-ı vezzâniyye"yi

---

(179) YEŞİLAY Mustafa, H.1227 M.1812 Tarihli Tokat Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve İndeksi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1992

Mevlevîhâne fukârâsı ta'amiyeleri için şeyhlere ödüyorlardı. Ancak şeyhe göre, bir müddetten beri mirî mültezimleri, kanunlara aykırı olarak başka kantarcı atamışlardır. Bu atama sonucu tartım işinden elde edilen “'aidât-ı mirîyye”yi kendileri, “rüsûmât-ı vezzâniyyeyi” de kantarcılar almaya başlamışlardır. Bu idarî-malî tasarruf Tokat Mevlevî tekkesi fukârâlarının ta'amiyelerinin sekteye uğramasına sebep olmuştur. Halbuki verilen fetevâ-yı şerîf gereği kapan vezzânesi ve kantâr ile vezn olunan türlü zahireden elde edilen kantar resimleri, Mevlevîhâne fukâraları ta'amiyelerine harcanmak için şeyhler tarafından alınıyor, kantarcılar da yine şeyhler tarafından atanıyordu. Diğer taraftan Mevlevîhâne'nin gelirinin düşmemesi için, Tokat'ta Kapan Hanı dışında diğer mahallerde tartım işlemînin de yapılmaması gerekiyordu. Ancak bu usule uygun hareket edilmediğinden 1142/1729 yılında Konya'daki Mevlânâ Dergahı'nda seccâde-nişin olan Mehmed Arif, eşyanın Kapan Hanı'na getirilmesi ve orada tartım işlevinin gerçekleştirilmesine yönelik istekte bulunmuş, bu arz yerinde görülerek aynı yıl ferman verilmiştir. Bu ferman 1143/1730 tarihinde gerçekleşen cülûs-ı hümâyûnda yenilenmiştir. 1193/1779 tarihinde yukarıdaki fermanlara aykırı bir durum görülmediğinden vakıf şartlarına uygun olarak yeni bir ferman verilmiştir. Bütün bu veriler muvacehesinde Şeyh Mehmed Efendi'nin arzuhaline istinaden 01 Nisan 1810 tarihli, eskiden beri devam eden uygulama ve emirlere uygun olarak ihtisâb ve vezzâniyyeye müdahale edilmemesine yönelik bu ferman gönderilmiştir. Bu yıla ait şeriyye sicili belgelerinden, Tokat Mevlevihanesi şeyh ve fukaralarının yiyecek ve içeceklerine bakır kalhanesi icaresinden yıllık 1000 kuruş, kantar ihtisabı ve kapan

hanından da yıllık 400 kuruş, kırmızı bez mukataası malından günlük 40 sağ akçe ve yine dört sağ akçe gelir gelmekte idi.

Şeyh Seyyid Hasan Dede zamanında da Mevlevihane gelirlerine vakfın şartları hilafına Tokat voyvodaları tarafından el konulur. Bu sebebten Mevlevihane dervişlerinin hallerinin perişan olduğu, voyvodaların müdahalesinin önlenmesi gerektiği hususu, Konya'daki seccadenişin Mehmed Said Dede tarafından bildirilir ve önlenmesine yönelik emr-i şerif talep edilir.

XIX. asra gelindiğinde dergâh postunda, 1790-1814 tarihleri arasında vazife yapan Hafız Mehmed Efendi (ö. 1814) gözükmektedir. Ramazan Muslu, Hafız Mehmed Efendi'nin, Mesnevi'nin yedinci cildini nazmen Türkçe'ye çevirmiş ve III. Selim'in vezirlerinden Gazi Yusuf Paşa (ö.1816)'ya ithaf etmiş olduğunu yazar (180).

Hafız Mehmed Efendi'den sonra dergâh postnişinliğinde yeğeni Hasan Dede görevlidir. 1814 tarihinde amcasının yerine posta geçen Hasan Dede'nin, Tozardılar için Sivas'a ricaya gitmiş olduğu, 1821 tarihinde Tokat ileri gelenleri tarafından İstanbul'a şikayet edilen Filibosoğlu hakkında tanzim edilen arzuhalde mührü bulunduğu görülür.

1819 tarihli Anadolu Muhasebesine kaydedilen bir ilmühaberde Mevlevihaneye tahsis edilen bazı rüsumlar üzerine Tokat Mevlevihanesi şeyhleri ile Tokat Voyvodaları arasında çıkan anlaşmazlıktan dolayı Konya asitanesindeki postnişin ile Tokat

---

(180) MUSLU Ramazan, XVIII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf, Doktora Tezi, Marmara Üni., İstanbul, 2002

Mevlevihanesi şeyhi es-Seyyid eş-Şeyh Osman Dede birer arzuhal ile Tokat voyvodalarını İstanbul'a şikayet etmişlerdir. Neticede, Padişaha dua etmeleri şartıyla söz konusu rüsumlardan senevi 1500 kuruşun Tokat Mevlevihanesi dervişlerine taamiye olmak üzere tahsis edilmesi emriyle ferman sadır olmuştur.

1829 senesinde vefat etmiş olan Hasan Dede'den sonra postnişin olan Emin Dede, 1829-1845 tarihleri arasında Tokat Mevlevîhânesi'nde vazife yapar. 1840 tarihinde Tokat'ta vuku bulan Latifoğlu isyanı ile alakaları olduğu şikayeti üzerine, isyanla alakalarının olmadığını bildirmek üzere Sivas'a bir adam gönderir. Bu arada 1833 senesinde Mevlevihane hamamı yanar.

İpşirli çalışmasında Tokat Mevlevihanesi şeyhlerini belge tarihlerine göre şöyle sıralar. Talip Şeyh Mehmed Dede, Şeyh Müderris Mehmed Efendi, Şeyh Osman Dede (11 Nisan 1819), Hafız Mehmed Emin Efendi (24 Ağustos 1807), Seyyid Şeyh Hasan Dede (5 Ağustos 1816-22 Ocak 1826), Seyyid Şeyh Mehmed Emin Efendi (13 Kasım 1830), Seyyid Şeyh Ahmed Efendi (Mayıs 1832).

Emin Dede'nin 1845 tarihinde bilâ veled vefatıyla, yerine kardeşi şeyh Ali Rıza Dede geçmiş ve 1875 tarihinde vefatına kadar yaklaşık otuz yıl meşihat makamında bulunmuştur. Sultan Abdülmecid zamanına tesadüf eden bu dönemde, dergâh tamir edilmiş ve dergâh şeyhine atiyye verilmiştir. Bu tarihten itibaren de dergâh postuna oğlu Mehmed Hâdî Dede geçmiştir. Mehmed Hâdî Dede, Konya'ya gönderdiği kendisi ile ilgili malumatta, 1871 yılında doğduğunu ve 1875 senesinde babasının vefatı üzerine Tokat Mevlevîhânesi meşihatine tayin olduğunu belirtmektedir.

Tokat Mevlevihane şeyhi olup Soğukpınar Müslim Mahallesinde oturan Reşadetli Şeyh Ali Rıza Efendi ibn-i Hasan bin Osman'ın vefatı ile(181), varislerinden oğlu Mehmet Hadi Efendi'ye vasi tayin edilen annesi Menevşe Hanım mahkemeye gelerek, babası öldükten sonra tasarrufu oğlu Mehmet Hadi'nin üzerine kalan Mevlevihane'nin bir bölümünü zabt edenlere engel olunmasını ister. 1886 tarihli hüccet ile davaya Mehmed Efendi'yi vekil tayin eder.

Osman Sacid Arı çalışmasında, şunları kaydeder (182). “1762 numaralı defterde Tokat Mevlevîhânesi ile ilgili beş karar bulunmaktadır. 28 Zilhicce 1300 (1883) tarihli ilk kararda, müteveffâ şeyhin hanımı tarafından Sadâret'e verilerek Şeyhülislamlık'a gönderilen ve Meclis-i Meşâyıh'a havâle olunan arz-ı hâl mütâlaa olunmuştur. Arz-ı hâlde şeyhin vefatından sonra Mevlevîhane'nin hizmetini kusursuz bir şekilde îfâ etmesine ve herhangi bir şikayet olmamasına rağmen, Mehmed Sırrı isimli bir şahsın ortaya çıkarak kendisini ve çocuklarını dergâhtan ihraç ettiği bildirilmektedir. Müteveffâ şeyhin hanımı, durumun telgırafla Konya'daki Çelebi Efendi'ye bildirilmesine rağmen cevâbın gelmediğini ifade ederek,

---

(181) BELGE Hadi, 80 Numaralı ve (H. 1296-1301/M.1878-1884) Tarihli Tokat Şeriyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üni., Niğde, 2002

(182) ARI Osman Sacid, Meclis-i meşâyıh Arşivi'ne Göre Hicrî 12961307 (miladî 18791890) Yılları Arasında Osmanlı Tekkelerinde Ortaya Çıkan Problemler, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni., İstanbul, 2005

dergâhın hizmetinin tekrar kendisine verilmesini talep etmektedir. Meclis-i Meşâyıh, Mevlevî dergâhlarının meşîhat cihetlerine tevcihin Çelebi Efendi tarafından verilen icâzetnâmelerle yapıldığını söylemiş, ancak bununla birlikte diğer dergâhlarda ve Mevlevî dergâhlarında meşîhatin münhal kalması durumunda şeyh tevcihinde izlenecek yolu özetleyerek, müteveffâ şeyhin ailesinin bu şekilde hakaretle dergâhtan tard edilmesinin " *... münafi-yi adâlet ve hilâf-ı merhamet ve diyânet ...* " olduğunu söylemiş ve durumun Çelebi Efendi'ye bildirilerek bilgi istenmesine karar vermiştir. Bir sonraki Gurre-i Rebiülevvel 1301 tarihli kararda Tokat Mevlevîhânesi şeyhinin, hanımını ve bir küçük oğlunu bırakarak vefat etmesi üzerine, küçük oğul reşîd ve ehliyet sahibi olana kadar meşîhati vekâleten idâre etmek üzere Çelebi Efendi tarafından Şükrü Dede isimli bir şahsın görevlendirildiği, ancak bir müddet sonra vekil Şükrü Dede azledilerek meşîhatin küçük oğlun uhdesinden ref' edildiği anlatılmaktadır. Yeni atanan şeyh Mehmed Sırrı Dede dergâha gelince, vefat eden şeyhin hanımını ve çocuklarını dergâhtan çıkararak sıkıntı ve zorluk içinde kalmalarına yol açmıştır. Bu karar vefat eden şeyhin hanımı tarafından verilen arz-ı hâl üzerine hazırlanmış ve meşîhatin tekrar vefat eden şeyhin oğluna verilmesi için Çelebi Efendi'ye Şeyhülislamlık'tan bir yazı yazılması talep edilmiştir. Meclis-i Meşâyıh tarafından arz-ı hâle verilen cevapta, Mevleviyye tarikatına mensub dergâhların tevcih muâmelelerinin diğer dergâhlar gibi olmadığı ve Çelebi Efendi'nin inhâları ile yürütüldüğü söylenmekte, ancak bununla birlikte arkasında küçük oğlunu bırakarak vefat eden şeyhlerin uhdelerindeki cihetin, küçük oğul ehliyet kazanana kadar Bi'n-niyâbe îfâ olunması gerektiği için,

arz-ı hâlde belirtilen durumun caiz olamayacağı söylenmiştir. Vefat eden şeyhin ailesinin sıkıntıdan kurtarılması için, Tokat Mevlevîhanesi meşîhatinin vefat eden şeyhin oğluna tevcih edilerek, ehliyet kazanana kadar meşîhat görevini vekâleten idare etmek üzere başka bir dedenin seçilmesi hakkında Çelebi Efendi'ye "*kat'iyyü'l-müfâd bir kıt'a tahrîrâtı aliyye-i hazret-i meşîhatpenâhîlerinin*" yazılmasına karar verilmiştir. Tokat Mevlevîhanesi ile ilgili bir diğer karar 5 Muharrem 1302 tarihlidir. Bu kararda da vefat eden şeyhin hanımı tarafından verilen arz-ı hâl mütalaa olunmaktadır. Bu arz-ı hâlde Meclis-i Meşâyıh'ın kararı sonucu Çelebi Efendi'nin inhâsında dergâhın meşîhatinin Mehmed Sırrı Dede'nin uhdesinden ref' edilerek müteveffâ şeyhin oğlu Abdülhadi Efendi'ye iâde olunduğu belirtilmektedir. Ancak burada şikayet konusu, Çelebi Efendi tarafından Mehmed Sırrı Dede'nin dergâhta vekil olarak görev yapmasıdır. Arz-ı hâlde Mehmed Sırrı Dede'nin daha önce şeyhin ailesini dergâhtan çıkarmasının ve diğer problemlerin iki taraf arasındaki geçimi engelleyeceği gerekçesiyle, dergâha başka bir vekilin tayin edilmesi talep edilmektedir. Meclis-i Meşâyıh her iki tarafın da " ... *hasbe'l-beşeriyye ağrâz-ı şahsiyye icrââtından hâlî olamayacaklarından* ... " başka bir uygunsuzluğun ortaya çıkması ihtimaline karşı, Mehmed Sırrı Efendi'nin vekâletinin caiz ve münasib olamayacağını belirtmiş ve Çelebi Efendi tarafından yeni bir dedenin seçilmesi ya da İstanbul'da bulunan dergâhlardaki dedelerden birisinin vekil tayin edilmesine karar vermiştir. 3 Receb 1302 tarihli kararda, bu sefer Meclis-i Meşâyıh'a başvuran, vekâletten azl edilen Mehmed Sırrı Dede'dir. Mehmed Sırrı Efendi Tokat Mevlevîhânesi'nden

dönüşü esnasında birçok masraf edip mağdur duruma düştüğünü ve Çelebi Efendi tarafından münhal bir cihet bulunduğunda kendisinin tevcih edileceğinin vadedildiğini belirtmektedir. Ancak bu süre uzayabileceğinden, Hazret-i Şems Dergâhı'na tayin olunan Ahmed Efendi'nin "*hilâf-ı usûl-i tarîk*" tayin edildiğini söyleyerek, ya bu dergâhın meşîhatinin kendisine verilmesini ya da masraflarının karşılanmasını talep etmektedir. Meclis-i Meşâyıh ise, Mevleviyye dergâhlarının tevcihlerinin Çelebi Efendiler tarafından yapıldığı ve Meclis-i Meşâyıh tarafından bir şey denilemeyeceğini tekrarlamış, ancak Mehmed Sırrı Dede Efendi'nin " *... kudemâ-yı dedegân-ı tarîkat-ı aliyye-i Mevleviyyeden ve haremi de sülâle-i tâhire-i hazret-i pîr kuddise sirruhudan bulunduğundan hakkında iktizâ eden hürmet ve muâvenetin ifasıyla ...* " ilk münhal olacak cihetin kendisine verileceğinin Çelebi Efendi'ye bildirilmesine karar vermiştir.

Belgelerden anlaşıldığına göre, XIX. asrın sonları ve XX. asrın başlarında Mevlevi zaviyelerinin içine düştüğü gelir sıkıntısı meselesi Tokat Mevlevîhânesi için de geçerlidir. 1913 tarihli Konya'ya yazdığı bir yazıda Mehmed Hadi Dede, dergâhın tek geliri olan ekmekçi fırınının tamamen harap olduğunu, bu sebeple Konya'ya mutad olarak gönderilen aylık otuz kuruş kapıçukadarlığı bedelinin aksatıldığını belirtmektedir. Ayrıca bir başka yazıda da dergâhın 1909 senesinde bir yangın geçirdiğini ve dergâh içindeki demirbaş eşyaların telef olduğunu, daha sonra kendisinin tedarik ettiği demirbaş eşyaları ise bu yazıda zikrettiğini belirtmektedir.

Posta geçtiği tarihten tekkeler kapatılıncaya kadar geçen süre içinde Tokat Mevlevihânesinde vazife yapan Mehmed Hadi Dede,

kendisine tabi 40-50 Mevlevi ile Mevlevi Alayı'na katılmak üzere Tokat'tan hareket etmiştir. Önlerinde sancak ve bayrakları, başlarında şeyhleri kırk-elli Mevlevinin özel giysileriyle askerlik şubesi önüne gelişleri ve yolcu edilişleri bütün Tokat'ı ayağa kaldırmıştır (183).

Abdülhadi (Ergin) Efendi'nin Ali Rıza Önen (müteveffa hakim) adında bir oğlu ve iki kızı vardır.

Remzi Zengin'in röportajında, Mevlevihanenin bulunduğu mahalle sakini Aysel Yoğurtçuoğlu'nun şeyhin kızı Bedriye Üstün (1912-2004) Hanımdan ve dedesinden dinlemiş olduklarını şöyle nakleder (184). "Abdulhadi Efendi (1871-1941) küçük olduğu için Şeyhlik Beratını almak için İstanbul'a annesi ile gitmiş. Yol güzergahında bulunan Mevlevihanelerde konaklamışlar. Tokat'a dönüşünde Cumhuriyet'in ilanı ile Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına kadar aldığı görevi yürütmüş. Kendisi ilme bağlı, yeniliklere açık, herkesi sabırla dinleyip cevap veren bir kişi imiş." Mezarının da Şeyh-i Şirvani Kabristanlığı'nda Şeyh-i Şirvani Hazretlerinin hemen yakınında olduğu belirtilmektedir.

Cumhuriyetin ilanı ile Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasından sonra Vekiller Heyeti'nin 1924 Eylülünde aldığı karar doğrultusunda Mevlevi Tekkesi olarak görünen bina meşruiyetinde bulunan

---

(183)ÜLKÜ Mehmet, Milli Mücadele Döneminde Tokat, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2001

(184)ZENGİN Remzi, Tokat Mevlevihanesi Üzerine Düşünceler, Kümbet Dergisi

Abdulhadi Efendi'nin rızası ile Vilayet Evkaf Müdürlüğü'ne tescil edilir. 1934 yılından 1939 yılına kadar boş kalan bina 1939 yılında Hayrat-ı Onarma Cemiyeti tarafından onarılarak yıllığı 140 TL'den Jandarma Komutanlığı'na kiraya verilir ve onlar da burayı 1949 yılına kadar Kadınlar Hapishanesi olarak kullanırlar. Aynı yıl Vakıflar Genel Müdürlüğü Tokat Özel idaresince kısmen tamir edilen binayı Hafızı Kur'an Kursu olarak değerlendirilmesine izin verilir. 1954 yılında İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin geçici yurt ihtiyacını karşılamış, daha sonraki dönemlerde Kur'an Kursu olarak işlevini sürdürmüş olan yapı zamanla harap olarak terk edilir. Uzun bir bekleyişten sonra 1997 yılında başlatılan restore çalışmaları ödenek yetersizliklerinden ötürü yavaş ilerler. Ciddi olarak 2003'te yeniden başlatılan çalışmalar 2005 yılında tamamlanarak bina 2006 da hizmete açılır. İki katlı bir mimariye sahip olan Mevlevihanenin yenilenen basık yuvarlak kemerli ve düzgün kesme taş söveli bahçe giriş kapısı, iç içe silmelerden oluşan bir kuşakla çerçevelenmiştir. Yanında bulunan tabelada bugünkü Türkçe ile XVII. Yüzyıl Osmanlı Eseri ifadeleri yer almıştır. Zemin katının "L" şeklinde bir koridor çevresinde odalardan oluştuğu görülmektedir. Buradan ahşap bir merdivenle cephesi on iki ahşap sütun ve yuvarlak revak biçiminde dışa açılmakta olan diğer kata çıkılmaktadır. İkinci kattaki semahane, dilimli kemerlerle birbirine bağlanan on altı sütunlu yuvarlak bir plana sahiptir. Merkezdeki bu bölümün üzeri, basık bir kubbe ile örtülmüş olup bunun göbek kısmı oyma tekniğinin zengin bitki motifleri ile donatılmıştır. Binanın aydınlatılması dikdörtgen formlu ve ahşap

kasalı pencerelerle sağlanmaktadır. Binanın restoresinde ahşap karkas arasına kerpiç dolgu kullanılarak bağdadi bir tarz oluşturulmuştur.

2005 yılında aslına uygun bir şekilde restore edilen Bey Sokağı'ndaki yapı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bugün 'Tokat Mevlevihane Vakıf Müzesi' olarak hizmet vermektedir.

Tokat'ta Rıfailik

Şehirde Rıfai tarikatının varlığından, Evliya Çelebi'nin XIII. asra dayandırdığı Şeyh Hasan Rıfai ile haberdar oluruz. Bundan sonra ancak Tokat Sancağı'na bağlı ilçelerden gönderilen protesto telgraflarının yanı sıra merkez ilçeden 30 Mayıs 1919'da Sadaret Makamına Redd-i İlhak Heyeti Başkanı Ömer, Mevlevi Şeyhi Hadi, Rufai Şeyhi Şükrü ve diğer üyelerin imzalarıyla gönderilen telgraf ile tekrar karşılaşırız. “Wilson Prensipleri'ne ve uygarlık dünyasının insanlık değerlerine aykırı olan Yunan işgali red ve protesto edilmiştir” denilen bu telgrafta adı geçen Şeyh Şükrü Efendi'nin bir Rıfai şeyhi olduğu görülür. Ayrıca, 1920 yılı başlarında Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin merkez teşkilat yapısı ve bu teşkilatta yer alan kişilerin arasında şeyh Şükrü'nün isminin de yer alması, tarikat şeyhinin Mevlevi şeyhi gibi şehrin ileri gelenlerinden biri olup, İstiklal Mücadelesine aktif olarak katılan din adamlarından biri olduğunu göstermektedir. Mevlevi tarikatı gibi adını duyurmasa da Tokat merkezde varlığını sessiz bir şekilde sürdürmüş olduğu bir gerçektir.

DEĞERLENDİRME

Bugün restorasyonları ile bir gerdanlığın inci taneleri gibi şehri süsleyen mimari yapılar, Anadolu'nun tarihini adeta bir bütün olarak aksettirir. Orada ilklerle karşılaşmanın heyecanı, şüphesiz bir kültür şuurunu gerektirecektir. Tokat, her bakımdan Anadolu kültürünü temsil eden, ölçü alınabilecek bir şehirdir. Şehrin tarihi, geçmişimizin hikayesidir. Onun bu hikayesi, Sivas'ın, Amasya'nın, veya diğer bir Anadolu şehrinin hikayesinden farklı değildir. Bir zamanlar ticaret kervanlarının konakladığı şehir, bugün de açıkhava müzesine dönüşen çehresiyle seyircisinin ilgisini fazlasıyla hak ediyor. Tokat, okul gezilerinin vazgeçilmez güzergahı olmalıdır. Onda ders alınacak taraflar yeterince vardır. Bir şehir aşığına verecekleri ise kelimelerle anlatılamaz.

Yer İndeksi

Acıpınar, 214, 252
Ahmetalan, 65
Akarçay, 72, 73, 90, 251
Akça, 96
Akçakeçili, 215, 231
Akgüller, 215, 252
Akgüney, 131, 136, 251
Akyamaç, 65
Alanköy, 73
Alayurt, 215
Alıçözü, 216
Alibağ, 215
Araplar, 216
Armutalan, 73, 90, 251
Aşağıçandır, 105, 115
Ayakbastı, 107, 109, 110
Aydınsofu, 104
Ayvalı, 217
Ballıbağ, 100, 103
Boldacı, 217, 218
Bostankolu, 146
Buğdaylı, 154
Büyükkarayün, 218
Büyükyıldız, 66
Camidere, 135
Canbolat, 71, 113
Cer, 131, 136, 137
Cihet, 75, 76, 251
Cimitekke, 145
Çakırçalı, 219, 252
Çambulak, 74, 75, 90
Çamdalı, 75
Çamköy, 75
Çapak, 219
Çat, 66
Çatak, 132, 136
Çavuşbeyli, 147
Çıkrık, 120, 121, 181
Çiftlikköy, 222
Çilehane, 117, 118, 147, 221
Çivril, 173, 174
Çökelikkışla, 67
Çördük, 71
Dazya, 158, 164, 170, 171, 172
Dedeağzı, 93
Demirtaş, 106
Dereköy, 75
Doğanca, 179, 180

Dutluca, 151, 152
Elarap, 230
Eliktekke, 222
Elmacık, 147
Emir Dolu, 225, 226
Emirören, 112, 225, 252
Erikbelen, 93, 94, 251
Eriklitekke, 175, 251
Evlidere, 92, 251
Evyaba, 107
Gevrek, 75, 90
Gökdere, 67, 71, 146
Gökköy, 148
Görümlü, 87, 90, 251
Güğümlü, 71
Gülbayır, 132, 136
Gümüştop, 164, 170, 172
Günçalı, 67, 68
Güngörmez, 226
Güzelbeyli, 219, 226, 227
Hacılar, 217, 228
Halilalan, 68
Hamide, 175
Hasanbaba, 68
Hasanlı, 175, 252
Hubyar, 65, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 136, 141, 170, 182, 236, 251
Hüseyingazi, 133
İbrahimşeyh, 149
İğdir, 226
Kalaycık, 175
Karabalçık, 228
Karacaören, 180
Karadere, 75, 90
Karakuzu, 228, 229
Karaşeyh, 229, 230, 241
Karayaka, 95, 96, 103
Karkın, 108, 176, 178, 251
Karşıkent, 149
Kat, 69, 251
Keçeci, 85, 104, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 136, 149, 175, 176, 177, 235, 251
Kepez, 231, 252
Kervansaray, 232
Kılıçlı, 70
Kırklar, 233, 235, 238, 242, 248
Kızılca, 91, 233
Kızılöz, 71
Kireçli, 90, 174, 232

Koçak, 96, 101, 106, 114, 115, 116
Kozdere, 233
Kunduz, 93
Kurşunlu, 235
Kuruçay, 161, 236
Kurupınar, 112, 235
Kuyucak, 130, 136, 251
Küplüce, 114
Madenli, 113
Nebişeyh, 144, 148, 149
Ormancık, 135, 136, 251
Ortaören, 70
Osman Pınarı, 236
Palanlı, 236, 252
Pınarlı, 70
Sağlıca, 93
Saltık, 71
Salur, 93
Saraç, 112, 237, 252
Sarıkaya, 178
Savcı, 102, 238
Sekücek, 181, 182, 251
Serince, 76, 251
Sivri, 180, 182, 251
Sofular, 240, 244
Sokutaş, 96, 104, 251
Söğütözü, 244
Şeyhköyü, 238
Tanoba, 105
Tanyeli, 93
Taşkıran, 244
Turgutalp, 245
Ulaş, 71
Yağmur, 66, 182, 215, 228, 232, 233, 238
Yakacık, 71
Yalınyazı, 112, 245, 246
Yayladalı, 71
Yaylayolu, 246
Yazıcık, 131, 136, 251
Yenidağiçi, 246
Yeniköy, 112, 147, 246
Yeşilce, 240, 247, 248
Yıldıztepe, 248
Yukarıçandır, 115
Yuvacık, 150
Yuvaköy, 75
Yücepınar, 248

İsim İndeksi

Abazha, 233, 234
Abdal Musa, 225, 233, 252
Abdulmuttalip Zaviyesi, 17
Abdulvahap, 173
Abdurrahman Çelebi, 189
Abdülmecid Şirvani, 29, 30, 207, 255
Acepşir, 19, 20, 60, 187, 241
Acepşir Türbesi, 19
Ağ Baba, 197, 200
Ağaçkesen Tekkesi, 148
Ahi Paşa, 20, 21, 60
Ahi Yusuf, 164, 165, 166, 167, 168
Ahmet Danişmend, 92, 106
Akıncı Evliya, 96
Akyapı Kümbeti, 123
Ali Baba Türbesi, 172
Ali Çelebi, 61, 96
Ali Dede Tekkesi, 149
Ali Osman Efendi, 100, 101, 102, 103, 104
Ali Tusi, 5, 184
Alp Gazi, 4, 41
Alpınarı, 174
Arap Dede, 96, 173, 191, 192, 193, 231, 251
Ardıçlı Dede, 246
Arslan Dede, 190, 236, 237, 238, 252
Ay Kadın, 233
Ayak Bastı, 68, 104
Ayak Tekkesi, 65
Ayakbasan, 194
Ayakçı Baba, 61
Ayan Dede, 194
Aydın Baba, 104
Ayır Ziyareti, 65
Aziz Baba, 108, 111, 176, 177, 178, 251
Bal Dede, 66
Balaban Gazi, 148
Bayezid-i Bestami, 185
Behrullah Efendi, 96, 99, 100, 101
Bek Dede, 81, 82
Bekimiş Dede, 194
Bulgaç Hatun, 15
Bun Dede, 104

Bülbüllük Tekkesi, 62
Büyük Evliya, 180
Cafer Çelebi, 195
Cimi Evliyası, 145
Coştu, 226
Çağlayan Evliya, 229
Çal Baba, 67, 68, 116
Çal Dede, 216, 233
Çam, 71
Çamlı Dede, 216
Çanakçı Baba, 105
Çatal Armut, 225
Çatal Çeşme, 222
Çeltek Baba, 205, 219, 220, 221
Çıkrık Evliya, 181
Çırçır, 244
Çiğ Köy Baba, 236
Çilebaba, 147
Çimeçoluk, 227
Çomaklı Baba, 105, 115
Çöreği Büyük Tekkesi, 128, 129
Çöreği Tekkesi, 41, 42
Davunlu Dede, 183, 195, 207, 212
Delik Taş, 71
Delikli Kaya, 73, 107
Deliktaş, 70
Deliler Tekkesi, 71
Demirtaş Tekkesi, 106
Derviş Ali, 75, 251
Deveci Evliyâ, 228
Diken Baba, 62
Dikmen Evliyası, 246
Dilek Tekkesi, 71
Dilsiz Tekke, 106
Doğan Şah Alp, 121
Dolaşı Tekkesi, 130, 251
Dur Melik Gazi, 196
Dursun Baba, 216
Dünek Tekkesi, 75
Dürdane, 140
Düzdede, 174
Ebü'l Şems, 9
Edne Hasan Tekkesi, 181
Efendi'nin İzi, 93
Elicek Evliyası, 131, 251
Elikli Tekke, 222, 224
Ellez Dede, 217, 228
Emir Dede, 225
Emir Seyit, 73
Emir Şah, 106
Er Baba, 107

Erenler, 16, 24, 26, 37, 38, 41, 46, 64, 66, 149
Erenler Türbesi, 16
Erikli Baba, 175
Erkonan Baba, 234
Erzurumlu Evliya, 76
Esiri Derviş, 175, 252
Essah Dede, 170
Evliya Tepesi, 135, 149, 155, 181
Gallanguç Tekkesi, 73
Gazi Baba, 92, 178, 251
Gazi Bolat Baba, 135, 251
Gelin Taşı, 73
Geydoğan Baba, 107
Gıj gıj Dede, 63, 243
Göyneksiz Dede, 234, 235
Göz Tekkesi, 75
Güdü Tekkesi, 135
Gürnek Tekkesi, 150
Gürz Baba, 238
Güzeldere Tekkesi, 71
Hacı Baba Sultan, 167
Hacı Baba Tekkesi, 149
Hacı Ellez Tekkesi, 71
Hahı Baba, 72, 76
Halef Gazi, 9
Halil Efendi, 112, 187, 235, 241
Hamur Kesen, 215
Hamza Abdal, 73, 251
Has Ömer, 64
Hasan Baba, 63, 68
Hasan Kayası, 71
Helvalı Dede, 196
Hıdır Dede, 235
Hızır İlyas Tekkesi, 73
Hoca Beden, 215, 227
Hu Dede, 228
Hubyar Sultan, 77, 78, 80, 81, 84, 85, 170
Huy Kesen Evliya, 197
Hüseyin Dede, 142, 268
Hüseyin Gazi, 96, 133, 134, 190, 197, 198, 199, 200, 252
İbrahim Sani, 201
İlyas Dede, 118, 232
İmam Gazi, 67, 70, 72, 73, 74, 76, 251
İmam Melikiddin, 183, 195
İshak Zencani, 43, 45, 46
İskender Baba, 167

İsmail Dede, 81, 201, 202, 204, 233, 243, 252
Kaba Ardıç, 248
Kaba Pelit, 226
Kabak Abdal, 180, 252
Kabak Dede, 244
Kamber Dede, 227, 245
Kaplıca, 63
Kara Abdal Tekkesi, 94
Kara Baba Sultan, 168
Kara Şeyh, 238
Karaağaç Baba, 226
Karabaş el-Hâc Osman Efendi, 255
Kargın Evliyası, 131, 251
Katırkulanlatan Tekkesi, 135
Kaygısız Abdal, 215
Keçeci Baba, 85, 107, 108, 109, 111, 176
Kemerkaya, 245
Keseğen Baba, 112, 113
Kırk Kızlar Kümbeti, 123, 124
Kızıl Tekke, 70, 71
Kızlar Pınarı, 236
Kirman Baba, 175
Koca Beden, 219
Koca Kayzer, 204
Kocapelit Tekkesi, 113
Kocazade Mehmet Efendi, 140
Koşu Kavak, 65
Kova Baba, 247
Koyun Baba, 65
Kömlekli Baba, 5
Köyklar Tepesi, 75
Kuduz Hoca, 225
Kul Himmet, 87, 88, 89, 90, 251
Kulak Kuyusu, 238
Kulak Türbesi, 120
Kum Baba Tekkesi, 43
Kurban Dede, 173
Kurt Baba, 114
Küçük Çeltek, 205, 218, 245, 246, 252
Küçük Çeltek Tekkesi, 205
Küçük Evliya, 180
Küdler Tekkesi, 114
Kümsük Sultan, 253
Laldız Tekkesi, 131, 251
Lengeri Baba, 164

Mahmut Dede, 169, 174, 175, 227
Malum Seyid Türbesi, 151
Mehmet Arif Efendi, 205
Mehrap Tekkesi, 76
Melik Gazi, 2, 76, 119, 120, 121, 123, 130, 133, 183, 196, 227
Meydan Tekkesi, 41, 42
Miskinler Tekkesi, 41, 42
Muhammed Şah Dede, 42
Muharrem Efendi, 29, 183, 195, 205, 206, 207, 208, 209, 210
Murat Baba, 116, 236
Murat Sevdakâr, 15
Musa Fakih, 184, 185, 186
Mustafa Efendi, 52, 122, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164
Mustafa Kuddusî, 211
Nurettin bin Sentemur, 17
Nuri Can Baba, 147
Nusreddin Baba, 248
Ot Kesme, 71
Öksürük Tekkesi, 175
Ömer Dede, 175, 195, 211
Örümcekli Dede, 183, 191, 211, 212
Pelitli Tekkesi, 151
Pervane Baba, 248
Pevri Baba, 219
Peyk Tekkesi, 73
Pir Ahmet Bey, 25
Pir Ahmet Dede Sultan, 168
Pir Hasan Tekkesi, 73
Pir Mehmet, 74
Pirler, 212
Polat Gazi, 135
Revak Baba, 105, 114, 115
Rıfat Dede, 252
Sabır Dede, 213
Sağır Kaya, 94
Sallama Tepesi, 93
Samyeli, 71, 252
Sancı Taşı, 179
Sancı Tekkesi, 63
Sapoğıl Tekkesi, 154
Sarılık Evliyası, 215, 252
Sarıtaşlı Evliyâsı, 213
Satır Bahçesi, 65
Sefer Paşa, 5

Seyyid-i Kebir, 115
Sırbaba Tekkesi, 75
Sırıklı Baba, 147
Sidik Tekkesi, 64
Siğil Tekkesi, 64
Sultan Alaaddin Tekkesi, 135
Sunguriye Türbesi, 125
Sünbüllü Baba, 12, 41
Süt Ali Baba, 213
Şamlı Evliya, 115
Şeyh Ahmet, 139, 231, 232, 252
Şeyh Bayram, 222
Şeyh Edhem Çelebi, 185, 187, 189, 207, 241
Şeyh Hasan, 41, 148, 275, 282
Şeyh Hasan Rifai, 41
Şeyh Hüsam Efendi, 42
Şeyh Mahmut, 139, 140, 141, 205, 219, 220, 221, 246
Şeyh Mehmet Efendi, 247, 265
Şeyh Meknun, 13, 14, 60, 253, 305
Şeyh Mustafa Nurullah, 166, 167
Şeyh Nusret, 239, 240, 241, 242
Şeyh Salsal, 217, 218
Şeyh Seyyid Bedreddin, 115
Şeyh Şehabettin Sühreverdi, 168
Şeyh Yakup, 117, 144, 149, 229, 241, 251
Şıh Ali Baba, 215
Taşoluk Tekkesi, 41
Tavukçu, 140
Terzi Baba, 132
Tığga Ocağı, 230
Toprakçı Baba, 65
Turhal Şeyhi, 156
Tuz Taşı, 71
Türabi Baba, 213
Umudum Dede, 67, 71
Uyuşuk Dede, 24
Üreyfe Ocağı, 232
Ürifiye Tekkesi, 71
Yağıbasan, 1, 2, 3, 4, 27, 119, 122, 123, 184, 245
Yağıbasan Kümbeti, 123

Yahudi Evliya, 135
Yalıncak Tekkesi, 72, 251
Yediler, 107, 233
Yel Tekkesi, 71
Yılanlı, 219, 244
Yollu Baba, 135
Yuh Baba, 214
Zeyve Tekkesi, 216
Ziyaret Tepesi, 155

Kaynakça

Kitaplar

1. Tokat Valiliği Şeyhülislam İbn Kemal Araştırma Merkezi, Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, Ankara, 1987
2. Tokat Valiliği, Tokat, İstanbul, 2007
3. ÇAL Halit, Niksar'daki Türk Eserleri, Kültür Bakanlığı, Ankara,1989
4. DEMİR Necati, Danişmendname, Niksar Belediyesi, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Matbaası, 1999
5. DURMA Abdulhalim, Evliyalar Şehri Afyonkarahisar
6. DURMA Abdulhalim, Evliyalar Şehri Amasya
7. DURMA Abdulhalim, Evliyalar Şehri Kastamonu
8. EFLAKİ Ahmet, Ariflerin Menkıbeleri, MEB, İstanbul, 1995
9. ERDOĞ Cihat, İl Gibi İlçe Yeşil Turhal
10. Evliya Çelebi, Seyahatname
11. GÜNDOĞDU Cengiz, Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000
12. HASLUCK F.W, Bektaşilik Araştırmaları
13. KURNAZ Cemal, TATÇI Mustafa, Yesevilik Bilgisi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2000
14. MERCAN Mehmet-ULU Mehmet Emin, Tokat Kitabeleri, Türk Hava Kurumu Basım Evi İşletmeciliği, Ankara, 2003
15. Salname-i Maarif-i Nezaret-i Umumiyye, 1898
16. TANYU Hikmet, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara Üni. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara, 1967
17. Tournefort M., A Voyage Into The Levant

18. ULU M.Emin, Alperenler Cenneti Tokat, İstanbul, 2004
19. VASSAF Osmanzade Hüseyin, Sefine-i Evliya, Kitabevi, İstanbul, 2006

Tezler

1. ABACI Nurcan, 1812 Tarihli Şeriyye Siciline Göre 19. Yüzyılın başında Tokat Şehrinin Sosyo-Ekonomik Durumu, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üni., Bursa, 1994
2. ARI Osman Sacid, Meclis-i meşâyıh Arşivi'ne Göre Hicrî 12961307 (miladî 18791890) Yılları Arasında Osmanlı Tekkelerinde Ortaya Çıkan Problemler, Yüksek Lisans Tezi (Düzeltilmiş Tez), İstanbul Üni., İstanbul, 2005
3. ARI Osman Sacid, Meclis-i meşâyıh Müessesesi Kuruluşu ve Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üni., İstanbul, 2003
4. AKIN Zübeyde, 25 Numaralı Tokat Şeriyye Sicilinin (1234-1236/1819-1821) Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2004
5. AKSULU Behiye Işık, Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Tokat Şehri Anıtları, Doktora Tezi, Gazi Üni., Ankara, 1994
6. ASIL Harun, 18 Numaralı Tokat Şeriyye Sicili (H.1229/M.1813), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üni., Kayseri, 2006
7. BARBAK Selda, 50 Numaralı Tokat Şeriyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2004

8. BELGE Hadi, 80 Numaralı ve (H. 1296-1301/M.1878-1884) Tarihli Tokat Şeriyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üni., Niğde, 2002
9. BİLİRLİ TAHİR, III Numaralı Tokat Şeriyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2006
10. ÇELİK Mehtap, Tokat Şehrinde Esnaf Teşkilatına Dair Bir Araştırma (1772-1799), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996
11. ÇELİK Nazik Betül, Tereke Defterlerine Göre II. Mahmut Döneminde Tokat'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2008
12. ÇELİK Reşat, Tokat Vakıfları (1757-1810), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 1999
13. ÇİÇEK Harun, Tokat Merkez Sancağı'nın Sosyo - Ekonomik Konumu (1800 -1850), Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üni., Samsun, 2006
14. DEMİR ALPASLAN, XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı, Doktora Tezi, Ankara Üni., Ankara, 2007
15. DEMİR Çetin, Tokat Erenler Tarihi Mezarlığı ve Mezar Taşları, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üni., Van, 2008
16. DEMİRCİ Ahmet, Üç Numaralı Tokat Şeriyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2007
17. DURAN Serap, Cumhuriyet Dönemi Tokat Ekonomisi (1923-2005), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2006

18. ER Emine Mehves, XIX. Yüzyılda Erbaa Kazasının Sosyo Ekonomik Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni., İstanbul, 2005
19. ERDOĞAN Ahmet, Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Tokat ve Tarsus Şeriyye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1805-1845), Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üni., Sivas, 2008
20. GENÇ Erol, Salnamelere göre Sivas Vilayetinde Dini ve Sosyal Yapı, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üni., Elazığ, 2009
21. GÜMÜŞSOY Süleyman, Sosyo Ekonomik Açıdan 1840-1844 Tarihli Temettüat Defterleri Işığında Niksar, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni., İstanbul, 2002
22. HANİLÇE Murat, 16 Numaralı Tokat Şeriyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2009-12-08
23. KARABAY Kazim, 63 Nolu Tokat Şeriyye Sicili, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni., Kahramanmaraş, 2007
24. KAŞIKEMAN Özlem, Tokat İli ve Niksar İlçesi Çeşme ve Şadırvanları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üni., Ankara, 2005
25. KELEŞ Mehmet, Tokat'ın 18 Numaralı Şeriyye Sicili (1229/1813-4), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2003
26. KESKİN Yahya Mustafa, XX. Yüzyılda Tokat'ın Sosyal ve Kültürel Yapısı, Doktora Tezi, İnönü Üni., 1996
27. KIZKAPAN Adem, Şeriyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılda Tokat'ta Gayrımüslimlerin durumu, Cumhuriyet Üni., Sivas,

28. KUCUR Sadi, Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları, Doktora Tezi, Marmara Üni., İstanbul, 1993
29. KÜÇÜK Sezai, XIX.Asırda Mevlevilik ve Mevleviler, Doktora Tezi, Marmara Üni., İstanbul, 2000
30. MUSLU Ramazan, XVIII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf, Doktora Tezi, Marmara Üni., İstanbul, 2002
31. ÖNGÖREN Reşat, XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf, Doktora Tezi, Marmara Üni., İstanbul, 1996
32. ÖZCAN Selahattin, Tokat İli Pazar Yöresi Gelenek Görenek ve İnançları, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üni., Balıkesir, 1996
33. ÖZFIRAT Bayram,Tokatlı İshâk Efendi'nin Nazmu'l-Ulûm, Nazmu'l-Le'âlî ve Manzûme-i Keydânî Adlı Mesnevileri, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üni., Konya, 2006
34. ÖZGEN Mutlu, Tokat Kentinin Ticaret Mekanları-XIX. XX. Yüzyılda Meydan Semti, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üni., Ankara, 2006
35. ÖZVAR Erol, XVII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim : Rum Hazine Defterdarlığından Tokat Voyvodalığına Geçiş, Doktora Tezi, Marmara Üni., İstanbul, 1998
36. SARIBAL İsmet, 23 Numaralı Tokat Şeriyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2004
37. SEYREK Ayfer, 117 Nolu (H.1333-1338/M. 1915-1920) Şeriyye Siciline Göre Tokat Pazar Nahiyesi, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üni., Malatya, 1996
38. SEÇGİN Nuri, Tokat ve İlçeleri Mimari Eserleri, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üni., İstanbul, 1987

39. SUNAY Serkan, Tokat Şehir İçi Hanları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni., Ankara, 2003
40. TUNCA Aylin, Vakfiyelerine Göre Tokat Vakıfları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üni., Ankara, 2000
41. ÜÇER Cenksu, Tokat Yöresi Alevileri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üni., 2005
42. ÜLKÜ Mehmet, Milli Mücadele Döneminde Tokat, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üni., Tokat, 2001
43. ÜSTEK Fatma, Tokat Merkez Kazası Vakıf Kayıtları : H. 984 (M.1576) tarihli Defter-i Evkaf, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üni., Ankara, 1985
44. YAROĞLU Aytekin, Tokat Haydarhane Vakfı, Cumhuriyet Üni., Sivas, 2006
45. YEŞİLAY Mustafa, H.1227 M.1812 Tarihli Tokat Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve İndeksi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1992
46. YILMAZ Necdet, XVII.Asırda Anadolu'da Tasavvuf, Doktora Tezi, Marmara Üni., İstanbul, 2000
47. YILDIRIM Ömer, 1797-1798 Yıllarına ait Tokat Şeriyye Sicilinde Yer alan Belgeleri Sosyal ve Ekonomik Yönden Tahlili, Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üni., Samsun, 2005
48. YILDIZ Sare, Turhallı Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Hayatı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni., Ankara, 2006

Makaleler

1. AÇIKEL Ali, Tanzimat Döneminde Tokat Kazasının İdari ve Nüfus Yapısındaki Değişiklikler (1839-1880)
2. AKAR Hasan, Niksar'da Eğitim Tarihine Kısa bir Bakış ve Niksar Rüştiyesi

3. BAYKARA Tuncer, Tokat Ulu Camii Üzerine Bazı Düşünceler
4. BAYRAM Sadi, Tokat Vakıfları
5. BEŞİRLİ Mehmet, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tokat Mevlevîhânesi Ve Gelirleri İle İlgili Sorunlar
6. BEŞİRLİ Mehmet, Tokat Bakır Kalhanesinin Yönetimi (1793-1853)
7. CANTAY Gönül, Tokat'ta Tıp Medresesi ve Şifahanesi
8. CELEP Yaşar, Reşadiye Tarihi
9. ÇAL Halit, Şeyh Nasreddin (Nusrat) Türbesi
10. DENİZ Rasim, İshak bin Hasan Tokadi
11. ERDEMİR Yaşar, Tokat Yöresindeki Ahşap Camilerin Kültürümüzdeki Yeri
12. ESİN Emel, Tokat, Vatan Kuran Fatihlerin Yadigarı Abideler
13. GENÇ Mehmet, 17.-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat
14. İpşirli Mehmet, XVII. Asrın ortalarında Tokat Şehri
15. KARAMAĞRALI Beyhan, Şeyh Meknun Türbesindeki Sgrafittolar
16. KESKİN Mustafa, Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray ilçelerinde Halk Dindarlığının bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları
17. KILIÇ Arif, Zile Tarihi, ÇAĞILTI Aylık Kültür ve Sanat Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, Mayıs 1961 ve Yıl II, Sayı 15, Aralık 1962
18. KOPRAMAN Kazım Yaşar, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre Tokat Şehri
19. MERAL Semra-Yusuf, Zile Velileri, Zile'de Câmiler, Türbeler, Veliler ve Efsaneler - İstanbul/1991

20. ÖZ Gülağ, Seyyit Hüseyin Gazi ve Türbesi Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler
21. SEZER Hamiyet, Yeniçeri Ocağının Kaldırılışının Taşradaki yansıması (1826-1827)
22. SIRAKAYA Ömer, Hasanşeyh Tarihi
23. UYSAL A. Osman, Tokat'taki Osmanlı Camileri
24. YARDIMCI Mehmet, Zile'de Yatırlar ve Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanışlar - Uygulamalar Menkıbeler, Ervak 1. Uluslararası Türk Dünyası ve Evliyaları Kongresi Bildirileri, 13 - 16 Ağustos 1998, Ankara
25. YAZAR İlyas, Ebûbekir Kânî ve şiirinde mahallîleşme etkisi
26. YEDİYILDIZ Bahaeddin, Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Darü's-Sulehası,
27. YÜKSEL Hasan, Tokat Mevlevihanesi
28. ZENGİN Remzi, Tokat Mevlevihanesi Üzerine Düşünceler

Sözlük ve Ansiklopediler

1. Evliyalar Ansiklopedisi
2. ALBAYRAK Nurettin, Kul Himmet, TDV İslam Ansiklopedisi
3. ALTUN Ara, Ebü'l Kasım-ı Tusi Türbesi, TDV İslam Ansiklopedisi
4. BİLGİN Orhan, Fahreddin Iraki, TDV İslam Anasiklopedisi
5. EYİCE Semavi, Ali Paşa Camii, TDV İslam Ansiklopedisi
6. ULUDAĞ Süleyman, Bayezid-i Bistami, TDV İslam Ansiklopedisi

7. YAVUZ Yusuf Şevki, Mustafa Sabri Efendi, TDV İslam Ansiklopedisi
8. YAZICI Tahsin, Haydariyye, TDV İslam Ansiklopedisi

WEB

1. http://www.alicozukoyu.com/
2. www.turhalkarkinkoyu.com/
3. http://www.sirinturhal.com/
4. www.alevibektasi.org/
5. www.kececikoyu.org/
6. www.erenlerforum.org/
7. http://193.140.255.11/tezjic/tez.htm
8. http://www.hubyarlilar.org/
9. Www.kenthaber.com
10. www.almus.gen.tr/
11. http://www.hubyarvakfi.org.tr/
12. www.yildiztepe.com
13. http://zile.karsiyaka.googlepages.com/
14. http://www.zileweb.com/
15. www.cihet.org/
16. www.erkancanakci.com/
17. www.sadibayram.com/
18. Http://www.hasanseyh.com/

19. http://resadiye-sevgisi.blogspot.com/
20. www.guncali.com/
21. www.kenthaber.com/
22. www.insanbilimleri.com
23. Www.cerkezpinarli.tr.gg/
24. http://tr.wikipedia.org
25. www.kozderekoyu.com
26. www.pecya.com
27. Www.archive.org